

A

Rábaköz

térszerkezete

**MTA REGIONÁLIS KUTATÁSOK KÖZPONTJA
ÉSZAK-DUNÁNTÚLI OSZTÁLY**

A RÁBAKÖZ TÉRSZERKEZETE

**1988
CSORNA–KAPUVÁR**

A tanulmánykötet Győr-Sopron megye Tanácsa, a Hazafias Népfront Győr-Sopron megyei Bizottsága, Csorna és Kapuvár Város Tanácsa és az MTA Regionális Kutatások Központja támogatásával készült.

Szerzők:

dr. Göcsei Imre, dr. Jáki Katalin, Lados Mihály, dr. Rechnitzer János,
dr. Sas Béla, Szörényiné dr. Kukorelli Irén, dr. Tamás József
dr. Timaffy László

Lektor:

dr. Tóth József,
a földrajztudomány doktora,
főigazgató-helyettes

Szerkesztette:

Dr. Rechnitzer János

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
1. Dr. GÖCSEI IMRE: A Rábaköz természetföldrajza	7
2. Dr. TIMAFFY LÁSZLÓ: A Rábaköz gazdaságtörténete	27
3. LADOS MIHÁLY: Népesedési és foglalkoztatási viszonyok	42
4. Gazdasági erőforrások	
4.1 Dr. RECHNITZER JÁNOS: Ipar a Rábaközben	65
4.2 Dr. JÁKI KATALIN: A Rábaköz mezőgazdasága	88
5. SZÖRÉNYINÉ Dr. KUKORELLI IRÉN: Közlekedés és kommunikáció	115
6. Dr. SAS BÉLA: A települések infrastrukturális helyzete	139
7. Dr. TAMÁS JÓZSEF: A közigazgatási szervezet	164
8. SZÖRÉNYINÉ Dr. KUKORELLI IRÉN: A Rábaköz térszerkezete	181
AJÁNLÁSOK	202
IDEGENNYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ	205
IRODALOMJEGYZÉK	210
A KÖTET SZERZŐI	215

ELŐSZÓ

Győr-Sopron megye Tanácsa és a Magyar Tudományos Akadémia hosszútávú együttműködésében biztosította, hogy a Regionális Kutatások Központja Észak-dunántúli Osztályát létrehozza. Az osztályon tudományos vizsgálatok induljanak meg megyénk és a régió településhálózatáról, a gazdaság és a társadalom térbeli szerveződéséről. Ezen kutatási témakörben a vizsgálatok és elemzések fontos döntéselőkészítő szerepet kaphatnak, mind a megyei hosszútávú terv realizálásánál, mind a helyi tanácsok, gazdálkodó egységek és szervezetek település- és területfejlesztési elképzeléseinek megvalósításánál.

Az együttműködés eredményeként jelenik meg ez a tanulmánykötet. A szerzők arra vállalkoztak, hogy megyénk egyik történelmi és néprajzi hagyományokban bővelkedő, ugyanakkor egyre sokoldalúbb gazdasági erőforrásokkal rendelkező tájegységét – a Rábaközt – a településhálózat és a térbeli kapcsolatok rendszere alapján vizsgálják. A kutatás többirányúan közelítette a térséget, hiszen a földrajzi, környezeti tényezőktől kezdve, a gazdasági potenciál értékelésén át, a népességi és infrastrukturális viszonyokig elemezte a Rábaközt és településeit, rámutatva Csorna és Kapuvár térségszervező funkcióira.

Napjainkban keressük a gazdaság és a társadalom megújításának eszközeit, módszereit. A megyei politika és irányítás is folyamatosan elemzi és értékeli azokat az erőforrásokat, amelyek a társadalmi-gazdasági kibontakozást elősegíthetik. Ezekben a törekvésekben az egyes térségek, tájegységek, egybetartozó település-együttesek is lényeges szerepet játszanak. Hiszen adottságaik feltárásával és széleskörű megismertetésével nemcsak a megye értékeit gyarapíthatják, hanem az ott élő lakosság önismeretét is bővíthetik.

A tanulmánykötet a Rábaköz térszerkezetének elemzésével ezen célt szolgálta, bízva abban, hogy a további kutatások megyénk más térségeinek árnyaltabb megismeréséhez is hozzájárulhatnak.

SZABÓ MIHÁLY
GYŐR–SOPRON MEGYE TANÁCS
ELNÖKE

1. A RÁBAKÖZ TERMÉSZETFÖLDRAJZA

A Rábaköz hazánk északnyugati részén, a Kisalföld területén, a Répce, a Rába és a Rábca között helyezkedik el.

A magyar földrajzkutatók (Bulla B. 1962, Pécsi M. – Somogyi S. 1967, Pécsi M. 1982) alapos munkával elkészítették Magyarország hierarchikus tájbeosztását. Az országot hat nagytájra (makrorégió), a nagytájakat középtájakra (mezorégió), a középtájakat kistájcsoportokra (szubrégió), ezeket kistájakra (mikrorégió) osztották. Így a Kisalföld nagytájon belül a Győri-medence középtájához tartozik a Rábaköz kistájcsoportja. (1. 1. sz. ábra)

A Rábaköz határai: délen és keleten a Rába, északon a Hanság, illetve a Rábca vonala, nyugaton a Sopron-Vasi-síkság (középtáj) két kistája az Ikva-sík és a Répce-sík. Ezt a határt Répcelak – Csánig – Dénesfa – Cirák – Győró – Himód – Hövej – Vitnyéd községek jelzik. A községektől nyugatra a Répce és az Ikva középpleisztocén – újholocén kavicstakarója lábánál kell a határt meghúzni. Különösen Cirák és Győró községektől nyugatra lehet jól látni a kavicstakaró kiemelkedését a Répce alacsonyabb holocén síkságából. E határokon belül a Rábaköz területe 1138 km².

Amint az előzőekben láttuk a tájbeosztás Rábaközt kistájcsoporthoz (szubrégió) tekinteti, de nem osztja kistájakra, mint más hasonló egységeket (Somogyi S., 1964., Pécsi M. 1982).

A Rábaköz lényegében három kistájra osztható: 1. Rábaköz. 2. Répce-vidéke, 3. Tóköz.

A tulajdonképpeni Rábaköz és a Nyugat-magyarországi-kavicstakaró (Csernek is nevezik) közé ékelődik a Répce-vidéke (Répce-mente, Répce-völgye) kistája a Répce észak-déli szakaszának két oldalán. Ez a terület más domborzati, vízföldrajzi és talajtani szempontból. Itt jóval gyengébb a talajok termőképessége is, mint a Rábaközben. A határt a Kis-Rába és a Répce között kell meghúzni, mert tőle nyugat felé megváltoznak a tájalkotó tényezők.

A mai Rábaköz keleti részét, a Rába és a Rábca között fekvő egykor Győr vármegyéhez tartozó területet (Bősárkány, Maglóca, Barbacs, Bányog, Rábaszovát (ma Bányogszovát) vonalától keletre régebben Tóköznek nevezték. Bizonyos mértékig ez is önálló kistájnak tekinthető. (1. 1. sz. ábra)

A Rábaköz területén régebben három járás osztozott: a csornai járás, a kapuvári járás és a győri járás. 1969-ben a kapuvári járás megszűnt, maradt két járás és Kapuvár városkörnyék. A járások megszűnése (1984) után három városkörnyékhez, Győr, Csorna, Kapuvár városkörnyékéhez tartozik a Rábaköz.

1.1. Rábaköz geológiai kialakulása és mai felszíne

A Rábaköz a Győri-medence (mezőregió) átlós és peremtörések mentén kialakult süllyedékének egyik kistájcsoportja (szubregió). Helyén az ókorban kristályos kőzetekből felépített hegység emelkedett. Ez a hegység a Dunántúli-középhegység akkori felszínénél jóval magasabb volt. A hegységet kisalföldi masszívumként is emlegetik. Ennek a hegységnek az ókorban még egységes tömegét a földtörténeti középkor és újkor szerkezeti mozgásai feldarabolták. A feldarabolódott hegységet a külső erők erősen letarolták.

A kisalföldi medence, tehát a Rábaköz kialakulása a kristályos alaphegység lassú, egyenetlen süllyedésével a miocén közepén kezdődött. A medence gyors ütemű besüllyedése a pannoniai transzgresszió idején következett be, amikor is 1000–3000 m vastag márgás, agyagos és homokos pannoniai rétegek rakódtak le a kristályos alapzatra. Az egyenetlen süllyedés miatt segély tengeri és szárazulati folyóvízi rétegek rakódtak le a tengeri rétegek közé.

A kisalföldi medence gyors süllyedése időlegesen megállt az alsó és felső pannóniai emelet határán. Az alsó pannóniai emelet tengeri-tavi üledékeire a felső pannóniai emeletben főként tavi-folyóvízi üledékek települtek. A folyóvízi felhalmozódás idején túlnyomóan homokos rétegek rakódtak le.

A felső pannon rétegekben szárazföldi gerinces állatok maradványai nagy területen fordulnak elő. Ez arra utal, hogy a felső pannonia emeletben a Kisalföldet nem borította egységes vízfelület, hanem foltszerűen füves növényzettel borított területek váltogatták a vízzel elöntött felszíneket.

A felső pannon végén a Kisalföld egész területén általános emelkedés kezdődött. A pliocén – pleisztocén határán újabb szerkezeti mozgás alakult ki, ami ismét emelkedést okozott. Ugyanekkor a rábai törésvonal mentén a Rábaköztől délre bazaltvulkánosság zajlott le (Ság, Somló, Egyházaskesző, Várkesző).

A felső pannóniai emeletben már nem tengerben, hanem sekély beltő rendszerben folyóvízi lerakódások kezdődtek. A főként homokból álló lerakódások a peremekről egyre mélyebben benyomultak a medence belsejébe. (Többek szerint ezek az üledékek már nem is tartoznak a szorosabb értelemben vett pannóniai összlethez: Szádeczky–Kardos E. (1938) a „dáciai”, Sümeghy J. (1943) az „asti”, Halaváts Gy. (1902) a „felső-pontusi” megnevezést használta).

A folyóvíz áramlása dél felé, a Kisalföldön és Nyugat-Dunántúlon keresztül a Dráva menti süllyedéknek tartott. A homok lerakódása majdnem a pleisztocén (jégkorszak) elejéig tartott. A legtöbb hordalékot az Ős-Duna rakta le, de vele egyidőben a mellékfolyók is sok hordalékot raktak le. Az Ős-Duna hordalékát a Dunántúli-középhegység északi előterében annyira előre tolta, hogy a bazalt vulkánosság idején, a Középhegységet kiemelő kéregmozgások hatására még a felsőpliocénban lefolyást talált a Visegrádi-szoroson keresztül.

A már említett homokrétegek vastagsága a 100 m-t is meghaladta. A homokrétegekre igen erős diszkordanciával durva kavicsos üledék rakódott. Többek véleménye szerint ez a diszkordancia a pliocén és pleisztocén közti határt jelzi a Kisalföldön.

A pleisztocénban és holocénban lerakódott folyóvízi eredetű kavicsos réteg vastagsága nyugatról és délről növekszik. A Rábaköz nyugati részén 10 m, délen 20 m, keleten

10 m. A folyóvízi rétegek vastagsága Csorna környékén a legnagyobb, eléri a 100 m-t. (1. 2. sz. ábra).

A Rábaköz mai felszínét a Répce és a Rába lerakódásai alakították ki, tehát a két folyó hordalékkúpja a Rábaköz. A Rábaköz a Kemeneshát kavicsstakarójától a közép pleisztocénben (mindel-riss interglaciális) kezdett elkülönülni. Ezt igazolja a szili mélyfúrás. A Kemeshát északi csücskében a bazalttufa a kavicssal egyszintben mintegy 120 m tengerszint feletti magasságban fekszik. Ezzel szemben a szili fúrásban már a felszín alatt 75 m mélységben található, ahol 1–1,5 m vastagságú bazalttufa réteget fúrtak keresztül. A bazalttufa felett és alatt a Rába kavicsrétegei fekszenek (Pécsi M. 1962).

A terület a holocénban is süllyedt. Erre utalnak a téglagyárak feltárásai. A beledi téglagyár fejtőjében 3–4, a csornai téglagyárban 2–3 eltemetett fosszilis talajréteg mutatható ki (1. 3. sz. ábra) (Pécsi M. 1962).

A Rábaköz tehát a Rába és a Répce hordalékkúpja. Alaktanilag két részre osztható: 1. déli nagyobb része teljesen sík, a Rába és a Répce és jelenkori mellékágak homokos, iszapos, agyagos öntései borítják, 2. északkeleti részét, a Tóköz területét keskeny parti dűnesávok teszik változatossá.

1. A Rábaköz déli részén a folyóvízi kavics a felszín alatt összefüggő rétegekben található. A felszínt homokos-agyagos öntésiszap alkotja, amely alatt 1–3 m mélységben megtalálható a kavics. Ez a szerkezet jellemző a Kis-Rába és a Keszeg-ér közötti háromszög alakú területre. A terület északi részén Kapuvár – Osló – Farád – Csorna között a felszín alatt Répce-kavicsok találhatók, amelyek könnyen megkülönböztethetők a Rába lerakódásaitól, mert görgetettségük alacsonyabb értéket mutat. Az előbb említett területtől délre a Rába kavicslerakódásai találhatók kis mélységben a felszín alatt. Beled – Páli – Szil – Szany térségében, tehát a Rábaköz déli részén a felszínt alkotó homokos öntésagyag alatt hatalmas kavicsmező fekszik, amelyet a Rába rakott le (1. 2. sz. ábra).

2. A Rábaköz északkeleti része a Tóköz. Ez a terület Bösárkány – Maglóca – Barbacs – Bágyogszóvat vonalától keletre a Rába és a Rábca között helyezkedik el. Északnyugat–délkelet irányban húzódó keskeny parti dűnesávok és a közöttük elhelyezkedő lapos, vizenyős mélyedések tagolják. A homokdűnék és nedves laposok nemcsak délen a Rába mellett találhatók, hanem az északi oldalon a Hanság peremén is. Itt a Győr-Sopron műút és vasút keresztülvágja ezeket az alacsony kiemelkedéseket, amelyeket a Hanságban „gorondok”-nak neveznek. Egyik ilyen parti dűne Ikrény és Rábapatoná között található. A feltárásban 3–4 m vastag homokrétegek halmozódtak fel. Érdekes, hogy ennek a homokdűnének a homokját megvizsgálva közel azonos szemcseösszetételű görbét kaptam, mint a Szigetközben Győrtől északra a Sztás-dombok homokjának vizsgálatakor.

A Rábaközt a Rábának hajdani fattyúágai és ezek maradványai hálózák be. Ilyenek a Kis-Rába, a Keszeg-ér, a Linkó-ér, a Szili-ér, stb. A szabályozáskor ezek egy része kiszáradt, máshol keskeny csatornává alakították, amelyek a belvizek levezetésére szolgálnak, száraz időszakban pedig öntözésre használják őket. Végeredményben ezek a holocén vízfolyások széles laposokat, rossz lefolyású, elgátolódott kis medencéket hoztak létre, amelyek enyhe domborzati különbségeket okoznak. Ezek a kis felszíni különbségek a talajvíz különböző elhelyezkedésével együtt jelentősen befolyásolták a természetes növénytakaró és a talaj kialakulását.

1.2 Éghajlat

A Rábaköz hazánk nyugati részén fekszik, ennek következménye az, hogy bár alföldi terület, éghajlata mégis lényegesen különbözik az Alföld éghajlatától.

A lényeges különbséget az Atlanti-óceántól való távolság adja. A Rábaköz 1100 km távolságra fekszik az Atlanti-óceántól, az Alföld 1300 km-re, ami mintegy 20%-os távolságnövekedést jelent. Mivel hazánk éghajlatára az Atlanti-óceánnak jelentős hatása van, ez a távolságkülönbség eltérést okoz a két terület, az Alföld és a Rábaköz éghajlatában. – Hazánk éghajlatának kialakításában igen nagy szerepet játszanak a nagy légköri hatásközpontok: az észak-atlanti minimum, a kelet-európai téli maximum. Az észak-atlanti minimum hatásaként a hazánkba érkező óceáni levegőtömegek előbb érik el a Kisalföldet, illetve a Rábaközt, mint az Alföldet, ahová gyakran el sem jutnak, másrészt az óceáni eredetű légtömegek eredeti tulajdonságaikat is jobban megőrzik, érvényesítik a Rábaközben, mint az Alföldön.

Az óceáni légtömegek az Alpok eltérítő hatása miatt leggyakrabban a Duna-völgyén, a Dévényi-kapun keresztül érkeznek hazánkba, illetve a Rábaközbe. Az ellenkező irányból, Kelet-Európából többnyire télen áramló hideg légtömegek késve és jelentős módosulással érkeznek a Kisalföldre. Meg kell azonban jegyezni, hogy vannak olyan esetek is, amikor az északi hideg légtömegek a Morva-kapun és a Dévényi-kapun keresztül hamarabb érik el a Kisalföldet és a Rábaközt, mint hazánk keleti részét. – Mindezek következtében a Rábaköz éghajlatát jellemzi: a nagyobb borultság, a kevesebb napsütés, a kisebb hőingadozás, a több csapadék.

Az éghajlati elemek egyike a *nappfénytartam*. Rábaközben a nappfényes órák száma 1900–2000 óra között van. Az egyforma nappfénytartamú helyeket összekötő vonalak (izohelioszok) észak-déli irányúak, tehát az Atlanti-óceán felé haladva a borultság mértéke nő. Győrben az évi napsütéses órák száma 2000, ez az érték a Répce észak-déli vonalától nyugatra 1900 óra alá csökken. Tehát a Rábaközben nyugat felé haladva a nappfénytartam évi 100 órával csökken.

Mivel a Kisalföld és benne a Rábaköz az a terület, amelyet az óceáni hatások legelőbb érnek el, a nyár és a tél *hőmérséklete* közti eltérés itt a legkisebb hazánkban. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a Rábaköz az egész tél folyamán enyhébb, mint az Alföld. Vannak olyan időjárási helyzetek, amikor a dél felől érkező földközi-tengeri ciklonok az ország keleti részét elárasztják enyhe légtömegekkel, a Rábaközben és a Győri-medencében pedig megmarad a hideg időjárás. Nyáron az óceáni légtömegek beáramlása miatt a Rábaköz gyakran hűvösebb, mint az Alföld.

A *hőmérséklet évi járása* nagyjában ugyanazt a képet mutatja, mint az ország többi tájain. Legalacsonyabb a hőmérséklet januárban, legmagasabb júniusban. A két szélsőséges hőmérsékletű hónap különbsége $21,5-22,5^{\circ}\text{C}$, ami az Alföldön nagy területen 24°C -on felül van.

A *tél* az ország többi tájaihoz viszonyítva enyhe. A január középhőmérséklete -1°C , az Alföld keleti részén $-2,5-3,0^{\circ}\text{C}$. A téli napok (a hőmérséklet maximuma $0,0^{\circ}\text{C}$ vagy alacsonyabb) átlagos száma 20–25 (az Alföldön 30–35), ami szintén azt bizonyítja, hogy a Rábaköz az ország egyik legenyhébb télű tája.

A *tavas* általában korán jelentkezik, a fagyok április 5–10. között megszűnnek, a Tiszántúlon hasonló szélességen az utolsó fagyok ideje április 20–25.

A nyár mérsékeltlen meleg, a július átlagos középhőmérséklete Rábaköz keleti részén 21,0°C, a nyugati részén 20,5°C. A nyári napok száma (a hőmérséklet maximum 25°C vagy magasabb) 60–65 (az Alföldön 75–85). Mindezek arra utalnak, hogy az erős nyári felmelegedés gyakorisága lényegesen kisebb, mint az Alföld hasonló földrajzi szélességű tájain. Ősszel az első fagy átlagos ideje október 25–31. – A jellemző hőmérsékleti adatokat az 1. 1. sz. táblázat tünteti fel.

1.1. sz. táblázat

A hőmérséklet havi közepei °C (1901–1950)

Állomás	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Győr ¹	–1,1	0,5	5,6	10,7	16,0	19,0	21,0	20,0
Csorna ²	–0,6	0,2	5,2	9,5	15,0	18,0	20,0	19,0
Kapuvár ²	–0,6	0,3	5,8	9,5	15,0	17,7	19,4	19,1
Állomás	IX.	X	XI.	XII.	Év	Ingás		
Győr	16,2	10,6	5,0	0,9	10,4	22,1		
Csorna	15,5	10,1	4,1	1,2	9,8	20,6		
Kapuvár	15,5	10,1	4,1	1,2	9,8	20,0		

Forrás:

¹ Magyarország éghajlati atlasza

² Országos Meteorológiai Intézet adatai

Uralkodó az *északnyugati szél*. A Dévényi-kapun át nagy sebességgel érkező légáramlás miatt hazánk legszelesebb területei közé tartozik.

A *csapadékviszonyok* a Rábaközben kedvezőbbek, mint az Alföldön. Az évi átlagos csapadék összege Rábaközben mindenütt 600 mm felett van és nyugat felé növekszik. Jól mutatja ezt a Győr, Csorna, Kapuvár, csapadékadatait feltüntető 1.2., 1.3. sz. táblázat.

Győrtől Kapuvárig az évi átlagos csapadék összege 55 mm-rel növekszik.

A Rábaköz többi csapadékmérő állomásának adatai rövidebb (1941–1970) időszakra vonatkoznak. Ha az erre az időszakra vonatkozó adatokat hasonlítjuk össze, akkor még inkább látjuk a csapadék nyugatra és délre növekvő tendenciáját.

A legcsapadékosabb hónap június és július. A keleti részen júniusi, a déli és nyugati részen a júliusi csapadékmaximum a jellemző. A maximális havi csapadékösszeg átlaga 75–82 mm között változik. A legszárazabb hónap a január 36–41 mm csapadékkal. Az őszi kisebb csapadékmaximum (mediterrán hatás) a terület déli részén jelentkezik.

A hótakarós napok száma átlagban 35–40. A hóréteg átlagos vastagsága 5 cm, A télen előforduló maximális hóvastagság átlag 25 cm (1.4. sz. táblázat).

Mindezek az adatok arra utalnak, hogy a Rábaköz hazánk leginkább óceáni hatások alatt álló területe.

Az évi vízmérleg 50–75 mm évi vízhiányt mutat, ami a Komárom–Esztergomi-síkság 100–125 mm-es, az Alföld 150–175 mm-es vízhiányával szemben kedvező, de mégis szükségessé teszi az öntözéses gazdálkodás fejlesztését.

1.2. sz. táblázat

Átlagos havi és évi csapadékmennyiség mm (1901–1970)

Állomás	H ó n a p o k												
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Év
Győr	35	37	38	45	61	65	64	59	50	50	53	48	605
Csorna	36	37	41	48	65	72	71	65	55	51	55	49	645
Kapuvár	35	36	41	50	68	74	75	68	59	53	54	47	660

Forrás: Hajósy F. 1975.

1.3. sz. táblázat

Átlagos havi és évi csapadékmennyiség mm (1941–1970)

Állomás	H ó n a p o k												
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Év
Győr	36	45	40	42	60	75	69	58	43	54	66	50	638
Bősárkány	37	41	38	42	59	75	75	59	42	52	62	48	630
Csorna	38	41	40	44	63	77	79	62	45	54	64	50	657
Rába- csécsény	39	43	44	47	62	79	76	62	49	56	71	53	681
Árpás	40	44	41	47	64	79	82	63	49	55	68	53	685
Szil	36	39	39	45	62	72	82	60	47	52	62	48	644
Magyar- keresztúr	40	42	42	48	66	80	85	66	49	56	66	52	691
Kapuvár	41	42	43	48	69	83	81	65	47	58	67	51	695
Beled	38	37	39	46	61	77	75	61	43	52	61	46	636

Forrás: Hajósy F. 1975.

1.4. sz. táblázat

Havas napok száma (1901–1950)

Állomás	H ó n a p o k												
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Évi
Győr	6,1	5,0	2,7	0,7	—	—	—	—	—	0,3	1,9	5,0	21,7
Kapuvár	6,2	5,4	3,1	0,5	—	—	—	—	—	0,5	1,9	5,1	22,7

Forrás: Magyarország éghajlati atlasza II. kötet

1.3. Vízrajz

A Rábaköz területét a folyóvizek megkerülik. A Rába délen és keleten a határt alkotja, a Répce és a Kis-Rába a nyugati határon folyik, a Rábca pedig az északi határ közelében vezeti vizét a Mosoni-Dunába.

A Rábaköz legjelentősebb folyója a *Rába*. A Rábaköz egész területe a vízgyűjtőjéhez tartozott 1907-ig, amikor a Rábca torkolati szakaszát Győr város területén áthelyezték. Addig a Rábca a Rába torkolata előtt a Rábába ömlött. Azóta a Rábca a Rába torkolatától 500 m-re nyugatra önállóan ömlik a Mosoni-Dunába, ezzel vízgyűjtőterülete is elkülönült a Rábától.

A Rába Rábaköz sík felszínén egyre csökkenő sebességgel kanyargott a győri torkolatig. A Nicki-gát felett a középvíz esése 50 cm, Marcaltónél 30 cm, Rábacsécsénynél 20 cm, a Marcal torkolata alatt 9 cm km-enként. A folyó tehát enyhén alsószakasz jellegű volt. Ezért a mellékfolyók hosszan párhuzamosan futnak a főfolyóval. Ilyen pl. a Marcal. A Répce Répcelaknál 4,6 km-re megközelíti a Rábát és még sem tud beleömleni, mert a Rába hordalékkúpján több m-rel magasabban folyik. Régi alsószakasz jellegre utalnak a fattyúágak. Ilyennek tekinthető a Kis-Rába, a Kőrös-patak és a Keszeg-ér is. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a szabályozásig a Ragyoghídnál kiömlött árvizek a Répce és a Kis-Rába vonalán a Hanságba ömlöttek.

Az árvizek kártétele ellen már a XVI. században „isztrá”-t (üzsztra, népiesen eszteru), azaz gátat építettek a Rába mellé. A *Rába szabályozására* mégis csak a XIX. században került sor. A szabályozási tervet Ujházy János kir. mérnök dolgozta ki. A tervet az érdekeltek 1872-ben Magyaróvárott tartott ülésen fogadták el. *1873-ban megalakult a Rábaszabályozó Társulat*, amelynek alapszabályait a Közmunka és Közlekedésügyi miniszter 1874-ben hagyta jóvá.

Ujházy a bajok legfőbb okát a szakszerűtlenül épített malomgátakban látta. Ezért a Rábaszabályozó Társulat legelső feladatának a malomgátak eltávolítását tekintette. *1877–78-ban 17 malomgátat bontottak le* a malmok tulajdonosaival való megállapodás után. A 18. gátat meghagyták, mert ez biztosította Nicknél a Kis-Rába táplálását.

A malomgátak lebontása megnövelte a Rába esését. A felső szakaszon megszűntek az árvizek, amelyek az alsó szakaszra zúdultak, ahol a károk növekedtek. Sok vita után az 1885. évi XV. tc., az ún. *Rába-törvény elrendelte a Rába szabályozását*. Radó Kálmán kormánybiztos vezetésével Meiszner Ernő főmérnök tervei alapján végezték el a szabályozást 1882–1893 között. A szabályozási munkák során a *Rába medrét 80 átvágással kiegyenesítették*, 48 km-rel megrövidítették (a Sárvár alatti szakaszt) és az új mederrel párhuzamosan futó töltések közé szorították. Az árvízvédelmi töltések egymástól való távolságát Győr-Árpás között 400 m-ben, Marcaltónél 320 m-ben és feljebb 200 m-ben szabták meg. A megépített töltések hossza a jobb parton 82 km, a bal parton 84 km volt. A Rába medrének szélessége 48–60 m között változott.

A szabályozás után a folyó látszólag egyensúlyban volt. A 20-as évek közepétől azonban – ahogy a kanyarulatvándorlás fokozódott – a meder ismét kezdett elfajulni. A mederben kanyarulatok alakultak ki. Még súlyosabb lett a helyzet a második világháború után. Emiatt 1950-től újra erőteljes beavatkozásra kényszerültek a vízügyi dolgozók. A kanyarulatok keletkezése, vándorlása következtében a Rába hossza növeke-

dett. Jellemző adat, hogy a Nicki duzzasztógát 1950-ben 1395 m-rel volt távolabb a torkolattól, mint 1900-ben (1.5. sz. táblázat).

1.5. sz. táblázat

A Rába hossz-változásai Győr-Sárvár között (1900–1971)

Vízmerce (híd)	F km			Hossz-növekedés km
	1900	1950	1971	
Győr	0,391	0,391	0,400	0,009
Rábacsécsény	20,385	20,385	20,460	0,075
Árpás	28,843	28,848	29,040	0,197
Vág	50,293	50,558	51,240	0,947
Nicki-gát	66,760	68,155	68,500	1,740
Ragyogóhíd	71,248	72,909	73,400	2,152
Sárvári vasúti híd	82,918	85,035	86,260	3,342

Forrás: VITUKI

A Kis-Rába kiágazása alatti gátat a szabályozáskor meghagyták, hogy a Kis-Rába állandó mennyiségű vizet kapjon a rajta épített malmok hajtására. Ezt a gátat többször át kellett építeni, mert a Rába áradásai megrongálták vagy szétrombolták. Helyette 1930–1932 között korszerű duzzasztómű épült, amelyet Nicki-gát néven emlegetnek. A gát a Rába kisvízének szintjét 3,8 m-rel megduzzasztja és 8 m³/s víz kivezetését teszi lehetővé, de áradáskor sem akadályozza az árvizek levonulását. A gát terveit bécsi cég készítette, a vasszerkezetet a győri Magyar Vagon- és Gépgyár szállította, a zsilip vasárószerkezetét és felvonóberendezését, valamint a törpe erőmű berendezését a Ganz gyár készítette és szerelte fel.

A Rába heves vízjárású, a hegyi folyó jellegét hordozza. Árhullámai a hegyvidéken lehulló esők nyomán néhány napon belül lefutnak, és rövid ideig tartanak. A Rába általában márciusban szállítja a legtöbb vizet, amikor a vízgyűjtőjének nagyobb részén a hó olvad. A legnagyobb árvizek akkor keletkeznek, amikor nagy esőzésekkel jár együtt hóolvadás. A vízállások különbsége Nick alatt a 6 m-t, a torkolatnál még a 8 km-t is meghaladja, de ez már részben a Duna vízduzzasztásának a következménye.

A Rába különböző gyakoriságú árvízi vízhozamait az 1.6. sz. táblázat mutatja.

1.6. sz. táblázat

A Rába árvizeinek előfordulási gyakorisága

Hely	100 éves	árvíz hozama m ³ /s		
		50 éves	20 éves	10 éves
Ragyogóhíd	935	820	670	567
Marcaltő	950	820	660	540
Árpás	960	820	660	540
Rábacsécsény	960	805	620	500

Forrás: Károlyi Z., 1962

Télen a Rába hamar befagy. Ezt elősegíti, hogy télen kevés a vize. Tavaszi olvadás-kor a jégtorlás és jégzajlás károkat okozhat, árvízveszélyt azonban nem, mert a hullám-térre kiemelt jégtorlaszt a sebes víz nyomása hamar megbontja.

A Rába hordalékos folyó. A Nicki-gát a hordalékot átbocsátja. Marcaltónél esése jelentősen csökken. Itt a durva kavics fokozatosan lerakódik. (Évi 4–7000 m³.) A Marcal torkolata alatt már csak homokhordaléka van. Az árvizek által szállított sok lebegő iszap a part mentén lerakódik. Az így keletkező parti zátonyok magassága Marcaltó és Győr között 1,5–2,0 m-t is eléri.

A *Kis-Rába* a Rába bifurkációs ága, amely a Nicki-gát felett szakad ki a Rábából, ahol három nyílású vízbeeresztő zsilip épült, amelyen keresztül 8 m³/s vízmennyiség juthat a Kis-Rába medrébe. Gazdasági szempontból már a középkorban fontos volt, mert állan-dóan egyenletes vízjárása és nagy esése miatt sok vízimalmot hajtott. Oklevél bizonyítja, hogy IV. Béla ifjabb király megengedte a Csák nembeli Izsák ispánnak 1231-ben, hogy a Rábca folyón (a mai Kis-Rábán) Mihályinál négy malmot építhessen azzal a feltétellel, „hogy ezeknek a malmoknak a létesítése következtében külső ellenség vagy külföldre szökő hűtlen magyarok az országnak bárminemű kárt okoznának, azt Csák nembeli Izsák teljes egészében tartozik majd megérteni.” – A Kis-Rábán még a felszabadulás után is sok malom működött, de később nagy részüket megszüntették és le is bontot-ták. – A Kis-Rába Répcelak, Beled, Vica, Mihályi, Kisfalud, Kapuvár érintésével a Han-ságba juttatta vizét, itt egyesült a Répcével, ahonnan az egyesült folyó Rábca néven folytatja útját a győri torkolatig.

A Kis-Rába esése nagy, ezért lehetett malmok hajtására felhasználni. Ma vizét elsősor-ban öntözésre használják. Ilyen szempontból jelentős a *Tordosa*, amely Kapuvártól dél-re (a baboti felső malom helyén) ágazik ki a Kis-Rábából, és Babot, Szárföld, Veszvény, Osló határán keresztül a Kapuvár-Bősárcányi csatornán át vezeti vizét Bősárcány közelé-ben a Rábca felé. A Kis-Rába állandó vízfolyás volt. Napjainkban októbertől márciusig a meder üresen áll. – Célszerű lenne a rövid tisztításra fordított időszak kivételével is-mét állandó vízfolyássá tenni.

A *Répcé-Rábca* – mint már láttuk – egy folyó. Felső szakasza a Répce, a Kis-Rába torkolatától Rábca a neve. A Répce Ausztriában ered és Répcelaknál éri el a Rábaközt. Itt északnak fordul és Kapuvártól északra jut a Hanság területére, ahol keletnek veszi az irányt, felveszi a Kis-Rábát (Kapuvártól északra), majd a Hansági-főcsatornát Rábca-kapitól északra és Győrnél ömlik a Mosoni-Dunába.

A szabályozás előtt a Répce árvizei, valamint a Rába felső szakaszáról érkező és Nick környékén kiömlő vizek a legnagyobb esés vonalán Nick, Répcelak, Dénesfa, Ci-rák, Gyóró, Himod, Hövej, Kapuvár, Vitnyéd és Agyagosszergény határainak elpusztí-tása után a Hanságba jutottak. Ha nem volt árvíz, akkor is az egymással csaknem párhuzamosan futó Répce és Kis-Rába a nagy mocsárba, a Hanságba ömlött. Ezért alakult ki már az Árpádok korában a Kis-Rába mellett a Répcéhez közel a Hanság déli peremén nehezen megközelíthető mocsaras területen Kapuvára, a mai Kapuvár, mint a nyugati gyepük egyik védelmi erőssége.

A Hanság felesleges vizét a Rábca vezette le a Mosoni-Dunába. Győrnél egyesült a Rá-bával és közös torkolaton keresztül jutottak a vizek a Mosoni-Dunába. A Rábca Ujházy János főmérnök szerint csak kis ér, amely a Hanság magas vízállásakor vezette

a vizet a Mosoni-Dunába. Esése rendkívül kicsi volt, olyan mértékben, hogy a Duna magas vízállásakor a folyásiránya megfordult és a vizet nyugatra, a Fertő tóba vezette. Ezek a vízrajzi viszonyok rendkívül sok pusztítást, igen nagy károkat okoztak a lakosoknak.

A *Rábca szabályozását* 1886–1893 között végezték el. A Rábca teljesen új medret kapott, amelynek a fenékszélessége 18–20 m. A meder mellé egymástól 140–160 m távolságra árvízvédelmi töltéseket építettek. Az így szabályozott Rábca a Kis-Rába és a Répce egyesülésétől a torkolatig 47,8 km. – Ez a szabályozás azonban nem volt tökéletes, mert a Répce árvizei, mint külvizek, továbbra is elöntötték a Hanság mélyebben fekvő területeit. Ezt az áldatlan állapotot szüntette meg a *Répce 1908. évi szabályozása* Répcelaknál. A Répccén zsilipet építettek, amely csak 5,2 m³/s vizet bocsát keresztül. Az árvizekkel érkező, ennél több víz levezetésére a *Répce-árapasztó-csatornát* építették. A 8,1 km hosszú csatorna a Répce árvizeit a Rábába vezeti, mert a rövidebb folyó, a Répce árvizei hamarabb érkeznek Répcelakhoz, mint a jóval hosszabb Rábáé. Így a Rába medrén keresztül a Répce árvizei már lefutnak, mire a folyó saját árvize megérkezik.

Ez a csatorna keresztezi a Kőrös-patakot, a Kis-Rábát és a Keszeg-ért. Mindhárom patakot bujtatóval (szifon) vezetik keresztül a csatorna alatt (1.4. sz. ábra).

A Répce a zsilip után és a Rábca ma már durva hordalékot nem szállít. A Hanság bomló szerves anyagokban gazdag talajából származó vízutánpótlása okozza, hogy a Rábca ritkán fagy be.

A *Rábaközben jelentékeny nagyságú tó nincsen. A kapuvári horgásztavak* többsége kavicsbánya tó. Ezek a tavak kicsinyek, hisz csak a legnagyobb éri el a 4 ha területet. A város közepén a *Váti-tó*, a déli részén a *Vasúti-tavak*, a babóti út mellett a *Babóti-tavak* találhatóak. A város északnyugati részén is vannak halas tavak (pl. Égési-tó). A tavak vize tiszta, ezért kitűnő horgászlehetőségeket biztosítanak. A Váti-tavon pedig hajómodellező versenyeket rendeznek. – A Győr–Csorna út mellett helyezkedik el a *Barbacs-tó* (26,4 ha), tőle északra a *Fehér-tó* (40 ha), mindkettő a Hanság maradványa és természetvédelmi terület.

A Győri-medence és a *Rábaköz felszín alatti vizeinek* jellemzője, hogy a földtani felépítés miatt nehezen lehet a talaj- és rétegvizet külön választani, mert nagy területeken mindkettőnek tározója a felsőpleisztocén – holocén kavics. Ahol a hőmérsékletük az évi középhőmérséklet fölé emelkedik, ott kezdődik a rétegvizek szintje.

Erős a kapcsolat a folyók és a talajvíz színtingadozása között. A *talajvíz* felszín alatti átlagos mélysége a Rábaköz területén 2–3 m között változik. Bősárkánytól délre és Csornától délre még kisebb értéket, 0–2 m közötti értéket találunk. Kisebb foltokban Kapuvár, Beled, Szil, Szany, Bányogyszovát, Kóny környékén kisebb területen 5–10 m a talajvízszint átlagos mélysége (1.5. sz. ábra). A talajvíz sókoncentrációja alacsony, vegyi összetételében a kalcium-hidrogén-karbonátos jelleg dominál.

Igen értékes a *mélyfúrású kutak vízhozamvizsgálata*. A mélyfúrású kutak vízhozama igen nagy. Az egész Rábaköz területén 1500 l/p és 2000 l/p között változik. Csupán a déli szegélyén találunk kis területen 1500 l/p-nél kisebb értéket (1.6. sz. ábra).

A Répce észak-déli szakaszától nyugatra ez az érték rohamosan csökken 250 l/p, sőt 150 l/p alá. A talajvíznek ez az elhelyezkedése és gyors utánpótlódása a felszíni vízfolyásokkal együtt az öntözésnek kitűnő lehetőséget biztosítanak. Az öntözés pedig a fejlett mezőgazdaság további fejlődését segíti elő.

Gyógy- és hévizek a Győri-medencében

Fúrás helye	Kütmélység	Vízadó réteg	Vízhozam	Hőfok
	m		l/p	°C
Csorna tsz.	1800	felsőpannon	1300	67
Győr, sportpálya	1964	felsőpannon	1050	68
Győr, Bercsényi liget	2004	felsőpannon	1110	69
Kapuvár	1806	felsőpannon	540	66
Lébény, Kert. Váll.	2301	felsőpannon	1250	77

Forrás: VITUKI

A táblázat a Győri-medence és benne a Rábaköz hévízfúrásainak néhány adatát tünteti fel. Az adatok arra mutatnak, hogy megfelelő mélységben a Rábaközben mindenütt hévizet találnak. További kutatások feladata, hogy megtalálják a hévizek gazdaságos felhasználásának lehetőségeit.

1.4 Növényzet, állatvilág

A Rábaközben a magasabb térszíneken a klimazonális tölgyesek legnagyobb részét kiirtották. A Hanság peremén a lecsapolás következtében szüntek meg a magassásrétek és kis területre szorultak az égeres láperdők. Az eredeti növénytakaró helyét legnagyobb részben a mezőgazdaság termesztett növényei foglalták le. Így a Rábaköz ma hazánk egyik legértékesebb kultúrtája lett. A kultúrájában a búza, árpa, kukorica, cukorrépa mellett jelentős a takarmánynövények termelése is.

Az eredeti növénytakaró maradványai az erdők elszórtan találhatóak a táj területén. A legnagyobb erdőfoltokat Himod, Babót, Páli, Szany, Rábaújfalu környékén találjuk. Az erdők állományát cser, kocsányos tölgy, kőris, akác, erdeifenyő alkotják. A Rába hullámterén főleg nyárfaerdőket találunk. Az aljnövényzet nagy része kékényből, galagonyából, hamvas szederből (főleg a nedves területeken) áll.

A növényvilághoz hasonlóan az eredeti állatvilág tekintélyes része is kipusztult. Az erdős területeken gyakori az őz és a szarvas és az utóbbi időben elszaporodó vaddisznó. A vadállomány fenntartása és védelme gazdasági szempontból is fontos, mert idegenforgalmi és exportértéke aránylag nagy.

1.5 Talaj

A Rábaköz taljai termékenyek. Az egész terület felszínét folyóhordalék borítja, amelyen a mai talajok kialakultak. A kialakulásban a talajvíz közelsége is szerepet játszott. Ennek következtében a folyókat kísérő öntéstalajok mellett a Rábaköz középső és északi részén túlnyomóan réti talajokat, északon lápos réti talajokat találunk. Ez is mutatja, hogy a Rábaköz taljai igen változatosak.

Délen a Rába és a Répce fiatal öntései borítják a felszínt. Ezek észak felé fokozatosan mennek át réti öntésekbe. Ezek a réti öntéstalajok észak felé egyre humuszosabbak

lesznek, de karbonátot már nem tartalmaznak, tehát savanyúak. Minél északabbra haladunk, annál kötöttebbek lesznek a réti talajok. Csorna környékén már igen sok a lápos réti talaj, a kotus táptalaj, amelyeknek fekete színéről kapta Csorna város is a nevét. A talajok fekete színe a Győr-Sopron vasút mellett igen jól látszik (Stefanovits P. 1963).

A réti talajok savanyúságát, ennek következtében fellépő kötöttségét és más kedvezőtlen fizikai sajátságait a Rábaköz lakói már régebben felismerték, meszezéssel eredményesen javították. A rendszeres meszezés következtében a talajok dinamikája és tulajdonságai jelentősen megváltoztak.

A Rábaköznek azonban nem minden talaja karbonátmentes. Pl. Jobaháza közelében van egy észak-déli irányú hosszú mélyedés, valószínűleg elhagyott régi folyómeder, amelynek réti talajai karbonátosak. – Szélsőséges talajviszonyok találhatók Vadosfa környékén, ahol a felszínen vagy a felszín alatt néhány dm-re fekete réti talajszint található, amely szinte szurokszerűen agyagos. Ennek az agyagos talajnak mind kémiai, mind fizikai szempontból igen kedvezőtlen tulajdonságai vannak. Termékenysége igen csekély.

A Rábaköz nagyobb részén azonban vályog és agyagos vályogtalajok találhatók, amelyek savanyúságát a meszezéssel letompították, jól művelhetővé és jól termővé tették. A hüvelyesek elterjedt termesztése következtében a talajok tápanyagellátottsága kedvező.

1.6. A mezőgazdaság természeti erőforrásai

A Győri-medence mezőgazdasági hasznosítás szempontjából legkedvezőbb adottságokkal rendelkező tája a Rábaköz hordalékkúp-síksága. A hordalékkúp anyagát a Rába, Répce és mellékágaik rakták le. A Rába és a Répce kavicsát 1–3 m vastagságban homokos-agyagos öntésiszap, a déli területeken homokos öntésagyag borítja. A terület nyugati és délnyugati részén a folyóvízi kavics közelebb van a felszínhez. Kapuvár, Babót, Veszény, Osló, Szárföld, Kisfalud, Rábatamási, Farád, Bogyoszló és Potyond határában 35–90 cm mélységben helyezkednek el a kavicsrétegek, ami már a talajok termőképességét is befolyásolja. A Kis-Rábától nyugatra az agyagos öntésiszapot durvább szemcséjű homokos öntésiszap váltja fel, amely a Répctől nyugatra elvékonyodik, és a Répcesík kistáj területén a felszínre kerül. Ez a terület azonban már nem tartozik a Rábaköz-höz.

A Rábaköz egész területe tökéletes síkság, tehát a domborzati viszonyok a mezőgazdasági termelés számára előnyösek. A táj területén kialakult öntéstalajok, réti öntéstalajok, réti táptalajok (északon) kevés karbonátot tartalmaznak. A magas mezőgazdasági kultúrával rendelkező lakosság már régen meszezéssel javítja a savanyú kémhatású talajokat. Ennek ellenére a régi csornai járás területének 78,7%-a meszezésre szorul. A terület legnagyobb részén a könnyű és nehéz vályogtalajok találhatók.

A kitűnő termelési adottságú talajok a táj 80%-át foglalják el, a jó termelési adottságú talajok a Rábaköznek csak 20%-ára terjednek ki (Géczy G. 1968).

A Rábaköz kitűnő termelési adottságú talajai mellett az éghajlati viszonyok is kedvezőek a mezőgazdasági termelés számára. Az óceáni hatások jobban érvényesülnek a Rábaköz területén, mint az Alföldön. Az éghajlati viszonyok a kalászosok és takarmánynövények mellett a cukorrépa és kukorica igényeit is kielégítik. A napfénytartam minden-

ütt meghaladja az évi 1900 órát, a tenyészidőszakban a napsütéses órák száma 1400 óra körüli, a hősszeg 3100–3200°C között van átlagban, ami az országos átlagnál valamivel alacsonyabb.

A Rábaköz csapadékellátottsága is kedvező a mezőgazdasági termelés számára. Az évi átlagos csapadékmennyiség mindenütt meghaladja a 600 mm-t. A csapadék évi eloszlása is megfelelő, mert annak legnagyobb része a tenyészidőszakban hull le (Csorna 370 mm, Kapuvár 393 mm).

Az őszi hónapok hőmérséklete és csapadékmennyisége kedvez az őszi mezőgazdasági munkáknak. Az őszi és téli hónapok csapadékmennyisége (Csorna 292 mm, Kapuvár 306 mm, Szil 284 mm) tekintélyes mennyiségű nedvesség tárolását teszi lehetővé, mert ezekben a hónapokban az evapotranspiráció kicsi. Az enyhe tél elősegíti az őszi vetések megerősödését.

A tavaszi gyors felmelegedés nagyobb párolgást idéz elő, mint a lehulló csapadék mennyisége. A májusi bő csapadék kiegyenlíti az előbbi hiányt. A korai meleg elmaradása és a június, júliusi (Csorna június 77 mm, július 79 mm, Kapuvár június 83 mm, július 81 mm) csapadékmaximuma biztosítja a növények vízigényét.

A kedvező éghajlati és talajviszonyok a mezőgazdasági növényfajták széles skálájának nagyon jó, de legalább kielégítő eredményű termelését teszi lehetővé. Mind a kalászosok, mind a szálastakarmányok és a kapásnövények az országos átlagnál magasabb terméseredményt produkálnak, de legalább az országos termésátlagot elérik, ezért a tájon a termelés változatos.

A természeti adottságok elsősorban a kalászosoknak kedveznek. A kalászosok tenyészidőszakának megfelelő hőmérséklete (12,5–13,0°C) és a kielégítő csapadékmennyiség (Csorna 226 mm, Kapuvár 233, Szil 218 mm), továbbá a hűvös május és a májusi csapadékátlag kedvezően hatnak a kalászosok termelésére. Bizonyos mértékig hátrányos, hogy a nyári csapadékmaximum egybe esik a búza érésével és aratásával. Ez azonban a termés minőségét és mennyiségét nem befolyásolja lényegesen. Ez azt is mutatja, hogy a termésátlagok mind a búzából, mind az árpából az országos átlagnál magasabbak (1.8. sz. táblázat).

1.8. sz. táblázat

A szántóföldi növények termésátlagainak összehasonlítása (1985)

Növények	Országos átlag t/ha	Győr-Sopron-megyei átlag t/ha	Rábaköz termés- átlagai t/ha
Búza	4,8	5,5	6,1
Őszi árpa	3,9	4,6	4,8
Kukorica	6,2	7,1	8,2
Silókukorica	22,3	25,8	24,2
Cukorrépa	37,9	40,5	38,7
Lucerna	5,4	6,6	6,2

Forrás: Statisztikai évkönyvek

A kapás növények termelése is eredményes. A kukorica hőigényét a hűvös május nem elégíti ki, de a nyári meleggel korrelációban levő júniusi-júliusi csapadékmaxi-

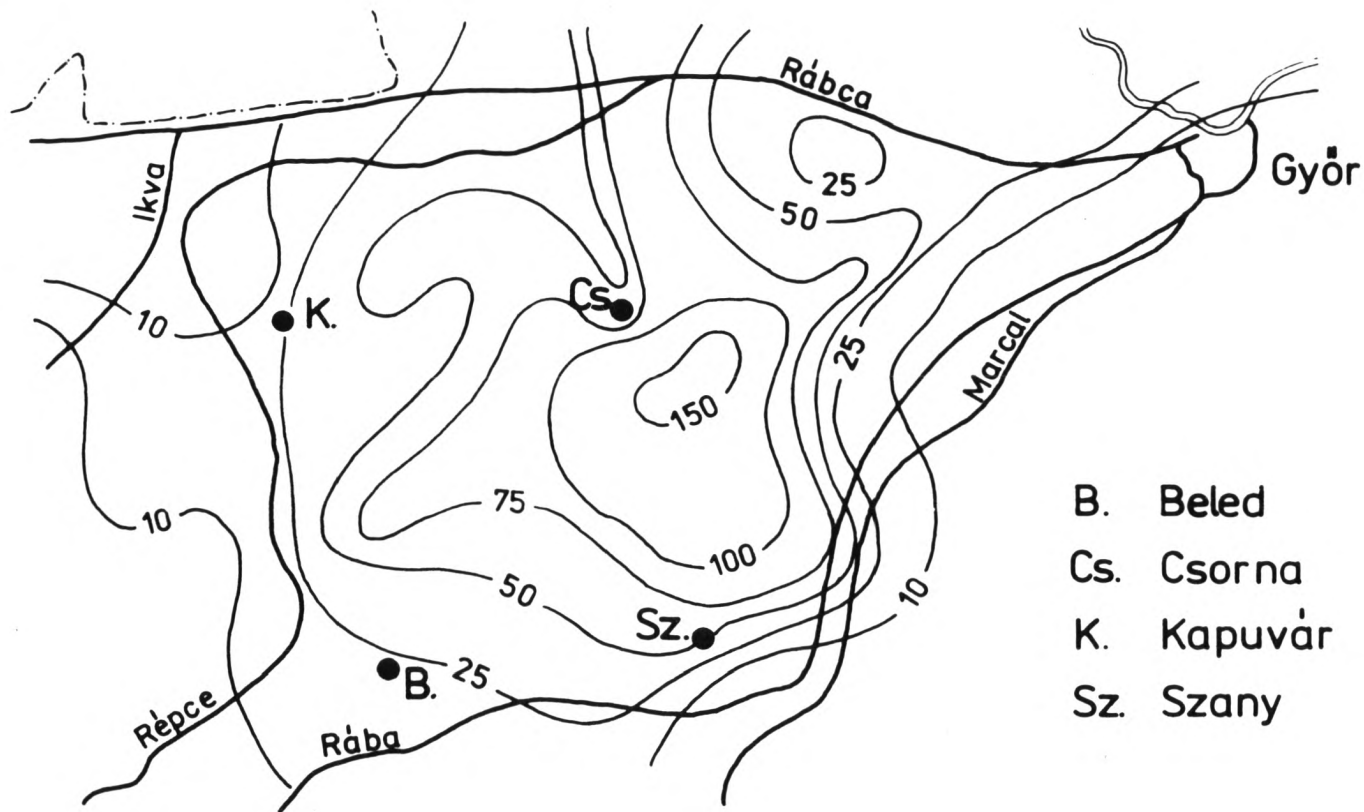
mum mégis kitűnő terméseredményeket hoz. A kukorica terméshozamait a virágzás idejének időjárása dönti el. A virágzási idő a Rábaközben a bőcsapadékú és magas hőmérsékletű júliusra esik, ezért mindig magasabbak az országos átlagnál a termésátlagok (1.8. sz. táblázat)

A cukorrépa termelésében döntő a talaj minősége és a csapadék mennyisége. Mivel Rábaköz jó minőségű vályogtalajokkal rendelkezik és a csapadék mennyisége is kielégítő, a táj a cukorrépa termelésére optimális adottságokkal rendelkezik. – Az augusztusi csapadékhiány okozhat némelyik évben problémát. A Rábaközben az augusztusi csapadék mindenütt meghaladja a 60 mm-t és a 79%-os valószínűségű csapadék is közel 40 mm. Ezért a cukorrépa vetésterülete az országos átlagot messze meghaladja, (országosan a szántóterület 2,2%-át, a Rábaközben 4,5%-át foglalta le 1986-ban). A termésátlagok az országos átlag körüliek (1.8. sz. táblázat).

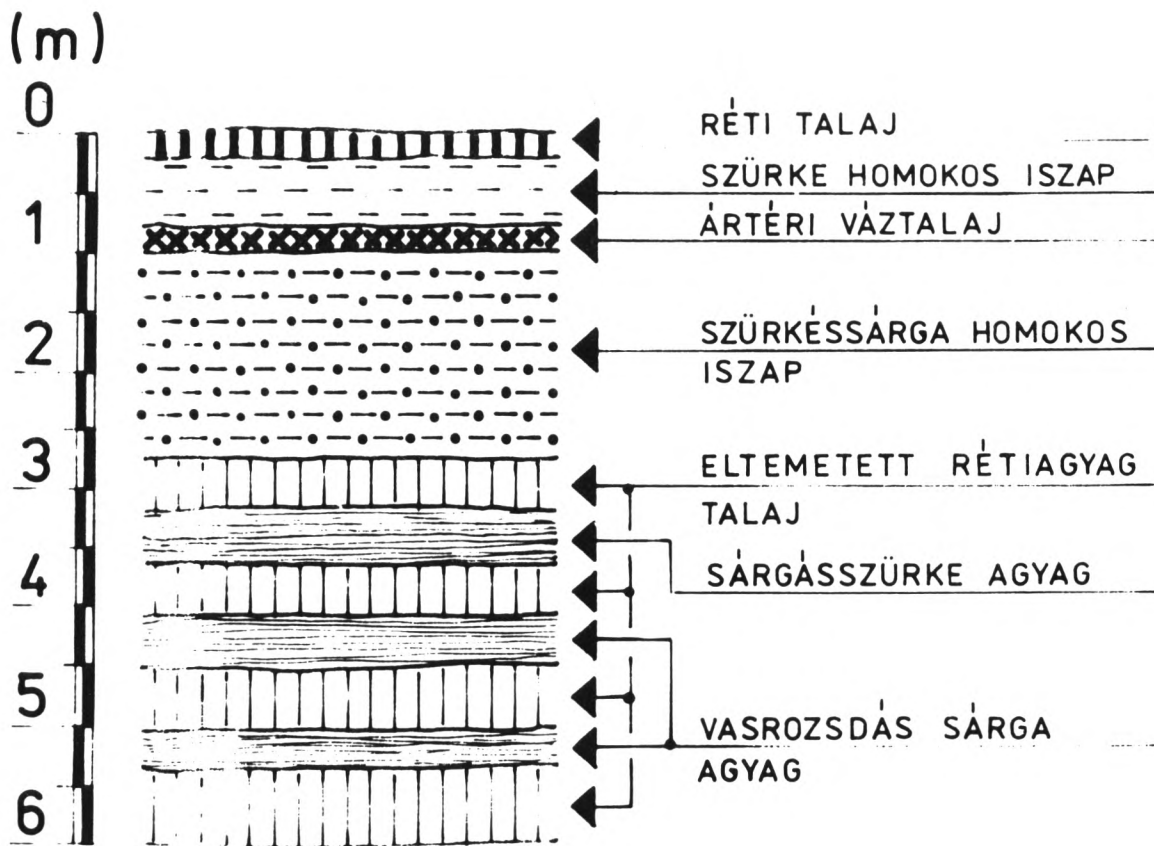
A talajföldrajzi és éghajlati adottságok teljes mértékben kielégítik a szántóföldi szálaktakarmány-növények igényeit. A nagyméretű takarmánytermelés a fejlett állattenyésztést szolgálja. A takarmánynövények termésátlagai meghaladják az országos átlagot.

A Rábaköz sokrétű és magas színvonalú mezőgazdasági termelését a talajok megfelelő javításával (pl. meszezés) még jelentősen lehetne növelni. Nincsenek még kellően kihasználva az öntözési lehetőségek. Részben a peremeken futó folyók, a Rába, a Kis-Rába, a Répce, valamint a régi erek helyén létesített csatornák vize (ezek a csatornák csapadékos években vízlevezetőként, száraz években öntözőcsatornaként működnek), részben a bőséges talajvíz ad lehetőséget az öntözésre.

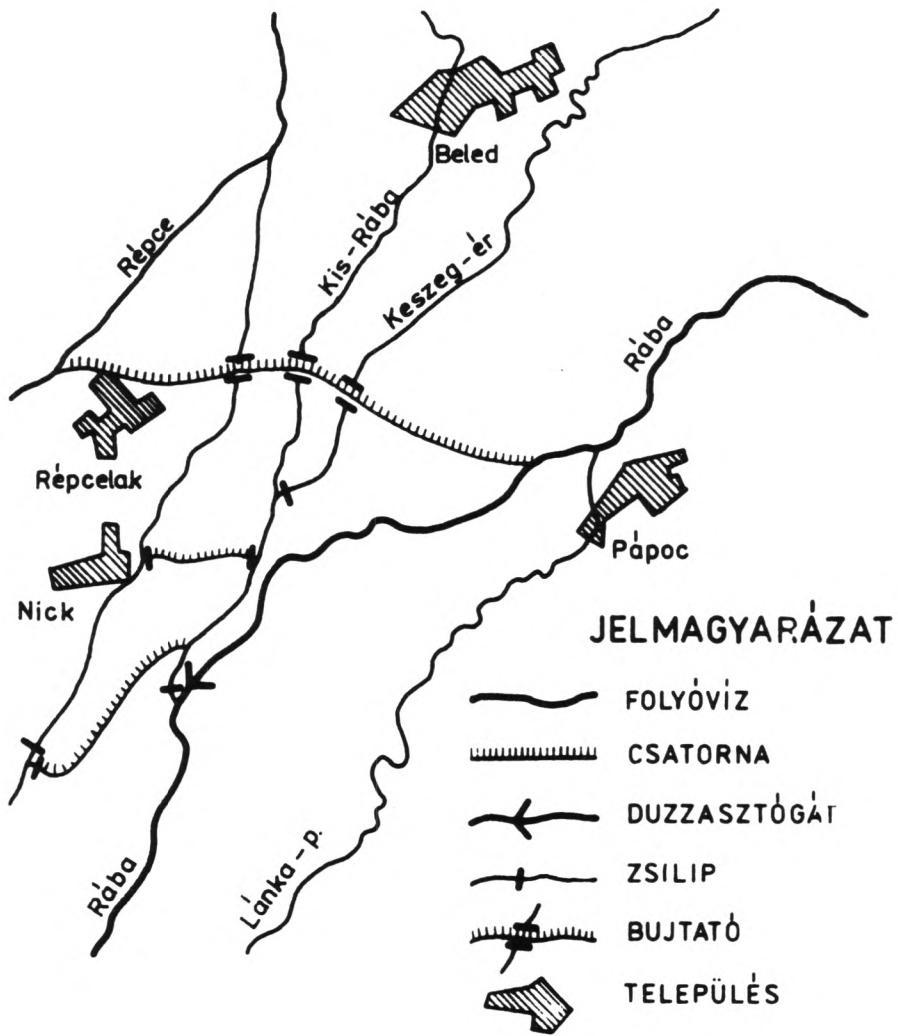
A mélyebb rétegek gazdagok termásvízben. Meg kellene keresni felhasználásuk lehetőségeit. Részben az ipari központok ellátására, részben nyugati exportéra (Ausztria) lehetne megfelelő beruházásokkal kitűnő primőrátut előállítani.

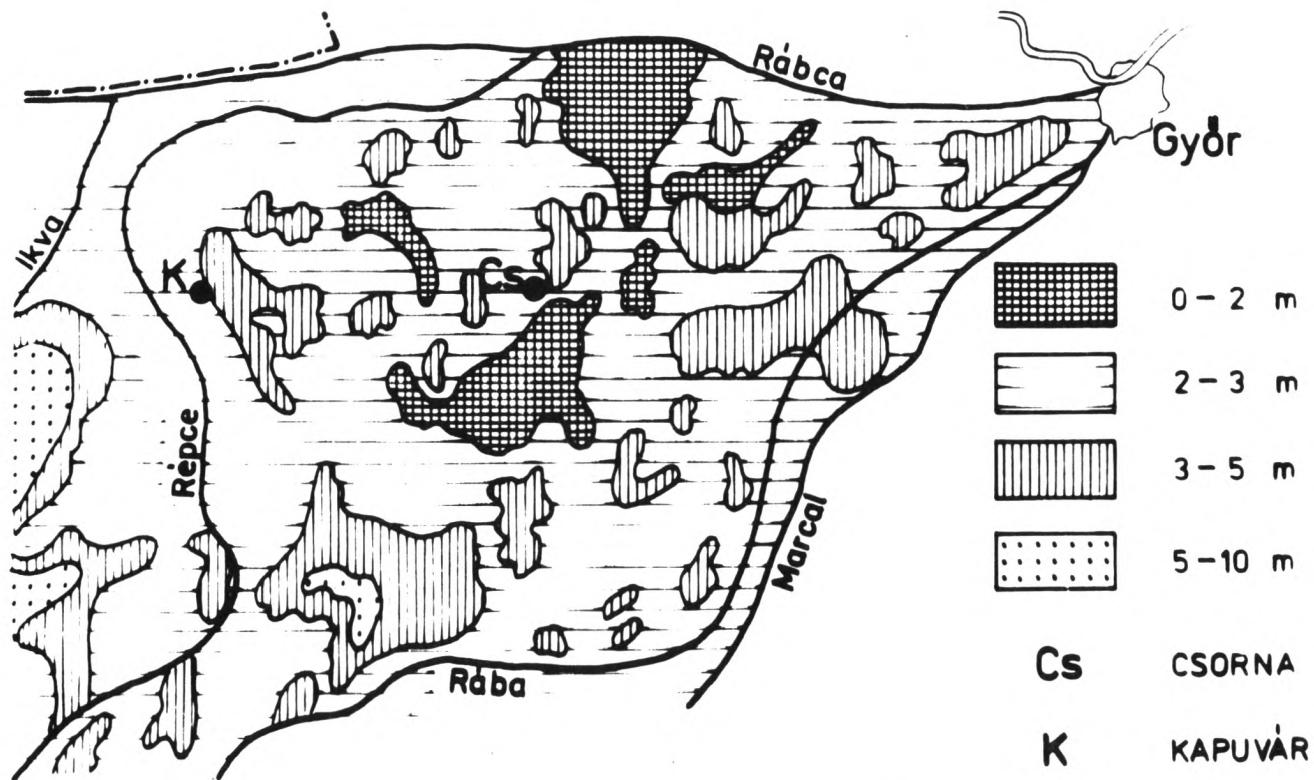
1.2.sz. ábra: Rábaköz homokos-kavicsos rétegeinek vastagsága (m)
(Rónai A. szerint)

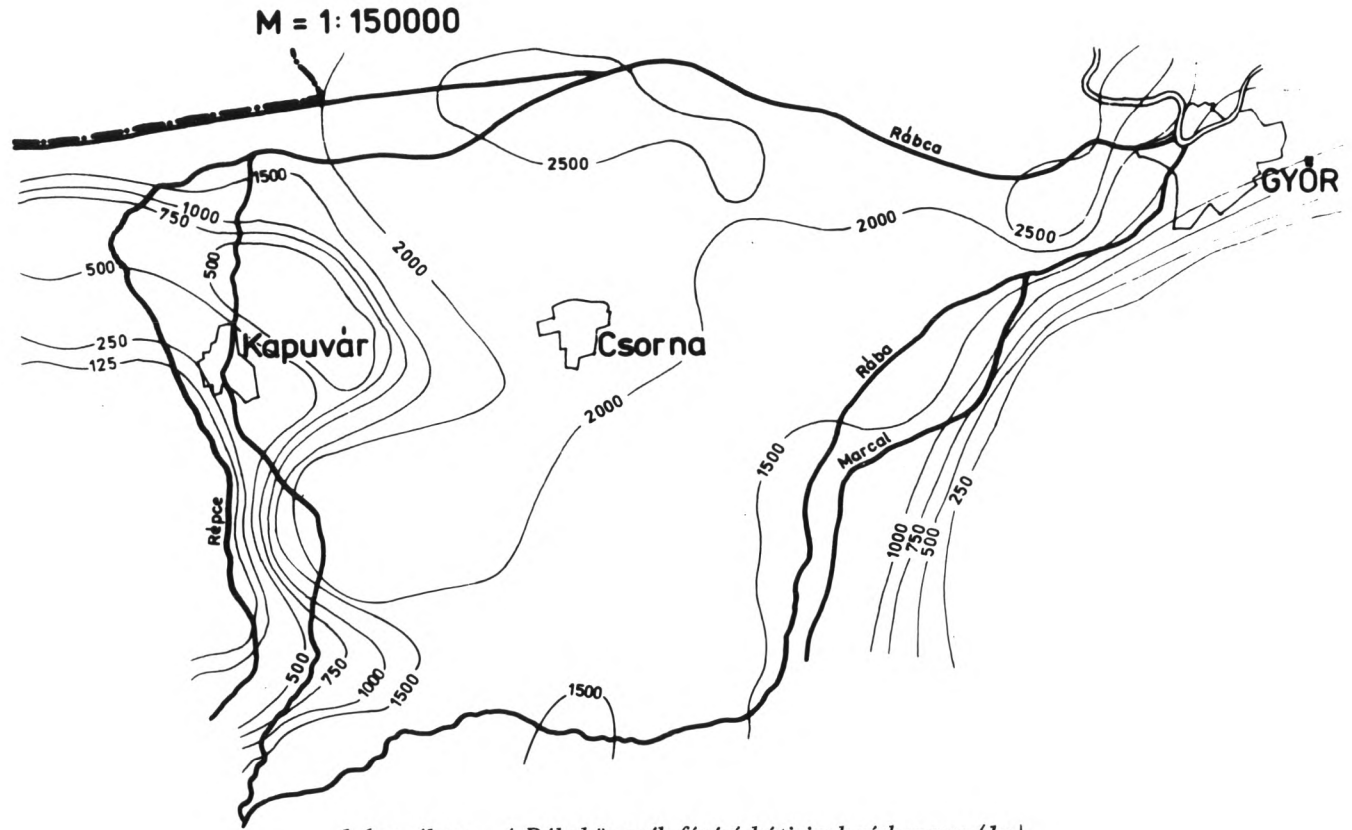
1.3.sz. ábra: A beledi téglagyár szelvénye (Pécsi M. utca)

1.4.sz. ábra: A Rábaköz vízrendszere a Kis-Rába nicki kiágazása környékén

1.5.sz. ábra: A talajvíztükör felszín alatti mélysége a Rábaközben (Rónai A. szerint)

1.6.sz. ábra: A Rábaköz mélyfúrású kútjainak vízhozama (1p)

2. A RÁBAKÖZ GAZDASÁGTÖRTÉNETE

A gazdálkodás természeti és emberi adottságok függvénye. A Rábaközben is a földrajzi tényezők adták meg a lehetőséget és az emberi munka biztosította a fejlődést. Történeti áttekintésünkben belőlük kell kiindulnunk.

Rábaköz természeti adottságai között a folyóvizeké volt a vezető szerep. A Rába és a Répce a beléjük torkolló patakokkal szépen elterülő hordalékkúpot épített a Kisalföld pannóniai és levantei rétegeire. Ez az itt-ott lösszel borított alluviális folyóhordalék É-ről D-re lassan lejtő síkság, alig 1-2 méteres kiemelkedésekkel. A folyóvizek a Hanyba* futottak szeszélyesen. Nyáron alig volt bennük víz, ősszel, tavasszal viszont elöntötték a síkságot. A víztömeg összefolyt a Fertővel és természetes lefolyást talált a Duna felé is. Nagyvízkor viszont a Duna nyomta fel az egész víztömeget a Hanyba és a Fertőbe. Vízben úszott a Hanság és a Rábaköz laposabb területe és csak a lápszigetek, földszigetek álltak ki belőle. Ezekre települt az ember.

Honfoglaló őseink kitűnő életlehetőséget találtak a Rábaköz területén. Szállásbirtokokra települt a nép. Az ősi nemzetségek szálláshelyeit ma dülőnevek őrzik: Megyer, Gécse, Tevelin, Kér, Osl. A vizenyős táj állattartásra volt alkalmas. Hatalmas csordák vándoroltak a téli szállásokról a nyáriak felé. Ez a belső nomadizálás folytatása volt az etelközinek. Telephelyek őrzik emlékét, Babót, Oslit, Faluhely, Földsziget, bizonyíthatóan pl. Rábapatona és Lovászpátona esetében. Rábapatona volt a téli, a tőle 30 kilométerre a Bakony aljában fekvő Lovászpátona pedig a nyári szállás^[1]. Az Árpád korban benépesült minden község. Legtöbbjüket a XII.–XIII. században oklevelek említik: Kapu várát 1102-ben, Babót 1217-ben, Kisfaludot 1237-ből, Mihályit 1223-ból, Veszkenyt 1263-ból, Oslit 1230-ból^[2]. Általában húsz-harminc család élt a magasabb peremekre épült, sövényfalú kunyhókban.

Fontos eseménye volt a Rábaköz benépesülésének a bessenyő, székely határőrök betelepítése a gyepük védelmére. Katonai szolgálatukért árpádházi királyainktól nemesi előjogokat élveztek, s köznemesi településeken éltek. Leszármazottaik antropológiai vonásaikkal ma is kimutathatók Rábaköz népességében. Az ország védelmére veszély esetén a folyók vizével árasztották el az egész vidéket, ezzel akadályozták az ellenség behatolását már 1030. évben II. Konrád, 1044-ben III. Henrik hadjáratai idején. A veszély elmúltával a vizet árkokkal levezették. A természetes áradások ellen a nép ugyancsak árkokkal védekezett és gátakat, eszterüket emelt kis gazdaságának megóvására.

*A Hanság népies kifejezése

2.1. Mezőgazdálkodás

Rábaköz gazdasági életében a természeti adottságoknak megfelelően a múltban és jelenünkben is a mezőgazdaság a legfontosabb. A XII. századi félnomád falvakkal szemben a XIII.–XIV. században nemzetségi birtokokon művelték a földet. Legrégebről ismert a bessenyő eredetű Osl nemzetség, s a belőle sarjadt Ostffyok, Asszonyfalviak családja, valamint a Kanizsai, Endrédi, Pethő, Viczai, Pókai családok birtokai terültek el a Rábaköz területén. Később, a XV. században a Garayak, Ujlakiak, Rozgonyiak, végül a Nádasdy és Eszterházy családok lettek a földesurak. Nagy jelentőségű volt az 1180 körül alapított csornai premontrei monostor birtoka, továbbá az 1206-ban alapított lébényi bencés monostor Rábaköz területére is átnyúló gazdasága, valamint a XIV. századtól a győri Káptalan birtokterülete. A szerzetesek a kor európai színvonalán műveltették földjeiket és tanították a népet is. A fejlődés mindig tőlük indult ki és terjedt el a jobbágyok, köznemesek népi gazdálkodásában.

A XIV. század végén már kialakultak a családi birtokok. A jobbágyok állandó telephelyen (Curia jobbagionalis) éltek^[3] és telkükön földet műveltek, legeltettek, erdőkkel, gyümölcsösökkel gazdálkodtak. A jobbágytelek körülkerített házból, istállóból az udvaron gabonásvermekből állt, kis kerttel, gyümölcsössel együtt. A földművelés színvonala a természeti adottságoknak megfelelően még igen alacsony volt. A kétnyomásos földművelés rendszerében a határ egyik felét művelték, a másikat ugarolták és évenként váltották. A szerzetesi birtokokon a határ 5/6-od részét minden évben őszi- és tavasszal vetették be és csak 1/6-a maradt meg ugarnak. Az őszi vetésnél 2/3 rész rozstól 1/3 rész búzát vetettek, tavasszal pedig fele árpát, fele zabot. A földet jól megmunkálták, őszzel háromszor is szántottak. Ez igen nehéz munka volt a kezdetleges fatengelyes ekékkel, ezért az első szántást hat-, a többit négy ökörrrel végezték^[4].

Ez a kétnyomásos földművelés a XVI.–XVII. században is általános volt még, bár a szerzetesek a bencés, cisztercita, premontrei birtokokon már a háromnyomásos gazdálkodásra tértek át és igyekeztek a nép körében is elterjeszteni. Nagyon gyenge eredményekről tanúskodnak a korabeli feljegyzések és megvilágítják a földművelés akkori helyzetét. A rábaközi főesperesség területén 1659 és 1696-ban végzett canonica visitatio jegyzőkönyvei szerint Szanyban a plébános javadalmában 17 holdat vetettek be az egyik évben, 8 holdat pedig a másik esztendőben. Csornán a templom 12 holdjából 6–6 holdat vetettek be esztendőnkint. Páli plébánosának 12 holdját is felezték, de ezt sem művelték meg rendszeresen, csak az elszórt magokból kikelt termésből egy győri köből (kb. 65 liter) gabonát takarítottak be holdanként^[5]. Nehéz, áradmányos esztendőkből még ennyit sem termelt a föld. Jellemző a csornai gazdáknak 1789-ben Sopron megye alispánjához benyújtott panasza: „határunk annyira szegény, hogy még annyit se hoz, amennyit belevetünk”^[6].

A XVIII.–XIX. században tértek át a falvak is a háromnyomásos földművelésre. Az első nyomásugar volt, a második nyomásba őszt, a harmadikba tavaszi gabonát vetettek és a területet évenként váltották. Ez a rendszer már jelentős terméstoletet hozott, Csornán pl. 1778-ban a Prépost-szeren 783 kishold területen 1062 pozsonyi mérő (62.5 liter) búza, 359 roz, 180 árpa és 176 pozsonyi mérő zab termelt^[7].

A fellendülés a XVII. század végétől, a XVIII. század elejétől kezdődött. Ekkor ala-

kult ki a határ a vizektől, lápvilágtól elhódított földeken. Határfoglalások, pörök iratai jól világítanak rá a korabeli gazdálkodásra. 1653-ban pl. a csornai határ nagy része kaszáló volt, de vizes időkben halásztak rajta. Csorna határa érintkezett Farád, Kapuvár, Barbacs határával, a Hanyban pedig összemósódtak a határrészek. Farád neve Gombóc szómagyarázata szerint onnan ered, hogy itt volt a termő vidék vége, azaz fara, utána már csak a mocsár következett.

A mezőgazdaságból élő lakosság ebben az időben erdőt irtott, réteket tört fel és harcolt a földért a természet erőivel. A csornaiak pl. 1690-től 1846-ig 1500 kishold szántót nyertek irtásból^[8]. Az erdőt csak a jó fekvésű, és jó talajú területeken irtották. Először kivágták, majd felégették, a tuskókat kiszedték, a hamut trágyának beszántották. A kisarjadt területet legelőnek használták, majd kaszálónak és csak azután szántották fel újra vetés alá. Kapásokat, majd gabonát termeltek benne hat-nyolc évig, aztán néhány esztendőre ismét legelőként pihentették, végül újra feltörték. Sok rétet törtek fel. Tüskéből, rekettyéből hódítottak területet a szántóföldek javára. Ez is szívós munka volt. A bozótot kiírtották, majd felgyújtották és ökrökkel felszántották. Hat ökör is alig bírta a feltörést. Az első évben a kisarjadó rétet lekaszálták, majd újra felszántották és csak azután kezdték a termelést kapásokkal, gabonával.

A maguk módján harcoltak a vizekkel is. A folyók, patakok partján töltést, azaz eszterüt emeltek. Ezek éppen olyan ősi magyar készítmények voltak, mint a vízduzzasztó holodok. Leccapoló munkájuk abban állt, hogy a lejtés szerint árkokat ástak a folyó felé, így vezették le a vizet. Ha kiszáradt, a nádast, lápost felgyújtották, majd elegygették és csak ezután szántották fel. A nád azonban makacsul, néha száz évig is visszátért, állandóan irtani kellett. A soproni levéltár XVII. századi térképei ilyen körülhatárolt földeket mutatnak vízszívó fákkal körülülítve. Nem csapoltak le a határban minden vizet. A láposokon mesterségesen elgátolt kis tavakban haltenyésztéssel foglalkoztak.

A földművelés legfőbb terménye ebben az időben a búza, rozs, árpa, zab, borsó, lencse, bab volt, a ház körül pedig zöldséget, kendert, gyümölcsöt termesztettek. A dülőnevek máig őrzik ennek a régi földművelésnek az emlékét: Irtásfödek, Buzásdülő, Rozsos, Kendereskertek, Irtáskertek. Az irtáskertekben gyümölcsfa ligetek díszlettek a hajdani erdő helyén. Szerszámaik is kezdetlegesek voltak még, faeke, tüskeborona, fahenger, sarlóval arattak, a nők vágták a gabonát, a férfiak gyűjtötték és cséphadaróval, vagy nyomtatással csépeltek ki a termést, majd vermekben tárolták.

Az *állattartás* volt a történelem folyamán Rábaköz mezőgazdaságának erőforrása. A természeti adottságok erre voltak a legalkalmasabbak. A vizek közötti hatalmas legelőket erdők, azaz pagonyok választották el egymástól, s ez kitűnő lehetőséget biztosított a pásztorkodás számára. A XI–XII. században még vándorolt az állatállomány a jobb legelők felé a téli és nyári szállások között. A XIII. századtól azonban már a kialakult községek határterületén tartották őket. Az uradalmak gulyái 4–500 darabos csoportokban, 150–200 darabot is meghaladó ménesei, 500 darabnál is nagyobb juhnyájai legeltek a magasabban fekvő, vízmentes legelőkön. A jobbágyok állataikat a hanyi és a rábaközi réteken bérbevett legelőkön tartották és az állatok száma szerint fizették az árendát. Télen-nyáron kint éltek az állatok. Télen fűzsövény-falu, náddal fedett baromszállásokon tanyáztak. (Bormász pusztá neve is Baromházból alakult). Szent Mihálytól Szent György napjáig a jobbágyok bárhol legeltethettek, csak ezután, a tavaszi legeltetés időszakától kezdve kellett bért fizetniük.

A XVIII. század gazdasági fejlődése az állattartásban is megmutatkozott. A hatalmas kiterjedésű réteken, legelőkön százsámra élt a gulya, ménes, juhnyáj, a tölgyerdőkben pedig disznókondák makkoltak. Ennek az eleven pásztoréletnek Szil-Szany-Szentandrás volt a központja. II. József térképén 15–20 kutat is láthatunk a falvak közelében. Nép-dalunk is őrzi ezt az emléket. (Szélről legeljetelek . . .) Természetesen a legeltetés is a vizek függvénye volt. A XVIII. század végén mindent elöntött a Rába. Utána pedig száraz időszak következett, a Hanyban is minden kiszáradt. Csak a XIX. század elején jelent meg újra a víztükör, s feléledt a mocsárvilág.

Az uradalmak feljegyzéseiben már számszerű adatokat is találunk. A premontrei uradalomhoz tartozó Földszigeten 600 darabból álló magyar gulya élt. A csornai uradalomban 1752-ben 123 tehenet, 84 tinót, 268 jármos ökröt, 553 lovat, 182 sertést, 1850 juhot tartottak számon. Jellemző az igaerő használatára a majorok területén, a művelés alatt álló belső határrészekén, hogy az ökrök száma nagyobb volt a lovakénál^[9].

Rábaköz mezőgazdasága a XIX. században tovább fejlődött. Az uradalmak igyekeztek birtokaikon a vizeket szabályozni és ármentesíteni földjeiket. Ez újabb lendületet adott a földművelésnek. 1811 és 1842 között az Eszterházy uradalom 4060 holdat Kapuvár 12 927 holdat, Csorna 9150 holdat mentesített. Duplájára nőtt a gabonatermesztés, főképp a búzáé, de az árpáé is. Általánossá vált a kukorica termesztése a felendült sertésenyésztéssel kapcsolatban. Új termékként a század végén a cukorrépa szintén bevált egyre nagyobb terméseredményeivel. A növénytermesztés intenzívebbé vált. Gabonát a szántóterület 48,2%-án termesztettek, kapásokat 27,8%-án, takarmányokat 19,6%-on. A rét, legelő egyre kevesebb lett, inkább csak a Hanság peremén és az ártereken maradt meg, helyét a termesztett takarmányok: lucerna, lóhere, bükköny foglalták el. Az elmúlt századokban még jellemző két-és háromnyomásos, ugaros gazdálkodást a forgórendszer váltotta fel az uradalmak példáján lassan a paraszti gazdálkodásban is. A rábaközi gazdák a vegyes vetésforgót kedvelték. Az első évben kapást vetettek, a másodikban tavaszi gabonát, a harmadikban szalastakarmányt, a negyedikben pedig ősziakat. Terméseredményeik mindig jobbak voltak az országos átlagoknál. A csornai Prépost-szeren pl. szemben a már ismertetett 1778. évi adatokkal – 1845-ben 783 hold területen 2825 pozsonyi mérő búza, 1164 mérő rozs, 1463 mérő árpa, 104 mérő zab termett. Kukoricából is 569 mérőt jegyeztek fel a kimutatásokban^[10].

A korszerű földműveléshez fejlettebb *állattenyésztés* csatlakozott. Az egyre jobban ármentesített legelőket a Rábaközben és a Hanyban is egész éven át járhatták állataikkal a pásztorok. A már említett csornai uradalomban 1845-ben 2139 szarvasmarhát, 798 lovat, 2548 sertést és 4470 juhot tartottak^[11]. A Hanyban pedig az Eszterházy uradalomnak 3198 szarvasmarhája, 40 bivaja, 348 lova, 1312 db sertése legelt a század végén^[12]. A paraszti gazdaságok állattartása is sokat fejlődött. A jobbágyfelszabadítás után kialakult paraszti üzemek lehetőségeiknek megfelelően igyekeztek sok állatot tartani, mert még mindig ez volt gazdálkodásuk alapja. Egy 80 holdas nagygazda üzemében átlagosan 14 db szarvasmarhát, 4 tehenet, 4 ökröt tartott, a többi növendék volt, borjak, üszök, tinók. Két lova kanca volt, és szép csikókat nevelt. Már Fényes Elek is ezt írja Rábaköz lótenyésztéséről: „. . . itten a jobbágyország nagyrészt lovakat tart, s éppen nem ritkaság egy gazdánál 6–12 darabot látni, sőt aki csak teheti, igyekszik legalább is 4 jóvéri pajkos lovat szekere elejébe fogni”^[13]. Volt továbbá 2 anyadisznója, 3–4 hízója,

30–40 tyúkot gondozott az asszony, libája pedig 10–12 legelt a ház körül és a réten. – Kiszgazda 8–10 holdján két tehenet tartott szaporulatával együtt, tehenét igazta is, vagy egy lóval dolgozott. Legkifizetőbb a sertéstartása volt: két anyakocával, a malacokat értékesítette, négy hizóból kettőt eladott, a másik kettőt a család fogyasztotta el. A ház körül 20 tyúk élt meg és egy maglúd 10–12 libával. – A zsellércsaládoknál is volt egy tehen, csak a nagyon szegényeknek volt kecskéjük, mind hizlaltak disznót, lehetőleg kettőt, egyet maguknak, a másikat eladásra. Baromfiállományuk a szokásos volt 15–20 tyúkkal és „egy banyára való lúddal”^[14].

Az állatállomány a múlt század végéig főképp régi tájfajtákból állt. Kedvelték a magyar-marhát. Tiszta fehérek voltak, nagy szarvakkal. A vásárokon is szívesen vették őket, mert igazásra kitűnően alkalmasak voltak és vágóállatként is keresték hazai és külföldi kereskedők. A tejtermelés előtérbenyomulásával a vöröstarka szarvasmarha szorította ki őket, majd fokozatosan a keresztezésükkel kialakult mosoni tájfajta terjedt el mindent. A század végéig a magyar parlagi lovat használták a parasztgazdaságokban, de a katonaság igényeinek érdekében kipusztították és keresztezett fajtákat tartottak, a könnyű, jól futó lovakat kedvelték. A sertésállomány eleinte még a magyar bakonyi fajta volt, de a század közepétől fokozatosan kiszorította a keresztezett mangalica. Az uradalom juhállománya főképp merinói volt, csak a paraszti gazdaságokon tartottak jelentéktelen számú rackát. A századfordulóra megszűnt a nagyarányú juhtartás, az uradalmak helyette sertésenyésztésre tértek át. Kedvelt baromfiuk a kendermagos volt, liba pedig kizárólag a magyar lúd. A század végén még annyi volt belőlük, hogy az utca megtelt velük, fehérlettek és tarkállottak.

Rábaköz állattartásának legjellemzőbb formája a XIX. században a tagos legeltetés volt. Kis családi gulyák (4–15 db) indultak ki a legelőre őrzőgyerekekkel. Közös legelőterület kevés volt, a laposok rétjeit felosztották maguk között a birtok nagyságának megfelelően. Korláttal körülkerítették, ásóval kutat ástak és úgy merték ki belőle a vizet kézzel, fakampós vödörrel. Ezeket hívták tagnak. Kint tagosgyerekek őrizték az állatokat. A család gyerekei pásztorkodtak, még a lányokat is befogták. A nagyobb gazdák, vagy a gyerektelenek tagosgyerekeket fogadtak. Májustól–mindszentig tartott a „lekötés”.

A XIX. század mezőgazdaságának két nagy fordulópontjáról kell még megemlékeznünk: a jobbágyfelszabadról és a vízszabályozásról. A jobbágyok felszabadról megváltoztatta a gazdálkodás üzemi rendszerét. A paraszti gazdaságok mellett a nagybirtokos uradalmak foglalták el a termőterület közel 60%-át. 1848 után amelyik jobbágy egy pár ökörral dolgozott, ennek megfelelő földet kapott. Aki két pár ökörral dolgozott, az a dupláját kapta. Így lettek nagyobb és kisebb gazdák, 10–20–30 holdasok. A szegényebbek ún. tizennyolc-napos tagot kaptak. Ez kb. 1800 négyszögöl volt és tizennyolc napot kellett minden évben dolgozni érte az uraságnak. A kiosztott földet a határ több részében kapták meg, úgyhogy lapos, gyenge terület volt benne elég. Ezeket hagyták meg rétnek, szénája az állattartást segítette és jövedelemhez is juttatta a gazdákat.

Az uradalmakban a majorok üzemi formája alakult ki. Számuk a százat is meghaladta a Hanysággal együtt, 7–8 ezer lakóval. A major zárt, négyszögalakú terület, központjában az intézők laktak, irodával, szélén a cselédházakkal, gazdasági épületekkel, istállókcal, magtárakkal, műhelyekkel. Kialakult a majorok társadalma is: élén az intézővel, a béresgazdával, majd a kocsisokkal, pásztorokkal, béresekkal. Az uradalmi mesterem-

berek: kovácsok, bognárok, ácsok, kőművesek, gépészek már elkülönülő, másik létrafonkon álltak. Bérüket komencióban kapták. Az Eszterházy uradalomban a század végén a béreseké 50 Korona készpénz volt, 2 q búza, 8 q rozs, egy kishold (1200 □ öl) kapásföld, két öl tűzifa két tehén és egy koca tartása az urasági legelőn.

A múlt századvégi folyószabályozás, ármentesítés az eddigi legnagyobb emberi beavatkozás volt a természetes táj átalakítására. Rábaközben 318652 kat. holdat védenek a 275 km hosszú védtöltések. A 47 km hosszú belvízcsatornarendszerrel 15 zsilippel kb. 40 000 holdat mentesítenek a vizektől és 50 000 kat. hold terület öntözése vált lehetővé^[15]. A szántóföldek területe 7000 holddal, az erdőké 6000 holddal növekedett. A kalászosok, kukorica, burgonya és takarmánynövények mellett ipari növények: cukorrépa, kender, len, cikória, továbbá gyógy- és vegyipari növények termelése is lehetővé vált. A külterjes állattartás helyett az istállózó tenyésztés előtt is nagy lehetőségek nyíltak. Így a Rábaköz mezőgazdasága megindulhatott a fejlődésnek azon az útján, ami századunkban a mai korszerű gazdálkodás szép eredményeihez vezetett.

2.2. Ipar

Rábaköz ipara más tájakéhoz hasonlóan fejlődött a történelem folyamán. A középkorban még háziiparszerűen dolgozó ügyes kezű emberek és a földesurak jobbágyiparosai állították elő a szükséges ipari termékeket. Kezdetben még csak a saját, illetve az uradalom szükségleteit elégítették ki. A legügyesebbeknek azonban híre ment és lassankint már megrendelésre dolgoztak. Így alakultak ki az egyes mesterségek. Az ipari fejlődés a XVI–XVII. században indult meg, amikor a mesteremberek érdekeik védelmére *céh*ekbe tömörültek. A nagyobb községekben és a kereskedelmi központokban alakultak meg az egyes mesterségek céhei, kevesebb mester esetében egyes céhek.

Csornán a csizmadiák 1660-ban, a mészárosok 1675-ben, a szabók 1679-ben, a vargák 1714-ben, a kovácsok, kerékgyártók 1785-ben, a takácsok 1826-ban alakították meg szervezeteiket. Kapuváron a bognárok, kovácsok, lakatosok céhlevelét 1669-ben állította ki az uraság, a takácsokét, gombkötőkét, fazekasokét 1681-ben újra megerősítették. A csizmadiák, szűcsök, szabók 1713 óta dolgoztak céhben. Mihályiban két vegyes céhben szerveződtek össze a XVII. század óta, egyikben a bognár, asztalos, kovács mesterek, a másikban pedig a szabók, szűcsök, takácsok. A mihályi és kisleludi templomokban ma is őrzik a XIX. századból származó céhes emlékeket: zászlót, cégért, behívó táblákat, és mesteremberek temetésekor máig a régi céhemlékekkel kísérik a koporsót a sírig. A szili csizmadiák céhlevelét 1714-ből a soproni levéltár őrzi.

Csornán találjuk meg a rábapordányi szűcsök, dőri és bágyogi fazekasok, szováti szűcs-mesterek csornai vegyes céhének iratait^[16]. Jellemző fényt vetnek Rábaköz céhes mestereinek életére, munkájára. Az 1723-ban kelt protokollum szabályozza az inasok felvételét, felszabadítását, a legényeknek három évi vándorlást ír elő és megszabja a mesteremnek követelményeit. Arról is rendelkezik, hogy mesterember özvegyét csak olyan legény veheti feleségül, aki bizottság előtt mesterségbeli tudását bizonyítja. „Fusserok” vásárokon nem vehetnek részt, csak falvakban, vagy majorokban az uraság engedélyével dolgozhatnak. A vegyes céhet a szolgabírók felügyelete alá helyezi, kötelezővé teszi

esztendőnkint a „Generális gyűlést” Úrnapja utáni vasárnapon. A mesterek kötelesek a céh jövedelméről számadást vezetni és biztosítja az iparosok szabad helyváltoztatását.

A vegyescéh ládájában őrzik az 1772-ben Jobaházáról kelt szabályzatot is. Ez szintén rendelkezik az inasidőről, a felszabadításról, a legények három kulccsal záródó kasszájáról, a különböző büntetések összegéről, külön kiemelve a verekedések, „kurgyogálás” taksáját. Csavargásért, dologkerülésért, ha a műhelyben „rösten dolgozik, vagy szumátulva lát munkához..” 30–40 pénzt kell fizetnie. A munkaidőt 15 órában szabja meg, hajnali 5-től este 8-ig, azaz látástól vakulásig. A legényeknek este 10-kor otthon kell lenniük a mester házában. A vándorló legénynek ha három napig nem kap munkát, tovább kell állnia. A kasszában őrzött pénzt nem volt szabad elmulatni, hanem a szegény, vagy beteg legények megsegítésére fordították.

Ezek a szabályok olyan mélyen vésődtek be a mesteremberek szokásaiba, hogy a céhek megszűnése után is tovább éltek az Ipartestületben, sőt máig is az egyes mesteremberek hagyományáiban.

A *molnárok* külön szint jelentenek Rábaköz iparosainak céhes életében. Okleveleink már a XII. századból több vízzel hajtott malmot említenek. A XIII. században a Rábán, Kistrábán és Répcén dolgoztak vizesmalmok. A XVI. században pedig 1566-ban már virágzott a malomipar a Rábaközben^[17]. A XVIII. századból a Kistrábán hat malomról tudunk, Mihályiban három malmot hajtott a Rába, Kisfaludon, Babóton, Kapuváron, Vicán, Rábapatonán is örültek a malmok és híres volt a Répcén a győri malom. Malomsok község pedig a part mentén sorakozó malmairól kapta nevét. A XIX. században 29 vízimalom dolgozott a Rábán, valamint három hajómalom Bodonyhelyen, Mórichidán, Gyirmóton. A Rábca csendesebb vízében pedig kijelölt telephelyek voltak még a győri molnárok számára is.^[18]

Legtöbbjük parton álló vizesmalom volt, kerekét gátak közé szorított, összegyűjtött víz hajtotta, úgy hogy ráfolyatták a hajtókerék lapátjaira. Ezért aztán sokhelyütt sövénygátakkal elterelték, vagy összeduzzasztották a vizet, ami sok galibát okozott a partmenti gazdák földjeiben partszagatásokkal és gyakori elöntésekkel. Tele vannak levéltáraink ilyen peres iratokkal. Parttól, vízállástól függetlenül dolgoztak a hajómalomok. Két hajóból álltak. A mederben a völgyhajó, a part mentén pedig a házhajó, erre épült a malombódé. A köztük lévő hatalmas lapátkerékbe kapaszkodott a víz, s így hajtotta meg ügyesen fából faragott fogaskerekekkel az őrlő malomkövet és a szitákat. Nagyon jó lisztet tudtak őrölni, nullásat, főzőlisztet és igen kedvelték a háziasszonyok az ún. paraszt-, vagy ricsetlisztet, amibe már egy kis korpa is keveredett, s egészséges jó kenyeret sütöttek belőle. A malmok nem pénzért, hanem részért dolgoztak, minden tizedik zsák volt a malomé. Kora tavasztól, József napjától (III. 19.) András napig (XI. 30.) egyfolytában zakatoltak a malmok, ahogy a népi szólás is mondja: András, mónár hazalás! Aztán telelőre vontatták őket. A vizesmalmoknál kiemelték a kereket, mert ha a jég meglepte őket könnyen tönkremehettek. Ezeket a malmokat a XIX. század végén a gőzmalmok szorították ki a vízből. Legnagyobbak a csornai és kapuvári gőzmalmok voltak és villanyárammal máig működnek.

A *kovácsmesterség* a legrégebb közül való, legkorábban vált önálló ipari tevékenységgé. Honfoglaló őseink idejében is már önálló foglalkozás volt. Nyáron a gyepvasércet bányászták, tisztították, dúsításra előkészítették, s csak az ősszel és télen dolgoztak ková-

csolással. A XII–XV. századokban sokrétűvé vált a mesterség, páncélnovácásokat, sarkantyú-, kard-, üst-, lemeznovácásokat, kés-, kasza-, és szegnovácásokat ismerünk ebből az időből. Céhekbe tömörülve dolgoztak a Rábaközben is 1660 óta. Műveikről a korabeli limitációk tanúskodnak. A paraszti közösség egyik legnélkülözhetetlenebb iparosai voltak. Termelőeszközöket készítettek, gazdasági felszereléseket javítottak, szekeret vasaltak, lovakat patkoltak, s az elmúlt századokban még állatokat is gyógyítottak. Az uradalmakban a földesúrnak dolgoztak, de külön kovácsaik voltak a jobbágyoknak, s műhelyeiket a faluközösség tartotta fenn, ahol céhes és céhen kívüli mesterek dolgoztak szerződéses alapon. A kovácsműhelyek helyét a XVIII–XIX. században megyei és községi utasítások szabályozták: a lakóházaktól és a gazdasági tároló épületektől távol kellett lenniük, mert tűzveszélyesek voltak. Ezért kiszorultak a falu szélére. Műhelyük, kézzel végzett munkájuk nem sokat változott a későbbiek során.

A *bognárok, kerékgyártók* összhangban dolgoztak a kovácsokkal, az uradalmakban és a falvakban is. A fa alkatrészek kifaragása, összeállítása után a kerekeket, kocsikat, szekeret a kovácshoz vitték át vasalásra. A rábaközi bognárok, kerékgyártók a késői középkortól kezdve híresek voltak, táji jellegzetességű kocsikat, típusos szekeret készítettek, mint a szanyi kocsi, hanyási szekér, vagy lébényi kocsi, csornai lőcsős kocsi. Rend szerint a kovácsokkal tömörültek közös céhbe.

A *fazekasok* készítették a háztartások nélkülözhetetlen edényeit. A fémedények, a gyáripar zománcos fazekai, lábasai előtt a háziasszonyok szinte kizárólag cserépedényeket használtak. A középkorban még csak hűbéri birtokok jobbágy fazekasairól tudunk, s csak később jelentkeznek a céhekbe tömörülő falusi, mezővárosi mesterek Csornán, Kapuváron, Dörben, Bagyogon. Múzeumaink őrzik a XVI. századtól kezdődő kiszélesedett formakincsű termékeiket: a szűkfenekű és szélesfenekű fazekakat, három lábbon álló lábasokat, palackokat, poharakat, kancsókat, korsókat, bödönöket, a korabeli háztartások megnövekedett igénye szerint. Legfőbb szerszámuk a korong, sokat fejlődött az évszázadok folyamán. A kézikorongot a XIII–XV. század közt használták, míg a lábbal hajtott állótengelyű korong a XVI. századtól vált általánossá, s használata elektromos hajtással napjainkig tart. Rábaköz leghíresebb fazekasai, gölöncsérei a dőriek voltak. A Rába öntéstalajában lelhető kiváló minőségű agyag tette Dör községet fazekas központtá. Oklevelek bizonyossága szerint a XVII–XVIII. század óta virágzik itt ez a régi ipar^[19]. Jellegzetes termékei a mázas melence, a szalados tepsi, a mázas dőri köcsög, a bugyogakorsó, tésztaszűrő, a párosphár, vagy ikercupor, ma is megtalálhatók a rábaközi vásárokon.

A *takácsok mestersége* igen elterjedt volt a Rábaközben. Szinte alig akadt nagyobb község, ahol nem dolgozott volna takács. Rábaközben nem a házaknál szőtték a vásznat az asszonyok háziiparszerűen, hanem a megtermelt kenderből, lenből otthon sodort fonalat a takácshoz vitték, vele szövették a terítőket, lepedőket, törülközőket, a ruházat varrásához szükséges vásznat. A XII. századból ismerjük a legrégebb adatokat a takácsokról^[20] az első céhes adatok pedig a XVII. századból valók. Falusi takácscéhek itt a nyugati országrészben alakultak meg elsőnek, s a XIX. században virágzott a mesterség legjobban. A gyáripar lassan elorvasztotta ezt a régi szép kézműves iparágat.

A helyben dolgozó mesterek mellett sok *vándoriparos* járta a Rábaköz községeit. Mestervizsgát nem tett, céhen kívüli kézművesek vándoroltak az országban és Rábaköz

falvaiba is eljutottak. Közismertek voltak a *drótos és ablakos tótok*. A XIX. században és a XX. század elején még jellegzetes alakjaiként fordultak meg a falvakban és mezővárosokban. Az akkori ipar fejletlensége, a helyi iparosok hiánya, a törekeny anyagok javításának szüksége biztosította munkájukat, hiszen olcsóbb volt a repedt cserépedényt bedrótoltatni, mint újat venni. Ezek a drótozó, foltozó vándoriparosok a történeti Felső-Magyarországról indultak útnak és szlovák nemzetiségűek voltak. A háború utáni új határok elzárták előlük a magyar országrészeket, de a hazánkban élő, főképp Hegyköz szlovák nyelvű lakói átvették tőlük a vándorbotot. Pénzért, vagy ebédért, szállásért is dolgoztak, padláson, pajtákban is megaludtak. Kezdetben csak törött cserépedényeket drótoztak be, de amikor ezeket fokozatosan felváltotta a gyári horganyzott, zománczott edény, akkor áttáltak ők is a foltozó, bádogos munkára. A kisebb lyukakat egy foltal és nitszőggel javították meg, a nagyon beteg edényeket újra fenekelték.

Az ablakosok 50–60 kiló üveget is elvittek a hátukon és a házaknál beüvegezték a törött ablakokat. A két háború közti időben még találkozhattunk velük a rábaközi falvakban, de a hatvanas évtizedben lassan elfogytak, megszűnt vándorlásuk. Helyüket falusi kovácsok, bádogosok, vagy paraszti „ezermesterek” igyekeznek pótolni és többhelyütt még ma is foltoznak, fenekelnek edényeket.

A *vándorköszörűsök* ugyanígy jártak faluról-falura még századunk elején is. Nyomukat levéltári adatokban már a XVIII–XIX. században megtaláljuk^[2 1]. Két keréken járó talicskaszzerű ládájuk elején magasra emelkedett a pedál segítségével meghajtható nagy lendítőkerék, ennek áttétele hozta mozgásba a tengelyre húzható követ, csiszolókorongot. A tengely alatt volt egy pléhedény, ennek vízében forgott a köszörűkő. Az országúton verejtékezve tolták szerszámukat faluról-falura. Az utcasarkokon megállva először pléhdarab köszörülésének éktelen lármájával adtak jelt érkezésükről, majd hangos kiabálással hívták a köszörültetőket. Akinek szüksége volt rá, odavitte az élesíteni valót. A munkát ott az utcán végezték el. Pénzért dolgoztak, de ételmezt is elfogadtak. Leginkább késeket, kaszákat, sarlókat, ollókat, borotvákat, darálókat köszörültek. Mezővárosainkban céhbeli köszörűs mesterek éltek közös céhben a késesekkel, lakatosokkal, puskaművesekkel. Még századunk elején is felhajtókkal dolgoztak, akik járták a környező falvakat, összeszedték a köszörülni, javítani valókat, behozták a műhelybe, s ha elkészült, visszavitték a tulajdonosokhoz. A mesterséghez tartozott az ernyők, esernyők javítása, de külön *ernyőcsinálók* is vándoroltak. A XVIII–XIX. században még sok munkájuk akadt, mert ernyőkből nagy volt a választék a kényes női napernyőktől az erős férfi esernyőig. A nyelüket javították, a fémrészeket pótolták, a sérült huzatokat megstopolták.

A *teknőjavítók, üstfoltozók* rendszerint cigányok, szintén vándoriparosok voltak. A határban megvett és kivágott fűz, nyár rönkökből kisebb nagyobb gömbölyű fenekű teknőket, medencéket faragtak. Az üstfoltozóknak is sok munkájuk akadt, mert általános volt falvainkban az üstök használata. A meghibásodott, vagy kilyukadt, repedt üstöket szegecseléssel, nitteléssel, vagy forrasztással javították meg.

A *vándorborbélyokat* is ide sorolhatjuk, akikről már a XVII. századtól kezdve tudunk^[2 2]. Nemcsak nyírtak, borotváltak, hanem orvosoltak is szükség esetén, fogat húztak, eret vágtak, piócáztak, sebren kenőcsöt raktak, bekötözték. „Medicus peregrinus”-oknak hívták magukat. Még tanítóskodtak is, színekben, csűrökben összegyűjtött gye-

rekeket írni, olvasni, számolni tanították, míg közben borotváltak, vagy sebet kötözték^[23]. Két-három hónap után álltak tovább vándorló családjukkal együtt.

Háziiparral mindig szívesen foglalkozott Rábaköz népe. A paraszti háziipar az önellátás eszközeit teremtette meg, s ügyes kezű parasztemberek máig elkészítik házi szüksegeleiteik tárgyait. A legügyesebbektől indult fejlődésnek a differenciált, szakosodott ipar. A jellegzetes háziipari tevékenységet végig kísérhetjük az évszázadok folyamán. Mindíg a táj, a környezet természeti adottságain alapult. A Rába árterében bőven termő fűzfavesszőkkel dolgoztak a *kosárfonók*. Tavasszal szedték a friss hajtásokat, áztatták, előkészítették és szép kosarakat, füleket fontak belőlük, azonkívül készítettek kocsioldalakot, kasokat, kerítéseket és megfonták a sövényfalú patics-házak oldalait is. A nád ugyancsak bőven termett az ártér laposában. A *nádazók* a levágott náddal befedték a háztetőket, ólakat, nádfalu színeket, porgolát-kerítéseket építettek, nádpallókat kötöttek. A learatott gabona szalmájából *zsúpkötők*, ügyes kezű asszonyok, férfiak nemcsak zsúptetős házakat, pajtákat fedtek be, hanem zsomporokat, kasokat, kenyérkosarakat kötöttek és művészkedtek is az aratókoszorúk, aratási emléktárgyak készítésével. A kukorica friss leveleiből *csuhékötő háziipar* alakult ki a falvakban. Leginkább Vitnyéden, Pusztasomorján, Sarródon, Fehértón, Lébényben virágzott fel a különböző formájú szatyrok kézikosarak, melencék, papucskok kötése, s termékeik ma is a népművészet színvonalán állnak. A Hanság szélén a *sás, gyékény fonása* fejlődött értékes háziiparrá. Országos hírűvé a bősárkányiak emelkedtek sokrétű, keresett termékeikkel. A folyómedreket szegélyező galériaerdők a fafaragás lehetőségét biztosították. Szerszámok nyeleit, háztartási eszközöket, fakanalakat, csanakokat, tányérokat a háznál férfiak faragták meg, vagy ügyes kezű pásztorok faragtak szép tükröket, ostornyeleket, pipaszárakat. Leghíresebbek a kislaludiai lettek, szekereket, szánkókat, küllőket, keréktalpakot, hidasólakat készítettek és jó ácsok is voltak. Termékeiket messze környékről is keresték. Mesterkedésük a századfordulón még virágzott, azóta lecsökkenve máig is él. A gyengébben termő határu falvakban az asszonyok az aprójószág tartása mellett *kézimunkázással* igyekeztek a család jövedelmét növelni. Ez vetette meg alapját a híressé vált *rábaközi hímzésnek*. Motívumait már a XVII. századtól nyomonkövethetjük a soproni, kapuvári, csornai, magyaróvári múzeumok gyűjteményeiben. A szőrhímzés, gyapjúhímzés technikájával készült terítőket, párnavegeket, fehérhímzéssel, lyukashímzéssel készült lepedővegeket, a túllátétes kapuvári kendőket országosan ismerik. Az alapanyagot házilag állították elő. Háziszőttes vászonra saját fonású és otthon festett szőrt, gyapjút használtak fel. Ez a kézimunkázó háziipar virágoztatta fel a híres rábaközi kapuvári, csornai népviseletet. Máig tartó világhírre a hövejjek emelkedtek pókozásos technikával készült terítőikkel, kendőikkel, az ún. höveji csipkével.

Rábaköz országos színvonalú mezőgazdasága adta a lehetőséget és a nyersanyagot a múlt század második felében kibontakozó mezőgazdasági ipar számára. Ez is az uradalmakból indult ki a kapitalista fejlődéssel egyidőben, hiszen ők rendelkeztek a hozzá szükséges tőkével. A nyomásos gazdálkodásról a forgórendszerre áttéréssel vált nagyarányúvá a cukorrépa, burgonya, kukorica termesztése. Ennek megfelelően már 1836-ban kezdte meg működését az *eszterházi cukorgyár*. Az első években 18 ezer, később már 30 ezer mázsa répát dolgozott fel finomított cukorrá. Átlagos évi termelése 400 bécsi mázsa cukor, 200 q szirup, 500 q üledék volt. A kapitalista versenyt nem bírta, így a szabadság-

harc utáni években megbukott^[24]. Az 1848-ban alapított *lébényi cukorgyár* ugyancsak rövid élete alatt európai hírűvé vált. Báró Sina János lébénymiklósi uradalmában gépesítéssel, trágyázással nagyarányú cukorrépatermelést honosított meg, ennek feldolgozására építette fel a cukorgyárat. Fűtésére megkezdte a hanyi tőzeg ipari feldolgozását. A gyár életképességét mutatja, hogy évi feldolgozott répa mennyisége 1856-ben már 320 ezer mázsára nőtt. Kiváló minőségű cukrával két évtizedig vezérszerepet játszott Bécs és Pest cukorpiacán. A XIX. század második felére jellemző pénzkrízis két évtized után ezt a cukorgyárat is megbuktatta. A nehézségekkel csak a *petőházi cukorgyár* tudott megbirkózni, s mint Rábaköz egyetlen cukorgyára mai napig termel.

A kiterjedt burgonyatermesztésre uradalmi szesz-, krumplicukor és keményítő gyárak alakultak Öntésmajorban, Földszigeten, Mosonszentjánoson. Az árpa és komlótermesztés látta el az óvári *sörgyárat*, a cikóriatermesztés pedig a mosonszentjánosi Frank *kávégyárat*. A XIX. században dohánytermesztéssel is próbálkoztak Gartán, Babóton, Veszékényben, termésüket a *kapuvári dohánygyár* dolgozta fel. A század végén megszűnt a dohánytermesztés, mert az állam megvonta a jogot, s ez a dohánygyár végét is jelentette. A mezőgazdasági termelésre épült *Kapuvár len- és kenderfeldolgozó* üzeme. Az Eszterházy uradalomban termelt lent, kendert készítettek elő a textilgyárak számára. A kukoricatermesztéssel arányos sertésenyésztés fellendülése tette lehetővé a *kapuvári húsgyár* működését. Kiváló kolbász, szalámi, sonka készítményei napjainkig híresek, fontos exportcikkeink.

Meg kell még emlékeznünk a *hanyi tőzeg* ipari feldolgozásáról. A XVIII. században még a nép kézi erővel termelte ki és szárította boglyákba rakva a tőzeget saját használatára, fűtésre. A XIX. század mezőgazdasági ipara már energiaszükségletét elégítette ki vele. 1844-ben a kapuvári uradalom nyitott bányát, 1849-ben pedig a lébényi cukorgyár ellátására kezdték meg Ottómajorban a kitermelést. Az eleinte évi tízezer tonna kitermelt tőzeg hatvanezer tonnára növekedett. A kétszázhatvan millió tonnára becsült tőzegmennyiség hasznosítása ma gépi erővel történik.

2.3. Kereskedelem

Rábaköz gazdaságának ütőere a kereskedelem volt az évszázadok folyamán. A XIII.–XIV. századtól vannak róla adataink^[25]. A középkori gazdasági termelés még nem dolgozott kivitelre. Feleslegét vásárokon árusította, szükségleteit pedig faluról-falura járó vándorkereskedők elégítették ki. Nyugat felé a gyepün át vezetett a kereskedelem útvonala és Sopron mellett Kapuvár volt a központja. Főképpen állatokat hajtottak kifelé, szarvasmarhát, lovat, borított szekereken pedig bort és sót szállítottak.

Vásárokon bonyolódott le az áruforgalom. A XIII–XIV. századból okleveleink említik a királytól, vagy a földesúrtól adományozott vásártartási jogot, a vásár-napokat, általában szerdát és szombatot. Ezeket helységneveink is őrzik: Szombathely, vagy Szerdahely község Kapuvártól nyugatra települt, s a török időkben pusztult el. Helyi vámokat szedtek, ezeket a vásárvámokat az utak, hidak, révek fenntartására fordították. 1230-ban Ols Mihály a csornai vásárvámot a kolostornak adta^[26]. Vámmentességet a király adhatott. A vásározás a törökök idején elszűnt, csak a XVIII. században virágzott fel újra.

Sopron, Kapuvár, Csorna vásárai voltak a legnagyobbak, legkeresettebbek. Már a

tatárjárás előtti időkből említik őket^[27]. A XVIII. században fellendült mezőgazdaság, ipari termelés a vásárok forgalmát is megnövelte. Különösen az állatvásárok voltak élénkek. Évente negyvenezer szarvasmarhát, másfélezer lovat, százötvenezer sertést hajtottak fel^[28]. Jelentős volt a hizlalt marha és tínók eladása. Német, olasz felvásárlók vették meg őket. Külön érdemel említést a soproni disznókereskedelem. A rábaközi erdőkben makon hizlalt sertéseket Ausztriába, Morvaországba, Csehországba hajtották lábón a hajcsárok. Útközben legeltek az állatok, de etették is őket. 1755-ben pl. 1010 darab disznót hajtottak el lábón Csehországig^[29]. Csorna, Kapuvár, Mihályi vásárain sok gabonát is adtak el. Viszont pedig Stájerországból, Bajorországból, Csehországból jött sátoros kereskedők árulták a vásárokon áruikat.

A csornai országos vásárokat nemcsak külföldi, hanem magyar felvásárlók is látogatták az ország minden részéből. A XIX. században egymást érték a január 6-i vízkereszti, a március 12-i Gergely napi, a május 1.-i Fülöp Jakab napi, a június 24.-i Szentiváni, szeptember 29.-i Szentmihályi és november 11.-i Szent Mártoni vásárok. Annyi volt ilyenkor az állat, szarvasmarhák, lovak, sertések, hogy alig fértek be a vásár területére. A nagy hírű vásárok mellett minden hónap második szerdáján havi vásárt tartottak teljes állatfelhajtással, a hét minden szerdáján pedig hetivásárt disznó, malac, baromfi és terményforgalommal. Aratástól november végéig minden nap tartottak gabonavásárt. Takarmányt és magvakat adtak el itt. Az élénk vásári forgalom 1914-ben torpant meg a háború, majd a nyugati piacok elvesztése miatt.

A *vándorkereskedők* kisebb belső forgalmat bonyolítottak le, munkájuk különösen a falvak ellátásában volt jelentős. A sok tojást, baromfit, libát, kacsát, tollat az ún. „tikászok” szedték össze faluról-falura járva és szekereken a bécsi piacig elvitték. Ugyancsak szekereztek a szénával is. Főbb piacaik Sopron, Győr, Magyaróvár, Bécsújhely és Bécs voltak. A bécsi fiakkeresek vásárolták fel a legtöbbet. A rétben, legelőkhöz szegény községek gazdái maguk jöttek el a szénáért és kocsijaikon vitték haza. A világháborúig, 1914-ig sok sörárpát is fuvaroztak a kereskedők Bécs felé a sörgyárak számára. Az ún. „fiserek” a halászoktól vették meg a zsákmányt és vitték Bécsbe. 1803 nagypéntekére pl. 80 mázsa halat szállítottak ki^[30]. A zöldséget, gyümölcsöt szekeres kereskedők vásárolták össze és szállították Sopron, Győr, Bécs felé. A győri és dőri fazekasok kocsival vitt árujukat kínálták minden faluban. Nádkereskedők kétvétenként árulták a nádat Szombathely, Sopron, Győr piacain, sőt még Bécsben is, ezen kívül súroló-homokot, száraz gyújtófát is eladtak „pirtli”-nek nevezett kis kékbe kötve. Soproni „meszesek” letakart szekerekről árulták a meszet, az oltottat pedig puttonyokban vitték faluról-falura és hangos kiabálással hívták fel magukra a figyelmet. Cseh üvegárusok jártak a falvakat a XIX. században, német kárpátosok pedig szentképeket, kegyeszerket kínáltak a népnek. Az 1870-es években általánossá vált petróleumlámpa világításból új vándorkereskedelem sarjadt ki, házról-házra járva árulták a petróleumot. Házalók is jártak, vetek, eladtak bőroket, tollat, használt ruhákat, csecsebecskéket. A XIX. században még élénk vándorkereskedelmet a vasút sorvasztotta el.

A *bolto*k foglalták el a helyüket. A XIX. század közepétől falvainkban is megnyíltak a szatócs üzletek. Vegyeskereskedések, mindent árultak zsirtól a kocsikenőcsig, vasszegig, amire a népnek szüksége lehetett. A rábacsécsényi szatócsbolt áruai az 1839-es évben pl. a következők voltak: szalonna, zsír, hajt, só, ecet, olaj, bab, árpa, zab, rozs, kukorica,

kenyér, kocsikenőcs, kén, dohány, szivacs, pipaszár, szappan, gyertya, – de nem árulhatott cukrot, kávé, teát, rizst és fűszereket.

2.4. Közlekedés

A gazdasági élet forgalmát a közlekedés bonyolította le s ez Rábaközben is a természeti adottságok függvénye volt. Az útvonalak a folyóvizek irányát követve alakultak ki. A Rába folyása mentén a középkorban két fő útvonal vezetett Győr felé: az egyik Sopron–Kapuvár–Csorna, s az ikrényi vámon át Győrbe, a másik Sopron–Kapuvár–Árpás–Koroncó községeket érintette. A Kiszábra, Répce, Marcal partján helyi jellegű dűlőutak alakultak ki. A rómaiak Arrabona felé a Rába mentén, Vindobona felé pedig a Hanságon keresztül köves utat építettek, ennek maradványain ma is közlekedünk (Bormász pusztaán át). Útvonalai természetes földutak voltak, csak alkalmasszerűen gondozták, a mélyebb kátyukat töltögették, úgyhogy rajtuk a közlekedés elég bizonytalan és nehéz volt, sőt az esőzések, áradások idején lehetetlenné vált.

A Hanyon keresztül még körülményesebben közlekedtek. II. József 1784. évi térképei Rábaközben a dűlőutakat is feltüntetik, a Hanyásban viszont csak két útvonalat mutatnak: a Kelet-Nyugat irányú Eszterháza–Vitnyéd-Garta–Babót–Farád–Csorna–Köny útszakaszt, valamint a Bősárkány–Mosonszentjános–Sövényháza–Lébény utat. Nyugat felé csupán a Pomogy–Eszterháza közti lápszűkületen át lehetett közlekedni, úgy, hogy 1777-ben 20 fahíddal hidalták át. Rőzséből összetákolat, földdel, kavicssal letakart út volt ez, s ugyanígy tartották fenn az ingoványos részeket átvezető szakaszokat. Dűlőutak is indultak ki az egyes községekből a határ felé, de ezek távolodva megritkultak és beletorkolltak a mocsárba. Inkább csak télen lehetett őket használni szekérrel, szánal a széna és nád szállítására.

A folyóágakon keresztül cölöpökre ácsolt fahidak vezettek, ezek biztosították az összeköttetést az egyes községek között. Ahol híd nem volt, ott révészek vitték át az utasokat a túlsó partra. Legtöbbször csak ladikon közlekedtek, a forgalmasabb réveken már kötéllel áthúzott kompok jártak. A révbeszedési jogot az uradalmak gyakorolták, ők adták ki a révészeknek, akik a vámot az utasoktól beszedték.

A körülményes és időszakosan használható szárazföldi közlekedés mellett jelentős forgalmat bonyolítottak le a folyókon, a hanyi tavakon. A rábaközi ember nélkülözhetetlen járműve volt a ladik, hiszen úton-útfélen vizekbe ütközött. Csónakkal, járt halászni, nádat, kákát szállítani s a lápszigetektől a szénát is ladikkal vitte haza. A Rábán, Kiszábrán, Répceán, Rábán dereglyékkel is közlekedtek. A Győr felé irányuló forgalmat, terméyszállítását így bonyolították le. Az uradalmak ezt is megfizették. 1814-ben pl. a bősárkányiak 225 Forint bérletet fizettek az Eszterházy uradalomnak a Rábán hajózás jogáért^[23]. A hajózást szerződések biztosították. Kikötötték, hogy Szent Györgyől–Szent Mihályig a dereglyéket csak emberek vontathatják, mert a partmenti rétek rüvét a vontató állatok letaposják. Ősztől–tavaszig viszont ökrök, lovak húzták a dereglyéket. Főképp gabonát, káposztát, tüzfát szállítottak Győrbe, ott viszont építési anyagokkal, iparcikkokkal rakodtak meg és vontatták vízzel szemben a dereglyéket hazafelé. A vízi közlekedés bővítésére 1845-ben ásták meg a tőzegcsatornát a Rábca és a lébényszentmiklósi cukorgyár között s ez igen jelentős forgalmat bonyolított le.

A gyalogos forgalom is jelentős volt az elmúlt századokban. A rossz utakon, előntött laposokon, zombékos részeken legtöbbször csak gyalogosan lehetett közlekedni. Gyalog jártak ki az emberek a határba, rétekre, erdőkbe dolgozni, magukkal cipelték eszközeiket és a terméket is átkötvé, vagy csandérban, fülesben a hátukon vitték haza. Gyalog jártak piacozni is. Tizenöt-húsz kilométert megjártak felpakolva áruval. A halászasszonyok fűzből font halászkóborban vitték a halat úgy, hogy a fülébe kampósbotot akasztottak és így cipelték a hátukon. Még fárasztóbb volt a halasfülesben tíz-tizenkét kiló halat fejükön hordani. A gyékényből font halászszyorban tizenöt-húsz kilogrammot vittek karjukra akasztva. Ugyanígy cipekedtek a falusi asszonyok is a piacokra, hátukon batyuval, karjukon fedeles kosárral. A batyuba főként kerti termékeket kötöttek be, míg a fedeles kosárba tejterméket, tejet, vaját, túrót és tojást raktak. Sokszor a csirkét is ebben vitték. Ha sok volt az áru, akkor egykereű tragacson tolták be a piacra. Libákat, kacsákat, malacokat hízott disznót a kocsi elrekesztett farában vitték és így hozták a gabonát, krumplit, fát is a vásárba. A jószágot lábön hajtották.

A kátyus, sáros utakon ökrök húzták a szekeret, jobban bírták, mint a lovak. Járommal fogták őket rúd elé, s ha nehéz volt a teher, tézslával négy ökör húzta. A szegény ember tehenét fogta be egyes igával a kis szekérbe, így hozta haza terményét a határból és szükség esetén piacra is járt vele. A lovakat egyesben vagy kettesben hámmal fogatolták, a kumetot inkább az uradalmak használták nehéz terhet húzó, hidegvérű lovak befogására. Télen, ha hó volt elég, szánal jártak és szélestalpú réti-szánon csúsztatták haza a Hanyból a szénát a zombékokon keresztül. 1796-ból van egy érdekes adatunk: 12 darab sószállító talp érkezett Győrből Bősárkányba és 14 db vonósmarha húzta^[32].

A múlt századvégi folyószabályozás, ármentesítés új lendületet adott a közlekedésnek is. A vizektől védett területeket új, kiépített útvonalak hálózta be, s rajtuk ma már századunk korszerű forgalma bonyolódik. A szállítást a kiépített vasútvonalak végzik ma már a gépkocsi-forgalommal együtt. Fő vasútvonal az É–NY irányú Győr-Sopron-Ébenfurti vasút (Gyesev), s hozzá csatlakozik Csornán a Hanyon keresztül átvezető hegyeshalmi, valamint a pápai vonal. A vasútépítésnek Kapuvár akkoriban ellenszegült, így lemaradt és Csorna lett a vasúti csomópont.

Összefoglalva, egy fejezetben csak rövid áttekintést adhattam a Rábaköz gazdaságtörténetéről, de ez egy későbbi, aprólékos kutatás kiindulópontja lehet.

Lábjegyzetek

[¹] Darkó Jenő: Adalékok Rábapatona XI–XIII. századi történetéhez. Arrabona 1972. 255. o.

[²] Göcsei Imre: A kapuvári Rábaköz földrajza. Szeged 1943, 15. o.

[³] Belitzky János: Sopron vármegye története. Bp. 1938. 613. o.

[⁴] Ollram Ferenc: Csorna település- és gazdaságföldrajza. Győr 1941, 28 o.

[⁵] Canonica visitatio jegyzőkönyvei a győri püspöki levéltárban.

[⁶] Ollram Ferenc i. m. 28. o.

[⁷] Horváth Zoltán: Sopron és a megye múltja egykori iratok tükrében 1964. 97. o.

[⁸] Horváth Zoltán i. m. 123. o.

[⁹] Ollram Ferenc i. m. 29. o.

[¹⁰] Horváth Zoltán: i. m. 218 o.

- [¹¹] Horváth Zoltán: i. m. 218 o.
- [¹²] Kövér Fidél: A Hanság földrajza. Szeged 1930, 58. o.
- [¹³] Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára Pest 1851, 248
- [¹⁴] Timaffy László: Népi gazdálkodás Csornán 1982. Kézirat 19. o.
- [¹⁵] Sárközi Zoltán: Árvizek, ármentesítés és folyószabályozás a Szigetközben és az Alsó Rába vidékén. 1968, 54. o.
- [¹⁶] Sergő Erzsébet: A csornai vegyes cég. Arrabona 1961. 227. o.
- [¹⁷] Bedy Vince: A győri káptalan története a XVI–XVII. században. Győri Szemle 1961, 36. o.
- [¹⁸] Bedy Vince: i. m. 38. o.
- [¹⁹] Sergő Erzsébet: A csornai vegyes cég. Arrabona 1961, 233 o.
- [²⁰] Bedy Vince: i. m. 42. o.
- [²¹] Timaffy László: Kézműves iparosok. 1984. MTA: Magyar néprajz III. készülő kötetében.
- [²²] Csatkai Endre: Vándorkereskedők és vándoriparosok a régi Sopronban és a megyében. Soproni Szemle, 1963, 313. o.
- [²³] Timaffy László: Szigetközi Krónika Mosonmagyaróvár 1975, 213. o.
- [²⁴] Kövér Fidél: i. m. 65. o.
- [²⁵] Belitzky János: i. m. 820. o.
- [²⁶] Ollram Ferenc: i. m. 16. o.
- [²⁷] Ollram Ferenc: i. m. 32. o.
- [²⁸] Horváth Zoltán: I. m. 220. o.
- [²⁹] Csatkai Endre: Hogyan folyt a disznókereskedelem a 18. század közepén? Soproni Szemle 1969, 368 o.
- [³⁰] Csatkai Endre: i. m. 313. o.
- [³¹] Ivánfi Ede: Moson vármegye múltja és jelene. 1906 kézirat, 152 o.
- [³²] Kiss I. Mon. Hun. 363 l.

3. NÉPESEDÉSI ÉS FOGLALKOZTATÁSI VISZONYOK

Az elmúlt negyedszázadot tekintve a Rábaköz településeinek többsége a Győr-Sopron megye társadalmi-gazdasági folyamatait jellemző mutatók átlagos értékeit rendszerint negatív irányból alakította. Ugyanakkor rendkívül érdekes lehet, hogy a térség két kisvárosa – Csorna és Kapuvár – mennyire képes, illetve nem képes ezeket a devianciákat mérsekkelni.

Tanulmányunk a Rábaköz foglalkoztatási viszonyainak feltárásán keresztül kívánja megragadni e térségnek, Győr-Sopron megyei átlagnál kedvezőtlenebb népesedési-demográfiai viszonyait. Kiemelten foglalkozunk az ingázással, a térségben lévő, illetve az azt övező városokhoz fűződő kapcsolatrendszerrel, valamint a mezőgazdaság népességmegtartó képességével.

Kutatásunk településkörét a természetföldrajzi értelemben vett kistájcsoport^[1] területén elhelyezkedő, azon belül az 1984. évi közigazgatási beosztás szerint Csorna és Kapuvár városkörnyékéhez tartozó községek alkotják. Ezért az összevont elemzések mutatóiban szerepelnek, a később Győr városkörnyékhez csatolt Mórchida, Árpás és Rábaszentmiklós adatai is.

A vizsgálatokat különböző szinteken végeztük el:

1) Összehasonlító vizsgálatok:

– a térség egészének viszonya egy nagyobb térséghez (pl.: Győr-Sopron megye községeihez),

– térségen belüli összevetések

(pl.: Kapuvár városkörnyék községei, illetve Csorna városkörnyék községei között).

2) Egyes település csoportok közös jellemzők alapján történő vizsgálata

(pl.: elöregedő községek).

A dolgozat adatbázisa az egyes népszámlálások Győr-Sopron megyei köteteinek, Győr-Sopron megye Statisztikai Évkönyveinek, a községi törzskönyvek, továbbá egyedi gyűjtés adataira támaszkodik. Egyes témaköröknél felhasználtuk a „Rábaköz térszerkezete” című kérdőív anyagát.

3.1. Népesedési és demográfiai folyamatok

3.1.1. A Rábaköz népessége (1870–1987)

A vizsgált településkör Győr-Sopron megye falvainak 35,2%-át, területének 25,6%-át adja. Ezek az arányok már utalnak arra, hogy térségünk egy része szűkhatáru, aprófalvas

(az átlagos faluhatar a megyében 21,17 km²). Rábaközben a jelenlegi 56 községből 39-nek a megyei átlagnál kisebb a területe. Sőt 17-nek még a 10 km²-t sem éri el.

Az előbbi mutatók egy kisebb térségnek egy nagyobb térséghez való viszonyában többé-kevésbé állandóak, amelyeket egy-egy közigazgatási változás (pl. település összevonás, szétválás) rendezhet át. A népesség részaránya folyamatosan módosulhat a vidék gazdasági potenciáljának, munkamegosztásába való bekapcsolódási lehetőségeinek, stb. változásával. A Rábaköz népességének részaránya a megye községi népességében a rendszeres magyarországi népszámlálások megkezdése óta folyamatosan csökken (3.1. sz. táblázat).

Bár a Rábaköz össznépessége 1930-ig növekszik, a részarány csökkenés mutatja, hogy ez a növekedés mérsékeltebb a megye átlagos növekedésénél. Vagyis ez a terület már a múlt század végén elért egyfajta telítettségi állapotot. Adatsorunk azt is mutatja, hogy a Győr-Sopron megye községi népességének 1930-tól kezdődő csökkenése nagymértékben a Rábaköz népességcsökkenéséből adódik. 1930-tól 1960-ig a megye községi lakossága mintegy 1500 fővel fogyott, a Rábaközé közel 5000 fővel. 1941 és 1949 között a térségünk szempontjából kicsit kedvezőbb képet az okozza, hogy ezen a területen nem éltek német nemzetiségűek. Így a megye más területeivel szemben itt nem voltak kitelepítések.

Az 1960-as évektől a megyében általánossá váló községi népességvesztés nagyobb-részt (47,6%-ban) a Rábaközéből ered. *Napjainkra a Rábaköz falvai csupán annyi lelket számlálnak, mint 150 évvel ezelőtt.*

A térség népesedési folyamatát érzékeltethetjük az átlagos településnagyság változásával is. Eszerint a mutatott csökkenés az országos szinttel összevetve közepesnek mondható, megyei keretek között az átlagnál kedvezőtlenebbnek.

*A községek átlagos népessége (fő)**

Évek	Ország	Győr-Sopron megye	Rábaköz
1960	1783	1387	1043
1987	1489	1174	757
Változás	-294	-213	-286

*1987. I. 1-i közigazgatás szerint

Forrás: Statisztikai Évkönyv 1986. (KSH, Budapest 1987) alapján saját számítás.

Térségünk átlagos település nagysága 1000 fő alá esett. Ez egyfajta aprófalvasodást jelez. 1960-ban a terület 56 községből 29 volt aprófalú, ebből 13 törpefalú^[2]. Ugyanezek a számok 1987-ben 42 és 20 voltak.

Területünk általános jellemzője, hogy a két város kivételével, hosszú időtávot figyelembe véve mindegyik község fogyó népességű. A fogyás mértéke azonban eléggé differenciált. Vajon a különböző mértékű csökkenések mennyire jelentkeznek koncentráltan?

A Rábaköz népességének alakulása 1870 és 1987 között

Évek	Magyarország Győr-Sopron megye			Rábaköz népessége		Változás az előző időszakhoz viszonyítva (± fő)	A Rábaköz népességének részaránya	
	községi népessége (ezer fő)	Változás (fő)	Változás 1870=100%	(fő)	Változás 1870=100%		az ország községi népességében (%)	a megye népességében (%)
1870	..	177.155	—	55.187	—	—	..	31,15
1880	..	186.595	105,32	56.372	102,15	1.185	..	30,21
1890	...	192.719	108,79	58.623	106,23	2.251	..	30,42
1900	..	201.105	113,52	61.494	111,43	2.871	..	30,58
1910	..	204.381	115,37	61.504	111,44	10	...	30,09
1920	4.529,1	212.610	120,01	63.722	115,47	2.218	14,07	29,97
1930	4.843,5	222.225	125,44	64.225	116,38	503	13,26	28,90
1941	5.005,9	222.072	125,35	63.159	114,45	-1.066	12,62	28,44
1949	5.107,2	219.677	124,00	62.538	113,32	- 621	12,25	28,47
1960	5.229,3	220.799	124,63	59.427	107,69	-3.111	11,36	26,91
1970	4.892,0	207.720	117,25	52.341	94,84	-7.086	10,70	25,20
1980	4.665,2	197.064	111,24	47.853	86,71	-4.488	10,26	24,28
1987	4.366,7	186.616	105,34	43.161	87,21	-4.692	9,88	23,13

* Az 1987. január 1-i közigazgatás szerint.

Forrás: Statisztikai Évkönyv 1986 (KSH, Budapest, 1987) – 34. o., Győr-Sopron megye Statisztikai Évkönyv 1986 (KSH, Budapest, 1987), 1980. évi népszámlálás 8. Győr-Sopron megye adatai (KSH, Budapest, 1981) – 510–511. o.

A választ csak az egyes települések elkülönített vizsgálata által nyerhetünk. Az elemzést a következő módszer alapján végeztük:

- 1) Községenként összevetettük a jelenlegi (1987. I. 1-i népesség számot)
 - a) az 1870. évi, illetve
 - b) az 1930. évi népességgel,
- 2) Ábrázoltuk településenként a népességfejlődési görbéket:
 - a) 1870-től 1980-ig népszámlásonként (1970-ig jelenlévő, illetve 1960 és 1980 közötti lakónépességet),
 - b) 1960-tól 1987-ig az ún. tovább vezetett lakónépességet úgy, hogy a népszámlálási lakosság adatokat fix pontként kezeltük.

Az első lépésben az „a” jelű index hosszú távot átfogva mutat eltérést, a „b” pedig attól az időponttól, amikor jellemzővé válik a térség össznépségének a fogyása. Az indexek alapján négy alapvető csoport vált elkülöníthetővé: *növekvő, mérsékelten csökkenő, erősen csökkenő, valamint katasztrofálisan csökkenő népességű települések (3.1 sz. ábra).*

Ezt a csoportosítást kiigazítja a községek népességfejlődési görbéje, amely megmutatja, a hosszabb-rövidebb időtávokat átfogó növekedéseket és csökkenéseket. Elemzésünk nyomán a következő finomításokat tehetjük:

1.) A növekvő póluson elhelyezkedő Bősárkány lakosságának csúcspontját 1960-ban, Kóny 1970-ben érte el. Innen folyamatos fogyás következett, melyet mindkettőnél egy 6 éves (Bősárkányban 1977–1983, Kónyban 1976–1982 között) növekedési szakasz tört csak meg.

2.) A mérsékelten csökkenő népességű csoportban Acsalag, Bágyogszovát, Pásztori, Szany és Vitnyéd lakossága 1960 óta abszolút számban 400–600 fővel kevesebb lett. Ezért ezek a községek inkább az erősen csökkenő, vagy akár a katasztrofálisan csökkenő népességű települések közé sorolható be.

3.) Az erősen csökkenő népességű csoportban: Jobaháza, 1974-ben elérte a mélypontot, azóta kismértékben növekszik. Gyórsóvényházán 1971-ben állt meg a drasztikus fogyás, ettől kezdve népessége nagyjából változatlan. Mihályi, Rábacsanak és Rábaköcöl lakosságának vesztese 1960 és 1987 között meghaladta a 400 főt. Utóbbi két község így már az aprófalvak közé tartozik.

4.) A katasztrofálisan csökkenő népességű csoportban a 24 községből már 1960-ban is 15 aprófalva volt. Ezeknél a számszerűleg kisebb csökkenés is százalékban kifejezve nagyobb értéket mutat. A legkisebb községeknél lassú, de folyamatos fogyás figyelhető meg. Közülük 7 (Édve, Maglóca, Mérges, Rábasebes, Vadosfa, Vásárosfalu és Zsebeháza) ebben az időszakban került a 200 fő alatti törpefalu kategóriába és további 7 község (Árpás, Bezi, Bodonhely, Hővej, Páli, Sobor és Sopronnémeti) vált törpefaluvá. Ténylegesen drasztikus volt a népesség fogyása (400–500 fő) Magyarkeresztúron, Markotabödögén, Páliban és Vágon, valamint Himodon (több, mint 700 fő!) és Szilban (több, mint 900 fő!)

Látható, hogy területileg koncentráltan jelentkeznek a fent leírt folyamatok:

a) A mérsékeltebb csökkenést mutató települések elsősorban Csorna, illetve Kapuvár körül helyezkednek el.

b) A legproblémásabb községek a térség középső és az attól délre eső területen, valamint Bősárkány környezetében fekszenek.

Térségünkben 11 község 1870–1890 között, 34 község 1900 és 1941 között érte el legnagyobb népességét. Vagyis vannak olyan községek, ahol 20–40, 40–80 vagy akár több mint 100 éve megkezdődött a népesség apadása. Ezért valószínűleg az egyes időszakokban a térség elhagyását, viszonylagos kiürülését más-más okokra lehet visszavezetni. Ezt az elemzések egy későbbi szakaszában próbáljuk meg kifejteni.

3.1.2. Demográfiai helyzetkép

A térség élveszületési, halálozási és ennek megfelelően a természetes szaporodási arányszámjai kedvezőtlenebbek az országos, illetve a Győr-Sopron megye községi átlagánál. (3.2. sz. táblázat) Elsősorban az 1980-as évekre koncentrálunk, mert 1981-től vált jellemzővé az országban a természetes fogyás. Az élveszületések arányszáma csökkenő tendenciát mutat a Rábaközben. Igaz kisebb mértékben, mint a megyei vagy az országos átlag, de még így is 1% a különbség. A halálozási arányszám hullámzó. Hol a nagyobb aggregátumok átlaga alatt, hol fölötte van. A természetes szaporodás már az 1970-es évek folyamán is többször negatívba fordult, 1980-tól pedig folyamatosan az.

3.2.sz. táblázat

A Rábaköz demográfiai viszonyai

Évek	1000 fő lakónépességre jutó								
	élveszületés (‰)			halálozás (‰)			természetes szaporodás (‰)		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
1960	15,3	12,1	3,2
1970	14,7	15,5	12,9	12,6	11,8	13,5	4,5	3,7	- 0,6
1980	13,9	15,2	12,7	11,6	14,4	15,2	2,3	0,9	- 2,5
1981	13,3	14,7	12,6	13,6	14,1	14,9	- 0,3	0,5	- 2,4
1982	12,5	14,0	12,7	13,5	14,0	15,0	- 1,0	0,0	- 2,3
1983	11,9	13,2	12,1	13,9	14,7	15,5	- 2,0	- 1,5	- 3,4
1984	11,8	12,8	11,8	13,8	14,3	14,1	- 2,0	- 1,5	- 2,4
1985	12,2	13,1	11,9	13,9	15,4	16,7	- 1,7	- 2,3	- 4,8
1986	12,1	12,4	11,5	13,8	14,7	14,5	- 1,7	- 2,3	- 3,0

1. = országos átlag

2. = a megye községeinek átlaga

3. = a Rábaköz községeinek átlaga

Forrás: Statisztikai Évkönyv 1986 (KSH, Budapest, 1987), Győr-Sopron megyei Statisztikai Évkönyv 1970, 1980–1986. évi kötetei alapján.

A kapuvári és a csornai városkörnyék között kismértékű különbség tapasztalható. Annyiban egyeznek mutatóik, hogy mindkettőnél 1980-ban hirtelen községenként át-

lagosan 2–3 fővel csökken az elveszületések száma évente. A kapuvári városkörnyékben 1960 és 1979 között évente átlagosan 14–19 újszülött polgárral gyarapodott egy-egy falu, a csornai városkörnyékben 11–17 fővel. 1980 és 1986 között ugyanezek a számok 11–13, illetve 8–11 fő. A teljes időszakot tekintve a kapuvári részen 12–17 fő, a csornai részen 11–20 fő között mozog évente a halálozások száma. A Csorna környéki mutatók nagyobb amplitudóit annak nagyobb elemszáma okozza (itt 40 község van, Kapuvár városkörnyékben pedig 16).

A tízéves népszámlási periódusokat tekintve 1900 és 1980 között térségünkben csupán egy községben fordult elő pozitív vándorlási egyenleg (Maglóca 1930–1941 között). Vagyis a századforduló utáni népességyarapodások kizárólag az elvándorlást meghaladó természetes szaporodásból táplálkoztak. A Rábaköz egészét tekintve, az elvándorlások ellenére 1949 és 1960 között még mindig javult a 14 éven aluliak aránya a községekben. Igaz a várható élettartam általános emelkedésével átlagosan 4–5%-kal nőtt a 60 éven felüliek aránya is a népességben.

Az 1960-as évektől – a fiatal férfiak és nők felerősödő elvándorlása miatt lecsökkenő születésszámokból eredően – a többségben 22,5 és 30,0% között lévő 14 éven aluli arány 1970-re 20,0–27,5%-ra, 1980-ra 15,0–22,5%-ra módosult. Ugyanakkor a 60 éven felüliek aránya az 1960-as 12,5 és 20,0% közötti értékről 1970-re és 1980-ra 17,5–27,5%-ra változott. Míg azonban 1970-ben csupán egy községben (Mérgecs) volt 27,5% fölött az idősek aránya az össznépeségben belül, addig 1980-ra számuk 7-re nőtt (de nincs közöttük Mérgecs). 1987-re nem romlott számottevően a korstruktúra. Sőt a 14 éven aluliak aránya kismértékben növekedett is. Ugyanis az 1980-as évektől a halálozás számának növekedése miatt a korösszetétel kedvezőbbnek mutatkozik.

Az előbbiekben feltárt folyamatok érzékeltetik, hogy az elmúlt 25 évben a Rábaközben erőteljes *előregedés* ment végbe. Ezt úgy is kimutathatjuk, hogy ha a *100 fő 60 éven felüli népességre jutó 14 év alatti népesség száma 100 fő alatti értéket mutat*, (előregedési index), akkor azt mondhatjuk, hogy *megbomlott a település demográfiai egyensúlya* is erőteljes az előregedés (3.2. sz. ábra).

Mindössze 7 községben (Beled, Bősárcány, Círák, Dőr, Györsövényház, Kóny és Mihályi) volt ez a mutató 100 fő felett a Rábaközben 1987-ben. Közülük is csupán Beledé (138 fő) haladja meg a megyei átlagot (128 fő). Rábászentmiklóson éppen 100 a mutató értéke, a többi 48 községben definíciónk értelmében már megbomlott a demográfiai egyensúly. Mértékük azonban rendkívül különböző. A Rábaköz 33 községében a 14 évnél fiatalabbak aránya az össznépeségben már nem éri el a 20%-ot, a 60 éven felüliek aránya pedig meghaladja ezt a mértéket. Különösen problémások azok a falvak, amelyek évi vándorlási egyenlege még növekvő tendenciájú (Kisbabót, Tárnokréti) vagy meghaladja a 10 főt (14 község), illetve csökkenő tendencia mellett is 10 fő felett van (Himod, Osló, Rábacsanak, Sóbó).

Néhány községben az átlagos vándorlási egyenleg 10, vagy akár 5 fő alá csökkenése látszólagos javulás, mert többségükben az időskorúak aránya már a 30%-ot is túlhaladta: Rábasebes 36,1%, Vadosfa 35,9%, Vásárosfalu, 32,7%, Tárnokréti 31,9%, Árpás 31,1%, Hövej 31,0%, és Dénesfa 30,5%. Természetes, hogy ezekből a községekből ritkább az elköltözés. Valóban kedvezőbbé váló demográfiai helyzetre Fehértó, Mérgecs, Pásztori és Rábca-kapi mutatói utalnak.

Vizsgálatunk kiindulópontja az volt, hogy a Rábaköz Győr-Sopron megye erősen népesség leadó területe. Láttuk, hogy a térség falvainak természetes fogyása korábban megkezdődött, mint az ország, vagy a megye településeiben általában, valamint annak mértéke meghaladja a nagyobb terület egységek átlagait. Továbbá a nagyarányú elvándorlás eredményeként a megyeinél lényegesen erőteljesebb előregedés ment végbe a térségben az elmúlt negyedszázad során. Így a Rábaköz községeinek közel 60%-ában megbomlott a demográfiai egyensúly.

Az eddig tárgyaltak a felszínen meghúzódó folyamatok. A mélyebb okokat a *településkör területi elhelyezkedésében, a környező nagyobb centrumokhoz, illetve a térségben lévő kisvárosokhoz fűződő viszonyrendszerében és a mezőgazdasági vagy egyéb más helyi foglalkoztatási lehetőségekben* kell keresni.

3.2. A népességmozgás főbb összetevői

3.2.1. Agrártúlnépesedés és agrárválság

Bár vizsgálatunk az 1960-as évektől indul, mégis szükséges egy kis történeti kitérő. Hiszen a korábban leírtak szerint területünkön a községek 80%-a már a nagy társadalmi-gazdasági átalakulások – szocialista iparosítás, mezőgazdaság szocializálása – előtt is fogyó népességű volt.

A török hódoltság alatt kiürülő területekre kiváltságokkal csalogatták az embereket. A kedvező természeti adottságokkal rendelkező vidéknek, melyet „Kis-Kánaán”-nak is neveztek, az irtások és a folyószabályozások nyomán felszabaduló jó minőségű földjei hamar benépesültek. A latifundiumok (Esterházy, Széchenyi) gyűrijébe szorított *kishatárú*, szabadparaszti falvak már a XVIII. sz. végétől *túlnépesedetté váltak* (Dör, Edve, Jobaháza, Pásztori, Szilsárkány, Potyond, Vadosfa, Vica, Zsebeháza). Innen már a XIX. század elején elkezdődött a népesség elvándorlása. Valószínűleg ennek irányai az ország ritkábban lakott középső részei voltak (Rétváry L. 1977).

A múlt század végén a kisparaszti földek elégtelensége, fokozódó elaprózódása, a nagybérelti rendszer (kis telek, nagy család – képtelen megélni – elvándorol) arra vezetett, hogy egyre többen mentek tönkre és szorultak ki falujukból. 1881–1890 között 1345 fő indult ki Amerikába (Soproni E. 1940). A vagyon felaprózódásától, az elszegényedéstől való félelem magával hozta az *egykezést* ezekben a falvakban és gyakori volt, hogy a férfiak nem nőültek meg. A szükséges munkaerőt a környező uradalmi falvakban lakó és más megyéből (főleg Zalából) érkező zsellérekkel biztosították. Az 1930-as évek agrárválsága, a kis- és középparasztnak a tökeszegénysége miatt, a vasútépítésekben kimaradt térségekből (Rába- és Répce-menti) újabb elvándorlási hullám indult meg, s ezt a háborús konjunktúra sem tudta oldani.

3.2.2. Városodás és az ipar

A Rábaköz erős népességvesztésének egyik oka, hogy *városhiányos* és ezzel együtt „*iparhiányos*” térségben fekszik. A területünk középső részén elhelyezkedő községek (pl.: Páli, Szil, Vág) a megye hagyományos városainak, illetve a megyén kívüli legközelebbi városok 60 perces elérhetőségi izokronján túl helyezkednek el (Szörényiné K. I. 1985).

a) Az 1950-es években a határmenti területek alacsony szintű fejlesztései következtében Győr-Sopron megye városai nem növekedtek olyan mértékben, hogy az agrártermelésből kiváló mezőgazdasági dolgozókat teljes egészében magukhoz szívják. Így nagymértékű volt az elvándorlás a megyéből (Rétváry L. 1974).

Az 1950-es és 1960-as évek fordulójának tudatos településpolitikája célként jelölte meg öt vidéki város, köztük Győr, nagyipari centrummá fejlesztését, Budapest növekedésének korlátozása érdekében. Ipartelepítési alkalmasság szerint osztályozták a településeket feltételezve, hogy a koncentráció növeli a hatékonyságot (Enyedi Gy. 1984). Így módon, a kiemelt öt városon túl elsősorban a már korábban is fejlettebb ipari települések kaptak fejlesztési lehetőségeket, így Sopron (és Pápa) is. A városok gyárainak behúzásai nyomán rohamosan emelkedett az *ipari foglalkoztatottak száma*:

	1960	1965	1970	1974
Győr	30 358	37 893	41 416	42 347
Sopron	7 166	12 792	15 649	16 478

Forrás: Saját számítás Győr és Sopron városi törzskönyvek felhasználásával.

1960 és 1970 között a két városban közel 20 ezer fővel nőtt az iparban dolgozók száma. A nagyobb arányú városba költözés azonban csak a tömegszerű panellakás építések megkezdése után (1968) indulhatott meg. Győrben a legerősebb lakásépítési időszak az 1970-es évek első felére esik és ebben az időszakban volt a legtöbb állandó jellegű beköltöző a városba. Ugyanez a folyamat Sopronban az évtized második felében volt jellemző.

b) Véleményünk szerint a Rábaköz negatív népesedési folyamatai szoros összefüggésben vannak azzal, hogy Csorna és Kapuvár hogyan fejlődött az elmúlt 100 évben. Érdekes összehasonlítani e két kisváros fejlődését Mosonmagyaróváréval (3.3. sz. ábra). A múlt század végi, gyorsabb növekedés eredményeképpen a századfordulón Csorna és Kapuvár nagyjából azonos nagyságrendű település volt Mosonmagyaróvárral. Ettől az időponttól kezdve azonban élesen eltérnek a fejlődési pályáik. A kedvező forgalmi helyzetben lévő Mosonmagyaróvár (az ország kapuja Bécs és Pozsony felé) a korábban domináló *gabonakereskedelemtől tud váltani az iparosodásra*. Pozícióit a 30-as években tovább erősíti, hogy be tud kapcsolódni a hadiipari fejlesztésekbe. Így országos mértékkel tekintve is egy *viszonylag erős és sokoldalú ipari bázissá válik* a város.

Ezzel szemben Csorna és Kapuvár mellett „elmegy” mind a századelő magyar „ipari forradalma”, mind a hadi készülődés gerjesztette iparfejlesztés. Az 1930-as évekre a kifulladás *agrár-bázisú fejlődés és a közigazgatási központi szerep* (járási székhely) nem elégséges ahhoz, hogy *népességében telítődő és az agrárválság által sújtott rábaközi falvak lakóit magukhoz vonzzák, vagy olyan foglalkozási átrétegződést* indítsanak meg a térségben, amely elősegítheti a térségben lakók helyben maradását.

Talán Kapuvár kicsit kedvezőbb helyzetben volt. A mezőgazdasági gépgyár és a 20-as években alapított húsüzem a II. világháború után már *tradícionálisnak* számító üzemenként működhettek, kialakult *ipari munkakultúrával*.

Az 50-es években a nyugati és déli határövezeteket – így két kisvárosunkat is – „elkerülte” az elsősorban kitermelő ipart preferáló, és az arra (pl. Tatabánya, Ajka) vagy egy nagyobb vízbázisra (pl. Dunaújváros) települő *szocialista ipar*.

A 60-as évek országos és megyei politikája a korábbi ipari bázisok fejlesztését irányozta elő. Így Csorna és Kapuvár is a 30-as évekhez hasonlóan, nem tudta felvenni a mezőgazdaság szocializálásával felszabaduló munkaerőt. Ugyanezen időszak alatt Mosonmagyaróvár a megye középvárosává nőtte ki magát, valamint a környezetében elhelyezkedő községek népessége is gyarapodott, de legalábbis a megyei községi népesség átlagos csökkenését nem érte el (Lados M. 1987).

Igy a Rábaközben – különösen a középső és déli részén, amelyek a legmesszebb helyezkedtek el az akkori ipari centrumoktól és a tömegközlekedés kiépítettsége pedig még gyenge volt – ebben az évtizedben volt a legerőteljesebb a népesség fogyása (3.1. sz. táblázat).

A 60-as és 70-es évek fordulóján kialakuló új terület- és településhálózatfejlesztési politika egyik célja a városhálózat bővítése. Kapuvárt 1969-ben, Csornát 1971-ben avatták várossá. A városi funkcióik teljesebbé tételéhez fejlesztési lehetőségeket kaptak. A két új város életében mintegy másfél évtizedes prosperitív szakasz következett (3.3. sz. táblázat).

Kapuváron hatszorosára (2600 fővel), Csornán háromszorosára (1400 fővel) nőtt a helyi szocialista iparban foglalkoztatottak száma. A kereskedelem, a vendéglátás és az oktatás ugyanezen időszakban Csornán több mint 400, Kapuváron több mint 300 új munkahellyel bővült. Így a 80-as évekre kialakult a két kisváros *munkaerő vonzáskörzete*.

1980-ban a Csornára bejáró 1651 dolgozó kétharmada 15 településből járt be. Közülük 8 község (Acsalag, Barbacs, Bogyoszló, Magyarkeresztúr, Pásztori, Rábacsanak, Szil, Szilsárcány), amely egyértelműen Csornára ingázik. Ez összesen 630 fő (38, 2%). 1960-ban a Csornáról eljárók több, mint 70%-a Győrbe ingázott. Ez 1980-ban 54%-ra esett vissza (bár a számuk ugyanúgy 400 fő körül van). Ez Csorna és környezete erősödő munkaerő kapcsolatára utal. Sok esetben a közeli falvak gazdasági, tanácsi, vagy iskolai vezetői Csornán laknak.

1980-ban a Kapuvárra bejáró 1823 dolgozó több, mint háromnegyede 10 településből járt be. Közülük 8 község (Agyagosszergény, Babót, Himod, Hövej, Mihályi, Osló, Veszvény, Vitnyéd), amely egyértelműen Kapuvárra ingázik. Ez összesen 1233 fő (67,6%). Babót, Veszvény és Vitnyéd már a 60-as években is döntően Kapuvárra járt dolgozni.

A 70-es években felerősödő lakásépítések és infrastrukturális beruházások nyomán az állandó jelleggel beköltözők száma mindkét kisvárosban emelkedett. A korábbi negatív, állandó vándorlási egyenleg pozitívba fordult.

Kapuvár erőteljesebb fejlődését viszont lassította a kísérleti városkörnyék kialakítása 1969-ben. Lényegében mesterségesen megcsökkentették Kapuvár potenciális vonzáskörzetét. Az érzékelhető fejlődés ellenére, nem igazán vonzó letelepedési irány Csorna és Kapuvár. A Rábaközből kihúzódók inkább Győrt és Sopront választják, vagy valamely Győrhöz közelebbi községet (pl. Enese, Kóny) lakhelyül.

Az ipari foglalkoztatás mértéke a 80-as években mindkét városban stagnál. Probléma, hogy az ipar döntően telephely jellegű, elsősorban győri központokkal.

A szolgáltatások fejlesztésével lehetne bővíteni a két kisváros munkahely lehetőségeit. Kapuvárt hátrányosan érintette a szellemi munkaerő foglalkoztatása szempontjára.

Csorna és Kapuvár néhány jellemzője 1960 és 1985 között

Évek	Iparban és építőiparban	Kereskedelem és vendéglátásban dolgozók száma (fő)	Oktatásban ¹	Lakónépesség száma (fő)	Időszak	Lakásépítés száma (db)	Állandó jellegű beköltözések száma (fő)	vándorlási egyenleg (±fő)
CSORNA								
1960	800	185	95	11329	–	–	–	–
1965	1251	201	103	11241	1961–65	269	1216	–101
1970	1974	300	121	11423	1966–70	260	1012	–192
1975	2285	405	144	11735	1971–75	584	1590	359
1980	2004	515	191	12115	1976–80	672	1311	315
1985	2090	518	233	12603	1981–85	646	1268	219
KAPUVÁR								
1960	657	160	85	10591	–	–	–	–
1965	1139	212	94	10337	1961–65	375	712	–248
1970	2256	277	101	10283	1966–70	420	733	–314
1975	3148	408	106	10765	1970–75	601	740	36
1980	3400	425	141	11251	1976–80	632	796	160
1985	3367	435	156	11447	1981–85	448	692	– 48

¹ Óvónők, általános- és középiskolai tanárok

Forrás: Városi törzskönyvek alapján

ból a Termelőszövetkezetek Győr-Sopron megyei Szövetségének Győrbe történő áthelyezése 1986-ban. A mintegy másfél évtizedes fellendülés megtört a 80-as évek közepére, az állandó vándorlási egyenlegek újra negatívba váltottak, Kapuvár lakónépessége 1983, Csornáé 1986 óta fogyni kezdett.

c) A megyei politikai elsősorban a központok fejlesztésére figyelt. A nagyobb centrumok, majd az új városok fejlesztése mellett, a községek szinte teljesen kimaradtak az iparfejlesztésből. Csupán *Beled* és *Bősárkány* rendelkezik komolyabb ipari potenciállal.

Beled *ipari mikrocentrum*, többoldalú ágazati szerkezettel. 1980-ban az eljárók aránya az aktív keresőkben mindössze 14,4% volt, a helyben dolgozók aránya pedig 130,0%. Mintegy 500 fő jár be naponta a beledi munkahelyekre dolgozni. Tehát Beled *foglalkoztatási mikrocentrum* is.

Bősárkányban döntően a könnyűipar van jelen, széles bedolgozói hálózattal. Ez az ipar az 1930-as években alakult háziipari szövetkezetből fejlődött ki, amely a 60-as években közel 800 tagot számlált. Tevékenysége döntően gépi berendezések nélküli kézi munkán alapult. A 60-as évek végén alapított varrodai melléküzemág gépei sem saját, hanem a Mosonmagyaróvári Kötöttárugyár kihelyezett gépei. Bősárkányról az aktív keresők 41,0%-a ingázik el valahová dolgozni (döntően Győrbe és Csornára). Létszámát tekintve ide ingáznak Beled után a legtöbben (174) térségünkben, mégis a helyben dolgozók aránya a helyben lakó aktív keresőkhöz viszonyítva csupán 75,5%.

d) Tanulságos lehet a megye számára, hogy mit jelenthet egy városiányos térségben a községi ipartelepítés, mekkora térségszervező erővel bírhat az. Az 1950-es évek közepén a megyei és a helyi vezetés elszalasztotta a *Szénsavtermelő Vállalat* Mihályiban történő letelepítését. Az 1962 és 1965 közötti kutatófúrások több évtizedre elegendő szén-sav készletet tártak fel. Az 1963-as és 1968-as vállalati rekonstrukciók során sem szorgalmazták túlságosan a megyei és a helyi vezetők a mihályi üzemrész fejlesztését. Sőt a Mihályi Táncsics Tsz. kezelésében már 10 éve működő szénsavas gyógyfürdő fejlesztése, az akkor még kihasználatlan Döry kastély gyógyszállóvá alakítása helyett, a fürdőt a korszerűtlenségre hivatkozva áttelepítették Kapuvárra. Ráadásul a nagyrészt exportra termelő mihályi habpatron gyártó üzemet is 1980-ra leszerelték. A töltőgépeket átvitték Répcelakra, ott bővítették az üzemet és a kézi csomagolást gépesítve követni tudták a felfutó piaci keresletet. Az áthelyezés indoka az volt, hogy Mihályiban helyhiány gátolta az üzem bővítését^[3]. Az üzemelését Répcelakon 1956-ban megkezdő Szénsavtermelő Vállalat településfejlesztő hatása kétségtelen. 1965-ben már 608 fővel üzemelt. Az időközben alapított *Sajtgyárral* együtt 1975-ben a két üzemben 1568 fő dolgozott. 1980-ban a 2567 helyben (Répcelakon) dolgozóból 1375 bejáró volt, akiknek közel 40%-a (539 fő) Győr-Sopron és Veszprém megyéből ingázott. A település (ipari) foglalkoztató központtá válása átalakította a korábbi közlekedési kapcsolatait. 1960-ban még nem indultak buszjáratok Répcelakra. Az akkori napi 6 vonatjáratpárral szemben, 1987-ben 8 személy és egy gyorsvonat áll meg itt, és csupán Győr-Sopron megye felől 15 busz érkezik naponta (elsősorban az üzemek munkakezdéséhez igazodva).

A Pápa—Csorna—Kapuvár—Sárvár—Celldömölk által határolt terület mintegy 100 községéhez hasonlóan 1949–1959 között Répcelak vándorlási egyenlege is negatív volt (–69 fő). A megadott térségben közel-távol az egyedüli település viszont, amely 1960 óta töretlenül növekszik. Az 1960-as évtizedben +411, az 1970-esben + 311 fős vándorlási

nyeresége volt. Az ipartelepítés nyomán meginduló kedvező demográfiai folyamatok eredményeként az 1960-ban még 1548 lelkes falu 1980-ban 2478 lakost számlált.

A napjainkban kimerülő Répcelak környéki széndioxid kutak újra felértékelhetnék Mihályi szerepét. Az újból termelésbe álló mihályi kutakra azonban nem telepítenek feldolgozó üzemet, ezért csupán a néhány fős kezelő személyzettel „nő” a fenti település foglalkoztató képessége.

Győr gravitációs vonzaskörzete Sopron felé Kapuvár vonalában húzható meg (Sziva M. 1987). Így a Répce menti falvakra még Sopron is vonzást gyakorol. A megye déli határsávjának középső részén Győr Pápával osztozik. Beled körzetére Répcelak is szívást gyakorol. Csorna és Kapuvár igazán erőteljesen csupán a közvetlen környezetében lévő községek lakóinak elhelyezkedési lehetőségeit befolyásolja. Jelentősebb munkaerő lekötésére volt képes még a térség két mikrocentruma: Beled és Bősárkány.

3.2.3. Közlekedés

A nagyobb ipartelepítésekből kimaradt térség számára rendkívül fontossá vált, hogy a mezőgazdaság nagyüzemivé válásával felszabaduló munkaerő mennyi idő alatt jut el a legközelebbi foglalkoztatási központig. Így a 60-as évek elejének tömegközlekedési hiányosságai is – a korábban tárgyaltakon túl – hozzájárultak a Rábaköz erős népesség-eróziójához.

1960-ban a térség közlekedési kiépítettsége rendkívül egyenetlen volt. A Győr-Sopron vonalon napi 5 személy és 3 gyorsvonat biztosította valamely centrum megközelítését (3.4. sz. ábra). Buszközlekedés szinte csak a vasútvonalakra telepítve létezett. 6 ilyen, valamely vasútállomásra fűződő autóbuszjárat vonal volt^[4]. Ezekon kívül településközi járat 1–3 pár indult naponta. Főleg a térség középső részén alig volt kapcsolat a községek között. Ezekon a területeken apadt legerősebben a népesség a 60-as években.

1987-re besűrűsödött a közlekedési háló (3.5. sz. ábra). A hajdani Győr vármegyéhez tartozó települések ingázási lehetőségei rendkívül megerősödtek Győr irányában. Ez az *elosztóközpontok* (Enese, Kóny) pozícióját erősítik. A belső, egymás közötti normális autóbusz közlekedés megoldott. Beled, Bősárkány, Egyed, Móríchida, Szany, Szil és Szilsárkány pozíciója javult látványosan. Talán a Magyarkeresztúr-Vadosfa-Beled (igaz ez vasútvonalban létezik) és a Gyórá-Himod-Mihályi buszjárat hiányzik.

Az aprófalvak esetében magas a személygépkocsi fajlagos mutatója^[5]. Szoros az összefüggés a magas gépkocsi állomány és a társközségi helyzet, valamint a tömegközlekedés hiányos volta között. A saját gépjárművet elsősorban a magasabb fokú egészségügyi, kereskedelmi szolgáltatások érdekében használják. A tömegközlekedés a munka- és iskola kezdésre/befejezésre irányulva van megszervezve.

3.2.4. Ingázás

Szoros kapcsolat mutatható ki a közlekedés kiépítettsége és az ingázás között. 1960-ban a megye községeiből a keresők 27,4%-a ingázott el átlagosan. Ez az arány a Rábaközben csupán 15,0% volt. A 20,0%-ot meghaladó eljárási arány kizárólag a Győr-Sopron vasútvonal mentén elhelyezkedő, illetve az azt jól megközelíthető településekről volt^[6]. Közülük a Csornától keletre elhelyezkedő falvakból az ingázók több mint 70,0%-a Győrbe járt dolgozni. Csornától nyugatra Rábatamási és Szárföld keresőinek több mint 60%-a Győrbe ingázott. Szárföldtől nyugatra ez az arány 20% alatt volt.

Az 1970-es években kiépített távolsági autóbuszközlekedési hálózat révén a Rábaköz-

ben 1980-ra háromszorosára (46,4%) nőtt az ingázók aránya 1960-hoz képest. A megyei községi átlag 1980-ban 51,7%.

A várossá vált Csorna és Kapuvár ipari beruházásai nyomán létrejövő munkahelyek némileg módosították a Győr-Sopron vasútvonalra fűződő települések munkaerőmozgásának irányait. Csökkent Győr hatása Barbacsra, Bányogyszóvátra, Dőrre, Babótra, Szárföldre, Veszvényre és Vitnyédre. Az első három község Csorna irányába mozdult el. Az utóbbiaknál pedig tovább erősödtek Kapuvár pozíciói.

A kialakult tömegközlekedés a térség középső részét és déli részeit is erőteljesen bekapcsolta a napi munkaerő mozgásba. *Kirajzolódott Csorna és Kapuvár munkaerő vonzaskörzete.* Erős a hatása még *Répcelaknak* Himod-Mihályi-Magyarkeresztúr vonaláig. Igaz ez csak Dénesfa esetében haladja meg *Beled* vonzásának a mértékét. Az említett községből az eljáró aktív keresők több mint 60%-a Répcelakra ingázik. Kérdőíves felmérésünk szerint^[6], napjainkban Barbacs, Bányogyszóvár és Rábapordány tovább közeledik Csornához, Mórchida és Rábaszentmiklós pedig *Téthez* (Győr rovására). *Szanyban* és környezetében viszont erősödött a Győrbe járás *Pápával* szemben. Sőt néhány éven keresztül érezteti hatását a *Dunakilitinél* folyó nagyberuházás is. Kapuvár vonzása lassan erősebb lesz Szárföldre, mint Győré.

3.3. Helyi foglalkoztatás

1960 és 1980 között a Rábaközben is *erőteljes foglalkozási átrétegződés zajlott le* (3.6. sz. ábra). Az aktív keresők száma a megye községeiben és a Rábaközben is 1960-ról 1980-ra átlagosan háromnegyedére csökkent.

Térségünk keresőinek ágazati megoszlása közeledett a megyei községi struktúrához, de a mezőgazdasági keresők aránya még mindig magas. Ez az arány a két ipari foglalkoztató központtól (Beled 25,6%, Bősárkány 19,0%), valamint egyes városközeli községtől (Barbacs 29,5%, Dőr 33,6%, Hövej 23,0%, Kóny 25,5%, Szilsárkány 30,2%, Vitnyéd 21,7%), eltekintve még mindig 40% felett van.

Szembetűnő a katasztrófálisan csökkenő népességű községek csoportja keresőinek kedvezőtlen ágazati megoszlása.

Ebben a csoportban a Rábaköz községi átlagánál 5%-kal nagyobb mértékben csökkent a keresők aránya 1960 és 1980 között. A jelzett időszakban a mezőgazdasági keresők aránya a Rábaközben átlagosan 23,0%-kal csökkent, a jelzett csoportban 20,1%-kal (1960=69,6%, 1980=49,5%).

3.3.1. Ipar

A helyi szocialista iparban foglalkoztatottak száma a Rábaközben 1960 és 1980 között közel 800 fővel nőtt:

	1960	1970	1980
Iparban és építőiparban foglalkoztatottak száma (ezer fő)	5,1	6,3	6,9
Rábaköz falusi iparban foglalkoztatottak száma (ezer fő)	1,3	1,7	2,1

Forrás: Győr-Sopron megye 1960., 1970., 1980. évi népszámlálási kötetei, továbbá községi törzskönyvek.

A mintegy 60%-os bővülés elemzése a helyi ipari foglalkoztatás és az iparban, építőiparban dolgozók száma közötti rés tovább nyílt. Pedig ebben az időszakban mintegy 7 ezer fővel csökkent a keresők száma a térségben.

Ez a helyi ipar *kiszolgáltatott, telephelyi jellegű*. Az ipari irányító központok döntően élők munkai igényes, nem túl magas kvalifikáltóságú termékek előállítását helyezték ki a térségbe. Meghatározó a könnyűipar, ezen belül a *textil, textilruházati ipar*, amelynek hosszú távú piaci pozíciói kedvezőtlenek. Ez a falusi ipar a jövőben *nem válik jelentős foglalkoztatási tényezővé*. A munkaerő stabilitásával, illetve kismértékű leépítésével lehet számolni.

3.3.2. Mezőgazdaság

Még mindig magas a *mezőgazdasági túlfoglalkoztatás* a terület középső, csak kisebb ipartelepekkel vagy azokkal sem rendelkező termelősövetkezeti központokban. A Rábaköz *mezőgazdasági* szövetkezeteiben a foglalkoztatottak száma *8,5 ezer főről 7,5 ezer fő alá süllyedt*^[8]. Az állattenyésztés és a növénytermesztés, tehát az alaptervekenység *magas szintű intenzifikálása* egyre kevesebb élők munkát igényel a térségben. A nyugdíjba vonulók helyére kevés új munkaerőre van szükség, ugyanakkor szintén kisszámú új munkahely teremődik.

Különösen problémássá válik így a női munkaerő foglalkoztatása. Érvényes ez a *szakképzetlen* és a közép- vagy felsőfokú iskolát végzett nőkre egyaránt. Utóbbiak a munkalehetőség híján, iskola után gyakran *nem is térnek vissza falujukba*. Így gyakori a térségben a nőhiány^[9].

A helyi foglalkoztatás egyik útja a *szövetkezeti melléküzemág* fejlesztése. Az erőteljes állományi létszámcsökkenés miatt súlyuk növekedett a térség szövetkezeteinek foglalkoztatási szerkezetében:

<i>Rábaköz termelősövetkezeteinek</i>	1982	1985	1986
– átlagos állományi létszáma (fő)	8500	7694	7347
– ipari melléktevékenységben foglalkoztatottak száma (fő)	771	989	1039*
– építőipari melléktevékenységben foglalkoztatottak száma (fő)	410	354	319
– a melléküzemágakban foglalkoztatottak aránya az állományi létszámban (%)	13,9	18,1	18,4

*Beclés

A térség agrárgazdasági nagyüzemeiben 1982 és 1986 között mintegy 250 fővel nőtt az ipari melléküzemágakban foglalkoztatottak száma. Ugyanakkor az 1980-as évek beruházás ínséges időszakában 100 fővel csökkent az *építőipari* melléküzemágakban dolgozók száma. Vagyis a jelzett időintervallumban *egy községre vetítve átlagosan 2–3 munkahely teremődött, ugyanakkor a mezőgazdasági termelősövetkezetek állományi létszámcsökkenéséből 23 fő jut egy községre a térségben*.

Az építőipari részlegek közül csupán a szanyi „Dózsa” MgTsz rendelkezik számottevő kapacitással, árbevétellel és a külső megrendelők részére végzett építési-szerelési tevékenységgel.

A rábaközi helyi szocialista ipart és a melléküzemági ipart összevetve, szembevetendő a könnyűipar súlya (3.4. sz. táblázat). A helyi iparnál ez még nyomasztóbb lenne, ha a bedolgozók száma is szerepelne a létszám adatok között.

3.4.sz. táblázat

A Rábaköz falusi iparában foglalkoztatottak ágazati megoszlása
(1982, 1986)

	Ipari melléküzemágak		Helyi szocialista ipar		1986	
	1982	1986	1982	1986	1986	1986
	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya
	(fő)	(%)	(fő)	(%)	(fő)	(%)
Kohászat	—	—	—	—	73	4,5
Gépipar	107	13,9	192	10,5	540	32,1
Építőanyagipar	20	2,6	25	2,4	233	13,7
Fafeldolgozóipar	76	9,9	118	11,4	—	—
Könnyűipar	178	23,1	290	27,9	819	48,7
Élelmiszeripar	304	39,4	344*	33,1	16	1,0
Egyéb ipar	86	11,1	70	6,7	—	—
Összesen:	771	100,0	1039	100,0	1681	100,0

*Becslés (1986-tól a takarmánykeverőüzemek létszám adatai nem szerepelnek az ipari melléküzemágakról szóló statisztikai jelentés mutatószámai között).

Forrás: 4.1 fejezet, továbbá egyedi adatgyűjtés

A melléküzemágaknál a legnagyobb súlya az élelmiszeriparnak van. De ebből 50%-ot elvisz a mihályi „Táncsics” MgTsz édességüzeme, mintegy 30%-ot pedig a takarmánykeverőüzemek személyzete. Így csupán a fennmaradó 20% az (50–70 fő), aki zöldségfeldolgozással (savanyító) vagy húsfeldolgozással (tsz kényszervágóhidak) foglalkozik.

A fafeldolgozó iparban a létszám kétharmada (66,9%), a szanyi és a veszkényi üzemben dolgozik.

A területünkön elhelyezkedő mezőgazdasági nagyüzemekben 80–90% körül mozog az alaptervekenység aránya a termelési érték tekintetében. Egyrészt lassan oldódik annak hatása, hogy a 70-es években a megyében erőteljesen gátolták a melléküzemági tevékenységek kialakítását. Másrészt a „jól futó” alaptervekenység nem kényszeríti a gazdaságok figyelmét a kiegészítő ágazatok felé.

Hosszú távot tekintve pedig a helyi foglalkoztatás és a *több lábbon állás* érdekében nagyobb figyelmet kell fordítani itt is a melléktervekenységekre. A 20 rábaközi szövetkezet 56 községében összesen 14 db 30 főnél többet foglalkoztató 56 községében összesen 14 db 30 főnél többet foglalkoztató ipari üzem működik. Növelni kell a kisüzemi (20–50 fős) feldolgozó bázisok számát, amelyre itt az élelmiszeriparban vannak a legkedvezőbb lehetőségek (alapanyag). 11 szövetkezetben működik kényszervágóhíd. Ezek némelyike alapja lehetne egy komolyabb kisüzem kiépítésének, esetleg specializált ter-

mékfeldolgozás kialakításának (pl. nyúl). Egyedi tőke hiányában társulati vagy közös vállalati alapon lehetne pénzt teremteni a fejlesztéshez.

A helyi kistermelésre alapítva kívánatosnak látszik zöldségfeldolgozó vagy előfeldolgozó üzemek létesítése. Erre több községben is lennének alkalmas épületek (pl. Mihályi, Bősárkány).

*

A Rábaköznek az elmúlt 50 évben kialakult kedvezőtlen népesedési folyamatai, különösen a térség középső és déli részén napjainkban sem mérséklődnek.

A további elnéptelenedési folyamat megállása, visszafordítása attól függ, hogy, mennyi vállalkozó szellem van a helyi gazdálkodó- és tanácsai szervezetekben, a helyi lakosságban, amelyek segítségével új helyi munkalehetőségek teremthetők, továbbá, hogy a térség két kisvárosa, mennyire képes megerősíteni tercier ágazatait, biztosítva saját és a környezetük fejlődését.

Jegyzetek

[¹] Lásd: 1. fejezet

[²] *Aprófalu* alatt az 1000 lélekszámot el nem érő községet értünk, *törpefalu* alatt pedig az 500 lakos alatti.

[³] Vas Népe 1980. július 18.

[⁴] A Győr-Sopron vasútvonalra fűződő főbb autóbuszvonalak 1960-ban:

– (Tárnokréti-Rábcakapi-Cakóháza)-Markotabödöge-Fehértó-Györsövényház-Bezi-*Enese*

– Rábaszentmiklós-Kisbabót-Rábaszentmihály-Mérges-*Enese*

– Bősárkány-Maglóca-Barbacs-*Bágyogszovát vasútállomás*

– Bodonhely-Bágyogszovát-*Bágyogszovát vasútállomás*

– Szilsárkány-*Csorna vasútállomás*

– Cirák-Gyóró-Himod-Hövej-*Kapuvár vasútállomás*

[⁵] 1000 lakosra jutó személygépkocsi száma

[⁶] Az aktív keresők több mint 20,0%-a eljáró 1960-ban:

a) Győr-Sopron vasútvonal mentén:

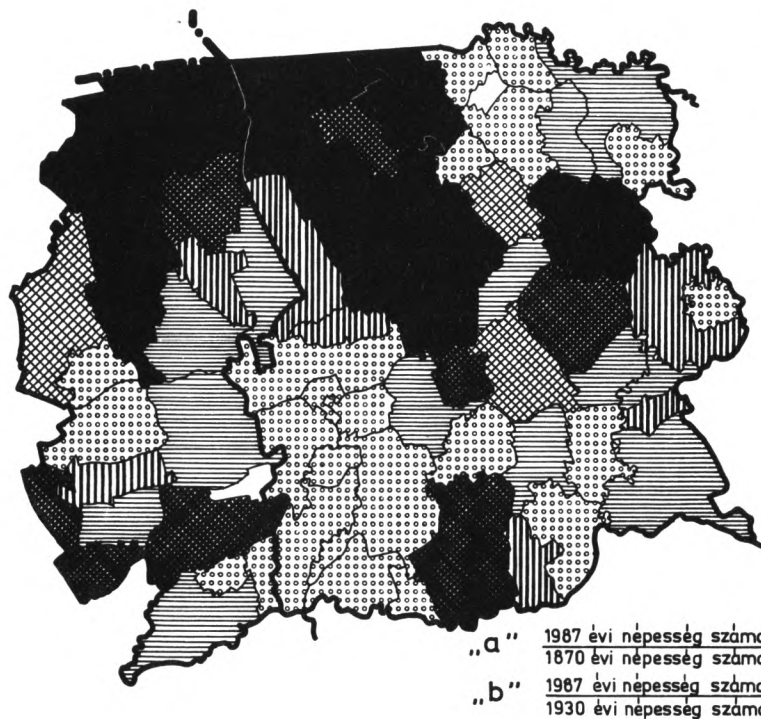
Köny 44,1%, Vitnyéd 32,3%, Dör 25,9%, Szárföld 23,1%, Veszvény 20,8%,

b) A Győr-Sopron vasútvonalat jól és gyorsan megközelíthetők: Györsövényház 30,4%, Barbacs 22,5%, Fehértó 21,6%, Babót 21,3%, Bezi 20,0%.

A fenti vasútvonalon állomással rendelkező községek közül csak Rábatamáson és Bágyogszováton nem érte el az eljárók aránya a 20,0%-ot.

[⁷] „A Rábaköz térszerkezeti vizsgálata” című kérdőív (MTA Regionális Kutatások Központja Észak-dunántúli Osztálya Győr, 1987) „VI. A napi munkabjárás által kialakított kapcsolatok” című fejezet információi alapján. Az adatok nagyságrendjének megbízhatósága az egyes községi kérdőíveknél eltérő volt. Ezért azokat, mint szubjektív megítélések vettük figyelembe az elemzések során.

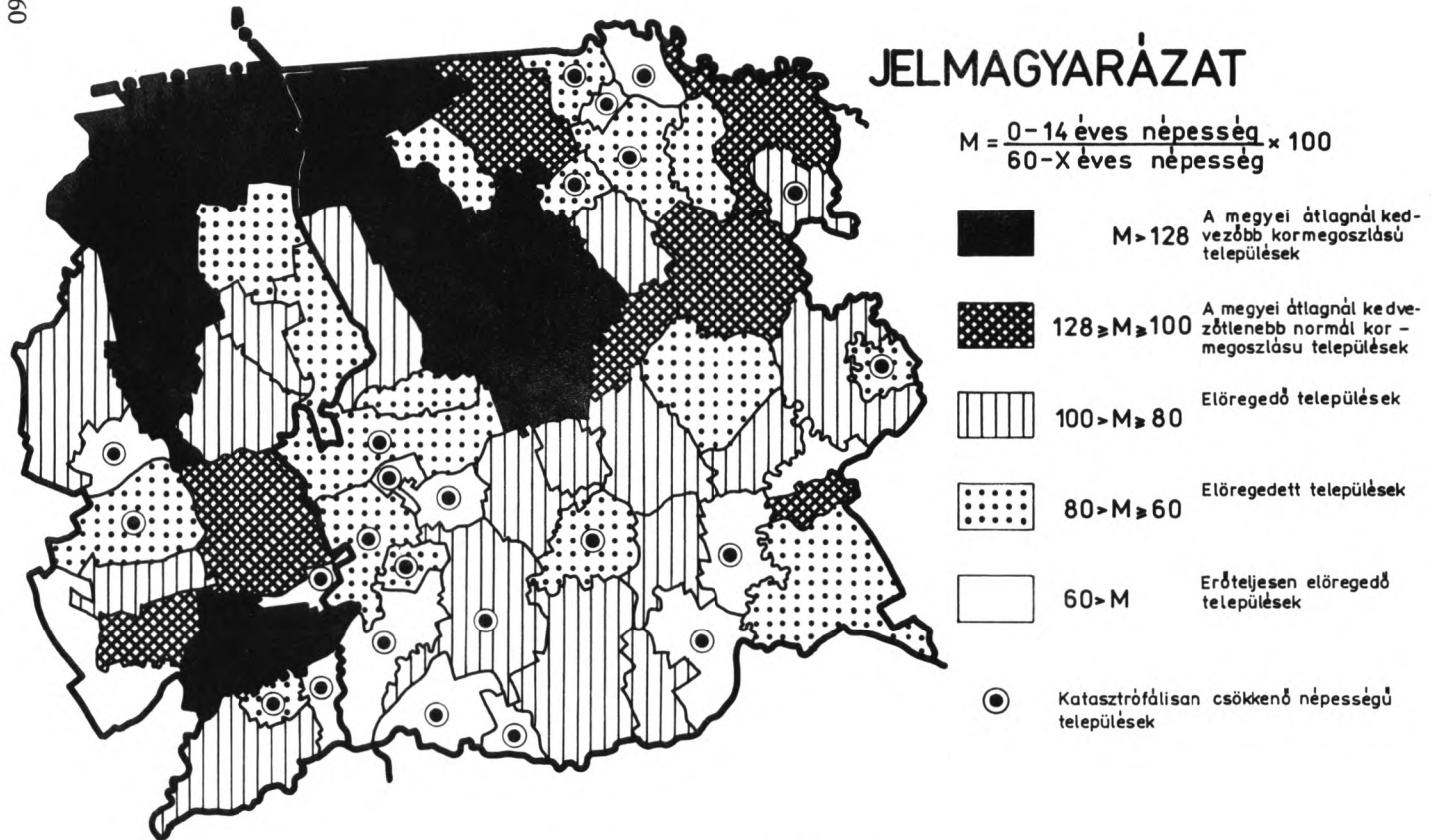
- [⁸] A TESZÖV Győr-Sopron megyei évkönyveinek 1982–1986. évi kötetei alapján (átlagos állományi létszám adatok).
- [⁹] Ezt az állítást megerősíti Bősárkány Nagyközségi Közös Tanácsának elnökével készített interjú (Bősárkány, 1988. május 17.): „. . . Bősárkány társközségeiben Rábcakapin és Tárnokrétin sok a 35–45 év közötti legényember, a kevés számú hasonló korosztályú nő hiányában. . . . Hosszú időn keresztül Lébény és Bezi innen nősült . . .”

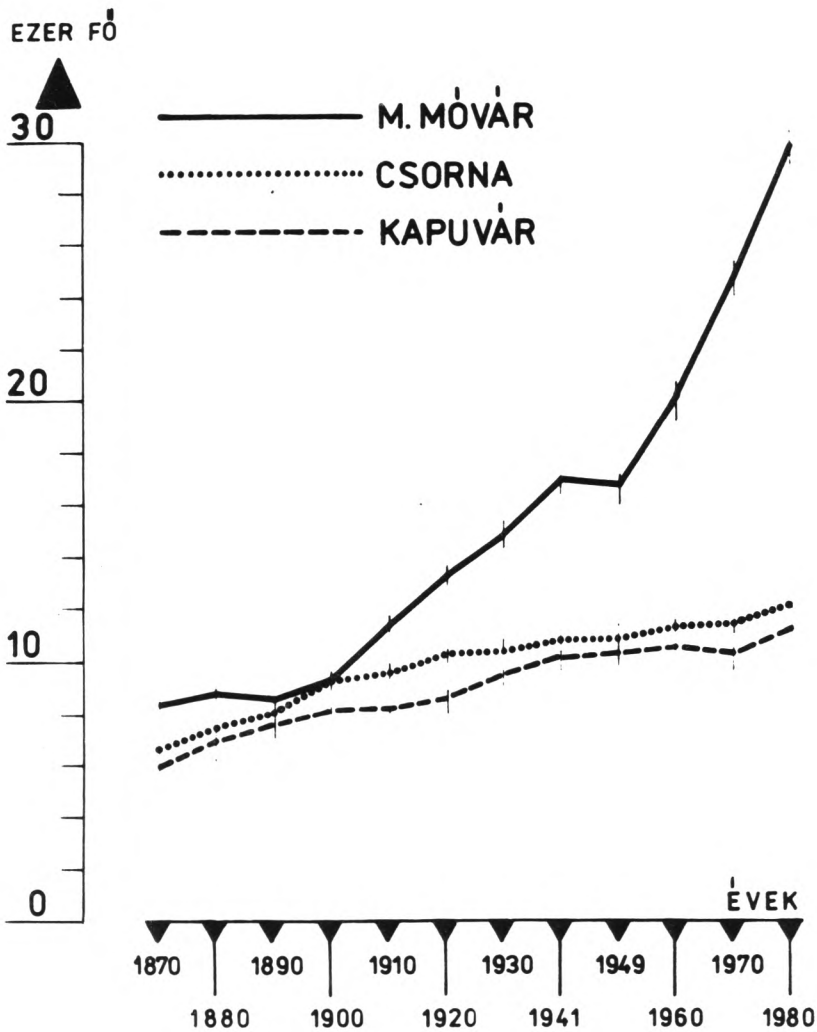
JELMAGYARÁZAT

	$a > 1$ $b > 1$	NÖVEKVŐ NÉPESSÉGŰ TELEPÜLÉSEK
	$a > 1$ $1 > b > 0,8$	MÉRSEKELTEN CSÖK- KENŐ NÉPESSÉGŰ TELEPÜLÉSEK I.
	$a > 1$ $b \leq 0,8$	MÉRSEKELTEN CSÖK- KENŐ NÉPESSÉGŰ TELEPÜLÉSEK II.
	$a < 1$ $1 > b > 0,8$	ERŐSEN CSÖKKENŐ NÉPESSÉGŰ TELE- PÜLÉSEK I.
	$a < 1$ $0,8 > b > 0,6$	ERŐSEN CSÖKKENŐ NÉPESSÉGŰ TELE- PÜLÉSEK II.
	$a < 1$ $0,6 > b > 0,4$	KATASTRÓFÁLISAN CSÖKKENŐ NÉPESSÉGŰ TELEPÜLÉSEK I.
	$a < 1$ $b \leq 0,4$	KATASTRÓFÁLISAN CSÖKKENŐ NÉPESSÉGŰ TELEPÜLÉSEK II.

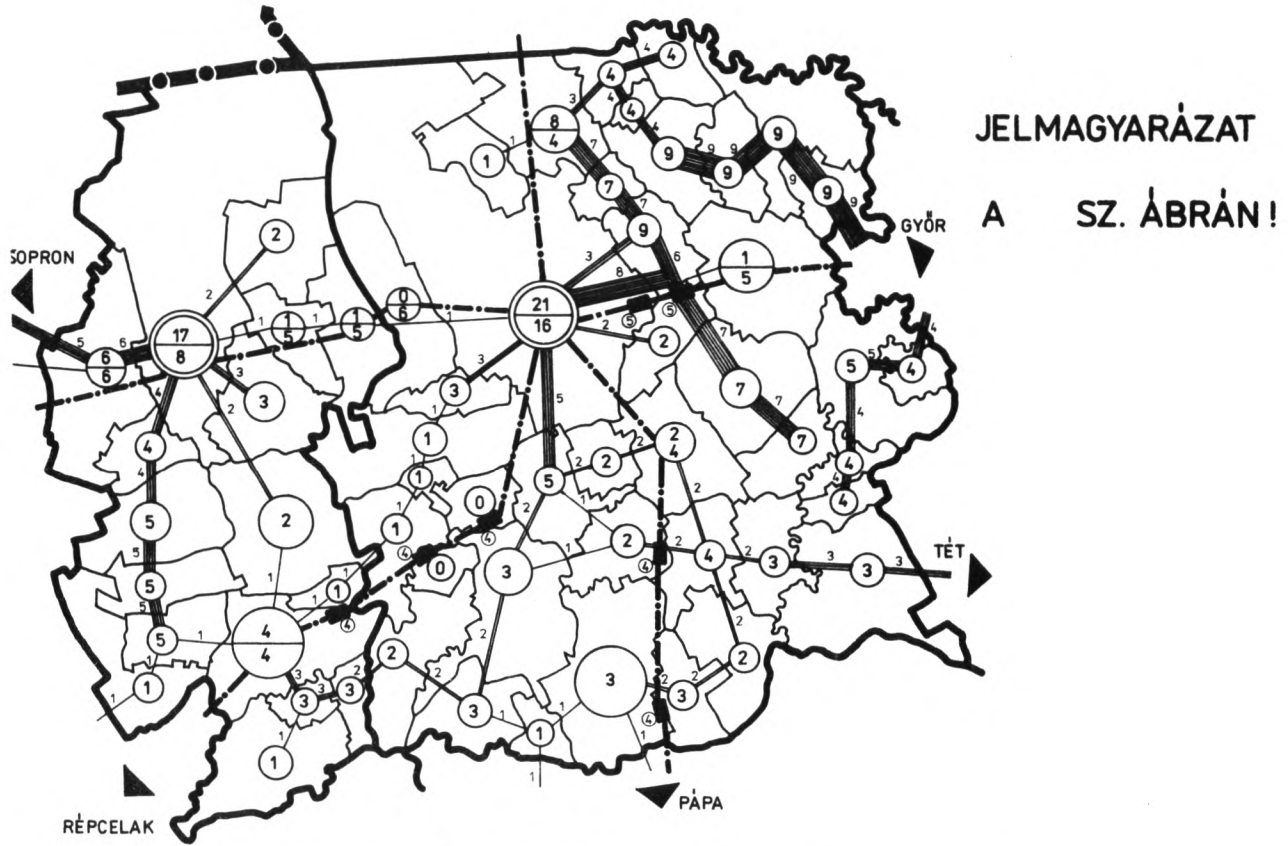
3.1.sz. ábra: Növekvő és csökkenő mélységű települések a Rábaközben

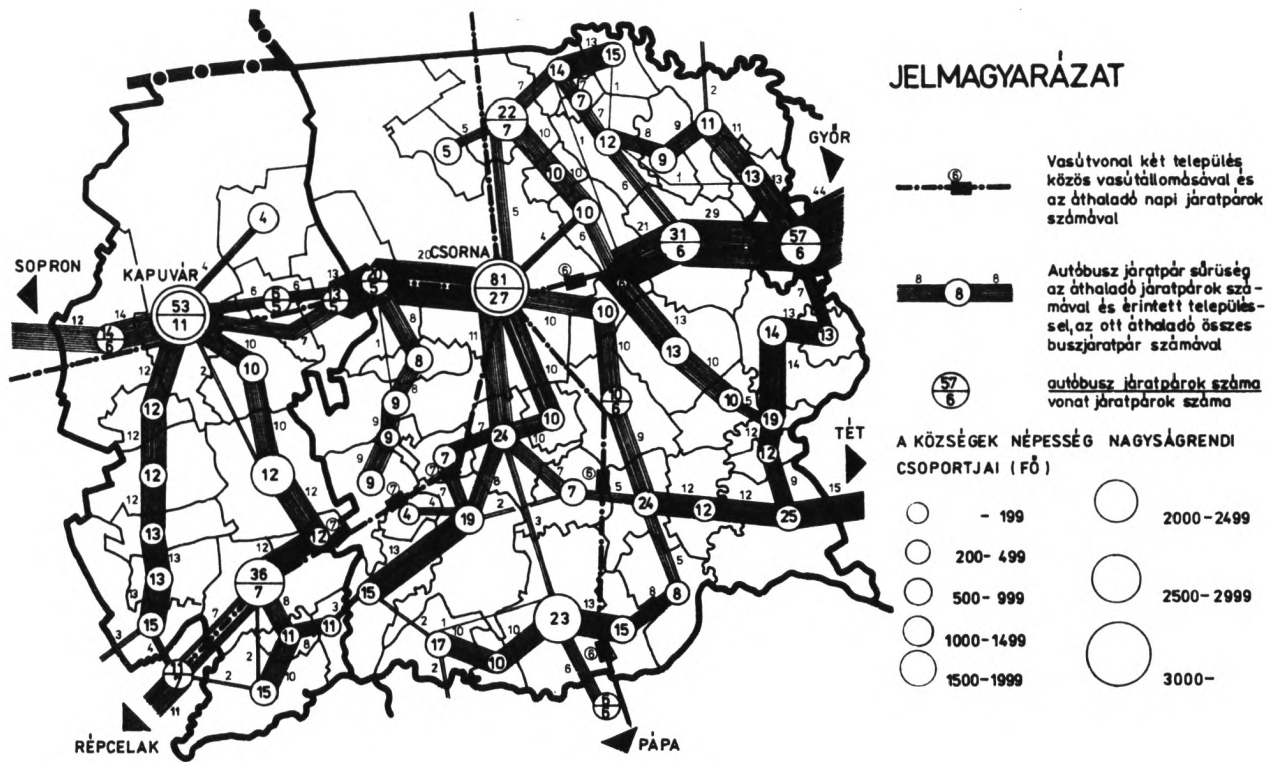
3.2.sz. ábra: Előregedés a Rábaközben (1987)

3.3. sz. ábra: Mosonmagyaróvár, Csorna és Kapuvár népességének alakulása (1970–1980)

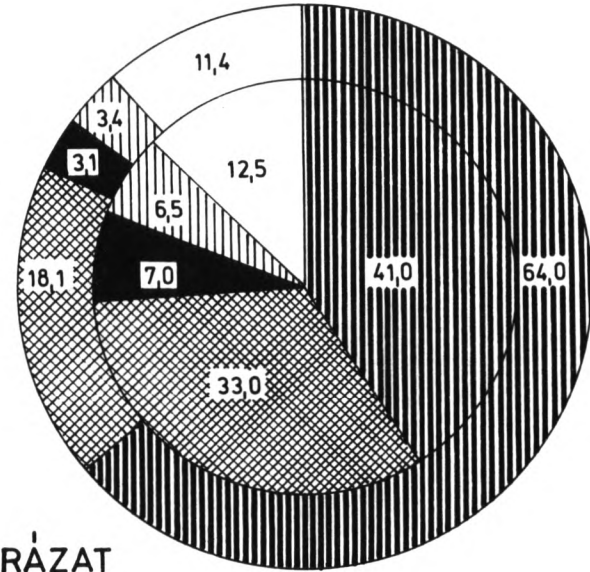
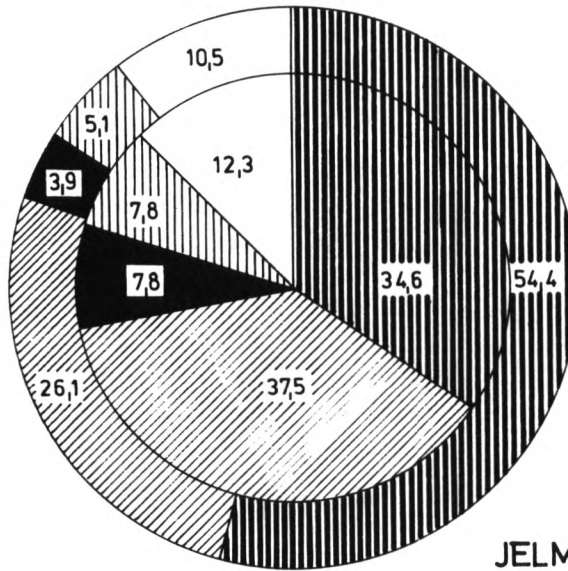
3.4.sz. ábra: Tömegközlekedési kapcsolatok a Rábaközben (1960)

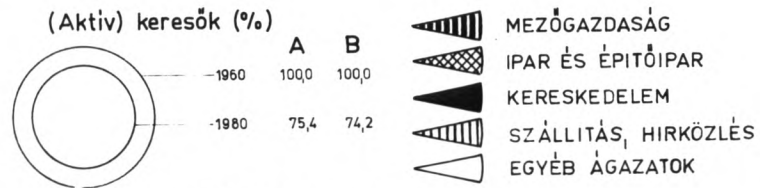
3.5. sz. ábra: Tömegközlekedési kapcsolatok a Rábaközben (1987)

A.) Győr-Sopron megye községei

B.) Rábaköz községei

JELMAGYARÁZAT

3.6.sz. ábra: A községek foglalkozási szerkezete (1960, 1980, %)

4. GAZDASÁGI ERŐFORRÁSOK

4.1. Ipar a Rábaközben

Az ipar területfejlesztő funkciója a gazdaságpolitikai koncepciók szellemében változott. A hatvanas-hetvenes években a gazdasági fejlődés extenzív szakaszában, részben a munkaerő foglalkoztatása, részben pedig a termelési erőforrások mennyiségének növelése játszotta a fő szerepet. Ezen korszak meghatározó jellemzője volt az ipartelepítés, a nagy ipari központok által létrehozott telephelyek, gyáregységek létesítése, amelyek döntően a képzetlen helyi munkaerőnek adtak foglalkoztatási lehetőséget és kedvezőbb – a központtól jelentősen eltérő – bérszínvonalon lehetővé tették az ipari kapacitások bővítését, kiterjesztését.

Az iparfejlesztés extenzív korszaka az ország egyes területeinek és az ottani ágazatok, azok vállalatainak eltérő termelési jellege miatt más-más időpontban zárult le. Ugyanakkor kialakult egy átmeneti állapot, amikor is mind országosan, mind döntően a nagyközpontokban az ipari foglalkoztatás mérséklődött, majd csökkent, de még ennek hatásai nem, vagy csak jelentéktelen mértékben érződtek az iparilag nem frekvenciált térségekben. A foglalkoztatás stagnált, kisebb ingadozást mutatott a beruházások, az eszközállomány bővülése a korábbi trendet követték, így valószínűleg megindulhatott a termelőerők mennyiségi összetétele alapján az iparfejlesztés intenzív szakasza. Azonban ezen új korszakhoz még számos tényezőre volt szükség, olyan feltételek sokaságára, amelyek részben az ország gazdaságpolitikájából, részben pedig az egyes térségek szerkezetéből, szervezeti-termelési és foglalkoztatási viszonyaiból következtek. Ezen *korszakváltás kezdeti jegyeit* véljük felismerni a Rábaköz ipari szerkezetében is, és ebben a fejezetben az eddigi fejlődési szakasz elemzését éppen a *jövőt formáló* ipari struktúra kialakítása érdekében kíséreljük meg felvázolni.

Győr-Sopron megye iparát a három ipari szervező központ Győr, Mosonmagyaróvár és Sopron gazdasági szerkezete és egyben tömege determinálja. A Rábaközben a szocialista iparban foglalkoztatottak aránya 1975-ben a megyéhez viszonyítva még 8% volt, de 1980-ban már 10%-ra emelkedett, a megyei mérséklést a térség nem követte, hanem közel 10%-os szinten maradt 1985 és 1986-ban (4.1. sz. táblázat).

A két kisváros a részesedését a megyei városok szocialista iparából ezen időszak alatt kisléptékkel növelte és elérte, hogy a megye városaiban az iparban foglalkoztatottak több mint 8%-a ezen két térségszervező központban dolgozik. A Rábaköz falusi ipara

*A Rábaköz településeinek ipari felszereltsége
(1970–1986)*

4.1. sz. táblázat

Település	1970 ^{a)}	Foglalkoztatottak száma (fő)					Változás 1986/ 1980	Állóeszköz bruttó értéke (mf-t)					Változás 1986 1980
		1975	1980	1985	1986	1970 ^{a)}		1975	1980	1985	1986		
Beled	313	678	585	677	688	117,6	18,8	74,3	112,0	132,5	136,1	121,5	
Hovej	104	31	16	15	13	81,2	–	–	–	1,3	–	–	
Mihályi	1	150	218	102	96	44,0	–	18,5	32,9	1,3	2,4	7,3	
Himod	5	4	–	–	–	–	0,5	–	0,5	–	–	–	
Osló	16	20	–	–	–	–	2,7	4,5	–	–	–	–	
Bágyoszóvát	2	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
Bogyoszló	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
Bősárkány	704	527	895	489	397	44,3	0,5	1,8	4,4	13,8	13,9	315,9	
Egyed	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
Györsövényháza	5	–	–	47	32	100,0	0,5	–	–	–	–	–	
Kóny	32	89	72	86	98	136,1	3,8	6,0	5,8	3,1	6,8	117,2	
Markotabödöge	–	18	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
Rábacsanak	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
Rábapordány	5	3	–	–	–	–	0,9	–	0,5	–	–	–	
Dor	–	33	–	27	24	100,0	–	2,1	–	–	–	–	
Szany	38	263	205	257	254	123,9	3,8	11,4	28,8	32,2	33,0	114,6	
Vág	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
Szil	4	50	100	79	77	77,0	0,3	6,0	7,3	4,6	4,5	61,6	
Szilsárkány	2	2	2	2	2	100,0	0,1	0,1	0,1	–	–	–	
Csorna	859	2137	1891	1938	1965	103,9	11,5	348,7	486,2	582,8	631,2	129,8	
Kapuvár	822	2981	3111	3100	3037	97,6	17,3	985,8	1418,5	1850,7	1488,4	104,9	
TÉRSÉG ÖSSZESEN	2915	6995	7095	6819	6683	95,3	60,7	1459,2	2097,3	2622,3	2316,3	110,7	
Részesedés %-a													
- megyei iparból	30,4	8,6	9,6	9,9	9,9	–	17,4	7,3	6,8	7,3	6,2	–	
- községi iparból	76,7	29,6	31,0	27,1	26,6	80,3	34,4	11,4	12,9	9,5	9,5	105,5	
- városi iparból	28,4	6,9	7,5	8,1	8,2	100,0	11,3	6,7	6,5	7,2	6,0	112,8	

Megjegyzés: a) 1970-ben a megye tanácsi és szövetkezeti iparára vonatkozik a részesedés

Forrás: Megyei statisztikai évkönyvek

a foglalkoztatottakban (a megye falusi térségére vonatkozóan) elért közel 30%-os arányát nem tudta tartani, és 1986-ra már a 27%-át adja a megye községi iparának. Jellemző, az ipar erőteljes koncentrációjára, hogy míg 1975-ben 18 falusi településben regisztrálhattunk ipari üzemeket, addig ez a szám 1986-ra 10-re csökkent, növelve ezzel az egyes településekben a foglalkoztatottak számát.

Ipari *mikroközpontnak* kell tekinteni az elmúlt időszak fejlődése alapján *Beledet*, ahol a foglalkoztatás dinamikusan nőtt (118%-ra 1980 és 1986 között), ugyancsak emelkedett *Szanyban* az iparban dolgozók száma (124%-ra), míg *Bősárkányban*, a második helyen álló ipari foglalkoztatási göcban a munkahelyek már 56%-kal csökkentek. Hasonlót mondhatunk el *Mihályinál* is 56%-os mérsékléssel, valamint *Szilről* is a 23%-os foglalkoztatási visszaeséssel. A kisebb községekben a munkahelyek száma inkább nőtt, azonban ezek nem érzékelhetők, illetve nem rendelkeznek térségformáló erővel.

A termelés jellegét, sajátosságait jobban kifejezi a termelőerők eszköz oldalának felszereltsége, hiszen ebből következtetni lehet a munkaerő foglalkoztatásának hatékonyságára is.

A Rábaköz egészének iparát nem jellemzi a magas *felszereltség*. A megye állóeszköz állományának 6–7%-a található a térségben, míg a megyei községi ipar közel 10%-a működik itt, addig a városi iparnak csupán a 6%-a termel a Rábaközben, ezen utóbbi ugyan 1980 és 1986 között 13%-kal növekedett, de még így sem meghatározó. A falusi térség állóeszközállományának döntő hányada Beleden összpontosul, közel 70%-ban (1986), ugyancsak érzékelhető még az eszközállomány Szanyban (17%, 1986), a többi település iparának felszereltsége nem számottevő, esetleges, dinamikájuk az amúgyis alacsony bázis miatt kedvezően nem értelmezhető.

A térség kisvárosai a vizsgált időszak alatt állóeszközállományukat növelték, Csorna közel egyharmadával, Kapuvár pedig – bizonyos szervezeti és számbavételi okok miatt – 5 százalékkal.

4.1.1. A falusi térség ipara

A térség falvaiba települt szocialista ipar nagyságát már az előzőekben összehasonlítottuk a megyei hasonló mérőszámokkal, és egyértelművé vált, hogy ez az ipar részben *erősen koncentrálódott* az elmúlt időszakban néhány kisközpontban, részben pedig *felszereltsége, eszközellátottsága kedvezőtlen*, illetve csak egyetlen településben, Beleden számottevő.

A falvakba települt ipar ágazati szerkezetére a széles heterogenitás jellemző, hiszen szinte minden jelentős ágazat képviselteti magát (4.2. sz. táblázat).

Ám mégis sorrendben a könnyűipar a legnagyobb foglalkoztató 49%-ban (1986), majd követi azt a gépiparhoz tartozó egységek 32%-ban és említést érdemlő aránnyal az építőanyagipar (14%, 1986). Ez utóbbi ágazatban csökkent a foglalkoztatás a vizsgált időszakban, míg az első két helyen említetttnél viszont növekedett. A Rábaköz falusi térségének ipari munkahelyei jelentősen nem csökkentek a két időpont között, azonban ez a közel 5%-os mérséklés meghaladja a falusi ipar országos foglalkoztatási jellemzőit, mivel ott a stagnálás, illetve a kismértékű növekedés a jellemző.

A falusi ipar állóeszköz felszereltsége növekedett több mint 60%-kal, ennek meghatá-

rozó ágazata a gépipar, ahol nemcsak az arány alakult látványosan, hanem a dinamika is. A könnyűipari üzemek eszközállománya szintén emelkedett, azonban a gépipart nem tudta beérni, és a vezető helyen álló építőanyagipar pozíciója jelentősen visszaszorult, ugyan az eszközellátottságban továbbra is megtartotta vezető szerepét.

4.2.sz. táblázat

A Rábaköz falusi iparának ágazati szerkezete

Megnevezés		Foglalkoztatottak száma		Állóeszköz bruttó értéke	
		fő	%	mFt	%
Kohászat	1975	—	—	—	—
	1986	73	4,5	6,9	3,5
Gépipar	1975	453	24,5	27,8	22,9
	1986	540	32,1	64,8	32,9
Építőanyagipar	1975	404	21,9	58,5	48,3
	1986	233	13,7	76,0	38,6
Vegyipar	1975	150	8,2	18,4	15,2
	1986	—	—	—	—
Könnyűipar	1975	810	44,0	11,1	9,2
	1986	819	48,7	44,7	22,7
Élelmiszeripar	1975	25	1,4	5,3	4,4
	1986	16	1,0	4,3	2,3
IPAR ÖSSZESEN:	1975	1842	100,0	121,1	100,0
	1986	1681	100,0	196,7	100,0

Forrás: Telephelyi adatok

A térség falvaiba települt ipar ágazati szerkezete szintén megváltozott 1975 és 1986 között. Csökkent az *építőanyagipar* részesedése, a *könnyűipar* felszereltsége emelkedett, foglalkoztatásban betöltött vezető szerepének megtartásával, ugyanakkor érzékelhetően bővültek mind a munkahelyek teremtésében, mind az eszközállomány nagyságában és arányában a *gépiparhoz* tartozó telepek, üzemek.

Az irányítás jellege alapján a térség falvai iparára az a jellemző, hogy a *Rábaköz településeiben lévő központok* aránya számottevő a telephelyek termelésének szervezésében (4.1 sz. ábra). Ezután a győri székhelyű vállalatokhoz tartozó egységek következnek, a szombathelyi székhelyű iparvállalatokhoz is tartoznak még egységek, ezután már szórtaabb a kép az ország más-más ipari szervező központjai között (Sopron, Budapest, Mosonmagyaróvár, Szeged).

Az eszközállomány irányító központok szerinti felosztása szintén megegyezik a fog-

lalkoztatásnál elmondottakkal, azzal a kitételrel, hogy a győri székhelyű vállalatok rendelkeznek az állóeszközök egyharmadával, míg a többi központnak a részesedése (Szombathelyt kivéve) nem mérvadó.

A magas térségi irányító funkció aránya egyfajta lehetőséget ad a *helyi erőforrások* jobb kihasználására, a települések és az ipar kapcsolati rendszerének gazdasági alapon történő létrehozására, valamint a keletkező pénzügyi-gazdasági alapok térségi-területi felhasználására.

A falusi térség ipara tovább koncentráldott az elmúlt tíz esztendőben. Erőteljesen megfigyelhető volt ez *Beleden*, ahol nemcsak a munkahelyek száma nőtt, hanem azok felszereltsége is. Ezen ipari mikroközpontban az ágazati szerkezet már többoldalú, hiszen a gépipari egység mellett, két építőanyagipari és egy könnyűipari üzem is található. Az elmúlt időszakban az építőanyagipari üzemek, mind a foglalkoztatásban, mind az eszközállományban (azon belül a gépi felszereltségben) nem tudtak dinamikus fejlődést elérni. Ellenben a gépipari és könnyűipari egységek már arányosabban bővültek, így funkciójuk a település és annak környezete ipari foglalkoztatásában meghatározó lett.

Beled iparának felszereltségi mutatói is (4.3. sz. táblázat) kedvezően alakultak, lényegesen magasabbak, mint a térség falusi iparának átlaga, kiemelkednek a többi számottevő, ipart fogadó település értékei közül is.

A foglalkoztatási adatok alapján a falusi térség *második ipari mikroközpontja Bősárkány* lenne, azonban az itteni döntően könnyűipar miatt az eszközállomány nagysága és ezáltal a település ipari felszereltsége is kedvezőtlen. A nagyszámban bedolgozókat foglalkoztató helyi ipar kistérségi hatása ugyan jelentős, hiszen a környék kistelepüléseinek is munkaalkalmat tudott biztosítani, de ipari felszereltségi mutatói kedvezőtlenül éppen a könnyűipar révén, és egyúttal jelentősen elmaradnak a térség falusi iparának átlagától.

A harmadik, még számbavehető iparral rendelkező kisközpont *Szany*. A foglalkoztatás az elmúlt tíz évben kisebb ingadozással ugyan, de *nem változott*, az állóeszköz-állomány viszont növekedett, felszereltségi mutatóit is javítani tudta, és így közelített, vagy elérte a térség falusi iparának technikai színvonalát.

Megemlítést érdemel Mihályi, ahol az ipari termelés visszaszorult a természeti erőforrás elapadása következtében, így helyi-ipari szerepkörét a település elveszítette. Kitűnik még a térségben csupán a foglalkoztatás alapján a Kónyba és a Szilbe települt ipar, azonban ezek a telephelyek csak részben töltenek be kistérségi foglalkoztatási szerepkört, döntően az adott községek munkaerőjének lekötését szolgálják.

Miként érintheti a Rábaközbe települt ipart az elkövetkező években várható és napjainkban lassan megindult *ipari szerkezetátalakítás*? Erre a kérdésre nehéz egyértelmű választ adni, azonban néhány szempontot felvázolunk, részben a vállalatoktól beszerzett információk, részben pedig a személyes tapasztalatok alapján.

A térség egy fejlett, többirányú ágazati szerkezettel rendelkező *ipari régióban található*, amelynek központjai telepítették az ipari egységeket a Rábaközben. A régió ipari irányító centrumai a döntően élőmunkaigényes, nem túl magas kvalifikáltsgú termékek

előállítását helyezték ki a térségbe. Az alacsony állóeszközérték, és a könnyűipar magas, egyre növekvő aránya mindezt alátámasztja és bizonyítja. A központi üzemek jelenleg még progresszíven fejlődnek, de a könnyűiparon belül a textil-, textilruházati ipar hosszú távú piaci pozíciói már nem kedvezőek, így a termékszerkezetváltás szükségyszerű, illetve elengedhetetlen a folyamatos megújítás. A *jelentkező gazdasági nehézségekre* a központok a *telephelyek, üzemek termelésének mérséklésével*, esetleges felszámolásával fognak reagálni, mivel a törzsgyárakban – gazdasági és politikai megfontolások miatt is – a foglalkoztatást nem mérséklük. Az erősen könnyűipar, és azon belül textil-, textilruházati ipari ágazati szerkezet megítélésünk szerint magában hordja a foglalkoztatási feszültségeket. (Erre már néhány jel mutatkozik is, pl. a felvétel az üzemek egy részében szünetel, a kétműszakos termelés helyett csak egyműszakban dolgoznak, stb.).

Kedvezőbb pozícióban vannak azok a telephelyek, amelyek a „dinamikus” vagy *húzóágazatokhoz tartoznak*, illetve ahol komplett termelési struktúrát működtetnek, (végtermékgyártás, teljes technológiai sor, stb.) Az előbbieknél a piaci helyzet még rövid távon biztosított, azonban a *túlzott KGST* piaci orientáció – véleményünk szerint – nem jelentheti a tartós és gazdaságos működés feltételeit. A műszaki fejlesztés, az új termékek kidolgozása, előállítása és a piaci munka módszereinek, eszközeinek megteremtése az egyetlen lehetőség, a jövőt megalapozó vállalati stratégia. Erre már találunk példát a Rábaköz falusi iparában. Megindult pl. Beleden az építőanyag- és gépiparban a *tudatos gyártmány- és termékfejlesztés*, a hiánycikkek előállítása vagy háttérpári termékszerkezet rugalmas rendszerének kifejlesztése. Ezen megalapozott fejlesztések, és természetesen az ehhez társuló magas szintű *vállalati és pénzügyi önállóság* egy-egy térség, kistérség-szervező mikroközpont jövőjét alapvetően befolyásolhatják.

A Rábaköz *falusi ipara* megítélésünk szerint a jövőben *nem válik jelentős foglalkoztatási tényezővé*, ellenkezőleg, számolni kell a *munkaerő stabilitásával* és kisebb mértékben – főleg kis létszámú telephelyeken, üzemegységekben – a *létszám leépítésével, csökkenésével*. A szakképzetlen munkaerőállomány a térségben jelentős, főleg a női munkaerőből áll, vélhető, hogy kisebb, eseti jelleggel működő összeszerelő, bedolgozó üzemek, telepek – meglévő főleg a szabad mezőgazdasági infrastruktúra – ugyan létesülhetnek, ám ezek a *tartós foglalkoztatási gondokat nemhogy* nem oldják meg, de még mérsékelni sem fogják.

A Rábaköz térség-szervező, központjaiban (Csorna, Kapuvár), továbbá a gazdasági centrumokban (Győr, Pápa, Répcelak, Sopron) az ipari foglalkoztatási lehetőségek stagnálnak vagy folyamatosan – kisléptékkel – csökkennek. Továbbá az *ingázó munkaerő* nagy része *betanított és segédmunkás*, így a szükségyszerű leépítések ezeket a rétegeket erőteljesebben fogják érinteni.

A falusi térség ipara – véleményünk szerint – *kiszolgáltatott*, ezt a függő helyzetet még az is növeli, hogy korábban a mezőgazdasági üzemek – *ipari melléküzemében* egyfajta kiegészítő foglalkoztatásra volt lehetőség, azonban az *egységes bérszabályozás* következtében, már ezen bérmunkán alapuló, bedolgozói rendszernek sem lehet tartós fennmaradása.

Mégis miben jelölhető meg a megoldás? A legfontosabb a meglévő, önálló, kedvező adottságokkal rendelkező ipari egységeknél a tudatos termékfejlesztés, egyértelmű profilkijelölés és *piaci, marketing munka megalapozása*. A helyi ipari bázisban vannak olyan

egységek, amelyek részben a termelési profil miatt, részben a végtermékcentrikus gyártás révén, de az állóeszközfelszereltség, szakemberellátottság alapján is alkalmasak az *önálló gazdálkodásra* (Beled, Szany). Mindez számos formában képzelhető el a *kisvállalattól kezdve*, a leányvállalaton át, egészen a nagyszervezetek (korábbi trösztök) részvénytársaság formában való átalakításáig. Erre – véleményünk szerint – az adottságokkal rendelkező egységeknek már *tudatosan készülniük kell*. Az önálló, rugalmas kisipari egységek lehetősége a jövőben sokirányúbb lehet, hiszen gyors *alkalmazkodással*, termék-váltással, érzékeny piaci munkával, valamint *igényes, esetleg magas élők munkát követelő termékükkel* a hazai és külföldi piacon felléphetnek.

A térség iparának további fejlesztési iránya mindenképpen az *élelmiszeripar*, azon belül a konzerv- és tartósítóipar. Megállapítható, hogy a Rábaközben ma egy erőteljesen kiterjedt háztáji termelés folyik, főleg a zöldségre (uborka, hagyma) szakosodva. Ennek a feldolgozása *nem a térségben történik*. Ugyanakkor itt a legkedvezőbb a felvevői külpiacon közelsége, a munkaerőállomány adottsága és nem beszélve a teljesebb érték-realizálódás területi hatásairól (jövedelem, népesség-stabilizálás, stb.).

Az élelmiszeripar termelőbázisait a falusi térségben, a rendkívül kedvező termelési adottságok miatt, rövid időn belül meg kell *teremtteni*. Ennek módja lehetne a *közös vállalati forma*, a helyi ÁFÉSZ-ek és mezőgazdasági üzemekkel vagy a külföldi tőke aktivizálása egyértelmű értékesítési formákkal egybekötve, valamint a magántőke kiszá-llalkozás formájában való megmozgatása.

A foglalkoztatási feszültségek megoldásában a *bedolgozói rendszer* kiépítése rend-kívül *kedvező előrelépést jelentene*. Találunk már példát (Bősárkány) erre a térségben. Erős bedolgozói hálózat alakult ki, egy adott településnél, amelynek a működése is bi-zonyítja, hogy a falusi térségben a *kettős mezőgazdasági és ipari tevékenység kombina-tív alkalmazásának* nemcsak lehetősége, hanem gazdasági értelme is van.

A települések felszereltsége is nagy hatással lehet a térség falusi iparának stabilizálásá-ra, pozíciói megerősítésének. Az *infrastrukturális helyzet* az ipari mikroközpontokban a térségátlagnál jóval kedvezőbbek, kellően kiépített hálózatokból azonban, éppen a piaci kapcsolatokat közvetítő kommunikációs rendszerek hiányoznak.

Az iparral rendelkező települések közül egyetlen egy sincs a hazai és a nemzetközi közvetlen távhívásba bekapcsolva, így egyszerűen lehetetlen, vagy rendkívül nehézkes, hosszadalmas a partnerek elérhetősége. Alapvető feltételnek tartanánk ezen kommuni-kációs rendszernek meglétét az ipar működése és fejlesztése szempontjából.

Végezetül beszélni kell arról, hogy a *szakemberellátottság* ezen belül is management és a tervező-fejlesztő apparátus vagy egyszerűen személyek száma alacsony, illetve a meg-levők tevékenységi köre is, a központ utasításainak végrehajtására korlátozódik. Az üze-men belül az önálló kezdeményezés korlátlan, hiszen ezen vezetőkre hárul a termelési fo-lyamat teljes irányítása, azonban a külső kapcsolatokban: beszerzések és az értékesítések kijelölésében, a fejlesztési tendenciák meghatározásában, az új termék bevezetésében, stb. már korlátozott mozgástérrel rendelkeznek.

A helyi iparnak minden eszközzel növelnie kell a *szellemi bázisát*, bővítenie a helyi management cselekvési pályáját, amelyet az önállóbb szervezeti formában lehetséges csak maradéktalanul megoldani.

A térség gazdasági szerkezetében és a foglalkoztatási viszonyaiban a szocialista szek-

toron kívül vannak olyan gazdasági bázisok, amelyek részben az iparhoz kapcsolódnak, részben pedig meghatározóak lehetnek mind a kistérségi gazdasági potenciál, mind az arra épülő munkalehetőségek szempontjából is. Ez pedig a *termelőszövetkezetek és állami gazdaságok ipari és építőipari szervezetei, valamint a magánkisipar* (4. 4. sz. táblázat).

A mezőgazdasági tevékenységet folytató üzemek korán felismerték, hogy az ipari és az építőipari termelésbe való bekapcsolódással fokozhatják bevételeiket és javíthatnak a működési területben lévő települések foglalkoztatási lehetőségein, a tartós és stabil munkalehetőség megteremtésével. A térségben 1983-ban 1185 fő dolgozott az ipari és építőipari munkaterületeken a mezőgazdasági üzemek szervezésében. 1985-re már 1313 főre emelkedett a létszám. Ezen 11%-os növekedésen belül az ipari ágazatban tevékenykedők nagyobb arányt képviselnek, mint a másik ágazatban foglalkoztatottak, amelyeknek a száma az előző időszak szintjén maradt.

A mezőgazdasági üzemek ipari és építőipari tevékenységet folytató egységeinek megszólása a foglalkoztatás alapján az alábbi volt 1985-ben (db).

Foglalkoztatottak száma (fő)	ipar	építőipar	összesen
1– 10	7	10	17
11– 30	5	8	13
31– 60	6	2	8
61–100	4	1	5
101–	1	–	1
Összesen:	23	21	44

A 44 munkaszervezetből 17 helyen 10 fő alatti, míg a 30 fő alatti foglalkoztatás az összes üzem több mint 40%-ánál található. Öt üzem 60 és 100 fő között foglalkoztat, és végül egy volt csupán, ahol 100 fő felett találtuk az ezen tevékenységeket folytatók számát. A két ágazat együttesen az alábbi településekben és azok mikrokörzetében jelent meghatározó munkalehetőséget, gazdasági potenciált:

– 200 fő felett
100–199 fő között
50– 99 fő között

Mihályi
Veszvény, Rábcakapi, Szany,
Rábacsanak, Bágyogszóvát, Györsövényháza,
Kóny, Páli, Szil, Beled, Rábakecöl, Bősárkány.

A melléküzemágakban folyó termelés tehát a térség szempontjából nem elhanyagolható, azonban éppen a gazdasági szabályozás megváltozásából adódóan az élők munkafelértékelése a foglalkoztatásnak ezen szféráját a jövőben korlátozhatja, szerepét mérsékelve visszaszoríthatja, aminek a hatása a Rábaközre is előbb-utóbb jelentkezni fog.

A további gazdasági tényező a *magánkisipar*, hiszen ebben a szektorban a termelőtevékenységen kívül jelentős szolgáltatást is folytatnak, és a falusi térség ezen irányú szükségleteit döntően a magánszektornal elégíti ki. A Rábaközben a kisiparosok száma 1975-től egyenletesen növekedett, majd 1985–86-ban már stagnált. A falusi övezetben viszont az egyértelmű csökkenést tapasztaljuk, hiszen a 75%-os arányát a megfigyelés évéhez viszonyítva (1975) 1986-ra már 64%-ra mérsékelte. A magánkisipar tehát

A Rábaköz falusi ipari központjai néhány felszereltségi mutatója

(1980, 1986)

Megnevezés	Beled		Mihályi		Bősárkány		Szany		Községi átlag	
	1980	1986	1980	1986	1980	1986	1980	1986	1980	1986
Iparosodottsági szint (fő)	177	236	165	46	414	225	74	101	42	37
Gépi ellátottság (%)	44,8	42,8	63,6	–	4,1	7,1	28,4	26,7	45,8	37,5
Eszköz felszereltség (eFt/fő)	109,5	197,9	123,2	25,6	3,4	35,0	43,5	130,0	65,7	117,2
Gépi felszereltség (eFt/fő)	49,1	84,8	78,1	–	0,1	2,5	12,4	34,8	30,1	44,0
Fizikai foglalkoztatottak havi átlagbére (Ft)	–	4948	–	3877	–	4386	–	4355	–	4466

Forrás: Telephelyi adatok

4.4.sz. táblázat

A Rábaköz településein a melléküzemágakban és a kisiparban foglalkoztatottak alakulása

Év	MELLÉKÜZEMÁGAK ¹			KISIPAR ²			A falusi térség térség aránya a Rábaköz egészében (%)
	Térség egésze	Falusi térség (fő)	Részesedés a megyei összesenből (%)	Térség egésze	Falusi térség (fő)	Részesedés a megyei összesenből (%)	
1975	–	–	–	972	738	23,8	75,9
1983	1343	1256	24,2	1054	689	17,9	65,3
1986	–	–	–	1052	674	17,0	64,0

Megjegyzés:

1) A mezőgazdasági üzemek melléküzemágánál az ipari és az építőipari fizikai foglalkozásúakat együttesen szerepeltetjük.

2) A kisiparosoknál a fő- és mellékfoglalkozású, valamint a nyugdíj mellett ipart folytatókat együttesen adjuk közre.

Forrás: Egyedi adatgyűjtés

egyre jobban visszavonult a falusi térségben. Az abszolút száma is csökkent a vállalkozóknak (előregedés, iparfelhagyás, elköltözés, megrendelők hiánya, stb.) és ez egyenletesen sújtja már a kisebb és a nagyobb településeket is. Az adórendszer kezdeti zavarai, illetve a bevezetése körüli bizonytalanság és bizalmatlanság fokozta a magánkisiparosok kivonulását a térségből, ami aztán jelentősen rontja a térség ellátási színvonalát, nem beszélve a foglalkoztatási lehetőségek beszűküléséről.

4.1.2. A kisvárosok ipara

A települések várossá válásának folyamatában az iparnak meghatározó szerepe volt és van napjainkban is. Az ipari munkahelyek jelenléte átformálja a település társadalmát, más fogyasztási szerkezet kialakulását eredményezi, növeli a városok felszereltségét, az infrastrukturális ellátottságot és témánk szempontjából a lényeges funkciót, a városok térség formáló, alakító és szervező szerepköreit.

Csorna és Kapuvár, mint térségszervező centrumok rendelkeztek a múltban is ipari hagyományokkal, és ezekre valamint a Rábaközben felszabaduló munkaerőre építve indult meg a kisvárosok iparának fejlesztése.

Kapuvár kedvező helyzetben volt. Ez részben korábbi ipari hagyományaival, a mezőgazdasági termeléshez kötődő feldolgozó jellegével, valamint kedvezőbbben, és talán gyorsabban kiépült ipari infrastrukturális fogadóképességével magyarázható. Mindezek alapján egy erőteljesebb, és a kisvárosi szinten mértékadó ipari fejlesztést produkált a város.

A szocialista iparban foglalkoztatottak száma Kapuváron 1976-ban éri el a csúcspontot (4.2., 4.3. sz. ábra) és kis ingadozással „beáll” a trend a 3200 és 3300 közötti munkahellyel. Három szakaszt tudunk elkülöníteni a város ipari foglalkoztatását leíró görbéjében. Az első lényegében 1975–76-ban zárul, amikor is hasonló mértékben növekedett az összes foglalkoztatott és azon belül a munkások (fizikaiak) aránya, ez a korszak az extenzív pálya erőteljes időszaka az új üzemek telepítésének évei. A második korszak 1976–77-től indul és 1980–81-ig tart, ekkor már stagnál a foglalkoztatás, azonos szinten maradván a fizikaiak aránya is. Ez az időszak bevezetése a harmadik elhatárolható periódusnak, ahol a fizikai foglalkoztatásuk csökkenése mutatható ki, jobban szétválnak a trendvonalak, vagyis az ipari foglalkoztatáson belül a szellemiek aránya magasabb lesz, jelezve azt, hogy egy új fejlődési korszak küszöbére érkezett a város ipara.

Ugyanezen szakaszokból csak az első kettőt ismerhetjük fel *Csorna* ipari foglalkoztatottainál. A foglalkoztatás itt nem olyan dinamikus az indulás évében, a csúcspont szintén 1976-ban van, aztán kisebb-nagyobb ingadozással beáll az 1900–2000 fő közötti trendsávba. Ellenben a fizikai foglalkoztatottak dinamikája érzékelhető és látványos, talán 1982 körül emelkedik a legnagyobbra, és ez a szint változatlan marad, de nem olyan erős hullámzással, mint az összes foglalkoztatottak számának mozgása. A csornai ipar még a fentiek alapján nem lépett át egy intenzívitást tükröző zónába, a magas fizikai foglalkoztatást még érzékelhetően nem szorította vissza a szellemi foglalkozásuk aránya.

A két város ipara állóeszközállományának alakulását szemlélteti a 4.4. sz. ábra.

Kapuvár iparának fejlődése töretlen az elmúlt 15 évben, hiszen közel 500 millió Ft-ról elérte az 1,5 milliárdot, azonban az összetétele már nem olyan kedvező. A gépek, berendezések, tehát a termelékenységet biztosító állóeszköz háttér 1975-től 400 millióval indulva 10 év alatt csak kismértékben, mondhatjuk *jelentéktelen mértékben növe-*

kedett. A város ipari beruházásaiban tehát az inmobil, nem a termeléshez kötött eszköz-állomány került túlsúlyba, mindez erősen koncentráldott egy-két termelő egységre.

Csorna iparának állóeszközállománya egyenletes és kismértékű fejlődést mutat. Az 1971-es több mint 100 millióról 1986-ban meghaladta a 600 millió Ft értéket. A gépek és berendezések itt is mérsékeltek és nem követik meredekségükben az összes állóeszköz-állományt szemléltető görbét, ami *részeseledésük stagnálására* vezethető vissza. Az eszköz-állomány reális értékeléséhez tartozna, ha ismernénk a gépek, berendezések nettó értékét, amiből az ipar műszaki színvonalára lehetne következtetni, illetve utalni arra. Sajnos ezen adatok nem állnak rendelkezésünkre, de vizsgálataink bizonyítják, hogy a kisvárosok ipara erőteljesen az *élő munkán alapul*, az állóeszközállomány összetétele alapján bízást állíthatjuk, hogy a gépek, berendezések alacsony aránya következtében a termelési háttér műszaki színvonala sem a legkedvezőbb.

A fenti megállapításainkat a két város iparának ágazati szerkezete is alátámasztja (4.5. sz. táblázat).

Csorna iparában a *gépipar* a meghatározó ágazat a foglalkoztatás szempontjából, azonban az állóeszközállományában egyre jelentősebb szerepet játszik az élelmiszeripar is.

Kapuvárnál ezen ágazat, és a könnyűipar a legnagyobb munkahely fenntartók, ám ezután már – kisebb időbeli ingadozással – a *gépipar* következik.

Az élelmiszeripar állóeszközállománya dinamikusan növekedett a gépíparral együtt, míg ugyanez nem mondható el jelentős munkahelyet biztosító könnyűiparáról. (A villamosenergiaipar kapuvári egysége jelentős állóeszközzel és foglalkoztatottal rendelkezik lényegében *ellátó funkciót* végez a Rábaköz térségére, és a számbavétele a városban történik, mindez torzító tényező az ipari potenciál meghatározásánál és összevetésénél).

Természetesen egy ágazati szerkezet önmagában még nem tükrözi az ipar termelési jellegét, a városhoz való kötődését, térségformáló szerepét. A két központ iparát összevetettük az *irányítás* jellege szerint, ezen belül is az ipari szervező centrumokhoz való szerkezeti kötődésük alapján (4.5. sz. ábra).

Kapuváron a helyi irányítás magasabb (a foglalkoztatottak 32%-ára és az állóeszköz-állomány csupán 5%-ára vonatkozóan) mint *Csornán* (a foglalkoztatottak 8%-a és az eszközök 3%-a), ám mindkét kisváros iparát alapvetően és egyértelműen győri székhelyű vállalatok irányítják. Számottevő még a mosonmagyaróvári és soproni ipari egységek szerepe is. A megye ipari nagyközpontjainak telephelyi ipara található a Rábaköz két centrumában, mindezek a városok iparának – gazdaságuk egyik alapjának – függő helyzetére utalnak.

A két város iparának felszereltségét összevetve (4.6. sz. táblázat) megállapítható, hogy az erőteljesebben iparosodott *Kapuvár számos tényezőben kedvező paramétereket mutat*. A szellemi foglalkozású ipari dolgozók magasabb arányt képviselnek, ugyancsak számottevő a női dolgozók arányának fokozatos növekedése is a munkahelyeken. Az állóeszközállományon belül a gépek, berendezések aránya Csornán magasabb, mint Kapuváron, azonban ez a kedvezőbb technikai felszereltségi mutató már fokozatosan csökken a vizsgált időszakban. Az eszköz, és azon belül a gépi munkahelyek egy foglalkoztatottra jutó értéke Kapuváron magasabb, ám Csornán is egyenletes növekedést jelez. A munkabérekben lényeges különbségek nem tapasztalhatók, közel azonosak, ami részben az ága-

Csorna és Kapuvár iparának ágazati szerkezete (1975–1985)

Ágazat	CSORNA						KAPUVÁR					
	Foglalkoztatottak (fő)			Állóeszközállomány (mFt)			Foglalkoztatottak (fő)			Állóeszközállomány (mFt)		
	1975	1980	1985	1975	1980	1985	1975	1980	1985	1975	1980	1985
Villamosenergiaipar	–	–	–	–	–	–	283	255	254	458,2	702,3	1073,8
Gépipar	717	833	935	77,2	121,3	170,8	583	822	713	252,4	308,8	306,9
Építőanyagipar	150	143	146	18,5	28,9	–	–	–	–	–	–	–
Könnyűipar	928	626	572	43,3	87,4	98,7	1165	1049	1102	56,1	–	70,9
Egyéb ipar	93	5	–	1,8	0,5	–	147	–	–	8,8	–	–
Élelmiszeripar	249	284	285	207,9	254,9	284,4	803	985	1031	210,3	343,4	399,1
Összesen:	2137	1891	1938	348,7	486,2	582,8	2981	3111	3100	985,8	1418,4	1850,7

Forrás: Telephelyi adatok

4.6.sz. táblázat

Az ipari felszereltség egyes mutatói Csornán és Kapuváron
(1975–1986)

Megnevezés	CSORNA				KAPUVÁR			
	1975	1980	1985	1986	1975	1980	1985	1986
Iparosodottsági szint (fő)	213	156	152	156	274	275	266	269
Szellemi foglalkozásúak aránya (%)	32,8	12,2	13,4	13,7	23,4	15,1	16,7	16,9
Női foglalkoztatottak aránya (%)	52,6	42,6	41,7	43,8	47,5	49,6	51,2	51,9
Gépi ellátottság (%)	46,4	48,3	43,8	43,9	45,4	39,5	32,3	39,7
Eszköz felszereltség (eFt/fő)	163,2	257,1	300,7	321,2	330,7	456,1	597,0	490,1
Foglalkoztatottak munkabére (eFt/fő)	23,7	39,8	58,5	–	29,9	41,1	60,9	–
Fizikai foglalkoztatottak munkabére (eFt/fő)	27,9	37,3	57,5	62,3	31,3	41,3	60,5	64,3

Forrás: Telephelyi adatok

zati szerkezet azonosságával, vagy hasonlóságával és az országosan kiegyenlítő bérezési rendszerrel is gyarázható.

A kisvárosok iparának jellege tehát a *telepített ipar*, amelynek az irányítása, termelésének szervezése a központban történik és a tevékenysége is integrálódik az ipari centrum település gazdaságához.

Tekintsük át ezt az *integrációt és együttműködést* a városok iparában, kiemelve néhány kulcvállalatot, illetve telephelyet.

Kapuvár iparában a RÁBA Magyar Vagon- és Gépgyár Kapuvári Gyárának meghatározó szerepe van, hiszen az összes foglalkoztatott közel 16%-a ebben az üzemben dolgozik, de a város ipari állóeszközállományán belül a gépek és berendezések 21%-a is ezen üzemben koncentrálódik (1986). A nagyüzem a maga modern technológiájával, komplex termelés-szervezésével, átfogó irányítási rendszerével nemcsak a korszerű munkakultúrát teremtette meg a városban, hanem a foglalkoztatással jelentős hatást gyakorolt a térségre, az ottani jövedelmi szint növelésére is. A 4.7. sz. táblázatból kitűnik, a szakképzett dolgozók magas aránya, a betanított és segédmunka fokozatos visszaszorulása, és a mérés-klődő foglalkoztatáson belül a szellemi foglalkoztatottak arányának növekedése, állományának stabilitása. A bérszínvonal, az átlagkeresetek eltérése a vállalati szinttől nem számottevő, dinamikájuk megelőzi annak mértékét, ami az erőteljesebb termelés növekedéssel függ össze.

A kapuvári gyár részesedése a nagyvállalat termeléséből az alábbi:

	Befejezett termelésből való arány	A végtermékből %
1980	8,6	2,9
1981	9,3	2,9
1982	8,8	2,9
1983	7,2	2,1
1984	7,3	2,2
1985	7,3	2,6

A stabil részesedés egyértelműen tükrözi a Kapuvári Gyár helyét és szerepét a komplex termelési rendszerben. Mindez a termelési profilból is következik, hiszen motorokhoz és futóművekhez itt készülnek fontos előgyártmányok, alkatrészek, amelyeket más részlegekbe is szállítanak beépítésre. Ugyancsak a nagyvállalat további gyáregységei félkész gyártmányaiból vagy alkatrészeiből Kapuváron végterméket állítanak össze, amelyeknek az aránya a vállalati termelésben egyenletesen stabil.

A vállalat rugalmas és dinamikus piacpolitikáját folytatva a termelését és annak fejlesztését összhangba hozza az igényekkel, így nélkülözhetetlen a profilváltás, a meglévő gyártmány szerkezet kiegészítése, átalakítása és az ezzel szükségszerűen együttjáró géptelepítések, szintentartó fejlesztések. Mindezeket túl középtávon *nem tervezik* a Kapuvári Gyár létszám- és termelési kapacitásának bővítését.

A dinamikus nagyvállalat részeként működő gyáregység *stabil termelési potenciált* jelenthet a városnak és a térségnek. Vélhető, hogy a foglalkoztatás csökken, azonban az egyre kvalifikáltabb munkaerő tágítja a térség szellemi potenciálját, bővíti az alkalmazkodó képességét és tágíthatja a megújítás mozgásterét, lehetőségeit.

A RÁBA Magyar Vagon- és Gépgyár Kapuvári Gyárának foglalkoztatási szerkezete és bérszínvonala (1980–1986)

Megnevezés	1980.		1981.		1982.		1983.		1984.		1985.		1986.	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
FOGLALKOZTATÁSI SZERKEZET														
Fizikai foglalkoztatottak														
összesen:	536	100,0	501	100,0	500	100,0	458	100,0	457	100,0	441	100,0	424	100,0
– szakmunkás	351	65,5	324	64,7	320	64,0	300	65,5	307	67,1	303	68,7	300	70,8
– betanított munkás	122	22,8	119	23,8	125	25,0	107	23,4	99	21,7	91	20,6	81	19,1
– segédmunkás	63	11,7	58	11,5	55	11,0	51	11,1	51	11,2	47	10,7	43	10,1
Szellemi foglalkoztatottak														
összesen:	63	–	60	–	60	–	60	–	63	–	63	–	61	–
– mérnök, üzemmérnök	9	–	9	–	10	–	12	–	14	–	13	–	14	–
– techn. szakk.	16	–	17	–	17	–	19	–	19	–	19	–	19	–
– közgazdász	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ipari tanulók összesen:	49	–	40	–	34	–	29	–	25	–	14	–	15	–
BÉRSZÍNVONAL, ÁTLAGKERESET ALAKULÁSA (Ft/fő)														
Vállalati összesen:	52.304		56.317		60.257		62.883		74.973 ¹		86.265		94.883	
Az előző év %-ában			–107,7		107,0		104,4		119,2		115,1		110,0	
Kapuvári Gyár	45.857		51.719		57.846		55.052		67.529		80.675		86.059	
Az előző év %-ában	–		112,8		111,8		95,2		122,7		119,5		106,7	

Megjegyzés: 1) Az 1984. évben báziskorrekció történt, mivel a 310 Ft/hó munkabérlétszámítás beépült a bérköltségbe.

Forrás: RÁBA MVG adatközlése

Kapuvár iparának másik meghatározó ágazata az *élelmiszeripar*, ezen belül a Győr-Sopron megyei Húsipari Vállalat Kapuvári Gyára. A város ipari munkahelyeinek közel 30%-át adja, míg az állóeszközállomány 29%-ával rendelkezik. A termelési hagyományokkal rendelkező üzemet 1923-ban alapították és 1963-tól gyáregységként működik. A termelési kultúra a városban az élelmiszeripar ezen ágazatában nagy múltra tekint vissza, az export termelés hagyományai is a múltból táplálkoznak, amelyeket az átfogó, teljes termelési vertikumot magában foglaló korszerűsítések csak fokozni és erősíteni tudott. A Kapuvári Gyár részaránya a vállalati termelésből a következők szerint alakult (%-ban):

1980	29,3
1981	37,1
1982	38,2
1983	39,4
1984	37,9
1985	32,9

A részarány mérséklése részben a termelési profilnak, részben pedig az erősen változó export piacnak volt betudható. A termelés feltételeinek fokozatos javítását a célirányos fejlesztések és beruházások ma is elősegítik, amelyeknek létszámvonzata is van, így a gyár várhatóan bővíti munkahelyeinek számát.

A piaci lehetőségek ma kedvezőek, a termelés műszaki színvonala kielégíti a magasra állított tőkés exportigényeket, így a város gazdaságának *egyik stabil eleme az üzem tevékenysége, működése, amely kihat egyben az egész térség fejlődésére is.*

Kapuvár iparában két dinamikát hordozó ágazat az élelmiszeripar és a gépipar a meghatározó, mindezek térség- és városfejlesztő hatása nem elhanyagolható. A város iparában a hosszú távú fejlődés alapvető irányai biztosítottak, azonban *nem számolhatunk a foglalkoztatás növekedésével*, inkább annak stagnálásával vagy kismérvű csökkenésével.

Növelni kellene, *az iparhoz kapcsolódó szolgáltatói rendszereket*, vagy a kisüzemi, illetve vállalkozói alapon működő *háttér és bedolgozói rugalmas, alkalmazkodó egységeket*, az ottani munkalehetőségeket. A város ipara erős szívást gyakorol a térségre, nem járhat jelentéktelen következménnyel ennek az iparnak – éppen az erőteljesebb korszerűsítése miatt – a foglalkoztatási leépülése. Már ma *fel kell erre készülni*, tágítva a városi funkciókat (tercier), bővítve a termelési, vállalászási feltételeket (infrastruktúra).

Csorna iparára már nem jellemző a tradicionális szerkezet, hiszen döntően a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején lezajló vidéki ipartelepítések eredményeként alakult ki a mai struktúra. A hagyományok hiánya azonban nem volt akadálya annak, hogy létrejöjjön egy *heterogén ipari szerkezet*, amelyben erőteljesen dominál a *kis- és középvállalati méret*, a maga rugalmas, gyorsan alkalmazkodó jellegével. Továbbá a város egész foglalkoztatási szerkezetét is behatárolta az ágazatok és ipari tevékenységek sokszínűsége, fokozva ezzel a városi és térségi munkaerő flexibilisebb alkalmazkodóképességét, a választási lehetőségeket a női foglalkoztatás feszültségeinek feloldását.

A város iparát és azon belül a gépiparát két gyáregység határozza meg, hiszen közel azonos foglalkoztatási és felszereltségi szinten tömörítik az ipari munkahelyeken dolgozók 48%-át és az állóeszközállomány 33%-át.

A REKARD Győri Mezőgazdasági és Mechatronikai Gépgyár Csornai Gyára a gépállomásokból kinőtt Mezőgépi Vállalatok jogutódja, így a termelése is döntően a mezőgazda-

sághoz, annak gépipari bázisának megteremtéséhez kapcsolódik. Belföldi és export termelés jellemzi a gyárat, döntően késztermék előállításával, amelynek a fejlesztése a központban valósul meg, azonban a helyi szakemberek részvétele egyre nagyobb. A gyár termelési értékét egyenletesen tudta növelni, azonban részesedése a vállalati összes termelésből az 1980-as 25%-ról 1985-re 21%-ra csökkent. A gyár önálló értékesítési politikát folytat, azonban ennek eszközei a központban vannak, továbbá önállóan végzi a beszerzést is, ám a nagytömegű és import vásárlások a gazdaságosság elve alapján szintén centralizáltak. Az önállóan folytatott szakmunkásképzési kapacitást nem tudják teljesen kitölteni, a jelentkezők hiányában. Az átlag jövedelmek a következők szerint alakultak a főbb foglalkoztatási csoportok szerint (Ft/fő/hó).

	1980	1986
szakmunkás	3826	7024
betanított munkás	3653	5999
segédmunkás	3766	4223
termelésirányítók	7902	9475

A gyár piaci lehetőségeit az állandó és egyre erőteljesebb műszaki fejlesztési igény határozza meg, ennek ismeretében történik a gyártmány és gyártás fejlesztése is. Nem elhanyagolható az üzem szerepe a város és a térség fejlesztésében, hiszen egy olyan gépipari bázist jelenthet, amelynek jellege, felszereltsége, termelési tapasztalatai alapján (nem beszélve a nagyüzemi háttérről) a helyi ipar egyik dinamikát hordozó tényezőjévé válhat.

A csornai gépipar másik alkotója a Mosonmagyaróvári Fémszerelvénygyár Csornai Gyára, amely 1969-ben alakult, döntően a kissorozatú gyártás biztosítására. A termelési profil és technológia stabilizálódását a foglalkoztatási szint beállása is követte. A gyár dolgozóinak 89%-a fizikai állományba tartozik, ezen belül magas a betanított munkások aránya (58%) és mérsékelt a szakmunkások (28%) részesedése. A vállalati bértömeg 17%-ra koncentrálódott a telephelyen 1980-ban, ez az arány 1986-ra már 24%-ra növekedett, ennek megfelelően alakult az egyes besorolási csoportokban az átlagjövedelem is, az alábbiak szerint (Ft/fő/hó):

	1980	1986
szakmunkás	3654	5979
betanított munkás	3588	5790
segédmunkás	2761	3817
szellemi foglalkozásúak	3850	6930

A szakmunkások és a betanított munkások közötti átlagjövedelem nem mutat számottevő különbséget, ami visszavezethető a magas női foglalkoztatásra (38%) is. A részben önállóan gazdálkodó gyáregység hozzájárulása a vállalati termeléshez mind 1980-ban, mind 1985-ben 20–20% volt, mindezt a termelési volumen egyenletes növelésével tudták megvalósítani. A belföldi értékesítés és beszerzés a gyáregység önálló hatásköre, de külkereskedelmi kapcsolatokat a központ bonyolítja. A fejlesztések helyi kezdeményezéseit integrálják a vállalat egészét átfogó műszaki fejlesztési stratégiába.

Lényegre törő bővítést, beruházást a vállalat gazdasági helyzete determinálja, a központban *beépítésre kerülő technológiák* kihelyezésével, és egy *változatlan nagyságú, összetételű létszámban jelölik meg* az üzem középtávú fejlesztési irányát.

A város gépiparában a *kettős profil* dominál, hiszen az egyedi vagy kissorozatú gyártás mellett a tömegtermelés is jelen van, ami más munkaerőigénnyel és foglalkoztatási szükséglettel jelentkezik. A két gyáregység azonos foglalkoztatási csoportjainak átlagjövedelme közötti lényeges különbség a termelésük jellegéből adódik. Ez a differencia a városi munkaerő piacot felerősítheti, növelve ezzel a választás lehetőségét, a munkaerő tágabb mozgásterét, a képzés, továbbképzés inspirációs elemeit, mindezek a város és térsége munkaerő potenciáljának egyre árnyaltabb megjelenését.

Miként érvényesül mindez a könnyűiparban, hiszen ebben az ágazatban dolgozik a női foglalkoztatottak 53%-a, és egyben itt található az összes munkahely 29%-a?

Az ágazat meghatározó – és legreprezentatívabb – gyára az 1977-ben épített Soproni Ruhagyár Csornai Üzeme. A rendelkezésre álló szabad munkaerő volt a telepítés motivációja, azonban az utóbbi időben a fizikai dolgozók utánpótlása nem biztosított, de a közvetlen termelésirányítóknál is jelentkeznek hiányok.

A foglalkoztatás szerkezetére az a jellemző, hogy a szakmunkások 45%-ot, a betanított munkások 40%-ot, a segédmunkások 5%-ot, a termelésirányítók 10%-ot tesznek ki. A csornai üzem egyes foglalkoztatási csoportjainak bérszínvonala nem tér el lényegesen a vállalati átlagtól. Az üzem a Sopronban kiszabott ruhákat dobozolt, értékesítésre kész végtermékként juttatja vissza a hetente közlekedő járatokkal a központba. A vállalat termeléséből az arányát közel egyenletesen tartotta az elmúlt esztendőben, mindez 20% körül mozgott. A beszerzés és értékesítés teljesen centralizált, lényegében csak a gyártás szervezésre korlátozódik a helyi irányítók szerepe. A vállalat csornai üzemében *további bővítést nem tervez.*

A könnyűipar másik meghatározó egysége a RICHARDS Finomposztógyár Csornai Telepe, amelyet 1970-ben alapítottak, és döntően végtermékcentrikus gyártással. Az alapvetően nőket foglalkoztató üzemből a szakmunkások aránya rendkívül magas (72%), a bérszínvonal itt is a vállalati átlag körül helyezkedik el. A vállalati termelésben elfoglalt helye a csornai egységnek egyenletesen nőtt, és 1985-re már elérte a 12%-ot. A helyi vezetés jogosítványai csak a termelés közvetlen irányítására terjed ki, mindez vállalaton kívüli kapcsolat, és a munkaügyi elszámoláson kívüli gazdálkodás a központban történik. Az üzem *termelését bővíteni kívánják kb. 30%-kal*, ami a fonalgyártás növelésében nyilvánul meg.

A csornai könnyűipar tipikus példája lehet a szabad női munkaerőre települő hazai iparnak. A szakképzetlen női munkaerő foglalkoztatási gondjainak megoldását szolgáló telepítések már kialakítottak egy *megfelelő szakmunkás réteget*, amely alkalmas a magasabbban kvalifikált munkára. Ezért a fenti egységek is egyre több önálló feladatot kapnak. Foglalkoztatási lehetőség jelentkezik – most és ma – a város ezen ágazatában, ugyanakkor a térségben, éppen a szakképzetlen női munkaerőnél elhelyezkedési gondokat tapasztaltunk. Körültekintő szervezéssel a térségi munkaerő piac ezen ellentmondásait fel lehet oldani.

Csorna iparának meghatározó egysége az élelmiszeriparon belül a Győr-Sopron megyei Tejipari Vállalat Tejporgyára. Nem magas a foglalkoztatási potenciálja, hiszen közel 130 munkahelyen 48%-ban szakmunkások dolgoznak, hanem *az a korszerű termelési struktúra*, amely az 1986/87. évi rekonstrukció eredményeként létrejött, emeli ki az üzemet, a többi egység közül. Ennek alapján a gyár termelését fokozni tudta, és 1986-ban 31%-át

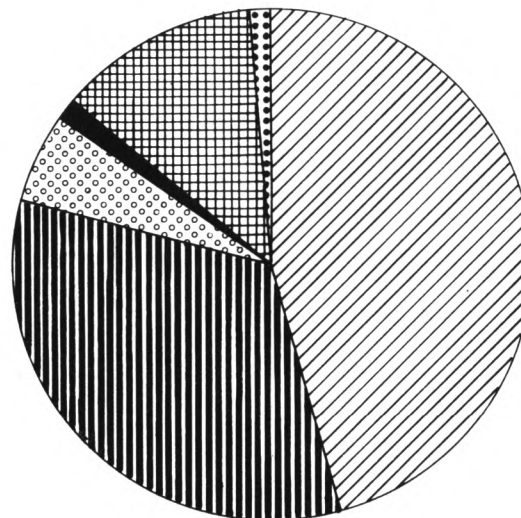
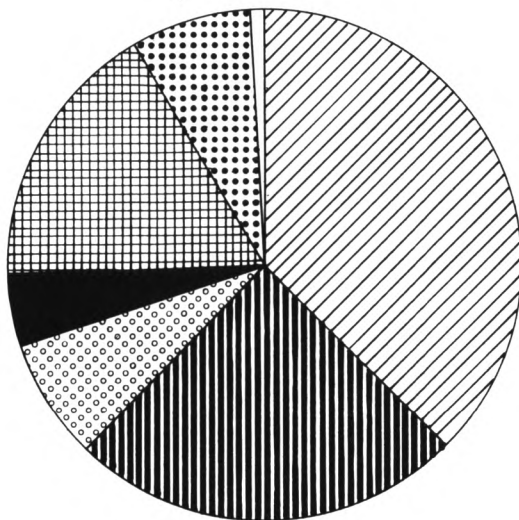
adta a vállalati termelési értéknek. Önálló gazdálkodásának feltételei adottak, a szociális és szükségyszerű központi irányítás mellett. *Munkaerő utánpótlás igénye* az elkövetkező években *nem várható*.

Csorna iparát a telephelyi jelleg határozza meg. Ezen belül azonban jól körülhatárolható profillal, központi és helyi fejlesztési kezdeményezéssel megalapozott termelés jellemzi az *egyre korszerűsödő műszaki színvonal mellett*. Ez a telephelyi bázis már egy szélesebb gazdasági önállósággal rendelkezik, amely magában hordja a *helyi management* kialakulását és mozgásterének bővítését.

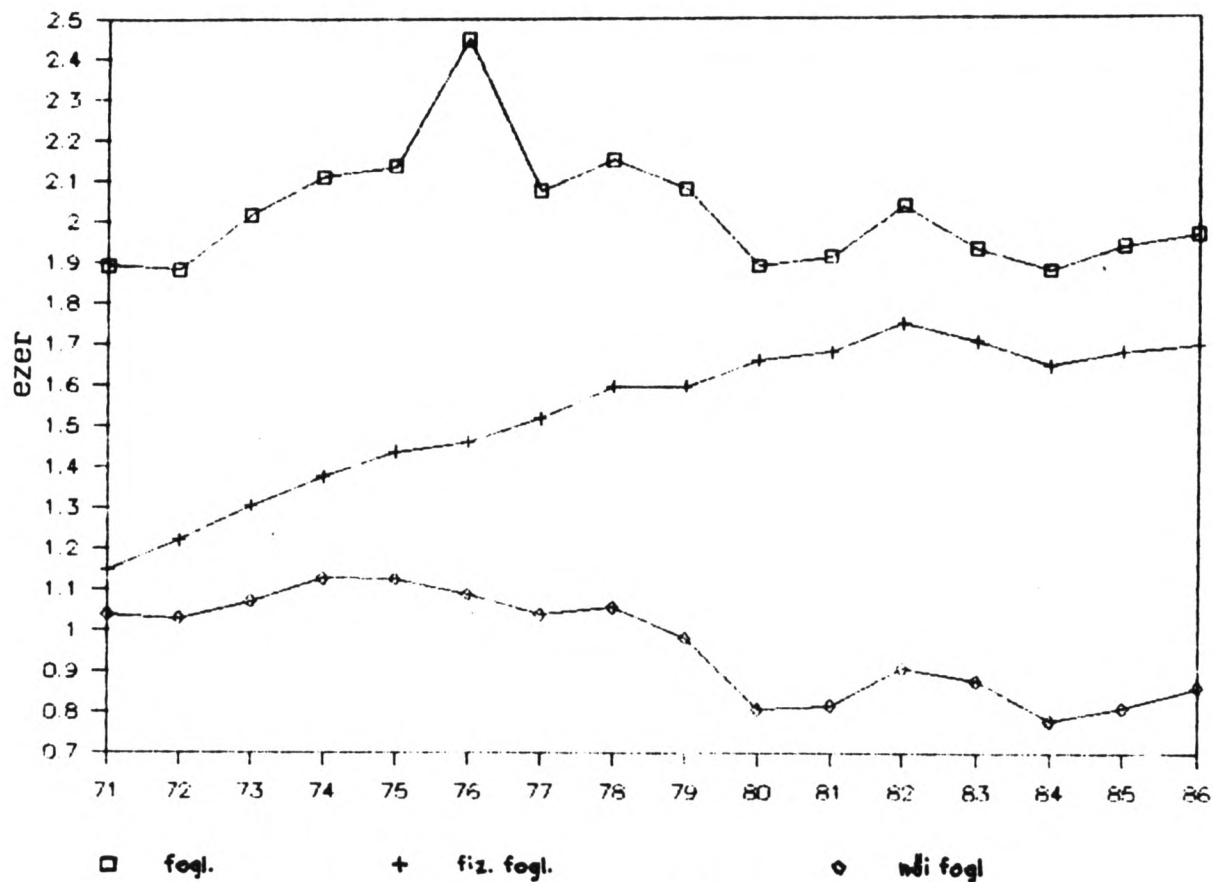
A túlfoglalkoztatási feszültségek már középtávon fognak jelentkezni, döntően az egyre intenzívebben racionalizálódó gépiparban, ugyanakkor a jelenlegi női foglalkoztatási hiányokra nem lehet alapozni a város és a térség foglalkoztatási stratégiáját. Sajnos ezen könnyűipari vállalatoknak a piaci kitettsége rendkívül erős, várhatóan értékesítési gondokkal fognak küzdeni. Ennek egyik feloldása a vidéki telephelyek termelésének mérséklése, vagy leépítése. A megoldást csak a *specializált, sajátos piaci* (nem tömegtermelésre építő) *termékszerkezet jelentené*, amelynek megvalósítására a *kisvállalati* rendszerben működő, *rugalmas szervezetek* képesek. Így a város iparában ezen egységek létrejöttének feltételeit is át kell gondolni.

FOGLALKOZTATOTTAK (%)

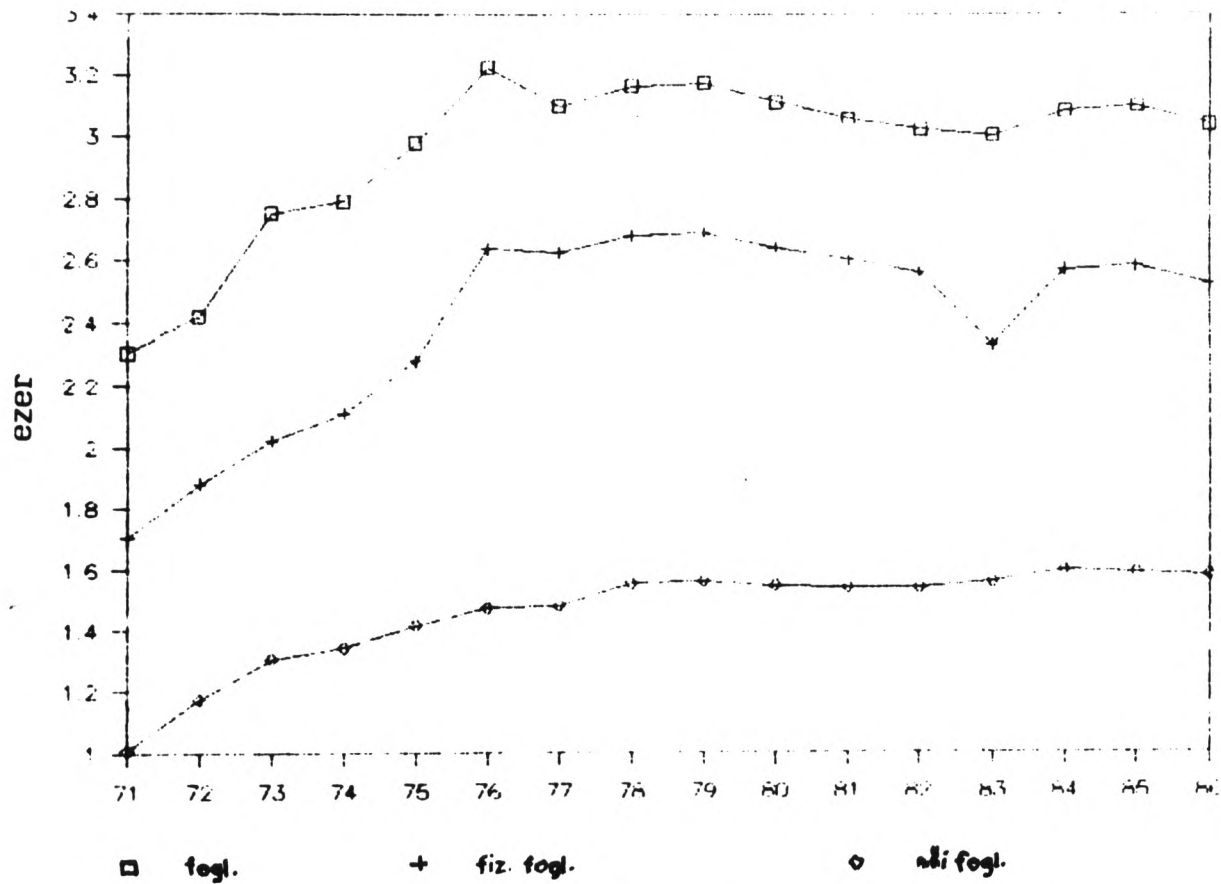
ÁLLÓESZKÖZ BRUTTO ÉRTÉKE (%)

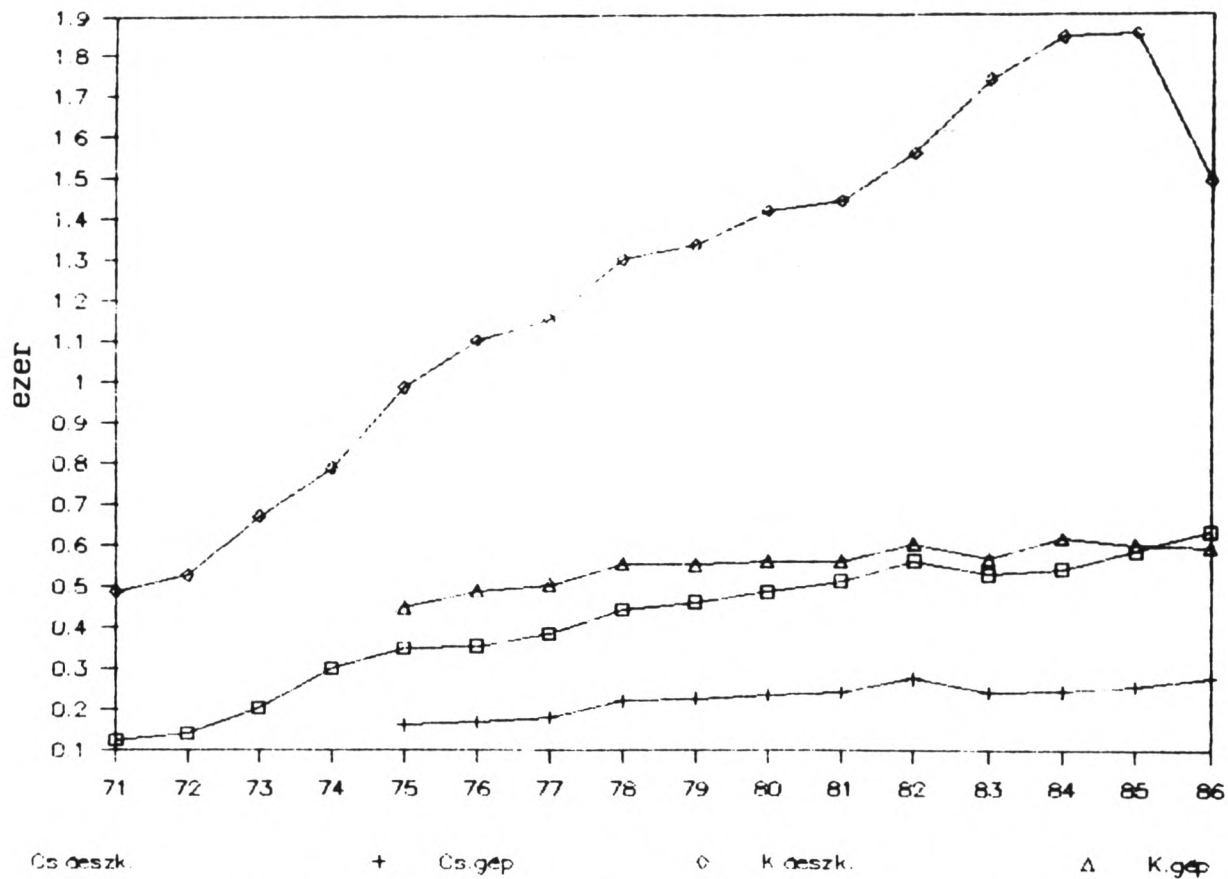
4.1.sz. ábra: A Rábaköz falusi iparának területi irányító központjai (1986)

4.2.sz. ábra: Az ipari foglalkoztatás alakulása Csornán (1971–1986)

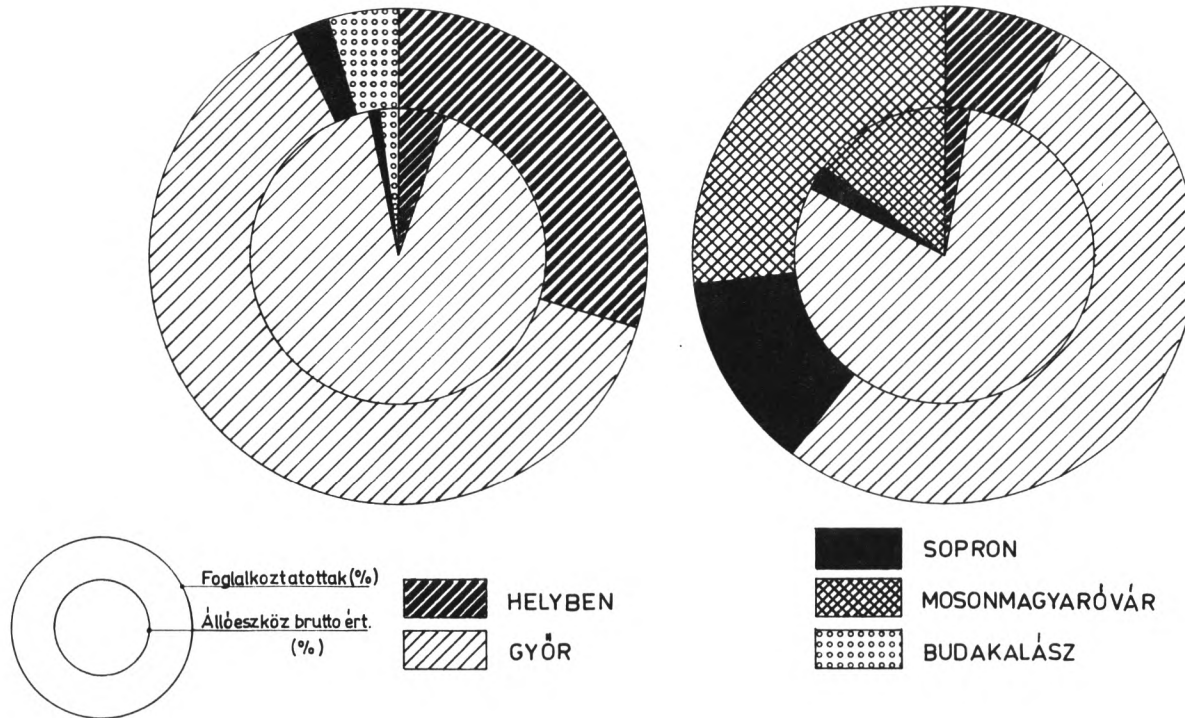
4.3.sz. ábra: Az ipari foglalkoztatás alakulása Kaposváron (1971–1986)

4.4.sz. ábra: Csorna és Kaposvár iparának állóeszközállomány alakukása (1971–1986)

KAPUVAR

CSORNA

4.5.sz. ábra: Kaposvár és Csorna iparának területi irányító központjai (1986)

4.2.A Rábaköz mezőgazdasága

A Rábaköz történeti, gazdasági és társadalmi tényezői miatt már évszázadok óta nagy hagyományokkal rendelkezik. A térség gazdasági életében hosszú ideje a mezőgazdaság nagyon jelentős és meghatározó szerepet játszik. Ezért a Rábaköz térszerkezetének vizsgálatakor különösen fontos a mezőgazdaság jellegzetes vonásainak feltárása.

Itt alakult ki először Magyarországon a szántóföldi gazdálkodás, nem volt török megszállás a XVI–XVIII. század folyamán, ezért a legkorábban itt kezdődött meg az árutermelő tőkés fejlődés (Enyedi Gy. 1965).

Tömegméretekben árut Magyarországról Ausztriába a közvetlenül határos megyékben lévő óriási főúri nagybirtokokról szállították már a XVIII. sz.-ban. Így a majorsági gazdálkodás, az árutermelés koránt jelentkezett a Rábaközben is. Koránt alkalmazták a technikai újításokat, pl. félvaseket, kapálókat.

A fejlődés megmutatkozik a hozamokban is, míg országos átlagban az elvetett mag 3–4-szeresét hozta termésként, addig Sopron megyében 8–9-szeres volt a maghozam az új technika és a vetésforgó bevezetése következtében. Nemcsak a nagybirtokon volt jelentős a fejlődés, hanem a középbirtokokon és a paraszti gazdaságokban is.

A Bécshez közel fekvő Sopron, Moson és Győr vármegyékben tartották elsőként a nyugati fajtájú marhát (tiroli, svájci, hollandi). A szarvasmarha-tenyésztés fő célja a hizlalás volt. Sopron és Moson vármegyékben volt az egy tehénre jutó haszon a legmagasabb országos viszonylatban (tej + trágya) (Ruzsás L. 1980.).

A XIX. században a Rábaközben megindult az istállózás, mivel a falvak réthiánnyal küzdöttek, de a szarvasmarha-tenyésztés mellett sokan foglalkoztak csikóneveléssel és a XIX. század második felében a sertés- és a baromfitartás is fejlődött.

A nagybirtokokon megkezdődött a gépesítés, elterjedt fontos ipari növény a cukorrépa termelése. A Rábaköz gazdálkodása nem volt egyoldalú, mert az állattenyésztés érdekében a szántóföldi takarmánynövényekkel bővítették a növénytermesztést. A vetésforgó alkalmazása, a pillangósok termelése hozzájárult a talaj termőképességének fokozásához.

Az 1895. évi összeírás idején a közép- és nagybirtokokon géppel vetettek, sőt a paraszti gazdaságok 44%-ában is vetőgéppel dolgoztak, a gépi cséplés 1890-re általánossá vált (Vörös A. 1978).

Kedvezően fejlődött a szarvasmarha-állomány fajta szerinti megoszlása, az állomány 60–80%-a pirostarka volt, ami közismerten jobb hozamokkal rendelkezett, mint az ősi magyar fajta. Már ekkor kirajzolódott az a fontos szarvasmarhatartó körzet, amit mind

a mai napig megmaradt. Az 1900-as évek óta intenzív szarvasmarha-tenyésztést folytattak a Rábaközben. A jövedelmezőséget a marhahízlalás jelentette továbbra is, ezért a tenyésztők szimentáli állatokat importáltak a Rábaközben, ezzel javították az állomány minőségét (Göcsei 1971).

A fejlődés az I. világháborút követően is folytatódott. Bécs mellett Budapest felé irányult a mezőgazdasági termékek szállítása. Megkezdődött az élelmiszeripar kiépítése pl. Kapuváron a húsfeldolgozás.

A II. világháború alatt nagy arányú pusztulás érte a területet, így nehezen sikerült visszaállítani a korábbi termelési feltételeket.

4.2.1. Az agrotechnika színvonala

A mezőgazdaság egyik legfontosabb tényezője a termelési eszköz, amelynek mennyisége a fejlődéssel egyre növekszik. Különösen előtérbe került a mezőgazdasági eszköz-állomány emelkedése a hatékonyabb munkavégzés és a munkaerőhiány pótlásának érdekében.

A nagyüzemek megalakulása után alapvető feladat volt az első években a növénytermelés alapgépesítése. Nagy segítséget jelentett a gépállomás hálózati megteremtése (Győr-sövényház, Beled, Csorna, Kapuvár, Szany).

A hatvanas években az *állóeszköz-állomány* növelésére fordított beruházásoknak csak mintegy fele teremtett új kapacitást, a többi a termelésből kieső paraszti eszközöket, a munkaerőt és eszközök cseréjét pótolta. Csak ezt követően szolgálták a beruházások egyre inkább a korszerű komplex gépesítést.

A beruházások eredményeként az aratást sikerült 100%-ra gépesíteni (1960-ban 43%). Fejlődött a cukorrépa, kukorica betakarítását segítő géppark.

Néhány esetben látszatra némi visszaesést állapíthatunk meg pl. a traktorok, vetőgépek, műtrágyaszórók esetében. Ez a jelenség azzal magyarázható, hogy nagyobb teljesítményű, több munkafolyamat elvégzésére alkalmas gépeket használnak, így kevesebb géppel is el tudják végezni a munkát.

A *gépesítettség* fokában azonban a termelőszövetkezetek között különbségek vannak, illetőleg egyes összefüggő zónák jelentős eltéréseket mutatnak, amelyet csak részben indokol a vetésszerkezet. Az 1970-es évek végén a Mosoni-sík, a Cser és a Rábaköz déli részének gazdaságaiban a 100 ha. mezőgazdasági területre jutó traktoregység 20–25 között ingadozott, addig a megye más területein 15 körül volt.

A különbségek azóta sem tűntek el, sőt fokozódtak. A nehezedő gazdasági feltételek mellett a termelőszövetkezetek nem tudtak egyformán fejleszteni és ez oda vezetett, hogy egyre több traktort kellett nullára leírni. Mindez érintette a Rábaközt is. A volt csornai járás területén működő termelőszövetkezetekben a legmagasabb arány megyei viszonylatban (28,4%), kevésbé kimutatható viszont Kapuvár környékén, ott csupán 13,8%, megyei szinten a legalacsonyabb, azonban ez csak 5 gazdaságra vonatkozik.

Elgondolkodtató, hogy a kitűnő természeti adottságokat egy esetleges elavult gépparkkal kellően ki tudják-e használni. Feltétlenül változtatni kellene ezen a helyzeten, fokozva a leromlott géppark kicserélését.

Az 1970-es években nemcsak a géppark növekedett, hanem a nagyüzemi gazdálkodás alapjául szolgáló állóeszközök nettó értéke is. Sopron körzetében, s az Alpokalja egyes

nagyüzemeiben (1980-ban 20–49,9 ezer Ft nettó értékű összes állóeszköz jut 1 hektárra). Viszont a Répce, a Rába és a Rábca mentén a gazdaságok egy részében 10 ezer Ft-ot sem érte el.

Nemcsak a gépparkra, hanem az *ingatlanokra* is jellemző az a folyamat, hogy amit az 1960-as 1970-es évek lendületes fejlődése eredményeként felépítettek, azok az épületek egyre leromlottabb állapotba kerülnek (pl. istállók, stb.).

Egyre nagyobb arányú ingatlant sorolnak a nullára leírtak közé, ami szintén érzékenyen érinti nemcsak a megye nagyüzemeit, hanem a Rábaköz gazdaságait is, 34,4%-ot tartottak nullára leírtnak 1987-ben, ami a megye átlagától alig tér el (megyei átlag 34,3%).

A termelés intenzitását nagyban befolyásolja a talajok *műtrágya* ellátása 1960–1975 között a mennyiségi szemlélet dominált, jelentős mértékben növekedett a felhasznált műtrágya mennyisége, 1980-ra már csökkent, részben az emelkedő árak, másrészt a megváltozott technológiai követelmények miatt. A műtrágya felhasználása 1987-ben növekvő tendenciát mutatott a Rábaközben az 1980. évhez viszonyítva a gazdaságok döntő többségében, 6 gazdaságban viszont visszaesés tapasztalható. Az egy hektár szántó területre jutó műtrágya mennyisége 1987-ben 365,9 kg volt, a megyei átlagnál (336,8 kg) magasabb. A felhasznált műtrágyák zöme káli és nitrogén műtrágya, valamivel kevesebb a foszfát tartalmúak részesezése.

A műtrágyák mellett még szerves trágyával is javítják a talajokat. A felhasznált mennyiség aránya, illetőleg a földterületek nagysága egyaránt kismértékű növekedést mutatott. 1987-ben a megyében a legkevesebb istállótrágyát Kapuvár környékén használták fel (9,5%), de a Rábaköz többi részén is csak a megyei átlagnak megfelelő mennyiséggel trágyáztak (12,3%, megyei átlag: 12%). (4.8.sz. táblázat).

A hozamok növekedésében szerepe van a *növényvédőszer*eknek is. A tendencia hasonló, 1980-ig gyorsan növekedett a kijuttatott növényvédőszer mennyisége, majd fokozatos csökkenést mutatott. A növényvédelem és a talajok termőképességének fokozása szempontjából fontos szerepet tölt be a *Beleden* működő *agrokémiai központ*.

A Rábaközben az átlagos csapadékmennyiség 600–650 mm, kismértékben több az országos átlagnál, azonban abszolút mennyiségben sem, de elosztásban sem elegendő a magasabb hozamok eléréséhez. A megyében nincs nagy múltja az *öntözés*nek, pedig nagyon jó lehetőségek vannak e téren. Különösen a Szigetközben, a Mosoni-síkon, a Hanságban és a Rábaköz területén. Ezeket a kedvező lehetőségeket azonban nem használják ki. A termelősövetkezetekben nagyon változatos az öntözött földek aránya, általában csekély területet öntöznek. Az adatok azt mutatják, hogy elsősorban a szántókat, a réteket, legelőket öntözik, de helyenként jelentős a zöldségfélék aránya is. Annak ellenére, hogy az utóbbi esztendőkből komoly aszály sújtotta a mezőgazdaságot, nem *növekedett az öntözött terület nagysága*, hanem csökkent (Szil, Farád kivételével). Ez nagyon hátrányosan érintette a növénytermesztést az elmúlt évek során. Feltétlenül változtatni kellene ezen a szemléleten. Az esetleges többlet kiadások megtérülnének a jobb hozamok betakarításával. Amennyiben a növénytermesztésben előbbre kíván lépni, a területen mindenképpen fokozni kell elsősorban a *félautomatikus öntözőberendezések* létesítését és üzemeltetését. A Rábaközben felszíni vízfolyás minden szövetkezet területén található és alkalmas vízkivételre.

Reménykeltő, hogy a megye vízjogilag engedélyezett területéből főműves öntözés-

A Rábaköz termelőszövetkezeteinek agrotechnikai adottságai

	Traktor db		Kombájn db		„O” le- írt gé- pek, berende- zések %		„O” le- írt in- gatla- nok %		Felhasz- nált mű- trágya (kg/ha)		Felhasz- nált is- tálló tárgya szántó terüle- ten % -ban		Öntözött terület összesen ebből szárm. (ha)			
	1980	1987	1980	1987	1987	1987	1980	1987	1980	1987	1980	1987	1980	1987	1980	1987
Kapuvár	50	40	12	6	3,6	57,8	231	282	5,7	9,6	15	20	15	20		
Beled	57	52	14	9	4,1	30,6	393	540	5,4	6,6	301	184	119	184		
Rábakecöl	32	29	8	5	15,8	36,6	423	426	12,2	14,8	151	129	140	99		
Mihályi	61	56	20	11	3,9	33,9	300	388	10,0	6,8	222	95	145	8		
Veszékény	73	60	24	15	4,2	23,2	257	307	11,0	11,7	1194	775	532	202		
Csorna	32	40	7	8	4,8	38,6	253	386	6,8	15,9	120	39	50	29		
Farád	24	27	8	7	3,8	41,6	188	367	18,5	19,6	307	421	67	194		
Bágyoszvát	35	39	9	6	0,5	27,0	325	318	12,6	8,6	73	72	31	33		
Bogyoszló	35	47	14	9	3,2	31,2	258	359	11,0	5,3	32	14	3	14		
Bősárkány	52	52	13	10	7,0	43,0	286	359	23,5	13,7	298	99	32	35		
Rábcakapai	24	21	10	4	1,6	43,5	178	337	18,6	7,0	63	35	23	15		
Györsövényház	31	35	10	8	7,3	36,7	394	357	11,8	16,0	193	6	160	6		
Kóny	48	58	11	10	1,8	33,2	306	348	5,7	11,8	339	175	321	124		
Mórichida	25	24	6	4	2,8	33,6	339	255	9,7	8,6	111	12	94			
Páli	19	26	6	7	14,6	50,8	367	257	15,9	6,7	305	374	116	300		
Rábacsanak	43	35	14	10	5,6	27,1	222	367	7,2	6,7	37	10	18			
Rábapordány	31	45	8	9	3,0	29,4	258	535	5,4	10,1	283	60	164	6		
Rábatamási	18	25	10	5	3,4	34,4	293	280	3,0	9,0	177	33	40			
Rábaujfalú	27	29	14	8	4,8	33,2	450	402	8,3	14,0	81	76	23	76		
Szany	37	41	10	12	3,9	27,3	264	418	3,7	11,9	69	50		18		
Rábazentandrás	26	26	8	6	2,2	48,3	141	368	8,4	8,2	152	75	48	248		
Szil	47	57	15	10	2,4	27,4	346	397	12,6	17,6	314	398	45	248		
Szilsárkány	23	26	9	7	3,4	28,9	356	362	9,0	11,9	73	45	31	45		
Rábaköz összesen:	850	890	281	186	—	—	6828	8417	—	—	4910	3197	2196	1570		
Győr-Sopron megye összesen:	2730	2832	803	581	—	—	—	—	—	—	13926	10374	10065	7911		
Rábaköz részesedése a megye összértékéből:	31,1%	31,4%	34,9%	32,0%	—	—	—	—	—	—	35,2%	30,8%	21,8%	19,8%		

Forrás: Termelőszövetkezetek 1987. évi gazdálkodásának értékelése (Termelőszövetkezetek Győr-Sopron Megyei Szövetsége Győr, 1988. március).

re alkalmas lehetőség zöme három rábaközi nagyüzemben található az alábbiakban:

	Vetésterület (ha)	Beöntözöttség (%)
Páli	303	67
Szil	1020	37
Veszkény	862	44

Sajnos azonban az adott lehetőségeket nem használták ki kellőképpen, hiszen a beöntözöttség aránya alacsony és növényfajtánként nagy szóródást mutat.

A *meliorációs* munkák is meghatározóak lehetnek a térség mezőgazdaságának alakulásában. A garantáltan nagy és jó minőségű biztonságos termést hozó fajták csak jó termőképességű, kedvező tápanyag- és vízgazdálkodású talajokon adják a biológiaiilag elérhető terméspotenciál maximumát. A mezőgazdasági termelés színvonalának javítása érdekében elengedhetetlen a talajok termőképességének javítása. Elsődleges veszélyforrás a talajok *savanyúsodása*, amire a *Rábaközben különösen vigyázni kell*, mert ott már eleve a savanyú talajok dominálnak. A térségben a talajok mésszel való javítása már régóta folyik, ma sem lehet elhanyagolni. A meszezést önerőből is el tudják végezni a gazdaságok, ellenben a talajok vízgazdálkodásának javítását csak jelentős állami támogatás mellett lehet megoldani.

A termelés fejlődését elősegíti a *kutatási eredmények* gyors bevezetése a növénytermesztés és az állattenyésztés terén egyaránt. Az elmúlt két évtizedben a gazdaságok növénytermelési hozamainak növelésében jelentős szerepe volt a *növénynevelés* eredményeinek. A hibridkukorica, a zöldségfélék és más növények hibridjei 25–50%-os termésnövekedést eredményeztek. Az intenzív búzák szinte forradalmasították a gabonatermelést. 20 év alatt már harmadszorra váltottak fajtákat a magasabb termésátlagok elérése érdekében. Jelenleg korai érésű: GK-Öthalom, MV 14, középérésű: GK-Zombor, MV. 12, MV. 9, J-50, MV-10 középkéső érésű: BV-20, MV-15, FD-5, GK-sárvári fajtákat termelik. Nemcsak a búzatermelés terén vezették be az új fajtákat, hanem az árpa termesztésében is (Táplányi, Rapid, Ametiszt, Triumf fajtákat és újabban sok termelőszövetkezetben vetnek cseh fajtákat). Jelentős a kukorica hozamok emelkedése is 1980-as évek elejére, mivel a korábbi 4 vonalas hibridekkel szemben a területileg jobban differenciált 3, illetve 2 vonalas, valamint rövid tenyészidejű fajtákat alkalmazták. Ennek eredményeként a búza, az őszi és a tavaszi árpa átlagtermései országos viszonylatban kiemelkedően jók.

Intenzív kísérleteket folytatnak a cukorrépával is a Petőházi Integrált Cukortermelési Rendszer taggazdaságaiban. A kísérlet érinti a Rábaköz gazdaságát is pl. Szilt, hiszen a körzetben jelentős a cukorrépa termelése.

A növénytermesztés mellett gyors ütemben fejlődött az állattenyésztés. Felépültek a nagyüzemek szarvasmarha-sertés istállói, baromfitelepei. Egyre több szakosított szarvasmarha-tartó telepet építettek meg. A gyepek területek hasznosítása érdekében az extenzív tartást is tűrő Hereford fajtaival végeztek keresztezéseket a húsmarhatartás érdekében. A tejhozamok javítása céljából Holstein-friz tisztavérű és keresztezett F₁-es állatokat tartanak, az eredmények kedvezőek, mert a tejtermelés számottevően fejlődött a térségben.

A sertéságazat termelékenységét és hatékonyságát nagymértékben segítette a korszerű tartási és tenyésztési módok, sertés hibridek bevezetése és elterjedése (KAHYB, tetra b, fehér lapály, holland lapály, HUNGAHIB fajták).

4.2.2. A birtokviszonyok és a művelési ágak

A megye mezőgazdaságát a felszabadulás előtt egyrészt a nagyterjedésű földbirtokok, másrészt a kisparcellás parasztgazdaságok jellemezték. Ez a megosztottság a Rábaközre is jellemző volt, 1945 előtt magas volt a nagybirtokok száma pl. különösen jelentős az Esterházy-család birtokainak nagysága a vizsgált térségen belül is, elsősorban a terület Ny-i részén, szinte teljes mértékben, de nem jelentéktelen az egyházi birtokok aránya sem pl. győri káptalan, győri püspökség, csornai prépostság, de ugyanakkor a nagybirtokok mellett számottevő volt a középbirtokok aránya is (pl. Dőry, Cziráky család).

A kisparaszti parcellák nem voltak annyira elaprózva, mint az Alföldön, mivel a viszonylag fejlett ipar felszívta a mezőgazdaságban feleslegessé vált munkaerő nagy részét (Enyedi Gy. 1965).

Lényegesen megváltozott a birtokmegoszlás az 1945. évi földosztás következtében. Mivel a Rábaközben nagy volt a nagybirtokok területe, de viszonylag magas volt a földigénylők száma is, ezért a parasztság legnagyobb része viszonylag kis parcellákat kapott. Számottevő nagyságrendben kaptak a nagybirtokokból az állami gazdaságok, erdőgazdaságok és viszonylag nagy birtoktestek maradtak az egyházak kezelésében.

1948-tól újból változott a földterület megoszlása, ekkor kezdtek megalakulni az első termelőszövetkezetek nemcsak a megyében, hanem a térségben is, majd ezt követően az 1950-es évek elején egyre több községben alakult termelőszövetkezet.

1959-ben gyökeres változás állt be a nagyüzemi gazdálkodás terén, mivel Győr-Sopron megyében – elsőként az országban – általánossá vált a termelőszövetkezetek megalakulása, alig maradt egyénileg gazdálkodó földműves, így már 1960-ban 77 termelőszövetkezet és 2 állami gazdaság volt. 1965-ben 56 TSZ és 1 ÁG működött a Rábaközben. 1967–1976 között a kedvezőbb gazdálkodás érdekében több termelőszövetkezetet összevontak, így 1987-ben 23 termelőszövetkezet működött, a korábbi 2 állami gazdaság fokozatosan megszűnt, jelenleg egy gazdaság található a térségben.

A fúziók következtében az egy termelőszövetkezetre eső terület nagysága megváltozott, 1980-ban (addigra már stabilizálódott a helyzet) a megyében az átlagos üzemi terület nagysága: 3472 ha. Az átlagos földterületekről azonban a termelőszövetkezeteknél jelentős eltérések tapasztalhatók. A Rábaközben a legnagyobb területtel rendelkező termelőszövetkezetek a Ny-i és É-i részen, illetőleg a középső területen találhatóak (Rábacsanak, Szany, Szil). Az egy termelőszövetkezetre jutó átlagterület így a térségben 3609 ha, tehát valamivel magasabb mint a megyei átlag. 1980 óta lényeges változások nem történtek, 1987-ben a Rábaköz gazdaságainak átlagos nagysága 3595 ha tehát valamelyest csökkent.

Győr-Sopron megyében a művelési ágak közül mindig a szántó vezetett döntő fölényre, ez a Rábaközre is jellemző. Ennek oka a jó minőségű talajok, és a kedvező domborzati viszonyok, 1980-ban a szántó aránya Győr-Sopron megyében 56,2% volt, az országos átlagnál 6%-kal magasabb. A Rábaközben ez az arány mindenütt jóval magasabb, a legalacsonyabb érték 58% Bősárkány, de a többi termelőszövetkezet esetében mindenütt 60% felett van, legmagasabb Rábakecöl 85,5%-kal.

1987-ben a megye területének 55,3%-a volt szántó, a Rábaközben a 72,1% nem mutat változást 1980-hoz képest. 1987-ben a megye szántó területén 27% a vizsgált térség-

re esett. Az itt dolgozó gazdaságok szántó területének aránya számottevően nem változott, kivétel Rábca-kapi és Mórchida, ahol csökkent, öt nagyüzemben viszont emelkedett a szántó terület.

A vizsgált területen évszázadok óta jelentős a rétek, legelők területe, bár fokozatos csökkenés figyelhető meg a XX. században. 1980-ban a rét és legelő Győr-Sopron megyében 10,2%-ra esett vissza, ami az országos átlagnál 3,7%-kal kevesebb.

A csökkenés kevésbé érintette a Rábaközt, ahol a hagyományokhoz híven magasabb a rétek, legelők aránya, 1980-ban 18,1% volt. 1987-re a megye területének 9,7% volt a rét, legelő, míg e területen 17,7%, csupán 0,4%-kal csökkent. A legmagasabb a rét és legelő területe Rábca-kapiban, az átlagosnál jóval kisebb Rábakecöl, Páli, Szil, és Bogvoszló nagyüzemeiben. A Rábaköz É-i területén összefüggő sávban a Hansággal határos területen van még mindig a legtöbb rét és legelő, illetőleg a Rába völgyében.

A kert, gyümölcsös, és szőlő területe viszont lényegesen alacsonyabb a megyei átlagnál, sőt a nagyüzemek több mint egyharmada, nem is foglalkozott ezen ágazatokkal (6.4. ábra).

Összefüggő erdő nem sok helyen található. Viszonylag jelentős a Répce, Rábca vonalától D-re a Hansághoz tartozó égererdő (Oslai és környéke) Babót és Mihályi közötti terület, Páli, Szany, Maglóca, Gyórá határában, illetőleg a Rába vonalát követő ártéri erdők.

A nádas területe jelentéktelen. Állandóan növekedett a művelés alól kivett területek részesedése.

4.2.3.A növénytermesztés

A termelt növények közül Győr-Sopron megyében és ezen belül a Rábaközben is hosszú idő óta legfontosabb a *búza*. A búzát nagymértékben vetették 1945 előtt is, jelentősege továbbra sem csökkent. Ha évenként vizsgáljuk a búza vetésterületét, akkor csak kisebb változást tapasztalhatunk. A megye búza vetésterületéből 1980-ban 29,3%-kal, 1987-ben 27,9%-kal részesedett e térség, ez csupán jelentéktelen csökkenést jelent.

Nagyságrendben a búza után a *kukorica* következik a vetésterület szerint. Némi változás e téren is megfigyelhető, de mindig második növényként szerepel. 1980-ban Győr-Sopron megye kukorica vetésterületének 23%-át, 1987-ben 22,6%-át adta a Rábaköz.

Jelentőségében, a földterület nagysága alapján a *tavaszi árpa* következik. Vetésterülete viszonylag egyenletes, csak kisebb eltéréseket mutat. Ami azzal magyarázható, hogy nemcsak takarmánynövény, hanem a sörgyártás fontos alapanyaga is. Ezért lényegesen nagyobb területen termelik, mint az őszi árpát. A megye tavaszi árpa területének 26,9%-a, az őszi árpa vetésterületének 25,9%-a e térségben volt 1987-ben.

Mivel a terület szarvasmarha-tenyésztése jelentős, ezért a *lucerna* vetésterülete viszonylag magas, a csapadékosabb éghajlat is elősegíti termesztését. Vetésterülete már jobban ingadozik megyei viszonylatban, mint az előbb felsorolt növényeké, az elmúlt 10 évben fokozatosan csökkent. Ha a százalékos megoszlást vizsgáljuk azt láthatjuk, hogy 1980-ban a megye lucerna vetésterületéből 17,4%-kal, 1987-ben 19,1%-kal részesedett a térség.

Jelentős még a *silókukorica* termesztése, szintén a takarmányozás érdekében. 1980-ban a megye silókukorica vetésterületének 26,8%-át, 1987-ben 28,8%-át adta ez a terület.

Hosszú múltra tekint vissza a *cukorrépa* termelése. Hagyományosan nagy a vetésterülete. Az országos méretekben is jelentős arányú termelés a kedvező éghajlati adottságok-

kal függ össze. A megyében a Rábaközben vetik a legnagyobb területen ezt a fontos ipari növényünket. Vetésterületének aránya a megyén belül fokozatosan növekszik: 1980-ban itt vetették a cukorrépa vetésterületének 30,5%-át, 1987-ben 31,3%-át, (1987-ben csupán 4 gazdaság nem foglalkozott cukorrépa termeléssel.)

Jelentős ipari növényé vált 1980 után a *napraforgó*, hosszú ideig kis területen termelték. Ennek magyarázata, hogy a növény a melegebb, több napsütést élvező területeket szereti viszonylag magasabb hőigénye miatt. Az 1980-as években azonban a napraforgó vetésterülete megnövekedett, mert a jól jövedelmező növények közé tartozik a növényi olaj export növekedése miatt, így a feldolgozóipar is keresi. Viszonylag magas a vetésterülete a megye napraforgóval bevetett területének 57%-a Rábaközben volt 1980-ban, 1987-re csökkent a terület 33,9%-ra, mert a megyében másutt is elterjedt. Fontos a gabona, ipari, illetőleg takarmánynövények mellett még a *zöldségfélék* termelése. Kedvező lehetőségeket biztosít a rendelkezésre álló öntözővíz, illetőleg termálvíz. Némi hátrányt jelent viszont a hűvösebb éghajlat miatt a későbbi érés. A zöldségtermelés a nagyüzemek számára költséges a nagyon magas élömunka ráfordítás miatt. Ezért elsősorban a *háztáji és kiegészítő* gazdaságokban termelik. Az ÁFÉSZ-ek felvásárlási adatai alapján megállapítható, hogy kiemelkedően jelentős az *uborka*, de nem jelentéktelen a megtermelt *paradicsom, vöröshagyma, burgonya* sem a térségben.

4.2.3.1 A gabonanövények

Hazánk éghajlata kedvező a bővebb termelést hozó őszi búzának, ezért sokkal elterjedtebb, mint a tavaszi búza. A búzatermesztés szempontjából a felszíni tényezők közül a domborzat, a talajhidrológiai adottságok (bel- és fakadóvíz veszély) figyelembe vétele a legfontosabb. A természeti tényezők közül a búzatermelés eloszlásában elsősorban a talajtényezők érvényesülnek. Mivel a Rábaköz talajadottságai általában jók, ezért a búza termesztéséhez kedvező feltételek állnak a gazdaságok rendelkezésére.

A Rábaközben a szükséges csapadékot átlagos években megkapja, ha pedig csapadékhiány lép fel, akkor a magas talajvíz mérsékli a termés kiesést. A csapadék eloszlása is kedvező a búza számára. A búza vetésterületének aránya Győr-Sopron megyén belül legnagyobb a Rábaközben, azon belül kiemelkedik Veszékény, Mihályi, Kapuvár zónája, illetőleg a Rábaköz középső része (4.7. sz. ábra)

Nemcsak a vetésterületet tekintve vezet a megyében a búza termesztése, hanem termésátlagai is itt a legmagasabbak. Az elmúlt esztendőben a búza termésátlaga növekedett, csupán az utóbbi 2–3 évben lassult le némileg a fejlődés az aszályos időjárás miatt. A nagyarányú fejlődés részben az elmúlt évtizedek növénynemesítési eredményeivel függnek össze és az új fajták gyors bevezetésével. A kiemelkedően jó eredmények elérésében nagy szerepet játszott a „Kisalföldi Búzatermesztési Rendszer”, amely 1976-ban alakult, a rendszer tagjai közé 10 rábaközi gazdaság is belépett, 1987-ben 8 gazdaság volt tagja az átalakítás után. (Jelenleg Kisalföldi Növénytermesztési Rendszer Közös Vállalat).

Az időjárási adottságoknak megfelelően általában *közepes minőségű* búza terem, viszont a Rábaköz nagyüzemeinek termésátlaga – eltekintve néhány gazdaságtól – általában meghaladta a megyei átlagot (4.8. sz. ábra).

A búza mellett a másik gabonanövény a rozs, egyre jobban háttérbe szorul a Rábaközben, már keveset termelnek.

4.2.3.2 Zöldség- és gyümölcsstermelés

A zöldségek termelése egyike a legbelterjesebb ágazatoknak és nagy lehetőségeket biztosíthat a jövőt illetően még a mezőgazdaság számára. E növények viszonylag kis területet foglalnak el, de a területegységről nagy termelési érték takarítható be. A térségben a zöldségek termelése több szempontból is fontos lehet, hiszen ezen növényekhez kedvező az éghajlat és az exportpiacok közel vannak. A zöldségfélék igen eltérő természeti feltételeket és művelési módokat igényelnek. Így természetesen a hazánkban termelt zöldségek közül nem mindegyiket érdemes termelni a Rábaközben. Így a zöldborsónak nagyon kedvező a hűvösebb éghajlatú Kisalföld, ezért jó adottságok találhatóak a termeléséhez. (A feldolgozóipar is biztosított Győrben). E kedvező feltételek ellenére sem számottevő a Rábaköz borsó termelése, mivel a Győrhöz közelebbi Szigetköz vált a borsó termelés fő körzetévé, hasonlóan a káposztához. Meggondolandónak tartanánk a zöldborsó termelésének fokozását a térségben, igaz a szállítási távolság (30–50 km) növelné a költségeket.

A megyének kedvező talajadottságait és jó éghajlati lehetőségeit használják ki az *uborka* termelésében. 1974-től nagyon jelentőssé vált és Győr-Sopron megye országos viszonylatban előkelő helyet foglalt el. Sajnos az itt megtermelt uborka *kisebb részét dolgozzák fel helyben*. Jelentős mennyiséget szállítanak el az *alföldi konzervgyárakba*, kisebb részét Mosonmagyaróváron és Győrben értékesítik. Fő termelőközrete a Rábaköz. Az uborka termelésének e térségben hagyományai vannak, sajnos azonban mindennél nem tudnak kellő eredményt elérni. Nehezen lehet megoldani a sokféle és nem kellő hozamú fajták miatt a piacképes áru termelését. (Egységes és egyforma hosszúságú és átmérőjű uborkára lenne szükség). Ennek érdekében a sajátos mikroklíma és talajadottságok alapján több fajtaval kísérleteztek az 1984-es esztendőben. A kísérletek eredményeképpen a Witoló és a Minerva fajták termelését propagálják a szakemberek szabadföldi és támrendszeres termelési viszonyok között egyaránt. Az uborka termelés fejlesztése érdekében fontos a megfelelő uborkamagok biztosítása is.

A Rábaközben a legtöbb uborkát *Csorna, Beled, Szil, Szany* ÁFÉSZ-ei vásárolják fel, de nem jelentéktelen a *kónyi és kapuvári* körzet sem. A megyében az ÁFÉSZ által felvásárolt összes uborka mennyiségének 30%-át a csornai körzet adta, azt követte 12,8%-kal Szil, majd Beled 9,5%-kal.

Az uborka mellett jelentős még a *paradicsom* termelése is. Az ÁFÉSZ felvásárlási adatai alapján szintén a csornai körzet vezet, de Szil és Kóny térségében is jelentős mennyiséget vásároltak fel. Az ÁFÉSZ felvásárlása mellett még a TSz-ek is vásárolnak fel a háztáji gazdaságokban termelt paradicsomból, illetőleg 4 nagyüzem termeléssel is foglalkozik.

Hasonló termelési feltételek jellemzik a *zöldpaprikát* is, bár a megtermelt mennyiséget illetően jóval kevesebb, mint a paradicsom. Nagyüzemi keretek között csupán két termelőszövetkezet foglalkozott zöldpaprika termeléssel 1987-ben:

Győrsövényháza	10 ha	141 t.
Bősárkány	4 ha	15 t.

A felsorolt zöldségféléken kívül a megye jelentős gyökérezöldséget is termel kedvező adottságai révén.

A paradicsom termelés alakulása a Rábaköz néhány termelőszövetkezetében 1987-ben

Település	Vetésterület (ha)	Termelt mennyiség (t)	Felvásárolt
Farád	28	1353	1248
Bősárkány	11	280	58
Rábcakapi	8	244	—
Veszvény	6	—	—
Kapuvár	—	—	1014
Csorna	—	—	792
Mórichida	—	—	24
Mihályi	—	—	18

Forrás: Megyei Statisztikai Hivatal

A Rábaköz paradicsom termelése összességében jelentős, jó értékesítési lehetőség nyílik a Mosonmagyaróváron működő konzervgyárban. Az üzem több árut is felvásárolna, de a termelés — ha az egyes éveket külön-külön vizsgáljuk — nagyon változó. Ennek oka részben, hogy a paradicsom sok napsütést, meleget szeret, ezért nem a Kisalföld a fő termőközrete, hanem a Dél-Alföld. Itt 3–4 héttel később ér be, mint az Alföldön. Kedvező tényező viszont termeléséhez a több csapadék, a magas talajvíz, a kitűnő öntözési lehetőségek.

A zöldségfélék közül említésre méltó még a *vöröshagyma* termelése, ezt a zöldségfélék is elsősorban az ÁFÉSZ vásárolja fel: Csorna, Beled, Szany térségében a legnagyobb mennyiségét, de hasonlóan a többi zöldséghez, vásárolják a termelőszövetkezetek is a háztájiban megtermelt vöröshagymát (1987-ben Rábapordányban 102 t, Györsövényház 60 t, Mórichida 43 t.).

Mint érdekességet említjük meg, hogy kis tételben foglalkoznak még *különböző zöldségek* termelésével: Szanyban lencsével (50 ha), Györsövényház kelkáposzta (6 ha), étkezési borsó feles, zöldségzaporító anyag (4 ha). Új zöldségfélék termelésével is kísérleteznek pl. Veszvényben a paszternák (1 ha). Burgonyát szinte csak az ÁFÉSZ vásárol fel a kistermelőktől Csorna és Kapuvár térségében a legtöbbet. A zöldségfélék közül még egy-egy helyen termelnek pl. illóolaj gyártására kaprot (Györsövényháza 29 ha), köménymagot (Mórichidán 37 ha), salátamagot és virágmagot (Györsövényháza). Virág- és dísznövények termelésével csupán Csornán foglalkoznak, felhasználva a termálvíz adta lehetőségeket.

Megállapíthatjuk, hogy a zöldségeket elsősorban a *kistermelők termelik és az ÁFÉSZ-en keresztül értékesítik* a Hungarofruct és a ZÖLDÉRT felé. A nagyüzemek kevésbé foglalkoznak ezzel az ágazattal. Ha nagyobb területen vetnek zöldségeket, akkor azt *konzervgyáraknak vagy a hűtőházaknak* adják el. A termelőszövetkezetek döntő hányada szinte nem termel zöldségeket, csak néhány nagyüzem rendezkedett be nagyobb területen (Farád, Rábaszentandrás, Mórichida, Györsövényház).

Jóval kisebb mértékben foglalkoznak a Rábaközben gyümölcs termeléssel, mint zöldségekkel. A gyümölcsök közül nagyobb mennyiségben csak a ribizkét termelik.

Az ÁFÉSZ vásárolja fel nagy részét, mert hasonlóan a zöldséghez szintén a kistermelők foglalkoznak elsősorban ezzel a gyümölcssel. Néhány nagyüzemben található még ribizke (Rábaszentandrás, Mórchida, Farád, Bogyoszló, Györsövényház). Mórchidán a ribizke mellett még görögdinnyét termelnek (7 ha), Beleden, Mihályiban jelentős az alma, Györsövényházán még meggy és cseresznye, illetőleg Farádon a szilva.

A növénytermesztésben a legjelentéktelenebb a gyümölcs termelése. Értékesítése részben a megyén belül történik pl. Fertődre szállítják, ahol egy kisebb konzervüzem működik, valamint Mosonmagyaróvárra és Győrbe viszik további feldolgozás érdekében.

4.2.3.3. Az ipari növények

Az ipari növények, illetőleg a belőlük készült termékek mind a belföldi, mind a külföldi piacon fontosak. Jelentőségük, vetésterületük, de hozamaik is csak a legutóbbi években, az iparszerű termelési rendszerek térhódításával indultak növekedésnek (Bernát T. 1981).

Az ipari növények közül Győr-Sopron megyében azon belül a Rábaközben legjelentősebb a *cukorrépa*. A cukorrépa mivel talajigényes növény, termelését elsősorban a talajadottságok határozzák meg. A mélyrétegű, középkötött meszes talajon terem a legjobban. Az éghajlat iránt is igényes nem túlságosan meleg, bő és egyenletes elosztású csapadékot kíván.

A természeti adottságok mellett még meghatározó tényezőként jelentkezik a cukorrépa termesztése révén a cukorgyárak elhelyezkedése, mivel a nagy tömegű terményt messze szállítani nem gazdaságos (Bernát T. 1981). Mind a természetföldrajzi, mind a gazdaságföldrajzi tényezők *kedvezőek* e növény termesztéséhez a Rábaközben, a feldolgozás *Petőházán* biztosított. Ennek köszönhetően kiemelkedik a cukorrépa vetésterülete (jóval magasabb az országos átlagnál). Termelése nagy múltra tekint vissza, 1987-ben csupán 3 termelőszövetkezet nem vetett cukorrépát, ennek ellenére növekedett vetésterülete. Az elért termésátlagok általában a megyei átlaghoz hasonló. 1987-ben azonban némi visszaesés mutatkozik (több öntözésre lett volna szükség az aszályos időszak miatt) (4.9. sz. ábra).

A megye cukorrépa termelését a petőházi cukorgyár irányítja, 1977-ben alakult a *Petőházi Integrált Cukortermelési Rendszer* (PICR) annak érdekében, hogy javuljanak a termés hozamok, a cukortartalom, és a feldolgozás ütemezése. Szinte az összes cukorrépát termelő nagyüzem tagja a rendszernek, továbbá a sopronhorpácsi Cukortermelési Kutató Intézet Répatermesztési Kutató Állomása, így állandóan biztosított a kutatási eredmények gyors alkalmazása, mivel legtöbb tagja éppen a Rábaközből kerül ki, ezért folytattak kísérleteket Szilban a fajta összehasonlítások terén. A PICR-nek Veszékényben van átvevőhelye, ahol a térség cukorrépa termését értékesíti.

Új jelenség figyelhető meg a cukorrépa termelés terén, a nagyüzemek mellett egyre több cukorrépát termelnek a *kisüzemekben, háztájiban*. Számos gazdaság vásárol fel egyre nagyobb mennyiségben olyan cukorrépát, amit nem a közösen termeltek.

Az *olajat* adó növények közül a megyében a legnagyobb területen a *napraforgót* vetik. Kedvező jövedelmezősége következtében egyre jelentősebb helyet foglal el a szántóföldi növények között. Termelése fontos, mert nagyon jó export lehetőségei vannak a napraforgó olajnak a tőkés piacokon. Meleg és fényigényes növény a szárazságot jól

bírja. Talajigénye szerény. Melegigénye miatt a megyében kevésbé jók a termelési feltételei, mint az Alföldön. Mégis egyre jobban növelik vetésterületét, 1987-ban egy gazdaság kivételével minden termelőszövetkezet termelt már napraforgót, míg 1976-ban csupán 10 gazdaság. Feldolgozása nagy részben Győrben biztosított, ez öröndetes, mert az 1970-es évek elején a győri Olajgyár nyersanyag igényeinek csupán 3%-át tudta kielégíteni a megye. A napraforgó elterjedése következtében komoly szállítási költségeket tudnak megtakarítani.

A másik olajat adó növény a repce termelése, az utóbbi években nagymértékben visszaesett.

Említésre méltó a *cikória*, amely a Rábaköz és a Mosoni-síkság *hagyományos* növénye. Mivel hűvös, nedves éghajlatot és hasonló talajokat kedvel mint a cukorrépa, ezért termelik a Rábaközben. Karógyökerét használják fel a kávépótlék gyártására, amit János-somorján dolgoznak fel. (Göcsei I. 1975).

A nagyüzemi termelés mellett egyre jelentősebbé válik a kisüzemekben a cikória termelése, a felvásárlási adatok egyértelműen ezt bizonyítják. Néhány helyen a nagyüzemekben már ezért kisebb a vetésterülete, a szükséges mennyiséget ennek ellenére biztosítani tudják, mert nagy mennyiségben vásárolnak fel (Szil, Kóny, Rábcaapi, Szany, Kapuvár, Rábakecöl).

Az ipari növények közül nem elhanyagolható a *len* termelése, amely a hűvösebb, csapadékos éghajlatot kedveli, ezért kedvező számára a Rábaköz területe. A lent csak az alábbi nagyüzemek termelik (1987):

Település	Vetésterület (ha)	Termelt mennyiség (t)
Beled	186	1345
Kapuvár	152	798
Szilsárkány	115	775
Bágyogszovát	128	746
Páli	92	551

A hagyományos ipari növények mellett megkezdték a *szójabab* termelését. Jelenleg még nem terjedt el nagy területeken, de mivel értékes táplálék, ipari növény, ezért várható, hogy a gazdaságok fokozni fogják termelését. 1987-ben csak Szilban, Szanyban és Győrsövényházában termelték, gondot okoz, hogy melegigényes növény.

4.2.3.4. A takarmánytermelés

Az állattenyésztés fejlődése szorosan összefügg a takarmányok termelésével. Ezért fontos szilárd takarmányalap kialakítása, a takarmányféleségek: a szálások, abrakfélék, melléktermékek arányainak helyes meghatározása.

A takarmánytermő területek szerkezetében a szemestakarmányok szerepe növekedett, termésátlagaik sokat javultak. Viszont az állatállomány keményítő és fehérje igénye nem biztosított. Ilyen körülmények között elkerülhetetlen a melléktermékek nagymérvű felhasználása. Ezért különösen nagy hangsúlyt kell fektetni az egyes takarmánynövények optimális feltételek közötti termeléséhez.

A takarmánygabonák közül legjelentősebb a *kukorica*. Jelentőségét az adja meg, hogy természeti feltételei mellett a területegységről a legtöbb tápértéket adja, hasznosítása sokoldalú: elsősorban a sertés és baromfityenyésztés takarmánybázisa. Együttal tartós takarmánya a szarvasmarha—juhtenyésztésnek is.

Mivel a Rábaköz napsütésben nem olyan gazdag, mint az Alföld, ezért a *rövid tenyészidejű* kukoricákat vetik. Néha a hűvös május még úgy sem elégíti ki teljesen hőigényét.

A csapadékeloszlás szempontjából viszont előnyösebb helyzetben van, mert júliusban a kukorica virágzásakor több csapadékot kap és biztonságosabban jút a szükséges mennyiséghez, ezért termésátlagai magasabbak a megyében, mint az országos átlag. A térség termésátlagai általában meghaladják a megyei értéket. Mindenütt termelik a Rábaközben, de kisebb ingadozást mutat vetésterületének alakulása. A búza után, a legnagyobb területet foglalja el már hosszú idő óta. Korábban a négyvonalas kukoricákat vetették, ma már a területileg jobban differenciált három, illetve kétvonalas, rövid tenyészidejű hibrideket.

A Rábaköz gazdaságai közül legtöbben az *Iparszerű Kukoricatermelési Rendszer (IKR Bábolna központtal)* és a *Kukorica Szocialista Együttműködési Rendszer (KSZE Szekszárd központtal)* tagjai. A két rendszer hatása érződik a termésátlagok igen tetemes emelkedésében.

A kukorica mellett fontos abraktakarmányt szolgáltat az *őszi és tavaszi árpa* és a *zab*. A tavaszi árpát nemcsak takarmányként hasznosítják, hanem a sör és maláta készítéséhez ipari alapanyagként is. Az őszi árpa igényesebb, belterjesebb viszonyokat kíván, és mivel a téli csapadékot is hasznosítja nagyobbak a hozamai is, mint a tavaszi árpáé. A vizsgált térségben a megyében is ennek ellenére vetésterülete kisebb, mint a tavaszi árpáé. Termésátlagai magasak, a legnagyobb terméshozamokkal tudják produkálni a gazdaságok.

Jóval nagyobb a vetésterülete a tavaszi árpának. Ennek oka egyrészt a tavaszi árpa hőigénye kisebb, csapadékgénye nagyobb, egyenletesebb csapadékelosztást szeret, így jobb adottságokat biztosít a Rábaköz a tavaszi árpának. A további oka az elterjedésének, hogy a Sopronban működő sörgyárat kell ellátni alapanyaggal. Legjobban a mélyrétegű, meszes és televényes, középkötött mezőgazdasági talajokon díszlik. Ez indokolja, hogy vetésterülete a Rábaközben és a Mosoni síkságon a legnagyobb. Termésátlagai jelentősen növekedtek és országos viszonylatban is kiemelkedőek. Árpából is magasabb hozamú fajtákat vezettek be: a Triumpf, Spértan és a Kompoti hazai fajták mellett egyre több Csehszlovákiából behozott fajtát termelnek a söripar részére.

Az állatállomány, különösen a szarvasmarhák számára régóta nagy mennyiségű *szálas és lédús takarmány* termelését teszi szükségessé. A növénytermesztés egyik legkritikusabb ága a szalastakarmány termelés. Mivel az állattenyésztés fejlesztése nagymértékben függ a takarmány mennyiségétől és minőségétől, így nem közömbös, hogy mennyit állítanak elő belőle.

Közülük legjelentősebb a *lucerna*. Nagy tápértékű, fehérjében gazdag pillangós virágú, amelynek a takarmányozáson kívül talajjavító szerepe is van. A Rábaköz a takarmánylucerna optimális termőtájai közé tartozik. Különösen jó feltételek adtak és magas termésátlagokat takarítanak be ezen a területen. Az itt működő gazdaságok közül egy kivételével mindenütt termelik, vetésterülete azonban folyamatosan csökkent, ami nem szerencsés, már akkor sem, ha a hozamok valamelyest meghaladják a megyei átlagot.

A *vöröshere* szénája majdnem azonos értékű a lucernáéval, hozama azonban valamivel kisebb. A lucernát általában szívesebben termelik a gazdaságok, mert évelő növény, biztosabb termést hoz. A szélsőségesen száraz éghajlatot nehezen tűri, így a megye alkalmas termelésére. Elsősorban a Rábaközben termelik, illetőleg a hozzá közeleső Répcesík, Fertő-Hanság medence északi részén. A termésátlagok magasak.

Termelnek még a gazdaságok zabosbükönnyt, bíborherét, csalamádét, silókukoricát is. A legújabban pedig *szudánifű* termelését kezdték meg. Kitűnő zöldségtakarmányt ad az állatok számára, előnyös a termelése. A nagy tömegű zöld felhasználásáért termelik Rábatamásiban, Mórchidán, Kapuváron, Veszékenben.

Fontos még a gyepek hasznosítása, ami közel sem kielégítő színvonalú napjainkban, e téren elsősorban a Rábaközrel szomszédos Hanságban vannak kedvező lehetőségek.

4.2.4. Állattenyésztés

Győr-Sopron megye azon belül a Rábaköz állattenyésztése nagy múltra tekint vissza, már a XVIII. sz.-tól kezdve jelentős az Ausztriába irányuló szarvasmarha, a későbbiekben sertés és baromfi kivitel. A kitűnő értékesítési lehetőségek állandó fejlődést biztosítottak az itt gazdálkodó nagybirtokoknak és parasztságnak egyaránt. A II. világháború előtt is már a legjelentősebb a szarvasmarha-tenyésztés volt és vezető szerepét mindmáig megtartotta. Mindez a kedvező természetföldrajzi tényezőkkel függ össze. A takarmánytermesztés megszabja az állattenyésztés irányát. A Rábaközben a csapadék mennyisége és eloszlása a szalastakarmány termeléséhez kedvező. Viszonylag magas a természetes gyepterületek aránya a Rába völgyében, ezért a rétek részesedése az összterületből itt magas. A legelők minősége jó. A felsorolt tényezők együttesen megfelelő bázist tudtak és tudnak ma is biztosítani a szarvasmarha-tenyésztéshez.

A *szarvasmarha-állomány* számszerinti alakulása viszonylag lassú fejlődést mutatott a megyében az 1960-as évektől napjainkig. Ennek okai, a szálás- és lédús takarmánytermelés sajnos alacsony színvonalon mozog, hosszú évekig ráfizetéses volt az ágazat, a korszerű férőhelyek időnkénti hiánya. A nagyüzemekben fellépő gondok mellett még a háztáji gazdaságokban tartott állatok állandó csökkenése is nehezítette az ágazat helyzetét. A többször is változó jövedelmezőségi mutatók nagyban befolyásolták a megye szarvasmarha-állományának alakulását.

Ezen nehézségek a térségben gazdálkodó termelőszövetkezeteket is sújtották. Ennek ellenére a szarvasmarha-állomány nem csökkent, sőt emelkedő tendenciát mutat (4.10. sz. *abra.*). Az utóbbi 2–3 évben a megyében és országosan is csökkent a szarvasmarhák száma a térségünkben viszont nem. Ez a tény örvendetes, mert ezáltal biztosított a jövőben is e tájon a szarvasmarha-tenyésztés fejlődése.

A szarvasmarha-tenyésztés mellett dinamikusan növekedett a *sertéságazat*. A *sertéságazat* az elmúlt 20 esztendő alatt erősödött meg, a kukoricatermelés fejlődése következtében. Elősegítette a sertések számának gyors emelkedését a kedvező értékesítési lehetőség pl. a kapuvári húszüzem számottevő sonka, bacon stb. exportja. A nagyüzemi sertésenyésztés dinamikusan fejlődött a Rábaközben, csupán 1987-ben figyelhető meg, minimális csökkenés. A termelőszövetkezetek mellett megnövekedett a háztáji- és kisegítőgazdaságokba a sertésállomány, mindez fokozódott az utóbbi két esztendőben.

A *baromfitenyésztés* a nagyüzemi feltételek megteremtésével korán és gyorsan fejlődésnek indult. Az állomány száma azonban erősen változó. Az elmúlt évtized alatt a térség gazdaságaiban, a baromfi-állomány növekedő tendenciát mutat, a baromfitenyésztéssel, foglalkozó gazdaságok száma szinte nem változott, az állomány létszáma azonban jelentősen megnőtt.

A *juhtenyésztés* Győr-Sopron megyében ezen belül a Rábaközben is nagymértékben lecsökkent, csak kiegészítő ágazattá vált. Legnagyobb fejlődését a hatvanas években érte el, majd fokozatosan mérséklődött a kedvezőtlen közgazdasági feltételek miatt. Az 1970-es években nagyon visszaesett a számuk, majd 1980-ra nagyarányú emelkedés figyelhető meg 1987-ig stabilizálódott az állomány annak ellenére, hogy az ágazat hosszú idő óta nagy nehézségekkel küzdött.

A Rábaköz a múltban nevezetes volt *csikóneveléséről*, ma már jelentéktelen a lovak száma a gépesítés következtében.

A megyén belül a Rábaköz térségben jut *100 ha mezőgazdasági területre a legtöbb állat*, az állatsűrűség itt a legmagasabb.

A szarvasmarha- és juhállomány legnagyobb hányada a nagyüzemekben van. A háztáji és kiegészítő gazdaságokban tartott szarvasmarhák száma állandóan csökkent.

A sertés- és baromfitenyésztést illetően már más a helyzet, mert a háztáji- és kiegészítő gazdaságokban mindig sokkal nagyobb volt a szerepe, mint a szarvasmarha-tenyésztésben (annak ellenére, hogy időnként nagyobb hullámozást is megfigyelhetünk a sertések számát illetően).

A legutóbbi évek tendenciája pedig a háztáji gazdaságok erősödését mutatja mindkét ágazatban. Ennek oka: az állatférőhelyek száma az 1980-as esztendőktől már nem fejlődött látványosan, mint az előző két évtizedben, sőt egyre súlyosabb gondot jelent a sertés-tenyésztésben a korszerűtlen férőhelyek aránya (megyei szinten 60%-ra tehető). A szakosított telepek többsége 1970–75 között épült, így már nem elég korszerűek. Gyors javulás nem várható, mert a nagyüzemek beruházási lehetősége, a pénzügyi erőforrások és a dotációk leszűkülése miatt csekély. Ez a magyarázata részben annak, hogy nő a háztáji gazdaságok szerepe, illetőleg a bérhízlalási forma terjed el.

A szarvasmarha-tenyésztésnél más a helyzet, ott a nagyüzemi tartás az elterjedtebb, folyamatosabb a fejlesztés mint a sertés-tenyésztés ágazatban. Ezen egységek különösen a vizsgált térségben fejlődtek kedvező ütemben, mert itt van a megyében a legnagyobb szarvasmarha-állomány, és még további fejlesztéseket hajtanak végre (Csorna, Bősárkány).

Nemcsak a növénytermesztési ágazatokban léptek be a nagyüzemek a különböző termelési rendszerekbe, hanem az állattenyésztést is fokozottabban jellemzi ezen új tenyésztési technológiák terjedése. Mindez elsősorban a szarvasmarha-tenyésztést érinti, a térségben dolgozó nagyüzemek legalább egy, de van olyan gazdaság, amelyik két rendszernek is tagja. Legtöbb gazdaság az Agráripari Szövetkezetek Közös Vállalattal (BOS COOP) áll kapcsolatban, de jelentős azoknak a termelőszövetkezeteknek a száma, amelyek beléptek a Kaposvári Szarvasmarhatenyésztő Közös Vállalatba (KSZKV) illetőleg az Agrár-fejlesztő Közös Vállalatba (Taurina).

A *sertés-tenyésztés* fejlődését is elősegítik a *különböző termelési rendszerek*, de itt már jóval kevesebb gazdaság tagja a Kaposvári Hibridsertés Tenyésztő és Értékesítő Közös Vállalatnak (KANYB) és az Ipszerű Hústermelést Szervező Közös Vállalatnak

(ISV). Ez a tény részben azzal magyarázható, hogy a megye saját kezdeményezésű sertés-tenyésztést elősegítő rendszert hozott létre a Győr-Sopron megyei Állatforgalmi és Húsipari Vállalat „Kisalföldi Sertéstermelő Gazdasági Társaság” néven. A térség 23 nagyüzeme közül 16 tagja ennek a társulásnak, így csak azok a gazdaságok nem állnak kapcsolatban a megyei társulattal, amelyek nem, vagy csak jelentéktelen sertésállománnyal rendelkeznek.

4.2.4.1. Szarvasmarha-tenyésztés

A megye legjelentősebb szarvasmarhatartó körzete ma is a Rábaköz. A termelőszövetkezetek megalakulása után is fontos cél volt a szarvasmarha-tenyésztés fejlesztése. Nem a mennyiség növelésére fektették a hangsúlyt, hanem a minőségi mutatók javítása volt az elsődleges cél Győr-Sopron megyében. A térségben kedvezően alakult az állomány létszáma és a minőségi fejlődés is. Az 1970-es évek végétől 1987-ig a szarvasmarhák száma növekedett. 1976-ban a megye szarvasmarha-állományának 19,8%-a volt e térségben, 1987-ben már 26,3%-a, ez számottevő fejlődést bizonyít.

A számszerű növekedés mellett jelentős volt a minőségi fejlődés. Előtérbe kerültek azok a fajták (Holstein friz, Hereford), amelyek az optimális tenyésztési paramétereket – mind mennyiségileg, mind minőségileg – biztosítják. Megváltozott az állomány genetikai bázisa, mert ma már teljesíteni kell a korszerű állattartó technológiai igényeket, az ipari rendszerű tartástechnológiát. Ennek eredményeként a fajtaösszetétel jelentősen változott.

A megye szarvasmarha-állományából való részesedés a Rábaközben (%):

	1980	1987
tejhozamú fajták	20,6	31,3
kettőshozamú fajták	35,4	24,7
húshozamú fajták	29,9	49,8

Örvendetes a *tejhozamú* szarvasmarhák növekedése, mert ez a minőségi tejtermelésben mutat komoly előrelépést – jelenleg a tejtermelés jövedelmezősége magasabb mint a hústermelésé – ennek következtében a térség szarvasmarha-tenyésztése jövedelmezőbbé vált, mint az 1960–1970-es években. Alapos változást mutat a kettős hasznú állomány számának lecsökkenése, és százalékos részesedésének változása. Az 1970-es évek közepén még szívesebben tartották a kettős hasznú szarvasmarhákat, mert a tejtermelés terén is elfogadható eredményeket hozott és a hústermelésben is. 1987-re a térség elsősorban a *tejtermelésre specializálódott*, ezért növekedett még a tejhozamú állatok száma.

A hústermelés jövedelmezősége az utóbbi években romlott, ezért a megyében tartott húshasznú szarvasmarhák száma lecsökkent. Mindez a területre nem jellemző, mert 1980–87 között szinte ugyanannyi az állomány létszáma, a megyén belüli részesedése viszont 29,9%-ról 49,8%-ra nőtt.

A tejhasznú állomány növekedése meghozta a várt eredményt 1980-hoz viszonyítva az egy tehénre jutó tejtermelés 906 literrel növekedett. Az egy tehénre jutó tejtermelés megközelíti a megyei átlagot (országos viszonylatban is magas). A megyén belül pedig a Rábaköz érte el a legmagasabb átlagot már évek óta, 1987-ben a megyei átlagnál valamivel kevesebb volt az egy tehénre jutó tejtermelés (4.11 sz. ábra).

Annak ellenére, hogy a szarvasmarha-tenyésztés tejirányú, mégis előkelő helyen áll a vágómarha értékesítés terén is. Az itt található gyepek hasznosítására legjobban a mostoha körülményeket tűrő húshozamú szarvasmarhafajták alkalmasak. Sokkal több szarvasmarha tartására lenne lehetőség, ha a *húst megfelelő áron tudnák* értékesíteni és a *jövedelmezőségi mutatók kedvezőbbek* lennének. Győr-Sopron megye vágómarha értékesítéséből 1980-ban a Rábaköz 21%-kal 1987-ben 24,1%-kal részesedett, mivel a megye más kistérségein visszaesett a húsmarha tartás.

4.2.4.2. Sertésenyésztés

A szarvasmarhatartás mellett az állattenyésztés másik fontos ágazata a sertésenyésztés. Szintén régi múltra tekint vissza, bár hosszú ideig csak a szarvasmarha-tenyésztés mögött említhetjük. Ez a kettő az utóbbi 25 esztendőben megváltozott, mert a sertéságazat különösen jó ütemben fejlődött.

A térség sertésenyésztése a megye sertésállományából kiemelkedik. Ennek oka részben, hogy a kapuvári húszüzem közelről ellássák nyersanyaggal.

A nagyüzemi sertésállomány létszáma az 1980-as évek elején volt a legmagasabb. 1987-re elenyésző csökkenés tapasztalható, amit pótol a háztáji és kisegítő gazdaságokba leadott sertések mennyisége. Az elmúlt esztendő adatai azt mutatják, hogy a *sertéságazat súlypontja egyre jobban a háztáji gazdaságokra tevődik át.* (7 gazdaságban 1987-re megszűnt a sertésenyésztés). A sertésenyésztésben is egyre jobban előtérbe kerül a minőségi követelmények emelése. Ennek érdekében állománycserét hajtottak végre a gazdaságok nagy részében.

Az 1980-as évek elején fokozatosan bevezették a Kohy, fehér lapály, holland lapály, F1, Hungahib, Tetra fajták tenyésztését. A minőségi mutatók javítását elősegítette a „Kisalföldi Sertéstermelő Gazdasági Társaság” működése és a különböző országos rendszerekhez való csatlakozása a gazdaságoknak. Az iparszerű termelés bevezetése jelentős előrehaladást eredményezett. A „Kisalföldi Sertéstermelő Gazdasági Társaság” nemcsak a minőségi mutatók fejlesztésére jó példa, hanem arra is, hogy a feldolgozóipar, hogyan teremtsen kapcsolatot a termelőüzemekkel és ösztönzi, segíti a gazdaságokat. Mivel a Győr-Sopron Megyei Állatforgalmi és Húsipari Vállalat gesztorságában jött létre, ezért a társaság céljait elsősorban a feldolgozóipar igényeinek megfelelően határozzák meg. Javítani kell a sertések minőségét, kiemelten a *sonkából és lapockából* kitermelhető színhús arányát. Ez különösen fontos szempont Kapuvár környékén, aholis fő feladat az *exportra* termelő húszüzem megfelelő minőségű nyersanyaggal való ellátása. Itt hagyományosan a bacon és sonka sertéseket tenyésztették hosszú ideje.

Az Állatforgalmi- és Húsipari Vállalat nemcsak a nagyüzemeket segíti a tenyésztés terén, hanem a kistermelőket is ellátja hízlalási alapanyaggal, továbbá vemheskocákat helyeznek ki. Az akció eredményeként sikerül a megyéből felvásárolni a szükséges alapanyagot megfelelő mennyiségben és minőségben.

A megye nagyüzemeiből felvásárolt sertéshús 15%-át a Rábaköz adta 1980-ban, ez az arány csökkent a gazdaságok sertésállományának következményeként, 1987-ben 10,8% volt. A térségből felvásárolt sertéshús mennyisége azonban nem esett vissza, mert a háztájból pótolják.

4.2.4.3. Baromfitenyésztés

A két legfontosabb haszonállattartáson kívül nagy hasznot hozott és hoz ma is a baromfitenyésztés. Az állomány gyakran változik, összefüggésben a piaci lehetőségekkel. Leghamarabb ebben az ágazatban alakult ki az iparszerű tenyésztési és tartási technológia. Az utóbbi években a nagyüzemekben – hasonlóan a sertésenyésztéshez – a baromfitenyésztésben is igyekeznek a háztáji gazdaságokat bevonni a termelésbe. 1980-ban a megyében még 20 termelőszövetkezet foglalkozott baromfival 1986-ban már csak 13. A Rábaköz nagyüzemeit alapvetően nem érintette e változás, Kapuváron, Veszékeny, Györsövényházán, Páliban, Rábaújfalun, Szanyban megszüntették az ágazatot. Ugyanakkor Beleden, Bősárkányon, Rámapordányban pedig újból foglalkoznak baromfival. Az átszervezések folytán a térségben tartott baromfi-állomány nem csökkent, sőt emelkedett, 1987-ben a nagyüzemekben tartott baromfik 11%-át itt tartották. A háztáji gazdaságokról nincsen pontos kimutatás.

Örvedetes, hogy a nagyüzemek közül néhány helyen foglalkoznak *libatenyésztéssel* is (Farád, Rábaújfalu, Szány, Rábaszentandrás). A viziszárnnyasok tenyésztéséhez kedvező lehetőségeket találunk a számos vízfolyás közelében, mindezt még nem használják ki kellőképpen, pedig a libamáj, libatoll stb. értékesítésének nagy lehetőségei vannak külföldi (tőkés) piacon.

Az ÁFÉSZ-ek felvásárlási adatai azt mutatják, hogy háztáji gazdaságokban számottevő baromfit tartanak és értékesítenek.

4.2.4.4. Juhtenyésztés

A juh sem a megye állattenyésztésben, sem a térség állattenyésztésében nem játszik jelentős szerepet, annak ellenére, hogy a megye juhállományának 31,9%-a volt a Rábaközben, 1987-ben. A juhállomány 1976-ban még csak 1682 db volt, 1980-ra 102 655 db-ra növekedett. 1987-re kismértékű volt csak az állomány változása, a megye összállományából azonban mégis 9,3%-kal növekedett a részesedése, mivel más kistájakon dolgozó termelőszövetkezetek felszámolták a juhászatot. A vizsgált térségben is csupán csak 6 nagyüzem foglalkozott az ágazattal, 2 gazdaság közülük is minimális létszámmal.

A juhtenyésztés hosszú évek óta komoly gondokkal küzd, mert a legtöbb esetben gazdaságtalan az alacsony felvásárlási árak miatt. A juhtenyésztés fejlesztése és a jövedelmezőségi mutatók javítása érdekében a Lajta-Hansági Állami Gazdaság gesztorságában Juhtenyésztési Gazdasági Társulás alakult. A társaság tagjai közé beléptek a rábaközi gazdaságok is, annak érdekében, hogy javítani tudják gyapjútermelésüket, – illetőleg a jó export-lehetőség miatt – a peccsenyebárány értékesítést.

4.2.5. Kiegészítő tevékenységek

Győr-Sopron megye közös gazdaságaiban a meghatározó, az alaptevékenység. A növénytermesztés és az állattenyésztés dominál. Kevés azoknak a gazdaságoknak a száma, ahol az alaptevékenység százalékos aránya 60% alatt van. A Rábaközben csupán öt nagyüzemre jellemző ez. (Bősárkány, Rábcakapi, Kóny, Rábatamási, Móríchida). 1980-ban még egy termelőszövetkezetre sem volt jellemző az alaptevékenység visszaszorulása, ám 1980 óta jelentős változás ment végbe e téren, hiszen szinte mindegyik gazdaságban megjelenik a kiegészítő tevékenység.

A *melléküzemágakban* sokrétű tevékenységet folytattak. Ipari tevékenységet a legkülönbözőbb szakmákban, pl. lakatosüzemben, faiparban végeznek bér munkát, vagy varrodai tevékenységet folytatnak, bizonyos szolgáltatásokat nyújtanak. Az ipari tevékenység körébe tartoznak az *élelmiszeripari* ágazatok közül a vágóhidak, az édesség előállítás és kiszerelés a győri Keksz-és Ostyagyár és a petőházi cukorgyár részére. Bér munkában foglalkoznak a *hűtőipar* számára zöldségfélék előkészítésével (Mórichida, Rábaszentandrás).

A különböző ipari tevékenység mellett nagyon elterjedt a kavicsbányászat (geológiai szerkezet miatt) és a homokbányászat.

A gazdaságok zömében működik *építőipari részleg* is (Beleden és Bogyoszlón még betonipari termékeket is állítottak elő). A felsorolt tevékenységük mellett még fontos a *belkereskedelmi hálózat* is. Legnagyobb számban húsboltot tartanak fenn, (a Rábaközben négyet), zöldség- és virágboltot is működtetnek. Kapuváron kívánatos lenne fejleszteni a zöldségelárusítóhelyek számát a lakosság jobb ellátása érdekében.

4.2.6. A Rábaköz mezőgazdaságának értékelése

A vizsgált térség gazdaságait a természeti adottságaik, földterületük nagysága, valamint munkaerő ellátottságuk alapján csoportokra oszthatjuk, ugyanakkor más-más elosztást mutatnak az egységek a jövedelmezőségi mutatók alapján.

A *termelést* vizsgálva egyes tényezők befolyása különösen jelentős pl. talajminőség, éghajlati adottságok, eszközellátottság, műtrágya használat stb.

A gazdasági, társadalmi tényezők meghatározzák a termelés térbeli szerkezetének alakulását. A szakirodalomban többször és többen foglalkoztak a különböző körzetek meghatározásával.

Kristóf J. (1968) a következőket írta „A Kapuvár–Pápa–Somló-hegy vonalától Ny-ra eső területen a községek zömében a szarvasmarha-tartásnak 30–40%, a sertésbaromfitartásnak 30–35% arányát találjuk. A talajviszonyoktól függően helyenként burgonya (zöldség termelés) másutt a cukorrépa aránya nagyobb. A szarvasmarhatartás a gyepek mellett jelentős pillangós takarmány-termelésre alapul a Rába-völgyében”.

Enyedi Gy. 1975-ben már az ország területén 27 körzetet, s ezeken belül további 66 alkörzetet határolt el. Magas eszközellátottságú térségek húzódnak összefüggő zónában a Dunántúl É-i, ÉK-i részén a fővárostól Ny-ra és D-re. Figyelemre méltó a hasonló színvonalú, és magas szintű gazdálkodás ebben a változatos földrajzi adottságú és termelési szerkezetű térségben. E térség több körzetre és alkörzetre osztható.

A vizsgálatok alapján *Győr-Sopron megye területére* esik

- a) Az *Alpokalja É-i* részének nagy területe Sopron és Kőszeg közé sorolható.
- b) A Kisalföld É-i része a Szigetköz, a Mosoni-sík és a Győri medencéből Győr térsége. A területeket mindig a legfejlettebb növénytermelés és a hozzá kapcsolódó állattenyésztés jellemezte. Gazdálkodása belterjes, kiemelkedő színvonalú.
- c) A *Rábaköz és a Marcal-medence* jó közepes színvonalú terület. Mindig is jelentős volt az állattenyésztés, különösen a szarvasmarhatartás. Alacsony jövedelmezősége a gazdaságokat a növényi árutermelés fokozására kényszerítette.

Enyedi György megállapításait jó tíz évvel ezelőtt írta le. Azóta alapjaiban nem történtek tetemes változások, de némi árnyalati különbségek megfigyelhetők.

Az 1970-es években még nagyon jól jövedelmező *növénytermesztésben* az utóbbi esztendőekben *változás* állt be. Ez részben az évek óta történő aszályos esztendők hatásként jelentkezik. Ennek következtében a növénytermesztés egyes ágazatai már kevésbé jövedelmezők.

Jobb pozícióba került a *szarvasmarha-tenyésztés* azáltal, hogy növekedett a tej felvásárlási ára és ez különösen kedvezően érintette ezt a térséget, hiszen hosszú évekig az egyik legnagyobb gondot ezen tényező alulértékelése okozta. Kedvezőtlen jelenleg a marha- és sertéshizlalás felvásárlási árának *stagnálása*, így jelenleg a marhahízlalás kevés hasznot eredményez. Negatív hatását gyorsan igyekeztek a gazdaságok kiküszöbölni, mivel nagymértékben ráálltak a tejhasznú szarvasmarhák tenyésztésére.

Ha a térség termelőszövetkezeteinek eredményeit 1987-ben nézzük, akkor az *alaptervekenységen* belül ehhez 8 termelőszövetkezetben az állattenyésztés hozzájárulása magasabb 60%-nál, 2 gazdaságban 50% feletti, és további 4 nagyüzemben 40%-nál több. Ez azt jelenti, hogy a térségben gazdálkodó 23 termelőszövetkezetből *14 gazdaságban* jelentősen megerősödött az *állattenyésztés aránya*, ami örvendetes tény. Sajnos még 4 gazdaságban mind előfordul, hogy ráfizetéses az állattenyésztés, ami a marha- és sertéshízlalás valamint a juhtenyésztésből adódik.

A kedvezőtlen közgazdasági tényezők ellenére 1980-hoz viszonyítva 11 termelőszövetkezetben emelkedett a termőterület-egységre jutó húsertékesítés 1987-re, 12 gazdaságban azonban visszaesés figyelhető meg. Győr-Sopron megye termelőszövetkezeteinek termőterület-egységre húsertékesítését tekintve 1987-ben a Rábaköz adta az értékesített szarvasmarha: 32,8%-át, a sertés: 45,5%-át, a juh: 57,9%-át, a baromfi: 40,8%-át. Az összes húsertékesítésből pedig 39,1%-kal részesedett (Az állami gazdaságok adatait nem vettük figyelembe).

A növénytermesztést és állattenyésztést tekintve egyaránt voltak olyan ágazatok, amelyek fejlődést eredményeztek, de ha egységében nézzük a 100 Ft költségre jutó eredmények alapján elért helyezéseit az egyes gazdaságoknak, akkor arra a megállapításra juthatunk, hogy a már említett *közepes színvonalú* gazdálkodásból *nem tudtak* kilépni. A nagyüzemek zöme (15) a 30–60 helyezés között található (1980–87-es évek átlagát tekintve).

Vannak azonban már évek óta *kiemelkedően jól gazdálkodó* termelőszövetkezetek: Szil, Rábapordány, és Bogyoszló. A megye fejlettebb északi térségéhez kapcsolódik még Rábacsanak, Beled, Csorna és Farád.

Reménykeltő, hogy csupán két nagyüzem ért el a megye több gazdaságához viszonyítva gyengébb eredményeket.

Az egy főre jutó üzemi termelési érték mindenütt növekedett 1980 és 1987 között, ez az intenzívebb gazdálkodásra való törekvést mutatja.

A megye számára fontos a térség dinamikus fejlődése, mivel a mezőgazdasági termelés tetemes hányada e területről kerül ki. Nemcsak a megye ellátásában játszik jelentős szerepet, hanem más térségek ellátására is kihatással van, tejet, húst, gabonát, zöldséget szállít más megyékbe (Veszprém, Vas, Komárom). Ezen felül az ÁFÉSZ-en keresztül különösen jó lehetőségei nyílnak a *közeli Ausztria és Csehszlovákia* piaci igényeinek kielégítésére (dióbel, méz, mák, bab, nyúl, gyógynövény, friss zöldség és gyümölcs).

A fejlődést nagymértékben elősegítené, ha a gabona növények mellett fokoznák a

takarmány- és ipari növények termelését, figyelembe véve a világpiacon végbemenő gyors változásokat. A gazdaságok egy része már a kezdeti lépéseket megtette, mert olyan növényeket kezdett termelni, amelyek hatékonyabban hasznosíthatók: szójabab, szudáni-fű. Az állattenyésztés fejlődése érdekében meg kell oldani a *takarmánynövények gazdaságos és – minőségileg, mennyiségileg egyaránt elegendő termelését*. Amennyiben ez a hosszú ideje nehezen kezelhető feszültségforrás megoldódik, úgy a hústermelés is gazdaságosabbá válhatna a megfelelő takarmányellátás következtében.

Jobban ki kell használni a *zöldségtermesztés* kedvező adottságait. Megfelelő *tároló kapacitás kiépítésével* kiváló lehetőségek nyílnának a gazdaságosabb értékesítésre. A zöldségtermeléssel összefüggésben szükséges lenne a feldolgozás fokozása is. (Nem kizárólag csak az uborkára gondolunk). Tőke hiányában társulati vagy közös vállalati formában esetleg külföldi tőke bevonásával találhatunk erre megoldást. Hatékonyabb együttműködésre lenne szükség a győri Hűtőházzal.

Fokozni lehetne a *húsfeldolgozást* akár az ÁFÉSZ-ek keretein belül, másutt már van rá példa: felvágottakkal, különböző húskészítményekkel látják el Győr üzleteit. Integratívabb kisüzemi hálózatot kell létrehozni.

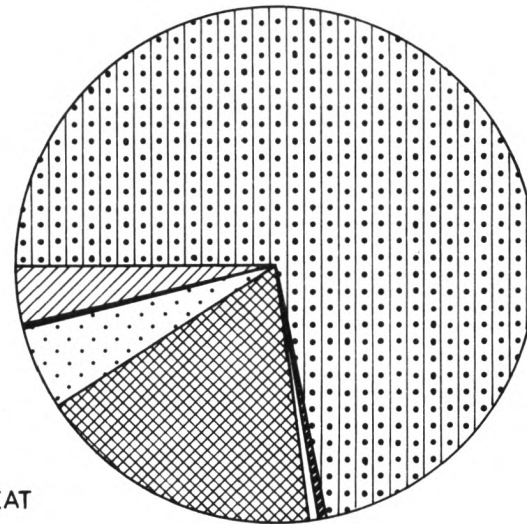
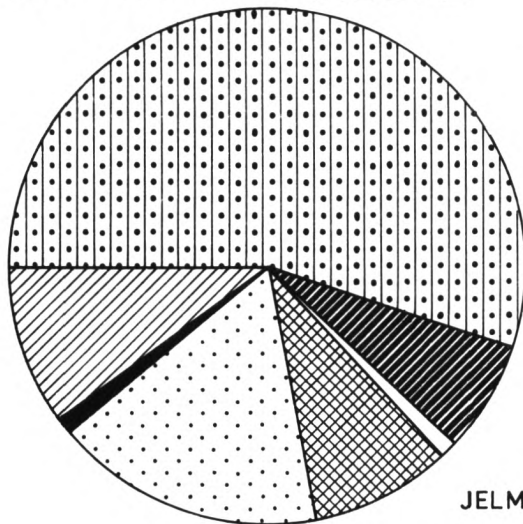
Érdemes lenne fokozni a *víziszárnyasok tenyésztését*, illetőleg a *kisállattenyésztést* (nyúl), mert ezen cikkek jól értékesíthetők külföldön.

Hatékonyabban kell támogatni a *háztáji, kiegészítő gazdaságokat*, hiszen a munkaigényes ágazatok egyre inkább e szektorba összpontosulnak. Ezért szükséges megfelelő takarmány, vetőmag, szaporítóanyag, hizlalási alapanyaggal (baromfi, sertés) való ellátásuk. Meg kell szervezni a háztáji és kiegészítő gazdaságokban dolgozók részére a továbbképzésüket biztosító tanfolyamokat, ahol megismerkednek az új termékekkel és technológiákkal. Jól szervezetté kell tenni a háztájiban megtermelt termékek felvásárlását, áruösztönző közgazdasági környezetet kell teremteni.

Fejleszteni kell a nagyüzemek *gépparkját*. Törekedve a talajok javítására, illetőleg a térségben a meliorációs munkálatok kiterjesztésére (vízrendezés). Nagy hátrányt jelent a mezőgazdaság fejlődése szempontjából a *rábaközi települések infrastruktúrájának* elmaradottsága, ezen mielőbb változtatni szükséges a gyorsabb áruszállítás megoldása, továbbá a telefonhálózat fejlesztésének javításával is.

GYŐR-SOPRON MEGYE

RÁBAKÖZ

JELMAGYARÁZAT

SZÁNTÓ

KERT

GYÜMÖLCSŐS

RÉT, LEGELŐ

ERDŐ

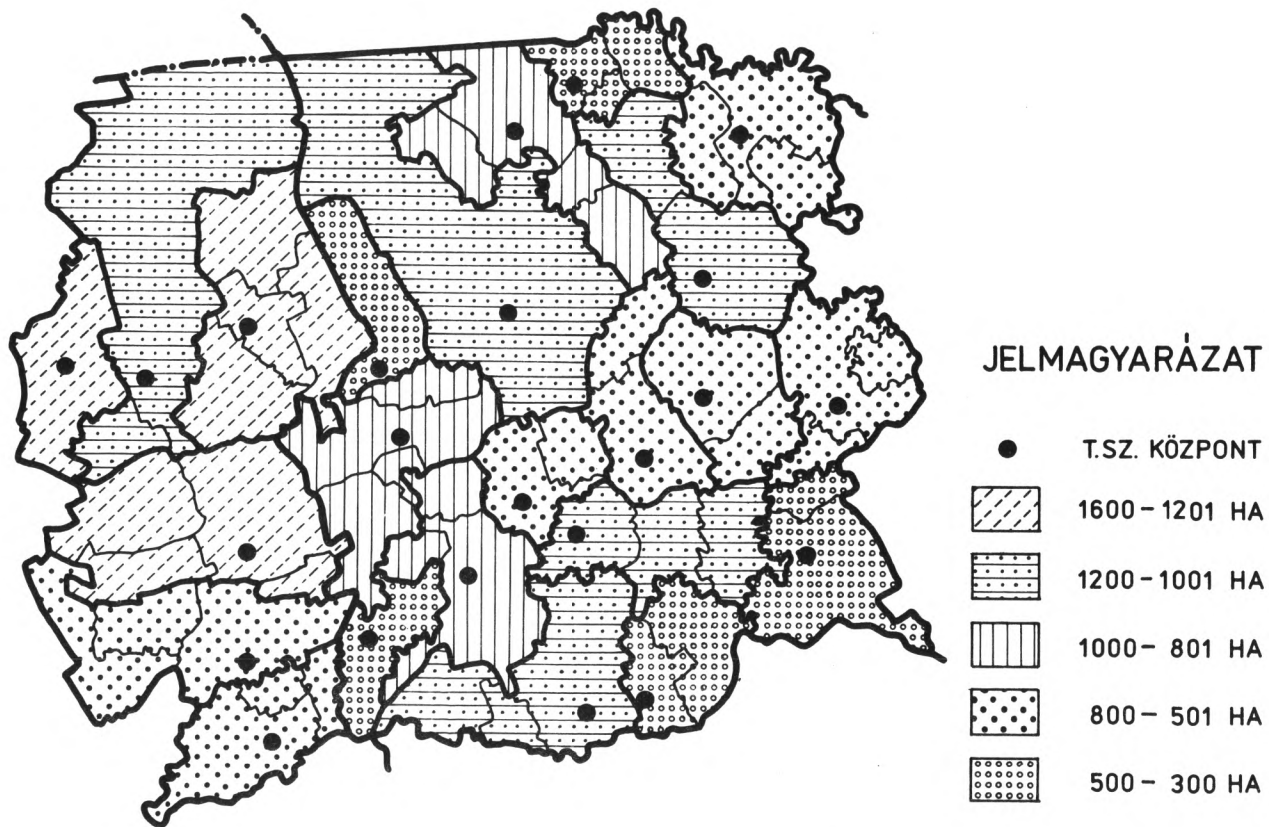

NÁDAS

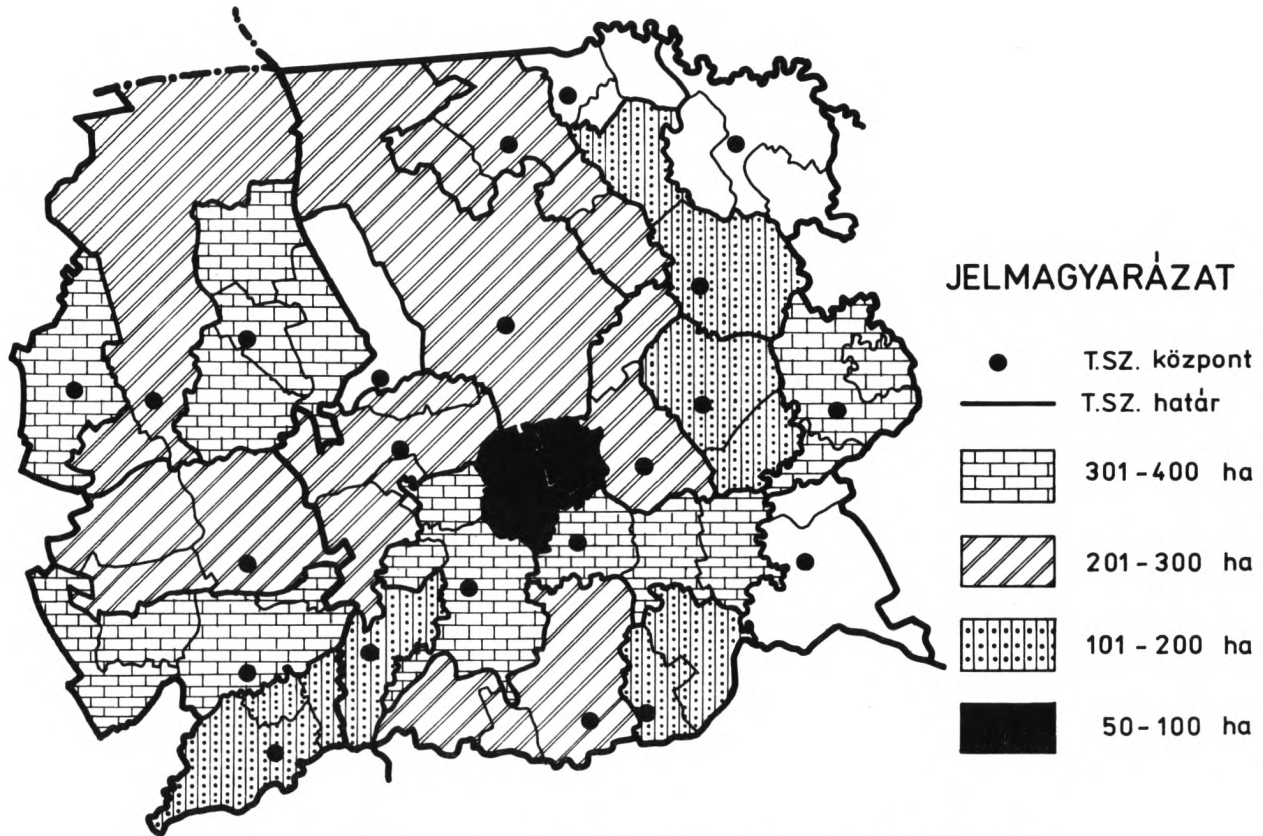

MŰVELÉS ALÓL KIVETT TERÜLET

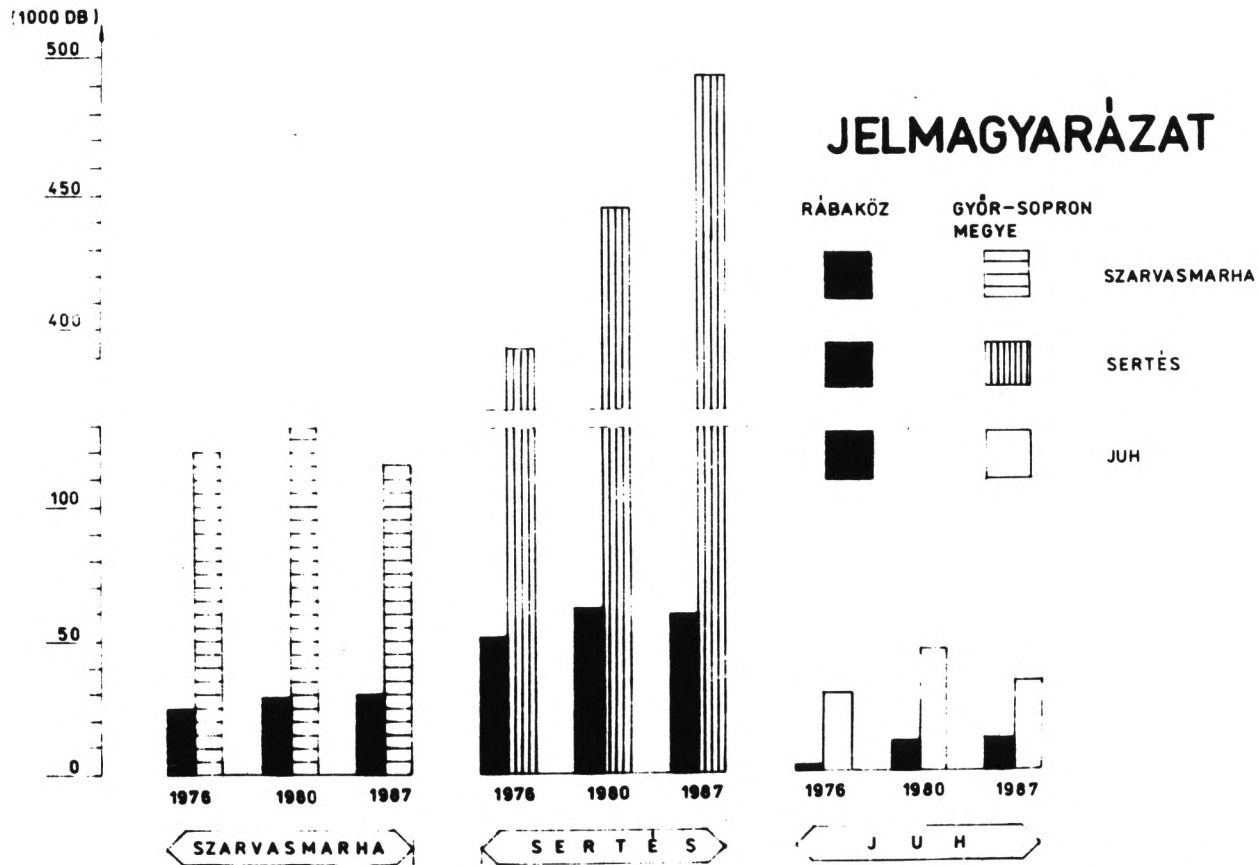
4.6. sz. ábra: Győr-Sopron megye és Rábaköz földterületének művelési ágak szerinti százalékos megoszlása (1987)

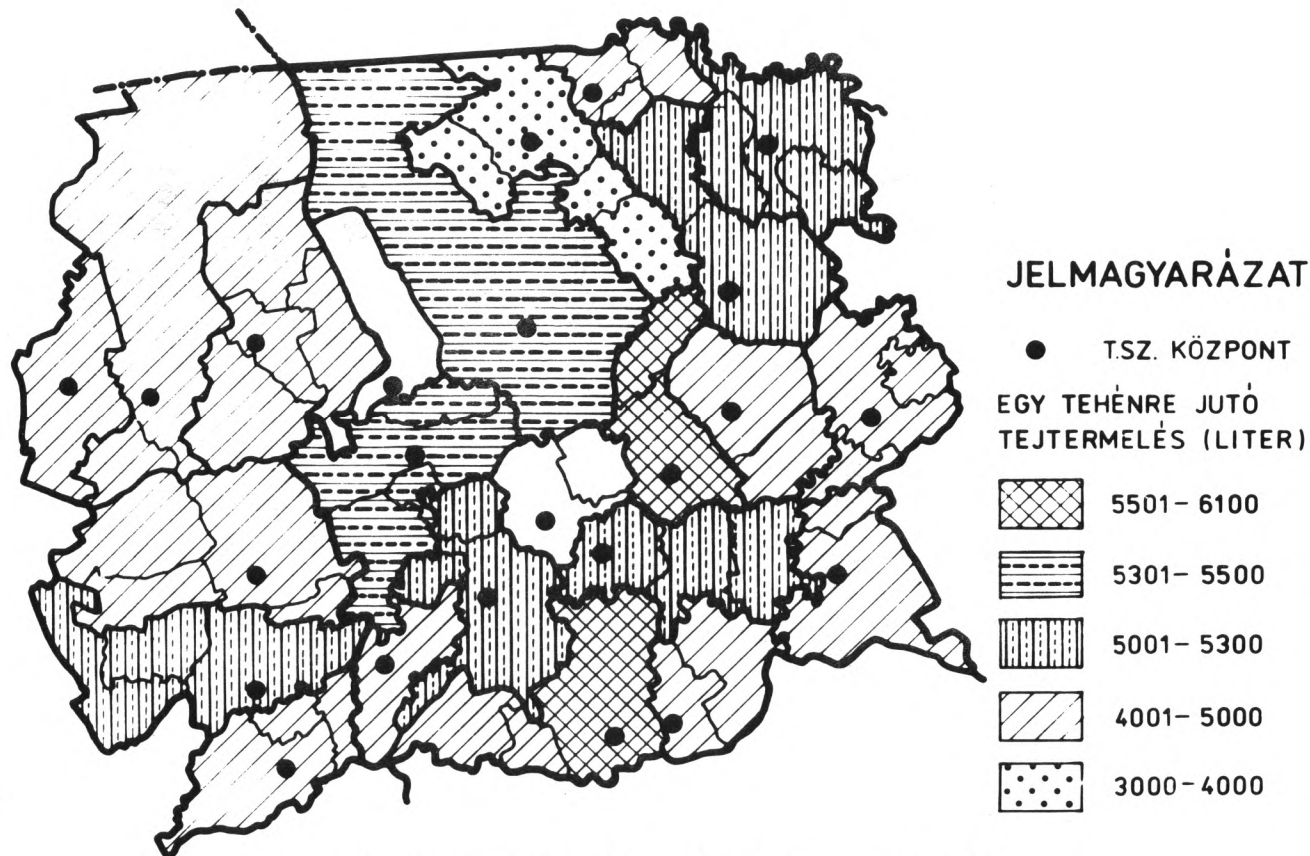
4.7. sz. ábra: A búza vetésterületének alakulása a Rábaközben (1987)

4.9. sz. ábra: A cukorrépa vetésterülete a Rábaközben (1987)

4.10. sz. ábra: Rábaköz nagyüzemeinek és a megye állattenyésztésének megoszlása (1976, 1980, 1987)

4.11. sz. ábra: Tejtermelés a Rábaköz nagyüzemeiben (1987).

5. KÖZLEKEDÉS ÉS KOMMUNIKÁCIÓ

Egy térség térszerkezetének feltárásához számos társadalmi, gazdasági elemzés szükséges, amelynek nélkülözhetetlen része a közlekedési hálózat, az azon bonyolódó közlekedési kapcsolatok és a közlekedési ellátottság vizsgálata.

Győr-Sopron megye közlekedési helyzete különösen kedvező, mert az ún. „északnyugati kapu” szerepét tölti be. Számos közúti és vasúti határátkelő pontja segítségével kapcsolódik a szomszédos országokhoz.

A megyében nem kevés első-, és másodrendű főútvonal található, amelyek forgalma nemcsak az országnak, hanem Európa vérkeringésének is szerves részei. A megye egyes főútvonalai az európai „E” jelű nemzetközi utaknak is részei, mint például E 60 út, mely a hazai számozásban az M1-nek, az E 65 és E 75-ös utak, melyek a hazai számozásban szintén az M1-nek, valamint 86-os utaknak felelnek meg. Az E 65-ös út Rajkánál lép az országba és Csornán, Szombathelyen, Körmenden, Nagykanizsán keresztül Letenyénél hagyja el az országot, É-D-i irányban átszelve a Rábaközt. Sajnos vonalvezetése, minősége, még nem tesz eleget az előírt európai szabványnak. Az E 75-ös út szintén Rajkánál E 65-ös úttal együtt éri el az országot, majd Mosonmagyaróvárnál E 60-ashoz csatlakozva Budapestig a hazai számozású M1-es útnak felel meg, majd Budapesttől Kecskemét-Szeged irányában Röszkénél lép ki az országból. A megyében a harmadik „E” jelű nemzetközi út az E 60-as, amely Hegyeshalomnál lép be és Budapestig a hazai M1-nek felel meg, onnan a 4-es, majd Püspökladánytól Ártándig, a román határig a 42-es hazai számozású útnak felel meg.

A megyében az említett, az európai úthálózatához is hozzátartozó főútvonalakon kívül még a 85, 84, 82, 83, 81 és 14 számú főútvonalak találhatók.

A szűkebben vizsgált térségben, azaz Rábaközben, illetve a közigazgatásilag lehatárolt Csorna és Kapuvár városkörnyékében a főútvonal hálózat már gyérebb, csupán a 85-ös és 86-os főútvonalak haladnak itt át, amely a Győr-Sopron megyei főútvonal hálózatnak mindössze 18,7%-a. Ez nem jelent ritka úthálózatot, alacsonyabb rendű utakkal a térség jól ellátott, a sűrű településhálózatot sűrű úthálózat kapcsolja össze. A települések és a vasúthálózat kapcsolatáról a térség vasúthálózatának rövid áttekintése után számolunk be.

Győr-Sopron megye vasúthálózata három igazgatósághoz tartozik, a MÁV Szombathelyi Igazgatósághoz, GYSEV Igazgatósághoz, és a MÁV Budapesti Igazgatósághoz, tehát az üzemeltetést illetően egy heterogén terület, amit figyelembe kell venni. A Rábaköz vasúthálózata két igazgatósághoz, a MÁV Szombathelyi Igazgatósághoz, vala-

mint a GYSEV Igazgatóságához tartozik. Vasúti csomópontjaként Csornát említhetjük, mivel a térség három vasútvonala itt találkozik, illetve innen ágazik el. A legnagyobb személy- és teherforgalmat a GYSEV vonal bonyolítja le, mely a megye öt városából négyet összeköt, és NY–K irányban szeli át a Rábaközt. A Hegyeshalom-Szombathely vasútvonal É-D-i irányból fut és Csornán keresztezi a GYSEV vonalat. Csornáról indul ki az előző kettőnél kisebb személy- és áruforgalmat lebonyolító Csorna-Pápa vasútvonal.

A két városkörnyék 58 településéből 22 településben van vasútállomás (28%), ami valamivel kevesebb, mint a megyei átlag (40%). Az 1968-ban megjelenő Közlekedéspolitikai Konceptióban meghatározott MÁV által gazdaságtalannak minősített kisforgalmú pályamegszűntetések csak részben érintették a térséget. Megszűntették Kapuvár ma közigazgatási határán belüli 42 km hosszú gazdasági vasutat, mely térségében áruszállításon kívül személyszállítást is bonyolított a Fertő-tó felé eső külterületek és a városközpont között, és ezt a kapcsolatteremtést mind a mai napig közúton nem sikerült megvalósítani.

A közlekedési hálózat és a településhálózat között mindig szoros kapcsolat figyelhető meg. Így van ez a vizsgált térségben is. Az úthálózat sűrű, bár a főútvonalak az 58 településből mindössze 9 települést érintenek, de mi ennél jobban utal az úthálózat valódi hálózatjellegére, kapcsolódási lehetőségére az, hogy mennyi a bekötőútvégi „zsákút” helyzetben lévő települések száma. Ebben a térségben mindössze három ilyen település található, azok is Csorna városkörnyékében. Kapuvár városkörnyékében egy önálló település sincs ilyen helyzetben. Az említett három zsákút helyzetben lévő település: Mérges, Tárnokréti, Rábasebes. Talán még ebbe a kategóriába lehet sorolni rövid ideig Rábapatonát is hiszen a főútvonalról elágazó bekötőút végén helyezkedik el, de határában már megnyílt az új Rába-híd, amely Koroncó felé teremt majd összeköttetést, de egyelőre a két település között csak földút van.

Nem foglalkozunk adott településhatáron belül az ott található majorságok, külterületek hálózatban elfoglalt helyével. Ez különösen a nagy területen elhelyezkedő Kapuvár és Csorna külterületeit érintené, mivel a városhatár a Hanságig és az országhatárig ér, és területünkön belül több apró szórványt, majorságot találhatunk, amelyeket nem kezelünk önálló településként.

A térség településeinek közlekedési ellátottságára vonatkozó néhány mutató az alábbi:

	Csorna		Kapuvár	
	városkörnyékben			
	db	%	db	%
1. Főútvonallal rendelkező települések	6	14,6	3	17,6
2. Vasútállomással rendelkező települések	15	36,6	6	35,3
3. Főútvonallal is és vasútállomással is rendelkező települések	4	9,8	4	23,5
4. „Zsákút” helyzetben lévő települések száma	3	7,3	–	–

A táblázat számértékeit hasonlítsuk össze Barany megye hasonló településhálózattal rendelkező városkörnyékeinek ugyanezen mutatóival! (Erdősi–Horváthné–Jónás–Kováts, 1986). Míg a vizsgált városkörnyékekben az 58 település közel 3 fekszik „zsákút” helyzetben, s ez összesen 5,2%-a a térség községeinek, addig Barany megye városkörnyékeiben ez az arány 35–33% között mozog.

5.1. Személyközlekedés

A hazai személyközlekedésben alapvető változások játszódtak le és ezek a vizsgált térséget sem kerültk el. Az átalakulások az elmúlt 20–25 évben a következőkben nyilvánultak meg:

- utazási kedv felerősödött,
- folyamatosan növekszik a tömegközlekedési igény, és a tömegközlekedésben való részvétel,
- a távolsági autóbustutazási teljesítmény 20%-kal meghaladja a vasútit,
- a vasúton igénybe vett utazás csak kevésbé csökkent,
- kibontakozott egy teljesen új utazási mód, a személygépkocsi közlekedés.

Mivel az utóbbi tényező a tömegközlekedés szerepét nem csökkentette, ezért így mind a kettővel foglalkoznunk kell. Ezt az is alátámasztja, hogy a tömegközlekedést lebonyolító VOLÁN autóbuszállomány több mint 11-szeresére, az elszállított utasok száma közel 30-szorosára emelkedett az utóbbi 20–25 évben az országban.

5.1.1. A térség tömegközlekedése

A bevezetőben megfogalmazott cél teljesítésére, azaz a közforgalmi személyközlekedésen keresztül a térség kapcsolatrendszerének feltárása érdekében nem a közlekedési ellátottságra és az alaptevékenységre vonatkozó követelmény- és feltételrendszereknek a térbeli leképzése az elemzés feladata, hanem a rendelkezésre álló ellátottságból kiindulva az *elérhetőség* vizsgálata.

Az elérhetőség látszólag egy túl egyszerű fogalom, csak használata és mérése során derül ki annak bonyolult volta. Az elérhetőséget általában két aspektusból közelíthetjük meg, egyrészt a térbeli, másrészt a társadalmi oldalról. A térbeli oldal, vagy más néven az elérhetőség fizikai oldala két földrajzi pont közötti, két település közötti közlekedési kapcsolatot vizsgálja. Ez a vizsgálat a közlekedésföldrajz témaköréhez tartozik. Az elérhetőség másik oldala, az ún. szociális dimenzió, a valamilyen tevékenységvégzés érdekében való eljutást, a tevékenység elérhetőségének lehetőségét vizsgálja egy település lakosságának vagy annak valamely rétegének aspektusából. Ez utóbbi a társadalomföldrajz feladatkörébe tartozik, ennek vizsgálatát meg kell hogy előzze az elérhetőség fizikai oldalának vizsgálata. Ehhez módszerként a *közlekedésföldrajzi vonzáskörzet* meghatározása lesz az első feladat. A közlekedésföldrajzi vonzáskörzeten mindig egy adott központ, többnyire város és környéke közötti intenzív közlekedési kapcsolatok térbeli megjelenését értjük. A lehatárolás az 1 órás izokrón mentén a leggyakoribb, de szükség van további szempontokra is, hiszen egy központi település, egy város egy órás izokrónja egy hozzá közel fekvő város egy órás izokrónjának egy részét lefedheti.

A tanulmány mindegyik fejezetében az izokrónok lehatárolásához a hivatalos vasúti és a hivatalos autóbuszmenetrend 1986–87. évi köteteit használtuk, a megfelelő izokrón kategóriákhoz tartozó lakosságszámot pedig mindig a megfelelő évi Győr-Sopron megyei Statisztikai Évkönyvből gyűjtöttük ki.

A lehatárolás módja a következő: *meghatározzuk a városok egy órás izokrónjait 15 perces beosztásban, tehát négy kategóriában.* Azoknál a településeknél, ahol az izokrónok nem esnek egybe, egy másik városhoz tartozó izokrónnal, ott a település egy-

értelműen az adott város közlekedésföldrajzi vonzáskörzetébe tartozik. Ha egybeesnek, akkor azt vizsgáljuk meg a négy kategória közül, melyikbe esik az egyik és melyikbe esik a másik város szerint. *Ha különböző időkategóriába esik a település, akkor ahhoz a városhoz soroljuk, amelyből rövidebb időn belül érhető el.* Ha az adott település mindkét városhoz képest azonos időkategóriába esik, akkor az A, illetve B várost a vizsgált településsel összekötő napi járatpár szám, illetve a menetidő és napi járatpár szám hányadosa, az ún. „elérési mutató” dönti el. Érdemes még figyelembe venni a közigazgatási határokat, valamint az adott településről a városok felé ingázók számát.

Ezen tényezők segítségével már többnyire egyértelműen lehatárolható a közlekedésföldrajzi vonzáskörzet, amely a fizikai elérhetőségnek egy határát adja. Az összeköttetési rendszerek hierarchikus tagozódása miatt a város, a központi szerepkörű település és városkörnyéke közötti kapcsolatokat vizsgáljuk első lépésben.

A hierarchia következő szintje a kisközpontok és környező településeik közötti elérhetőség térbeli dimenziójának meghatározása, majd a tevékenységek elérhetőségének elemzése.

5.1.1.1. Csorna és Kapuvár közlekedésföldrajzi vonzáskörzete

A fent leírt módszer alapján a vizsgált területre eső két kisváros Csorna és Kapuvár 1 órás izokrónját 15 perces bontásban határoztuk meg. Természetesen a két kisváros közelsége miatt szép számmal vannak olyan települések, amelyek mind a két település 1 órás izokrónjába beletartoznak. Sőt mivel több nagyváros, különösen Győr közelségében is fekszenek, feltétlen meg kell vizsgálnunk ezeknek a hatását. Így került sor a vizsgált térségbe nem tartozó Győr, Sopron és Pápa városok izokrónjáinak meghatározására is tizenöt perces bontásban. Feltételezzük, hogy azok a települések, amelyek két városhoz nem azonos időkategóriába esnek, annak a városnak a vonzáskörzetébe tartoznak, amely rövidebb időn belül elérhető.

Csorna és Kapuvár városok esetében mindkét város azonos izokrónjába tartozik 4 település. Az első kategóriába (0–15 perc): Rábatamási, Szárföld, Veszkény, a 45–60 perces negyedik kategóriába Rábakecöl. Csorna és Győr azonos izokrónjába tartozik Fehértó és Rábaújfalu, Sopron és Kapuvár azonos izokrónjába esik Pinnye és Fertőszéplak, de Szanyt már három város Győr, Csorna és Pápa 1 órás izokrónja is tartalmazza. Hovatartozásukat el kell döntenünk. Ezt a következő lépcsőben, a járatpárok számának vizsgálatával kíséreljük meg. Az 5.1. sz. táblázat segítségével szolgál ahhoz, hogy eldöntsük, mely település melyik város közlekedésföldrajzi vonzáskörzetébe tartozik. Az első négy település városkörnyék-központja megegyezik közlekedésföldrajzi vonzáskörzetének központjával. Fehértó és Rábaújfalu elérési mutatója [járatpár/menetidő] alapján Győrhöz szorosabban kapcsolódik, míg Fertőszéplak és Pinnye azonos időkategória ellenére a járatpár gyakoriságának különbözősége miatt az elérési mutató alapján Sopronhoz tartozik. Szany elérési mutatója mindhárom város esetében közel azonos, ezért feltétlenül megvizsgálják az iskolába és munkába járás irányait ahhoz, hogy egyértelműen csatlakoztathassuk valamelyik város vonzáskörzetéhez. A három városba összesen 238 fő ingázik, a következő megoszlásban: Pápara az összes ingázó 38,6%-a, Győrbe 22,8%-a, Csornára 20,7%-a. Az arányok Pápa javára dőlnek, tehát a munkaerő vonzáskörzete elsősorban Pápa, de a másik két arány is számottevő, ezért *közlekedésföldrajzilag több pólushoz kapcsolódó település*. Hovatartozása egyértelműen nem meghatározható.

A továbbiakban azoknak a településeknek a közlekedésföldrajzi központját határozzuk meg, amelyek a városkörnyék-központjukhoz időben távolabb esnek, mint egy másik városhoz. Ilyen települések Györsövényház, Bezi, Mérgecs a csornai városkörnyékben Iván, Agyagosszergény, Csér, Csapod a soproni városkörnyékben. Györsövényház, Mérgecs települések Csornától tömegközlekedési eszközön 1 órán túli, Bezi 45–60 perces kategóriába esik. 1985-ben még volt Csornára közvetlen járat, 1988-ban már csak Győrbe lehet átszállás nélkül eljutni.

Györsövényház és Mérgecs azzal, hogy közvetlen járatral nincs Csornához kötve, viszont Győrbe közvetlen járatai vannak, hovatartozása egyértelmű (5.2. sz. táblázat). A további négy település (Agyagosszergényt kivéve) az elérési mutatók alapján egyértelműen Sopron közlekedésföldrajzi vonzaskörzetébe tartoznak. *Agyagosszergény* a mutatók alapján *Kapuvár* közlekedésföldrajzi vonzaskörzetébe sorolandó. Így kapjuk meg *Kapuvár* és *Csorna* közlekedésföldrajzi vonzaskörzetét, melyeket a fenti szempontok alapján határoztunk le (5.1. sz. ábra).

Kapuvár 1 órás izokronja a városkörnyékénél jóval nagyobb területet határol le, de a közlekedésföldrajzi vonzaskörzete szinte a városkörnyék határával egyezik meg. A városkörnyék településein kívül egyetlen település, Agyagosszergény tartozik szervesen hozzá.

Mi az oka az egy órás izokron és a vonzaskörzet határ közötti nagy különbségnek? Egyik ok feltétlenül más városok közelsége, különösen Csornáé, hiszen *Kapuvár* egy órás izokronján belül található *Csorna* városkörnyékének települései, de a közigazgatási szervezést követte a közlekedésszervezés is. Így a tömegközlekedést kiszolgáló útvonalak, az ezeken közlekedő járatok *Csorna* városkörnyék településeiből elsősorban *Kapuvárra* *Csornára*, a *kapuvári* városkörnyék településeiből elsősorban *Kapuvárra* futnak be. Így a Közlekedési Minisztérium által előírt alapellátást a tömegközlekedés teljesíti, hiszen minden település össze van kötve városkörnyékének központjával. Mindkét városkörnyék településeiből a járatpár-gyakoriság a városkörnyék központjába több, mint a másik városkörnyék központba, ezáltal elérhetőségi mutatói is nagyobb értékkel bír.

Kapuvár 30'–45'-es és 46'–60'-es izokronjába tartozik több Sopron városkörnyéki település: Fertőszéplak, Hegykő, Fertőhomok, Pinye, Iván, Csér, Csapod, amelyek Soprontól is a hasonló kategóriába esnek. A Sopron-*Kapuvár* közötti vasút-, és főútvonalra felfűzött Sopron városkörnyékébe tartozó települések valóban elsősorban Sopronhoz gravitálnak, szervesen ebbe a városkörnyékbe tartoznak. Viszont a városkörnyék DK-i részén található Iván, Csér, Csapod települések *Kapuvár* kellő közelsége miatt, *Kapuvár* közlekedésföldrajzi vonzaskörzetébe tartozhatnának, de a közlekedésszervezés miatt (Sopron a városkörnyék központ, ezért a járatokat oda kell irányítani) nagyon kevés járat érinti, vagy egyáltalán nem érinti *Kapuvárt* ezekből a településekből. Ezzel a közlekedésszervezéssel *Kapuvár vonzaskörzetének* bizonyos fokú *mesterséges csonkítását idézték elő*.

Csorna közlekedésföldrajzi vonzaskörzetének Győr közelsége gyakorol hatást. Így egyértelmű, hogy azok a települések, melyekből Győr rövidebb időn belül elérhető és járatpár is több van Győr felé, mindenképpen Győr közlekedésföldrajzi vonzaskörzetébe tartoznak.

Az öt város elérhetősége a nevezett településekből
(napi járatpár száma, menetidő)

	CSORNA			KAPUVÁR			GYŐR			PÁPA			SOPRON		
	autó- busz	vonat	járat- pár/ idő	autó- busz	vonat	járat- pár/ idő	autó- busz	vonat	járat- pár/ idő	autó- busz	vonat	járat- pár/ idő	autó- busz	vonat	járat- pár/ idő
	járatpár			járatpár			járatpár			járatpár			járatpár		
1. Rábatamási	8	6	0,93	—	6	0,4									
2. Szárföld	17	6	1,53	19	6	1,66									
3. Veszvény	17	6	1,53	21	6	1,8									
4. Rábakecöl	3		0,05	5		0,08									
5. Fehértó	4		0,06				9		0,15						
6. Rábaujfalu	0	0					7		0,11						
7. Fertőszéplak				12		0,26							23		0,5
8. Pinnye					5	0,11							11	5	0,35
9. Szany	4	6	0,16				7		0,11		6	0,1			

5.2.sz. táblázat

A városok elérhetősége a nevezett településekből
(napi járatpár száma, menetidő)

Központok Települések	CSORNA			GYŐR			KAPUVÁR			SOPRON		
	autó- busz	vonat	elérési mutató	autó- busz	vonat	elérési mutató	autó- busz	vonat	elérési mutató	autó- busz	vonat	elérési mutató
Győrsövényház	0	—	0	3	—	0,05	—	—	—	—	—	—
Mérges	0	—	0	7	—	0,15	—	—	—	—	—	—
Bezi	2	—	0,03	5	—	0,11	—	—	—	—	—	—
Iván	—	—	—	—	—	—	1	—	0,01	11	—	0,16
Csér	—	—	—	—	—	—	1	—	0,01	3	—	0,04
Agyagosszergény	—	—	—	—	—	—	14	—	0,93	11	—	0,24

Az egy órás izokrónt 15 perces időkategóriákra felosztottuk és megvizsgáljuk az egyes kategóriákba tartozó népességszámot (5.3. sz. táblázat).

5.3. sz. táblázat

A lakosságszám megoszlása időkategóriánként
(%)

Városkörnyék	I.	II.	III.	IV.	Városkörnyék összla- kossága	V*.
Kapuvár	38,9	24,2	30,6	6,3	100,0	0
Csorna	17,5	42,1	15,2	15,2	100,0	10,0

*V. kategória – a településből Csorna elérési ideje 1 órán túlnak esik, vagy egyáltalán nincs tömegközlekedés.

Összehasonlítva a két városkörnyékre vonatkozó adatokat, kitűnik Kapuvár kedvezőbb helyzete. A városkörnyék lakosságának szinte 40%-a a 15 perces izokrónon belül található, kedvező az is, hogy a IV. időkategóriába a lakosságnak mindössze 6,3%-a tartozik. A négy kategóriára eső lakosságszám kiadja a városkörnyék összes lakosságszámát, amely arra utal, hogy nincs a városkörnyékben olyan település, mely egy más város közlekedés-földrajzi vonzaskörzetéhez tartozna.

Csorna városkörnyék adataira ez már nem igaz, hiszen az összes lakosságnak 90%-át teszi ki négy időkategóriába tartozó lakosságszám, és a fennmaradó 10% a lakosságnak az a része, akik nem Csorna, hanem Győr közlekedés-földrajzi vonzaskörzetéhez tartoznak.

Az egyes kategóriákon belüli százaléktételek is eltérnek az előzőtől, hiszen itt az első kategória nagyon sovány, mindössze az összlakosság 17,5%-át tartalmazza, a második kategóriába, a 16–30 perces időintervallumba a városkörnyék lakosságának 42%-a tartozik, ez kedvezőnek mondható.

A továbbiakban a lehatárolt és izokrónsávokra osztott közlekedés-földrajzi vonzaskörzetet jelenítjük meg az egyes településekhez tartozó elérési mutató értékeivel együtt. (5.1. sz. ábra). Az egyes izokrónok jól nyomon követhetők, különösen a Kapuvárhoz tartozó izokrónok dél felé haladva nagyon szabályosak. Csorna izokrónjai már nem ölelik körül ilyen koncentrikusan a várost, hiszen például Kóny felé kitolódik a 15'-es izokrón, ugyanakkor Acsalag Csorna szomszédságában 36'–45'-es izokrónhoz tartozik, míg az öt követő Bősárkány egy kategóriával előbbi izokrónba. A 45'–60'-es izokrón nem összefüggő vonal, egyes településeket körülhatárolva, elszigetelve jelenik meg.

Településenként az elérési mutató értéke és az egyes időkategóriák a két városkörnyékben különbözőképpen jelentkeznek, mivel az egyes településeket a központtal összekötő napi járatpárok száma a csornai városkörnyékben magasabb, így a második időkategóriába tartozó települések elérési mutatója nagyobb, mint ugyanezen időkategóriába tartozó kapuvári városkörnyék településeinek. Ez a központ és településeinek kapcsolatára utal és befolyásolja a központban elérhető tevékenységek igénybevételét és végrehajtását is. Érinti és befolyásolja az igazgatási, egészségügyi szolgáltatások igénybevételét, az oktatási vonzaskörzet kiterjedését. Az utóbbiakat a térszerkezeti vizsgálatok tartalmazzák.

A tanulmányban felhasznált járatpár adatok *munkanapra* vonatkoznak, de külön problémát okoz a hétfégi kapcsolat a várossal. *Munkaszüneti napokon*, ünnepnapokon sokkal kevesebb a járat a városba, ami a szórakozást, kulturális rendezvények látogatását nehezíti. Ezt a hiányt a személygépkocsival nem rendelkező családok, az autót nem vezető idősök, és autókulcsot még meg nem kapó 16–20 éves fiatalok érzik.

A lakosság részéről jogos igény jelentkezik, hiszen hétfégén este is utazni szeretnének, ugyanakkor a nyereség érdekeltsgű VOLÁN és MÁV, valamint GYSEV nem indíthat járatot pár fő utaztatásáért. Napjainkban egyre sürgetőbb ezeknek a gondoknak a megoldása, mivel az indított járatok száma akár közúton, akár a vasúton csökkent, viszont az utazási igény növekszik. Napjaink autóbusszállományaival a probléma nem oldható meg, egyes irányokban, egyes időpontokban szükség lenne kisebb befogadóképességű autóbuszok, mikrobuszok üzembe állítására akár a VOLÁN keretein kívül, *kisvállalkozások szervezésében is*.

5.1.1.2. A kisközpontok elérhetősége

A két város felé irányuló személyközlekedési igény és lehetőség feltárása után a kisközpontok elérhetőségét is megvizsgáljuk. A továbbiakban *kisközpontoknak* nevezzük azokat a településeket, amelyekhez *valamilyen funkciót tekintve társközségek tartoznak*. A települések három funkciójával, a közigazgatási, az iskolai és az egészségügyi funkciókkal külön foglalkozunk. Ezen funkciókkal rendelkező kisközpontok és társközségei közötti közlekedési kapcsolatokat, a tömegközlekedésben való eljutási lehetőséget tárjuk fel.

Módszerként, az előzőekhez hasonlókat használunk, vagyis a *menetidő és a járatpár* számát vizsgáljuk az egyes társközségek és kisközpontjaik között. De mivel itt kisebb távolságokról, szomszédos községekről van szó, ezért 5–10–15–20 perces izokronokkal dolgozunk. Ezen kívül az egyes társközségek és kisközpontjaik közötti járatpárok száma és az egyes elérési idő hányadosaként előállítottuk a minden egyes társközséghez hozzárendelt, ún. *elérhetőségi mutatót*, mely a térségben $0 \leq e \leq 3,2$ értékek között mozog. Az elérési mutató értékeit öt kategóriába soroltuk.

Az egyes kategóriák a következők:

ha $e \geq 1,5$ akkor *kiváló* elérhetőségű

ha $1,0 \leq e < 1,5$ akkor *jó* elérhetőségű

ha $0,5 \leq e < 1,0$ akkor *közepes* elérhetőségű

ha $0,2 \leq e < 0,5$ akkor *még tűrhető* elérhetőségű

ha $0 \leq e < 0,2$ akkor *erősen kifogásolható* elérhetőségű

a társközségből a kisközpont.

A társközségek ilyenén történő besorolását mindhárom funkció szerinti elérhetőség alapján elvégeztük.

a. A tanácsi székhelyközségek elérhetősége társközségeikből

A tanácsi hálózat centralizációja a társközségi viszonyt hívta életre. Így az ún. társközségekben lakók az első fokú igazgatással kapcsolatos, bármely problémájukkal a közös községi tanács székhelyét, a közös „községházát” kénytelenek felkeresni, ehhez közleked-

niük kell. Az általunk vizsgált térségben 10 önálló tanácsi székhely, 13 közös községi tanács van, hozzájuk összesen 25 társközség tartozik. A 25 társközségnek és közös tanácsi székhelyközségeiknek a kapcsolatteremtési lehetőségét mutatja az 5.2. sz. ábra. Mind a társközségek számát; mind a lakónépességük létszámát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a települések (78,7%) és a lakosság (76,8%), nagyrésze az *első három kategóriába tartozik*. Mihályi két társközségének *Himodnak és Gyórónak* a közlekedési kapcsolataik székhelyközségükkel nem nevezhetők jónak. Himod elérhetőségi mutatója szerint az ötödik, azaz a „erősen kifogásolható elérhetőség” kategóriába tartozik, (ez az egy település van ebben a kategóriában) ez nem szigorú ítélethírdetés, hanem azt a tényt nyugtázza, miszerint a két település között nincs tömegközlekedési járat. A települések és a népesség elérési kategóriák alapján történő megoszlását mutatja az 5.4 sz. táblázat.

5.4. sz. táblázat

Tanácsi székhelyközségek társközségeinek elérési kategóriánkénti megoszlása

Elérési kategória	1	2	3	4	5	Összesen
Társközségek száma (db)	7	8	11	6	1	33
%	21,2	24,2	33,3	18,2	3,1	100,0
Lakónépesség (fő)	2476	2804	5829	2425	926	14460
%	17,1	19,4	40,3	16,8	6,4	100,0

Ezek az értékek arra utalnak, hogy a társközségi helyzetben lévő településekből a fent említett települések kivételével a *közös tanácsi székhely kedvezően elérhető*. A közlekedési kapcsolat nem akadály a társközségi viszonyoknak. A negyedik, de különösen az ötödik kategóriába eső települések már nincsenek ilyen kedvező helyzetben.

b) A körzeti orvosi székhelyközségek elérhetősége

Általában az igazgatási centralizációnál korábban alakultak ki a körzeti orvosi központok és körzeteik, az ún. csatolt községek hálózata. Így meglehetősen *eltérő beosztással* találkozunk a tanácsi székhely és társközségeikhez képest. A körzeti orvosi központtal rendelkező települések közül 6 olyan település van, ahol a közigazgatás szerinti társközségek megegyeznek a csatolt községekkel, 8 olyan település található, Kapuvárt és Csornát is beleértve, amelyek tanácsi székhelyközségek is, de a csatolt községek nem ugyanazok, mint a társközségek, 7 olyan település létezik, amelyek közigazgatásilag vagy társközségi viszonyban vannak, vagy ha önállóak, nincs társközségük, viszont egészségügyi kisközpontnak tekinthetők. Tehát a vizsgált területen 21 olyan körzeti orvosi központ van, melyhez csatolt község tartozik, és 13 közös községi tanácsi székhely, ami az egészségügyben meglévő kisebb mértékű centralizációra utal, ugyanakkor a csatolt községek száma több a társközségeknél. Sok esetben ezeknek az egészségügyi kisközpontoknak a kialakítása hagyományokon múltott, valamikori körorvosi körzetek voltak, vagy más gazdasági alapokon nyugodott, például orvosi lakás már adott volt, kisebb szempont volt a közlekedési kapcsolat. Mégis a centralizáció kisebb volta miatt az *elérhetőségi kategóriák kedvezően* alakulnak (5.5. sz. táblázat, 5.3. sz. ábra).

*Körzeti orvosi székhelyközségek csatolt községeinek elérési
kategóriánkénti megoszlása*

Elérési kategória	1	2	3	4	5	Összesen
Csatolt községek száma (db)	11	8	13	2	2	36
%	30,5	22,3	36,2	5,5	5,5	100,0
Csatolt községek lakónépessége	(fő)					
%	4602	2980	6065	971	2271	16889
%	27,3	17,6	35,9	5,8	13,4	100,0

Az első három kategória a településeknek a 88,8%-át tartalmazza, míg a bennük lakó népesség 80,8%-át, tehát azt mondhatjuk, hogy a körzeti orvosi központok elérhetősége a csatolt községeikből *nagyon jó*. Ahol létezik közforgalmú közlekedési kapcsolat, ott *minimum napi 4 járatpár van*, de olyan kapcsolat is létezik, ahol napi 16 autóbuszjáratpár (Szilsárkány-Pásztori) közlekedik, sőt a vasút és autóbuszjáratpárok együttes száma pl. Kapuvár és Vitnyéd között naponta 23. De a 4. és 5. kategóriába is tartoznak települések, mivel éppen az egészségügyi funkció elérhetőségét vizsgáljuk, ezért különösen érzékenyen érinti az ezekben a csatolt községekben élő lakosságot, nagyobbrészt az *idősebb réteget*.

Az egyik ilyen csak adminisztratív létező kapcsolat *Babót-Szárköld* között található, mivel a két település között tömegközlekedési kapcsolat nincs. Még ennél is különösebb *Osló és Veszvény* viszonya. Veszvény az osli-körzeti orvosi székhely csatolt községe, viszont a két település között közvetlen kiépített út, vagy vasútvonal nincs. A közlekedési kapcsolat ilyen mértékű hiánya a két település kapcsolatrendszerét *formálissá* teszi. Tudjuk ugyan, hogy a körzeti orvosi székhely nem jelenti azt, hogy a csatolt településből rendelési időben a központi településbe kell utazni, hiszen abban az időben az orvos keresi fel a csatolt községet. De a rendelési időn kívül fellépő betegség esetén a veszvényi lakos Kapuvár valamelyik orvosát, vagy kórházát előbb eléri, mint körzeti orvosát Kapuváron keresztül Osliban. Tehát a jó elérhetőség magas értékei mellett nem hanyagolható el e két település kapcsolatrendszerét átforgató feladat, mely vagy az útépítéssel és a tömegközlekedés megindításával, vagy a körzetek átszervezésével képzelhető el.

c) Általános iskolai körzetközpontok elérhetősége

A hetvenes években végrehajtott általános iskolai körzetesítést követően a térségben mindössze *16 általános iskolai székhelyközpont* lett, Kapuvárral és Csornával együtt. A többi 42 településben vagy tagiskola működik, vagy az sem. Bár az utóbbi időben az általános iskola nélkül maradt települések lakói, elöljárója, tanácstagjai közül egyre többen vetik fel az általános iskola visszahelyezését, amelyet az iskolás korú népesség növekvő száma alátámaszt. Mi egyenlőre a jelenleg életben lévő általános iskolai körzetközpontok elérhetőségét vizsgáljuk. Az elemzést csak a hivatalos körzetbeosztásra végezzük el, *nem térünk ki a tagiskolákra sem* és a körzetbeosztástól eltérő irányokat sem vetünk figyelembe, mint például Dör, Rábapordányhoz tartozik, de az iskolás korúak nagy része Csornára jár, vagy például Enesére járnak Bezi diákjai annak ellenére, hogy székhelyiskolájának központja Györsövényház.

Ellentétben a körzeti orvosi székhelyekkel, az általános iskolai körzetközpontok közel azonosak a közös tanácsi székhelyközségekkel. A városokat kivéve 14 településben van általános iskolai központ, s mind a 14 tanácsi székhely is, közülük 10 központ iskolai társközségei megegyeznek a tanácsi igazgatás társközségeivel, három településnek nagyobb (egy településnek kisebb) az iskolai körzete, mint a tanácsi körzete. A társközségek száma 38, azaz a három funkció szerinti központosítás mértéke itt a legnagyobb, ennek ellenére számításaink arra utalnak, hogy a társközségekből a központok elérhetősége ennél a funkciónál a legjobb, amit az 5.4.sz. ábra és 5.6.sz. táblázat jól mutat. Természetesen ezen funkció elérésében elsősorban csak egy bizonyos korcsoport érdekelt, ezért a lakónépességből az iskoláskorúak (6–14 év) abszolút és százalékos értékeit vizsgáltuk meg az elérési kategóriák alapján.

5.6. sz. táblázat

Általános iskolai székhelyközségek társközségeinek elérési kategóriánkénti megoszlása

Elérési kategória	1	2	3	4	5	Összesen
Települések száma (db)	11	9	11	6	1	38
%	28,9	23,7	28,9	15,8	2,6	100,0
Lakónépesség (fő)	5020	3178	6288	2161	503	17150
%	29,27	18,5	36,6	12,6	2,93	100,0
6–14 éves korcsoport (fő)	652	336	649	260	66	1963
%	33,2	17,1	33,1	13,2	3,4	100,0
A térség 6–14 éves korcsoportján belül a társközségekben élők %	11,2	5,7	11,2	4,5	1,1	33,7

Az ebbe a korcsoportba tartozók közül 33,7%-ának kell más településben iskoláját felkeresni, amelynek 83,4%-a az első három elérhetőségi kategóriába esik. Emellett az iskolajáratok megfelelő időben történő indítása és az iskola székhelyére érkezése is jó, az *átlagos 10 perces menetidő, és a 7 óra utáni indulás jellemzi a járatokat*. Ezek az értékek az úthálózat megfelelő sűrűségére, a zsákúthelyzetben lévő települések alacsony számára utalnak. Úgy érezzük, hogy az iskolák megszüntetése, az egyes társtelepülésekből a központba irányuló utazás nem annyira a fiatal korcsoportot sújtja, hiszen a városban lakó iskolás korúak is sok esetben kénytelenek hasonló hosszúságú menetidővel számolni, hanem sokkal inkább *sújtja a települést*, melyből így az értelmiség *pedagógus rétege* kivonul, vagy eljárni kényszerül, s így a település szellemi életének formálódásában, *a helyi társadalom alakításában nem tud résztvenni*.

5.2.Személygépkocsi közlekedés

Az előbbi fejezetben nyomon követhettük a menetrend alapján a Kisalföld VOLÁN által szabályozott kapcsolati rendszereket, addig ebben a fejezetben a kevésbé egzakt úton végigkísérhető, de meglévő és mindjobban létező kapcsolatokat kell feltárunk, figyelem-

be vennünk. Ez a személygépkocsi közlekedés, mely napjainkban *egyre nagyobb szerephez jut*. Jelentősége két oldalról is törvénytörően emelkedik, az egyik ok *a szolgáltatások iránt megnövekedett igény kényelmes kielégítése, másrészt a tömegközlekedés visszaszorulása*, amely a járatok, a járatpárok csökkenésében nyilvánul meg.

A személygépkocsi közlekedés irányait, gyakoriságát nem volt alkalmunk megfigyelni, túlságosan nehézkes is lenne egy térség összes települése közötti személygépkocsival megtett kapcsolatokat meghatározni, helyette a településekben meglévő *személygépkocsi állomány számát* vetjük össze a településnek a *közlekedési hálózatban elfoglalt helyével*, a település funkcióival, ellátottságával és tömegközlekedésével.

Településenkénti személygépkocsi állomány alakulását vizsgáltuk meg 1980, 1983, 1985. években. A településeket két különböző szempont szerint kategorizáltuk, először a *népességszám* szerint, másodsor aszerint, hogy van-e valamilyen *központi funkciója*, tartoznak-e a településhez valamelyik funkció szerint *társközségek*.

Először a népességszám szerinti kategorizálást végeztük el a vizsgált térségben, három időpontra, 8 kategóriára. Az egyes kategóriákba tartozó településekhez hozzárendeltük a személygépkocsi száma/1000 fő fajlagos mutatót, amelyet az 5.5. sz. *ábra* mutat be és a 5.7. sz. *táblázat* támaszt alá.

5.7.sz. táblázat

Személygépkocsi állomány fajlagos értéke és szórása a település nagysága szerinti kategóriáinként
szgk. db/1000 fő

Tel. kategória	1980		1983		1985	
	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
1. 100 fő alatt	—	—	—	—	103,1	0
2. 101–200 fő	161,8	106,8	177,9	85,3	208,8	79,7
3. 201–300 fő	109,2	20,8	167,4	27,6	199,8	20,9
4. 301–500 fő	90,9	36,4	126,8	46,5	146,8	41,5
5. 501–1000 fő	86,6	23,1	112,5	26,6	124,9	27,1
6. 1001–2000 fő	83,3	15,9	110,3	16,7	127,5	21,2
7. 2001–2000 fő	88,8	6,9	112,1	11,2	127,6	12,9
8. 3001–10 000 fő	—	—	—	—	—	—
9. 10001 felett	86,4	2,3	107,6	1,4	125,8	4,8

Az 5.5 sz. *ábrából* kitűnik, hogy az 500 fő alatti településekben kimagaslóan magas az 1000 főre jutó személygépkocsi állomány, de az ezen kategórián túl is a térség falusi településeiben a személygépkocsi állomány átlagban *magasabb*, mint a két városban. Meglepő a 101–200 fő közötti lakossággal rendelkező települések magas fokú személygépkocsi állománya, igaz — az 5. 7. sz. *táblázatból* kitűnik, — ebbe a kategóriába tartozik a legmagasabb szórás értéke is, bár ez öt év alatt lényegesen csökkent.

A szórás magas értékéhez Vásárosfalu járul hozzá, mivel a fajlagos személygépkocsi állomány értéke itt a legmagasabb a térségben: 418,2 szgk. db/1000 fő 1980-ban, 384,6 szgk. db/1000 fő 1985-ben (1980-ban 93,8 szgk. db/1000 fő, 1985-ben 131,7 szgk. db/1000 fő az országos átlag).

A legkisebb szórással a városok kategóriájában találkozunk, hiszen a mutató értéke valóban nagyon hasonló mindkét városban. Izgalmas lenne megvizsgálnunk, hogy az aprófalvakban a személygépkocsi állomány mennyire aktív részese a közlekedésnek. A falusi települések és a városok, valamint a korábban vizsgált funkciókkal rendelkező települések és társközségek közötti távolságok a vizsgált két városkörnyékben rövidek. Az átlagtávolságokat tartalmazza az 5.8. sz. táblázat.

5.8. sz. táblázat

A városok és a városkörnyékek települései, valamint a központok és társközségeik közötti átlagtávolság (km)

	CSORNA	KAPUVÁR városkörnyéke
A településeknek a városkörnyékközpontról mért átlagos távolsága	17,3	13,3
Városkörnyék településeinek a tanácsi székhelyközségektől vett átlagos távolsága	4,2	5,2
A városkörnyék településeinek a körfzeti iskolai székhelyközségektől vett átlagos távolsága	4,5	4,8
A körfzeti orvosi székhelykörzetek és a csatolt községek közötti átlagos távolság	4,7	5,3

Ezeket a pár km-es utakat személygépkocsival gyorsan, kényelmesen teheti meg a lakosság, érheti el valamilyen tevékenység színterét. Ezért a személygépkocsi közlekedés bizonyos központi funkciók elérésére is szolgálhat.

Ha feltételezésünket összevetjük az 5.6.sz. ábrával és 5.9. sz. táblázattal, akkor jól látható, hogy a társközségi helyzetben lévő településekben a legmagasabb a személygépkocsi állomány, s ez az érték egyre jobban távolodik a központi funkcióval vagy funkciókkal rendelkező települések mutatóitól. (Az itt említett funkciók megegyeznek a korábbi fejezetben említett funkciókkal: igazgatási, oktatási, orvosi székhely központképző funkciók).

5.9. sz. táblázat

A személygépkocsi állomány fajlagos értéke a települések funkció szerinti kategorizálása szerint (szgk db/1000 fő)

	1980		1983		1985	
	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
Háromfunkciós központok	87,5	10,1	115,8	15,6	133,1	21,0
Kétfunkciós központok	91,0	10,5	108,0	23,8	123,4	31,3
Egyfunkciós központok	84,5	12,7	122,3	33,8	139,0	35,0
Központi funkcióval nem rendelkező települések	108,6	10,3	136,1	12,4	162,9	18,1
Városok	86,4	2,3	107,6	1,4	125,8	4,8

Úgy véljük, hogy a személygépkocsi iránti igényt ezeknek a funkcióknak az elérése, a társközégi viszonyhelyzet hívta életre. Ugyanis az előző fejezetben tárgyalt tömegközlekedési állapotokra visszatekintve látható, hogy a települések *tömegközlekedésbe* való bekapcsolódása *nem a szolgáltatások elérése érdekében történik*, hanem *a minimális közlekedési alapellátáson* túl elsősorban a városok felé irányuló *munkabajarást (az ingázást) szolgálja*. Ez alól csak az iskolajáratok megszervezése a kivétel. Az egészségügyi, kereskedelmi szolgáltatások igénybevétele, lebonyolítása, a járatok indítása, illetve érkezése a műszakváltáshoz igazodik. Mivel ezeket a szolgáltatásokat vagy kötelezően (egészségügyi) vagy választhatóan (kereskedelem) nem tudja saját településén igénybe venni, *tömegközlekedési eszközön a fordulási idő egy napot is igénybe venne*, ezért a személygépkocsi használata kerül előtérbe. Míg egy mikrocentrum ÁFÉSZ által üzemeltetett iparcikk boltjának forgótőkéje csupán 500 ezer Ft körül mozog, addig nem várható el, hogy a mikrocentrum és térségének lakossága ebben a kereskedelmi egységben elégítse ki iparcikk iránti igényét. A nagyvárosi és a kisvárosi szolgáltatás igénybevétele csak az egyik ok lehet a személygépkocsi magas értékének, a másik ok, hogy *a fejlett háztáji és kiegészítő gazdaság szinte munkaeszközként* igényli a személygépkocsit. Ennek bizonyítására megnéztük a korrelációs kapcsolatot a Csornai ÁFÉSZ területén lévő településekben a felvásárolt árumennyiség értéke és a személygépkocsi fajlagos mutatója között. A korreláció értéke igazán nem szoros ($r = 0,16$), de *pozitív*.

A városok elérhetőségére vonatkozó településenkénti elérési mutató és a fajlagos személygépkocsi érték között a korrelációs kapcsolat negatív, azaz ellentétes, de értéke nem szoros ($r = 0,17$).

Igazán *szoros kapcsolatot csak a magas személygépkocsi szám és a társközégi helyzet* között találtunk, amely a közüzemű közlekedés ilyen irányú *hiányosságaira* utal. A térség korstruktúráját figyelembe véve látnunk kell, hogy ez a közlekedési ág teljes egészében nem tudja kiszolgálni a lakosságot, ezért a személygépkocsi állomány magas értéke nem adhat okot *a tömegközlekedés elszorvasztására, a vállalati gazdasági érdekek alapján átszerveződő hálózat megteremtésére*.

5.3 Telefónia

A térség telefonellátottsága az országhoz hasonlóan rendkívül *szegényes*. Az országos átlag 13,5 telefon/100 fő, *Rábaközben* ez az érték csupán *3,7 telefon/100 fő*. Még ennél is szomorúbb a helyzet, ha figyelembe vesszük, hogy az 58 település közül mindössze *7 település van bekötve* az automata távhívó szolgálatba. Ebből már kirajzolódik, hogy a térségben mind a magán, mind a közületi telefonok száma rendkívül kevés.

A vizsgált térségen belül több típusú telefonközpont helyezkedik el. A legkorszerűbb, automata távhívó rendszerű crossbar központot találunk *Kapuváron*, amire a városon kívül még *7 település* csatlakozik, s a jelenleg üzemelő 2000 állomásos központot 4000 állomásra bővítik.

Beleden, Kónyban és Rábatamásin ugyan automata központ van, de ezek az ún. „Tihany rendszerű” központok a távhívásba még nincsenek bekapcsolva.

A beledi központhoz tartozik még 8 település, melyek a következők: Edve, Dénesfa, Gyóró, Cirák, Vásárosfalu, Mihályi, Vadosfa, Rábakecöl. Ezek a települések egymást közvetlenül hívhatják, de más települést már nem. A központ előnye az, hogy a távhívó

hálózat bővítése esetén a távhívó rendszerhez csatlakoztatható. Ez a megoldás úgy érezzük, azzal a gyakorlattal párhuzamosítható, amelynél a komfort nélküli lakásból először a félkomfortosba, vagy komfortosba kerülnek a rászorultak, s miután ezzel már megfelelően tudnak élni, kellőképpen megbecsülik, költözhetnek összkomfortosba.

A fent említett településekben élő lakosság kezd a telefonhoz hozzászokni, az a 9 település közötti kapcsolatteremtés egyik eszközévé kezd válni főleg a *gazdasági és intézményi szférában*.

Csorna városkörnyékének a településeiben még az ún. L. B. központokat találjuk, *minimális kapacitással*, s ugyancsak minimális várakozókkal, a jelenlegi *2,25 telefon/100 fő* átlaggal.

Az 5.10. sz. táblázat alátámasztja azokat a megállapításokat, mely szerint azokon a helyeken, ahol a bővítést még nem hajtották végre, ahol a telefon előnyeit az emberek még nem ismerik, ott még nem is kívánnak vele élni. Csak a telefontal való együttélés alakítja a telefon iránti igényt, erre utal a táblázatban a növekvő értéket mutató várakozó/bekapcsolt arány:

5.10.sz. táblázat

A különböző típusú központokban a kielégített és a kielégítetlen igények alakulása
(db/1987)

	Bekapcsolt előfizetők	Vonalra várakozók	Várakozó/ bekapcsolt száma
Csorna városkörnyékének L. B. központjai	979	76	0,15
Automata, de nem távhívó központ a Rábaközben	528	275	0,52
Távhívó automata központok a Rábaközben	1275	921	0,7
Győr környékének automata központjai	743	1557	2,1

Forrás: Győr-Sopron megyei Távközlési Üzem adatszolgáltatása.

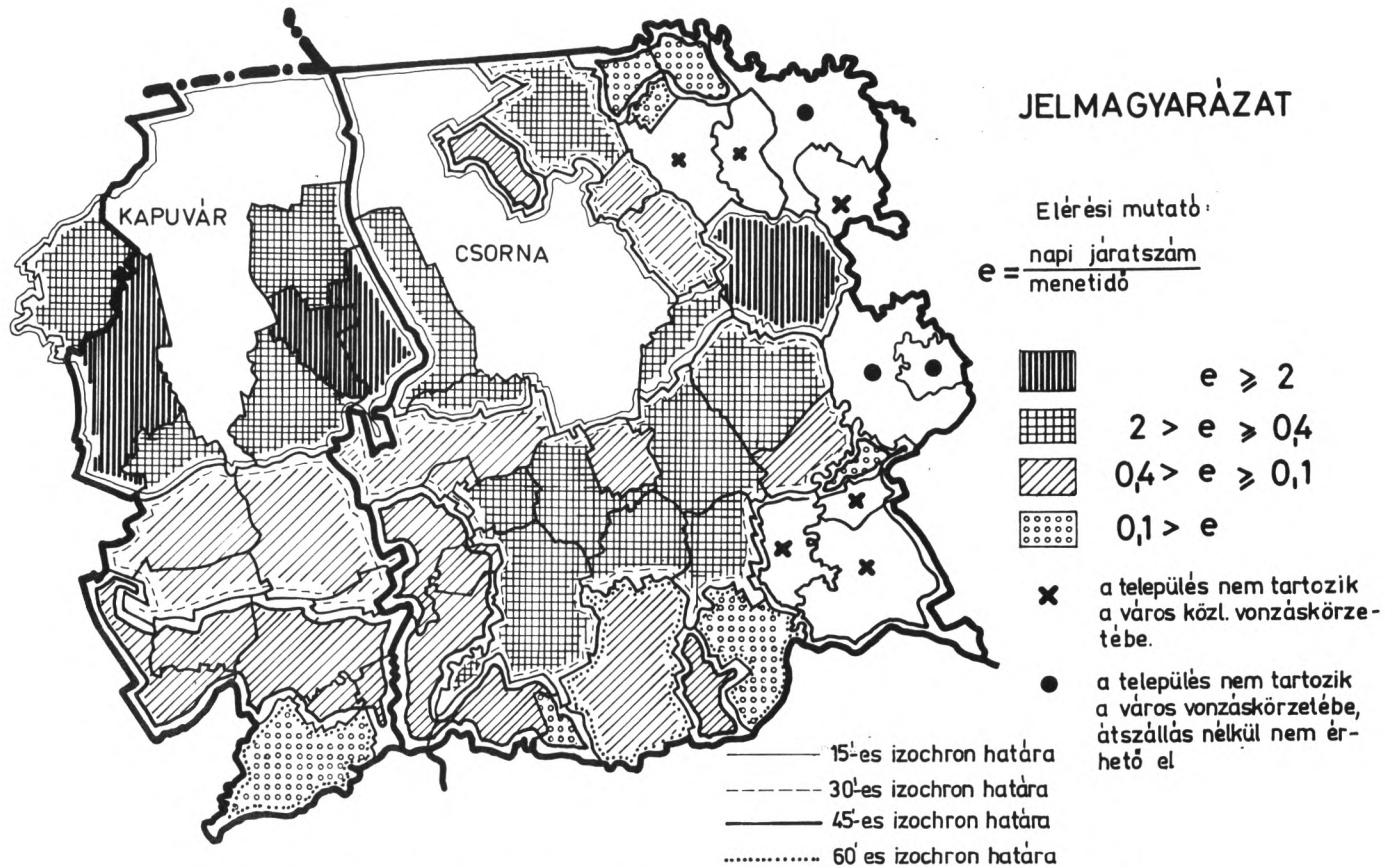
Ott ahol a közel évtizedes múltat tekint vissza a távhívó rendszer megléte, nevezetesen a Győr környéki falvakban, ott a nagyszámú igény kielégítése mellett lép fel a *duplájára a várakozók* száma. Tehát remélhetjük, hogy a falusi térségekben megjelenő távhívó rendszerű telefonközpontok segítségével nem kielégítő, hanem felkelthető lesz a telefon iránti igény. Ezt mutatja be a kapuvári telefonközponthoz tartozó településekben a telefonhálózatba bekapcsolt állomások és a várakozók számának alakulása. A távhívó rendszerbe a központ 1986-ban került bekötésre, az igények felmérése már 1984-ben megindult, de mint az 5.7. sz. ábrából is látható, a várakozók száma csak a bekapcsolás után kezdett növekedni, s ez a növekedés napjainkban is tart.

Bármelyik térségben az eddigi bővítés egyértelműen *postai beruházás volt*, és az igényekhez képest mindig szűk, ezért a telefont reklámozni mind a mai napig nem szabadott. Újabban az elkövetkező beruházások *már lakossági és vállalati anyagi támogatásra is számítanak*, (ez még nem a kötvény) így bizonyos propagandát is kifejti a posta, és felméri az igényeket. A gond az, hogy azok az emberek, akik eddig nem ismerték a telefon előnyeit, nem lelkesednek azért, hogy 10–15 000 Ft-ért élhetnek ezzel a lehe-

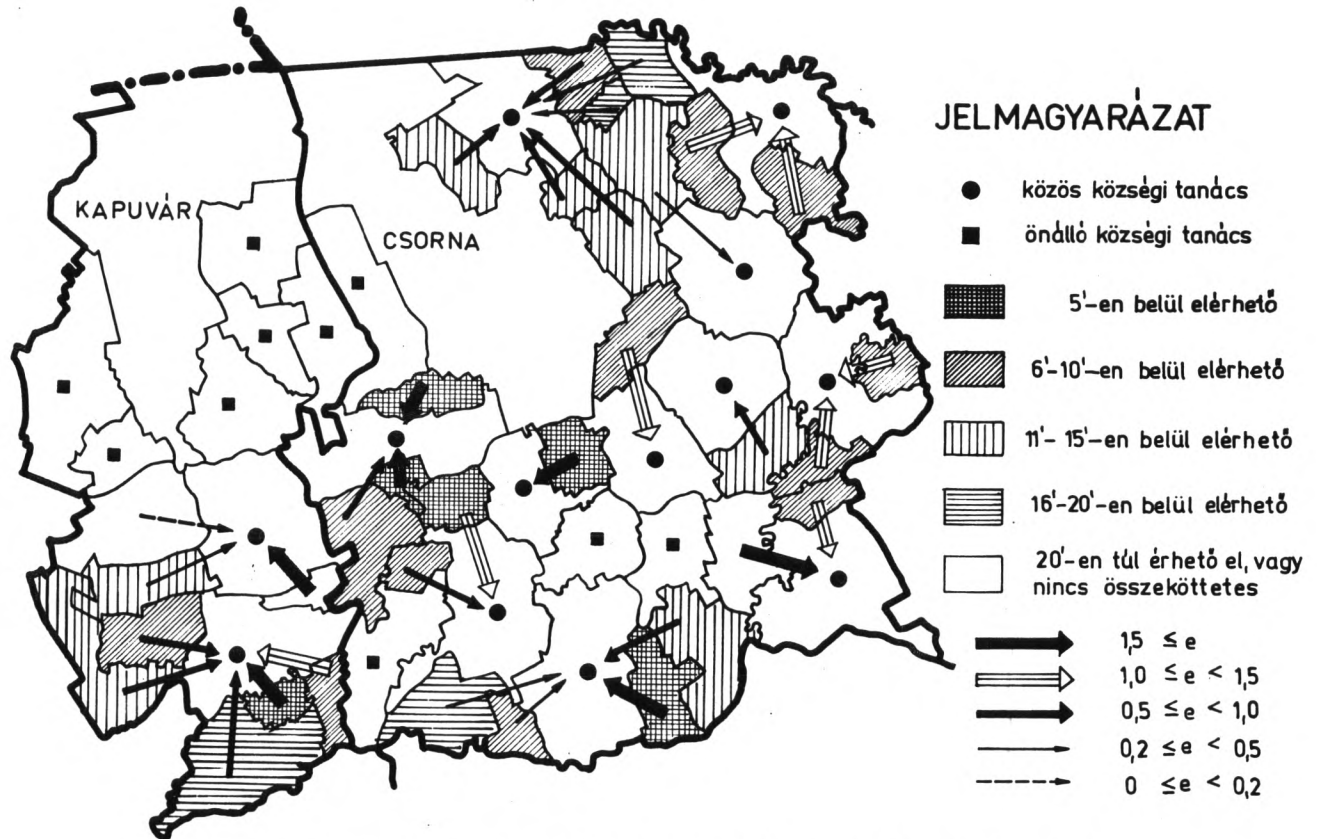
tősséggel. Hiszen előnyét, a kapcsolattartást, mint az előző fejezetben láttuk, a személygépkocsi már átvette. Az 1000 lakosra jutó *személygépkocsi száma* és az 1000 lakosra jutó *telefonok száma* fajlagos mutató értékeit településkategóriánként *összevetve* (5.8. sz. ábra), éppen a *fordított* helyzetet kapjuk. Ez azzal magyarázható, hogy a lakosságnak a személygépkocsi mindennapi eszközévé vált, segítségével ügyes-bajos dolgaikat képesek elintézni, a kívánt árut a megfelelő helyen tudják megvásárolni, eljutnak a körzeti orvoshoz, a kórházba, tehát telefon nélkül is el tudják érni a szolgáltatásokat.

Mi következik ebből? Mivel a telefontal való ellátottság úgy a térségben, mint országosan különösen a falusi térségekben, mind a mai napig késik, a lakosság kénytelen úgy *jóval drágább*, több időt igénybevevő kommunikációs eszközökhöz, a személygépkocsihoz folyamodni. Ha a telefontalottság előbb kiépül, talán úgy *más formája* alakul ki a szolgáltatásnak, a lakosság telefonton igényelne, rendelne, intézkedne, s talán jelentősebb lehetne *az energia- és időmegtakarítás*.

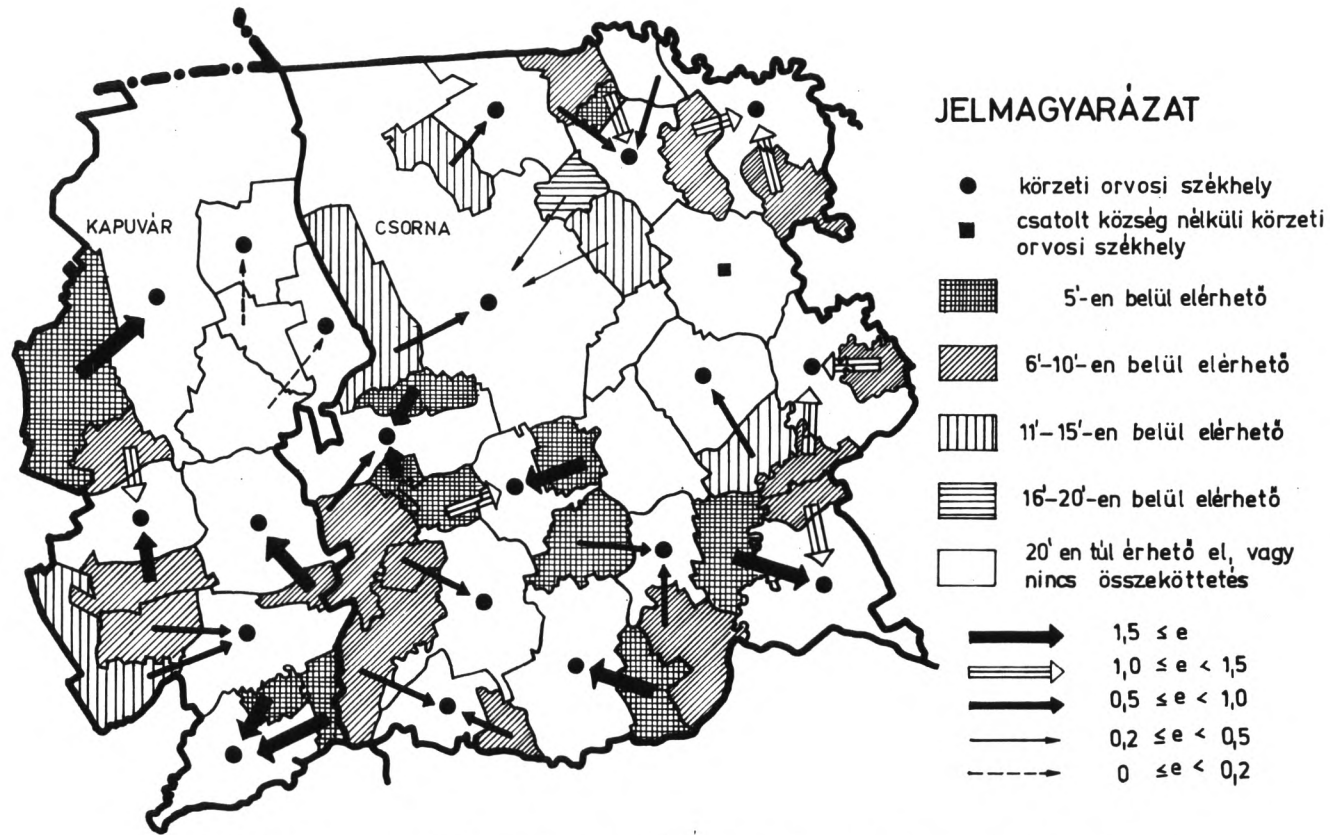
Az előző gondolatmenettel mintegy összegeztük a települések és a településeken élő emberek közötti kapcsolati rendszer jelenét. A térség települései közötti kapcsolatok a közlekedési hálózaton, közúton személygépkocsival és tömegközlekedési eszközön bonyolódnak. A gyér telefontalottság miatt a *telefont nem sorolhatjuk a kapcsolatteremtés* tömeges eszközévé.

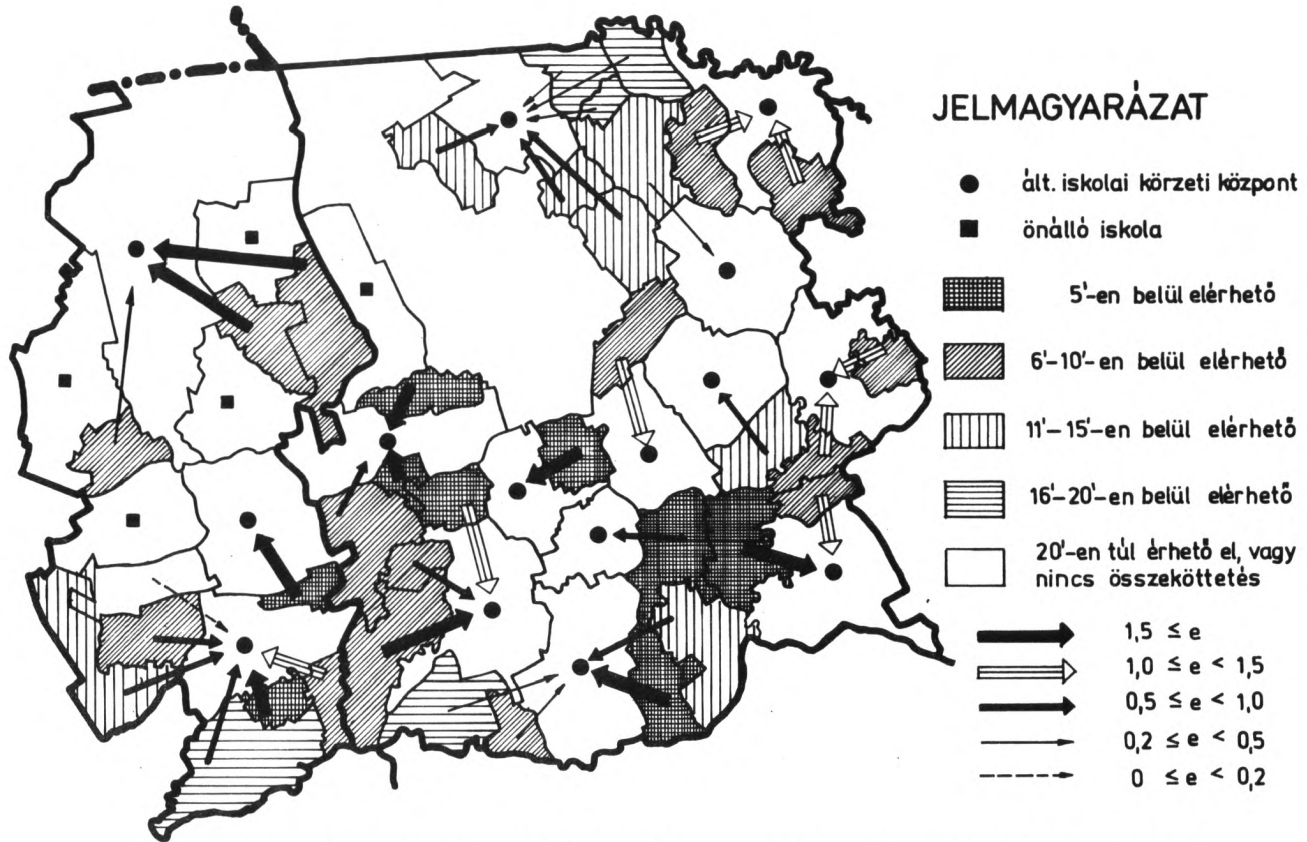
5.1.sz. ábra: Kaposvár és Csorna közlekedési vonzaskörzetébe tartozó települések elérési mutatói kategorizálva.

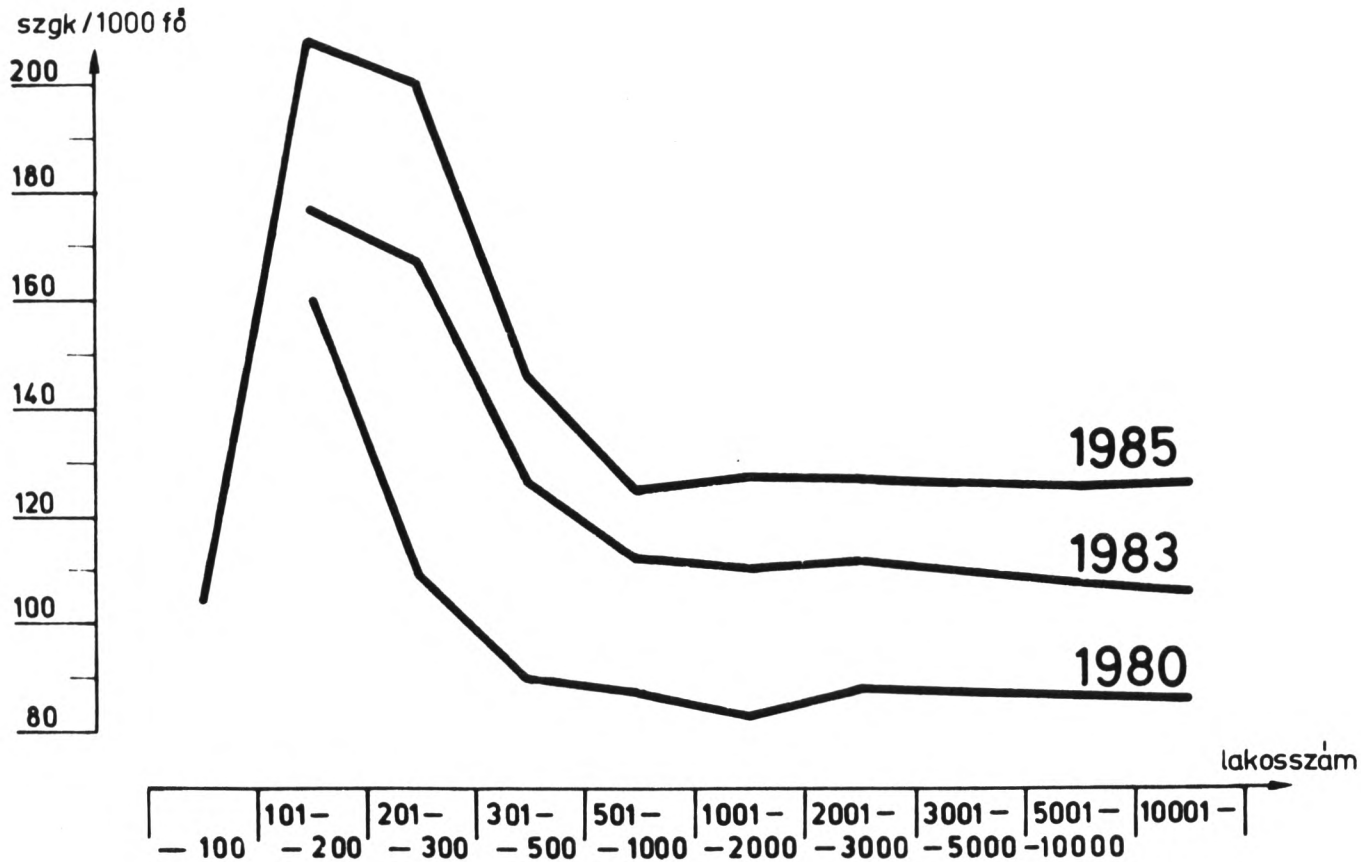
5.2.sz. ábra: A közös tanácsi székhelyközségek elérése tömegközlekedési eszközön társközségeikből

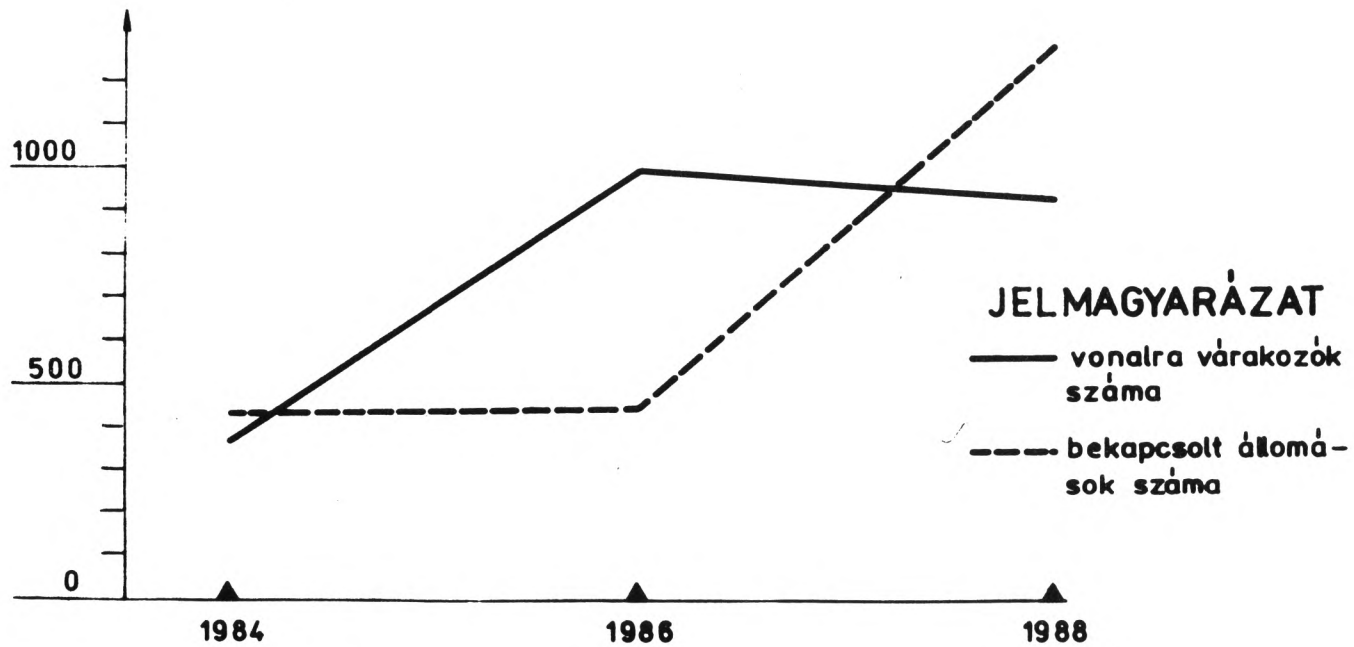
5.3.sz. ábra: A körzeti orvosi székhely-községek elérése tömegközlekedési eszközön csatolt-községeiből

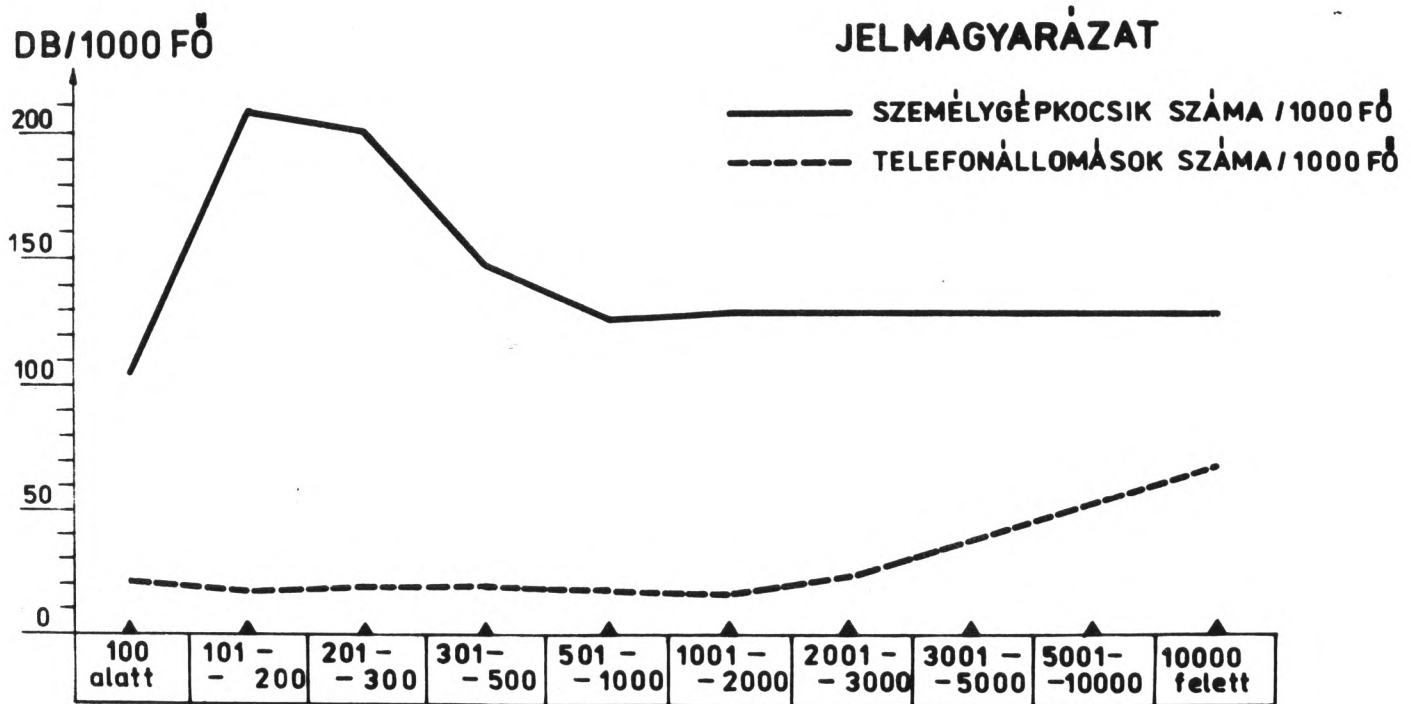
5.4.sz. ábra: Az ált. iskolai körzetközpontok elérése tömegközlekedéssel társközsegekből

5.5.sz. ábra: A lakossági személygépkocsi ellátottság és éves növekvényének alakulása az egyes településkategóriákban (1980-85)

5.7.sz. ábra: A távhívó hálózattal rendelkező településekben a bekapcsolt állomások és a vonalra várakozók száma

5.8.sz. ábra: A személygépkocsik és telefonállomások számának alakulása településkategóriánként

6. TELEPÜLÉSEK INFRASTRUKTURÁLIS HELYZETE

Az utóbbi négy évtized lényeges társadalmi változásokat hozott hazánk életében. Ezek a változások sokirányúan érintették településhálózatunkat, településeinket. Lényegesen megváltozott a foglalkoztatási szerkezet. Az iparosítás, a mezőgazdaság szocialista nagyüzemi átszervezése, valamint a különböző igazgatási centralizációs hatások nagy mértékben befolyásolták településeink helyzetét. Településeink életében a legszembetűnőbbben e hatások a lakóhelyi és a munkahelyi funkció alakulásában tükröződnek.

A társadalmi változásokkal párhuzamosan jelenik meg a területfejlesztés, a településhálózat-fejlesztés és településfejlesztés kutatása, irányítása, tervezése. Kiragadva e tevékenységi körből, – a 70-es és 80-as évtizedekre vonatkozó településhálózat-fejlesztési koncepciókat emelhetjük ki.

A társadalmi-gazdasági változások vizsgálatában a XX. század közepén kialakul, és egyre erőteljesebbé válik az infrastruktúra fogalmi rendszere, szerepének és hatásának a kutatása, a társadalmi-gazdasági viszonyok különböző területein, így természetesen a települések vonatkozásában is. Ez az igény jelentkezik ún. kistérségi vizsgálatunkban.

Tanulmányunkban az általános elméleti és gyakorlati ismeretek tárgyalása nélkül – a települések infrastrukturális helyzetének jellemzése során – néhány alapvető fogalmi, kategóriai elemet azonban mindenképpen rögzítenünk kell.

A fogalmi értelmezésnél figyelembe kellett vennünk, hogy az infrastruktúra egy erősen célorientált és többszörösen összetett fogalom. Ebben a gondolati rendszerben elsődlegesen Kőszegfalvi Gy. (1976) fogalom meghatározását követjük, amely szerint: „Az infrastruktúra a szociális és műszaki rendeltetésű és jellegű létesítmények olyan összefüggő rendszere, amely közvetett formában az anyagi javak termelésének, a tudományos és szellemi tevékenység kibontakozásának és fejlesztésének egyik nélkülözhetetlen feltétele, a legközvetlenebb formában a városok, települések funkcionálásának és fejlődésének eleme, az azokban élő, munkát vállaló, illetve tanuló népesség életfeltételeinek és életkörülményeinek döntő komponense”.

A vizsgálatban érzékelnünk kell az egyes települések infrastrukturális helyzetének elemzésénél, hogy településhálózati funkcionalitásuk hierarchizált. (Sas B. 1987). Ezért hangsúlyoznunk kell, hogy a vizsgálatban a települések alapellátására vonatkozó mutatókat alkalmazzuk amennyiben ezek a mutatók mennyiségi és minőségi jellegük szerint értékelhetők a vizsgálati időszakra vonatkozóan.

Érvényesíteni kellett a kutatásban a térségi viszonyítást. Számos összefüggése alapján meg kell említenünk, hogy a vizsgálatban olyan paramétereket használtunk, amelyek

nem normatív jellegűek, és így a térségi vizsgálatban ún. „belső” viszonyítás alapján jellemzettek. A továbbiakban e tárgyalási módban érzékelhetővé válik az ilyen típusú térségi viszonyítás a tanulmány szerkezetében is.

A térségi viszonyítást követhetjük nyomon a tanulmány szerkezetében. Az első részben a Rábaköz településeinek infrastrukturális helyzetét tárjuk fel megyei viszonyításban. A tanulmány második részében a Rábaköz kistérségi viszonyításában elemezzük és jellemezzük a települések infrastrukturális ellátottságát.

Infrastrukturális vizsgálatok a térségben az előző időszakban is folytak. Ezek sokszínűen, különböző alágazati, illetve területi szinten kutatták a térség infrastrukturális helyzetét. A térségi viszonyítás szempontjából hármastagozódás érzékelhető:

a) A *népgazdasági* szinten értelmezett, *gazdaságpolitikai*, irányítási, tervezési irányzatok *hatása*. Ebben a vonatkozásban jelentkezik a terület- és településfejlesztési politika hatásmechanizmusa. Ilyen típusú összefüggések tükröződnek többek között a *megyei hosszú távú terület- és településhálózat fejlesztési koncepcióban és tervben*, illetve számos olyan megyét érintő statisztikai vizsgálatban, amelyek országos és megyei szintű összehasonlításokon alapulnak (Fekete I. – Nyitrai J. 1986.).

b) *Magyei szintű viszonyítással* találkozhatunk főleg az utóbbi három középtávú területi tervekben, és a 70-es és 80-as évtized számos infrastruktúra vizsgálatokban (Albert Tóth T.-né 1981, Sas B. 1987, Suhai F. 1983).

c) Az utóbbi évtizedben növekszik meg azon vizsgálatok, kutatások száma, amelyek *kistérségi egységekre* vonatkoznak és „belső”, viszonyítást alkalmaznak a vizsgált területi egységekre. Ezek közül néhányat emelünk ki, mondandóink jellemzésére. (Területi adottságok . . . Győr-Sopron megye Tanácsa 1982, Az aprófalvak . . . 1981, Lados M. 1987).

6.1.A Rábaköz településeinek infrastrukturális helyzete a megyében

A kutatás célkitűzése szerint Győr-Sopron megye településeinek ún. szociális infrastruktúráját vizsgáljuk és jellemezzük az 1960–85. közötti időszakra. A vizsgálat információs bázisát egy *46 elemű mutatószám rendszer* szolgáltatta. A számított mutatók a települések alapellátási szintjét reprezentálták. A mutatószámok az alábbi csoportokra tagozódtak:

- a) a települések demográfiai, foglalkoztatottsági, közigazgatási helyzete,
- b) a települések lakásállománya és felszereltsége,
- c) a települések közlekedési, hírközlési helyzete,
- d) a települések kereskedelmi ellátottsága,
- e) a települések művelődésügyi és egészségügyi ellátottsága.

Az infrastruktúra fogalmi összetételéből adódóan feldolgozásunkban a többváltozós matematikai-statisztikai módszerek mellett döntöttünk. A faktoranalízis alapján meghatározásra került, hogy milyen tényezők és milyen mértékben vesznek részt a települések infrastrukturális ellátottságában és formálódásában. A klaszteranalízis felhasználásával csoportosítottuk a településállományt az ellátottsági színvonal szerint (Sas B. 1987).

A *faktoranalitikus eljárás eredményeként* nyert első öt faktor az alapinformáció 70% körüli hányadát reprodukálta. Terjedelmi korlátok miatt a további táblázatokban főként az 1970. és 1980. évek vizsgálati eredményeit mutatjuk be.

Győr-Sopron megye településeinek infrastrukturális helyzetét jellemző faktorok

megnevezése	A faktorok			
	saját értéke		kumulált értéke (%)	
	1970	1980	1970	1980
1. faktor	11,6	10,9	33,9	31,8
2. faktor	3,6	5,0	44,5	46,7
3. faktor	2,8	3,3	52,7	56,2
4. faktor	2,5	2,5	60,0	63,6
5. faktor	1,9	2,0	65,7	69,5

A továbbiakban felsorolásra nem került faktorok száma 6, illetve 7, információs tartalmuk azonban – az első öt faktor logikailag belátható ellentettjeként – fokozatosan csökkent, monoton jelleggel.

A faktoranalízis révén számított *1. faktort* mind a saját értékük mérőszámai, mind az e faktorhoz kapcsolódó változók tartalma alapján, a megye településeinek általános infrastrukturális ellátottsági faktoraként értelmezhetjük. Ezért tekintsük át az alábbi táblázatban az 1.faktorra vonatkozó tényezők faktorsúly értékeit.

Az 1. faktor változóinak 0,5 feletti faktorsúlyai

A változók megnevezése	Faktorsúlyértékek	
	1970	1980
Közigazgatási szerepkör	0,72	0,75
Intézményi ellátottság	0,72	0,86
Népsűrűség	0,79	0,73
Vándorlási különbözet	0,59	(0,40)
Szocialista iparban foglalkoztatottak aránya	0,50	(0,46)
A helyi szocialista iparban foglalkoztatottak aránya	0,71	0,64
Mezőgazdasági keresők aránya	– 0,56	–0,52
Lakossági villamosenergia fogyasztás	0,63	(0,25)
Közüzemi vízzel ellátott lakások aránya	0,84	0,51
Csatornázott lakások aránya	0,81	0,72
Autóbusz járatsűrűség	0,80	0,74
Vasúti járatsűrűség	0,76	0,69
Telefonellátottság	0,73	0,68
Telefonállomány megoszlási aránya	0,52	0,56
Kiskereskedelmi dolgozók száma	0,79	0,77
Vendéglátási dolgozók száma	0,76	0,64
Élelmiszerforgalom	0,79	0,72
Vendéglátási forgalom	0,66	(0,38)
Ruházati forgalom	0,77	0,51
Iparcikk forgalom	0,60	0,61
A helyben tanuló általános iskolások száma	(0,22)	0,52

A táblázatban jól tükröződik az egyes mutatók faktorsúlyváltozásában – az időszak

folyamán – lejátszó infrastruktúra elemek szerepe. Az értelmezéshez fel kell hívnunk a figyelmet, hogy az egyes mutatók *időpontiak (stock)*, pl. közigazgatási szerepkör, intézményi ellátottság, stb., míg mások *időszakiak (flow)* az előző tíz évre vonatkozóan, pl. vándorlási különbözet, természetes szaporodás, lakásépítés stb. Ezért – területi okok híján – néhány általánosító értékítéletre hívhatjuk fel a figyelmet. Ez utóbbi megjegyzés természetesen feltételezi a változások megítélésében azt a feltételt, hogy az – és nem pusztán a számszaki feldolgozás eredőjeként – miként értelmezendő az egyes települések vonatkozásában.

Növekedett az időszak folyamán az alábbi mutatók faktorsúlyértéke:

- intézményi ellátottság,
 - épített lakások száma,
 - a helyben tanuló általános iskolás gyermekek száma
- Ebben a jelenségben nyilván a különböző körzetesítési törekvések tükröződnek.

Stagnáló faktorsúlyértékkel szerepelnek az időszak során:

- népsűrűség,
- csatormázott lakások aránya,
- autóbusz- és vasúti járatsűrűség,
- a kisereskedelmi ellátottság jellemzői.

Csökkenő faktorsúlyértéket mutatnak az alábbi mutatók:

- vándorlási különbözet,
- lakossági villamosenergia fogyasztás,
- a helyi szocialista iparban foglalkoztatottak aránya,
- közüzemi vízzel ellátott lakások aránya,
- vendéglátási forgalom.

Amennyiben e hármastendencia jellegét *összesítve* értékeljük, *két hatást mindenképpen ki kell emelnünk*. Egyrészt az időszak során milyen változások jelentkeznek a települések infrastrukturális szerkezetében, másrészt a településhálózat-fejlesztési politikánk miként tükröződik a települések infrastrukturális ellátottságában.

A további négy faktor részletesebb bemutatásától eltekintünk. Általánosan jellemző rájuk, hogy egy-egy faktorban 4-6 változó szerepel, és ezek közül 1-2 mutatónak faktorsúlyértéke haladja meg a 0,5-ös számértéket. Faktorszerkezetükben nem mutatható ki jellegzetes ágazati, avagy települési karakter.

A klaszteranalízis bemutatása során a legáltalánosabb összefüggésekre szorítunk tanulmányunk e részében. Alapvető célkitűzésünk az volt, hogy a megye településeit infrastrukturális ellátottságuk szerint viszonylag homogén csoportokba soroljuk. A szóba jöhető elemzési eljárások közül az ún. „K középpontú” eljárást választottuk, amelyben az egyszerű euklideszi (többdimenziós) távolságot értelmeltük. A képződő csoportok számát *hétben* határoztuk meg, számolva azzal, hogy egyes „egyedi jellegű” klaszterek kiiktatásával is jól értelmezhető csoportstruktúrát nyerhessünk. Alapinformációként az elsődleges mutatókat alkalmaztuk.

Tanulmányunk e részében ellátottsági szintű besorolást mutatunk be 1960–70–80-as évekre, összevont értékelésben. 1985. évre is elkészítettük a vizsgálatot, de a módszer érzékenysége miatt – hiányoznak olyan alapmutatók, amelyek csak népszámlálási adatokban találhatóak – ezen időpontra vonatkozó elemzést elhagytuk.

A Rábaköz településeinek infrastrukturáját tagoltabban, és település-típezés szerint a kistérségi viszonyítás alapján adjuk meg a tanulmány második részében.

Miként alakult a Rábaköz településeinek infrastrukturális helyzete 1960–1980. között megyei viszonyításban? A kérdést az alábbi táblázatok elemzésével válaszolhatjuk meg. A táblázatokban összevont, minősítő kategorizálást alkalmaztunk.

6.3. sz. táblázat

*Győr-Sopron megye településeinek infrastrukturális ellátottsági színvonala
(1960–70–80)*

Ellátottsági színvonal	A települések száma és megoszlási aránya (%)					
	1960		1970		1980	
Jó	7	4	31	18	26	16
Közepes	95	54	89	53	87	53
Gyenge	75	42	49	29	51	31
Összesen:	177	100	169	100	164	100

A táblázat adatainak elemzésénél néhány általános jellemzőt emelünk ki. A megyei helyzetkép híven tükrözi a mindenkor gazdaságpolitika terület- és településhálózatfejlesztési tendenciát. Így többek között jelentkezik a nivellációs törekvés és ennél lényegesebben az infrastruktúra fejlesztés erőforrásainak állománya. Köztudott, hogy ennek legdinamikusabb hatása a IV. ötéves tervidőszakra esik. A táblázat adatainak értékelésénél figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy az infrastrukturális fejlesztések eredményei „követő” jellegűek. Ezért a fejlesztések hatása bizonyos „fáziskésésben” jelentkezik. Ugyancsak jól érzékelhető a táblázatban a vizsgálati időszak folyamán bekövetkezett településpolitikai koncepcióváltás is.

Közéltve tanulmányunk kistérségi szemléletét, a következő kérdés fogalmazható meg, miként alakult a Rábaköz településeinek infrastrukturális helyzete a megyén belül? Ezt kívánja szemléltetni a 6.4. sz. táblázat.

6.4. sz. táblázat

*A Rábaköz településeinek infrastrukturális helyzete megyei szintű összehasonlításban
(1970–70–80)*

Ellátottsági színvonal	A települések száma és megoszlási aránya (%)					
	1960		1970		1980	
Jó	3	4	7	11	7	12
Közepes	19	32	30	48	30	51
Gyenge	40	64	25	41	22	37
Összesen:	62	100	62	100	59	100

A táblázatban jól érzékelhető, hogy a Rábaköz településeinek infrastrukturális ellátottsága javult az időszak folyamán. A ható tényezők értékelésénél 6.3. sz. táblázatból levont következtetések a jellemzők. A Rábaköz településeinek relatív helyzetét a 6.3. és 6.4. sz. táblázatok összehasonlításával értelmezhetjük. Alapvetően megállapítható, hogy a Rábaköz településeinek infrastrukturális helyzete a vizsgált időszakban a megyei átlagnál gyengébb. A ható tényezők közül kiemelhető a kistérség településszerkezete,

agrár jellege, az ezzel összefüggő népesedési és foglalkoztatási viszonyok. Viszont az adatsorokban tükröződik, hogy az ún. *mikrocentrumok* helyzete *viszonylagosan javult*, hiszen éppen ez a tény járul hozzá funkcionális szerepkörük erősödéséhez. Ide kívánczok még egy apróbb, módszertani megjegyzés is. Mivel az alapmutatók legtöbbször lakónépességre vetített, ezért bizonyos mutatók információtartalma a népességszám csökkenésével valamelyest „felértékelődik”. E jelenség viszont csak a flow jellegű mutatók esetén jelentkezhet és ott is néhány mutatónál.

6.2.A térségi infrastruktúráis ellátottság

A Rábaköz településeinek infrastrukturális ellátottságát kistérségi viszonyításban, az előzőekben már jellemzett és alkalmazott mutatószámok segítségével tártuk fel. Az eltérés, hogy csökkentettük a mutatók körét. Így számuk 29-re mérséklődött. A szelekciót azért tartottuk szükségesnek, hogy a vizsgálathoz kapcsolódó alapinformáció tartalmi sztochasztikáját erősítsük. A mutatókat öt csoportba soroltuk egy kiegészítő megjegyzéssel (6.1. sz. melléklet).

Az infrastrukturális vizsgálatokban az egészségügyi ellátás megfigyelése nélkülözhetetlen. Ezért előzetes elképzeléseink szerint – az alapfokú ellátásban – a körzeti orvosi és a bölcsődei ellátottság megfigyelését terveztük. Ez viszont az alkalmazott módszerben alacsony szignifikanciája miatt, nem vált célszerűvé. Ugyanis a körzeti orvosi ellátás normatív és a településekre vetítése nem nyújt lényegi információt, másrészt a bölcsődei ellátás elenyésző számú településben található. Ezért az egészségügyi ellátást kutatásunkban szélesebb körben tárgyaltuk a tanulmány más részegységében.

Feldolgozási módszerként matematikai-statisztikai eljárást alkalmaztunk. Az eljárás lényege, hogy az egyes változókat standardizáltuk, az így nyert mutatók átlaga 0 és szóródása 1. Az egyes települések vonatkozásában a standardizált mutatók összegéből készült a SCORE nevű változó, amely a település „összesített pontértékét” adja meg. Ezek után elvégeztük a Rábaköz településeinek klaszterezését. Az így nyert csoportok elemzését és jellemzését írjuk le tanulmányunk további részében, 1970–1980–1985. évekre. A mutatók átlagát és szórását a 6.2.sz. *mellékletben* adjuk meg. A mutatók legtöbbször 1000 fő lakónépességre vetítve szerepel. A mutatók közötti korreláció – közepes és erős minőségben – a 6.3. sz. *mellékletben* található. Szembetűnően érzékelhető a mellékletben, hogy a korreláció úgy a mutatók számának növekedésében, mind a kapcsolatok erősödésében egyaránt jelentkezik az időszak folyamán. Itt szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy az egyes településekre rendelkezésre állnak a vizsgálatban alkalmazott pontértékek mutatók szerint is, de azt terjedelmi korlátok miatt, tanulmányunkban nem közölhetjük.

Elemzésünk során elsőként nézzük meg, hogy az egyes változók milyen jelleggel motíváltak a települések ellátottsági szintjét a vizsgált időszakban.

Az egyes változók karaktere az időszak során

Kategória	A mutatók megnevezése*
1. <i>Pozitív tartalmú</i>	
a) erőteljes növekedés	VILF KÖVI TEFE ELFO VEFO IPFO
b) erőteljes csökkenés	MEKA
c) enyhe növekedés	AJAR MAKI BUAR FOIR KERA OVOF IFAR GAZA NAPI TVEL VEAL
d) enyhe csökkenés	VAND INTE
2. <i>Stagnáló jellegű</i>	KÖZI
3. <i>Negatív tartalmú</i>	
a) erőteljes növekedés	—
b) erőteljes csökkenés	TERM ELAK AIST KOOL MOZI
c) enyhe növekedés	—
d) enyhe csökkenés	HSZI VAJA HTAI

* A mutatók megnevezését rövidítéssel adjuk meg.

A táblázat értékelésekor néhány általánosító megjegyzést emelünk ki. Figyelembe kell venni, hogy a flow jellegű mutatók az 1960–70-es évtized tendenciáit is tükrözik. Másrészt azt a jelenséget is, hogy az egyes tényezők alakulása a vizsgálati időszak folyamán más-más fáziskarakterrel rendelkeznek. Ezek közül néhányat kiragadva jellemzünk. Az időszak első felére jellemző az erőteljesebb növekedés a lakossági villamosenergia fogyasztásában, illetve fogyás a természetes szaporodás alakulásában. Ez a jelleggörbe általában is jellemző az 1. és 3. kategória többi elemére is. A vándorlási különbözet vesztesége a 70-es évtizedben növekszik, majd a 80-as évtizedben csökken. A helyi szocialista iparban foglalkoztatottak száma és a magánkisiparosok száma az időszak kezdetén növekszik, majd a 80-as évtized közepére csökkenő tendenciát mutat. *Általános helyzetképként vázolható fel az a tény, hogy az infrastrukturális viszonyok alakulásában a pozitív tartományban erőteljesebb a növekedés, míg a negatív jellegű tartományban nem találkoznak növekvő karakterű mutatóval.* Természetesen az időszakra vonatkozó jelleggörbe érzékelésénél itt is figyelembe kell venni az utóbbi években jelentkező fejlesztési erőforrások csökkenésének hatását.

A klaszterezés eredményeként a *Rábaköz települései infrastrukturális ellátottságuk szerint négy típusba sorolhatók.* A települések csoportosítása, tipizálása az alábbi négy kategóriában adható meg:

- városias jellegű infrastruktúrával rendelkező települések,
- mikroközpontokra jellemző infrastrukturális ellátottságú települések,
- közepesen fejlett lakossági infrastruktúrával rendelkező települések,
- gyenge, periférikus jellegű infrastruktúrával rendelkező települések.

A települések számszerű csoportosítását a 6.6. sz. táblázat tartalmazza.

A Rábaköz településeinek csoportosítása infrastrukturális fejlettségük szerint

Megnevezés	A települések száma					
	1970	%	1980	%	1985	%
Városias jellegű infrastruktúrával rendelkező települések	2	3	2	3	3	5
Mikroközpontokra jellemző infrastrukturális ellátottságú települések	3	5	3	5	3	5
Közepesen fejlett lakossági infrastruktúrával rendelkező települések	20	32	24	40	25	43
Gyenge, periférikus jellegű infrastruktúrával rendelkező települések	37	60	30	51	27	47
Települések száma	62	100	59	100	58	100
Közigazgatási szervezésből származó település eltérés	1		4		5	
Települések összesen	63		63		63	

A táblázat adatai jelzik, hogy a Rábaköz településeinek infrastrukturális ellátottsága az utóbbi két évtizedben – ha nem is látványosan – *javult*. E tény elsődlegesen a közepesen fejlett lakossági infrastruktúrával rendelkező települések számának növekedésében, valamint a gyenge, periférikus jellegű infrastruktúrával rendelkező települések csökkenésében tükröződik. De ugyanezt a tendenciát jelzi a másik két kategóriában történt elmozdulás is, ahol a településhálózati funkcionalitás minőségi különbözősége jóval nagyobb, ezért természetesen a változás mennyiségi értéke alacsony. A táblázat településsoros felsorolását a 6.4. és 6.5 sz. mellékletben adjuk meg.

A továbbiakban az egyes településcsoportok jellemzését írjuk le. *A városi jellegű infrastruktúrával rendelkező településcsoportra jellemző*, hogy az alapellátás teljeskörűen, jó minőségben biztosított. Ezek a települések a térség infrastrukturális ellátásában középfokú szinten is, számos alágazatban nyújtanak ellátást. Jellemző a településekre a jó demográfiai és foglalkoztatási szint. Ezekben a településekben a foglalkoztatottsági viszonyok – munkahelyi jövedelemszint – és a migráció hatására viszonylag magas a lakásépítések száma. Bár a kettő közös eredőjeként az 1000 fő lakónépességre vonatkozóan nem haladja meg a kistérségi átlagot. A lakásfelszereltséghez kapcsolódó mutatók jóval átlag feletti, a közüzemi ellátások viszont átlagosak. Magas a kereskedelmi ellátás mutatóinak értéke, a kistérségi átlag 3–4-szerese. Ez egyaránt jelentkezik a bolti és vendéglátói alapterület és forgalmi értékek nagyságában. A típus települései ÁFÉSZ központok, és így a centralizált szakbolti hálózat ellátási funkcióján felül vonzáskörzetük kiskereskedelmi ellátását is biztosítják. A települések (városok) fejlett közlekedési hálózattal rendelkeznek. A belterületi utak kiépítettségi aránya viszont közepes. A migráció, a lakásépítés, a település szerkezeti arányok alakítják ki együttesen ezt a szintet. Az egészségügyi és művelődési alapellátás átlag feletti. Például: a helyben tanu-

ló általános iskolások száma 120%. Ezekben az alágazatokban középfokú ellátást biztosítanak. Bár hangsúlyoznunk kell, hogy vizsgálatunkban csak az alapfokú ellátás mutatói szerepelnek. A településcsoport infrastrukturális összevont pontértéke: 39 (1970), 37 (1980), 38 (1985).

A mikroközpontokra jellemző infrastrukturális ellátottságú települések csoportjára jellemző, hogy az alapellátás teljeskörűen jó minőségben biztosított. Az előző csoporttól eltérően, középfokú ellátási bázisuk nincsen. A településtípus infrastrukturális összevont pontértéke: 19 (1970), 25 (1980), 20 (1985).

Az adatsor jelzi, hogy a településcsoport infrastruktúrájának kiskörzeti szintje az utóbbi időben alakult ki. Ez nyilván a különböző körzetesítések hatására jelentkezik. (Az 1985. évi „relatív” visszaesés nem mond ellent az előző megállapításunknak. Annak oka a kis elemszámú csoporton belül a „településváltás” átlagalakító tényezője). A népesedési viszonyokon belül a természetes szaporodás pozitív, (1980 : 58) a vándorlási különbség viszont már negatív képet mutat (1980 : 36). A helyi szocialista ipar megfelelő foglalkoztatást tud biztosítani (1980 : 245 fő).

Intézményi ellátottságuk széles körű, 78%-os 1980-ban, az előzőkben jellemzett városias típus 93%-os szintje mellett. Kereskedelmi potenciáljuk a kistérségi átlag 2–3-szorosa. Kiépült szakbolti hálózatukkal közvetlen környezetük ezirányú keresletét kielégítik.

Közigazgatási szervezetük városi jogú nagyközségi tanács székhelyközsége. Az egészségügyi és művelődési alágazatban kiskörzeti szintű intézményrendszerük kiépült. A helyben tanuló általános iskolások aránya átlagosan 117%-os. Közlekedési helyzetük jó. A kiépített belterületi utak aránya átlagosan 73%, néhány százalékkal magasabb, mint az előző kategória átlaga. 1980-ban az épített lakások száma 50%-kal haladta meg a kistérségi átlagot.

A közepesen fejlett lakossági infrastruktúrával rendelkező településtípus általános jellemzését a következőkben foglalhatjuk össze. A típusban 24 település található, a települések 40%-a. A településtípus infrastrukturális összevont pontértéke: 7. A pontérték a mikrokörzeti típus mintegy harmadát jelenti. A csoport településeinek közigazgatási szerepköre az önálló tanácsi és a közös tanácsi községek székhely községe státusza között oszlik meg. A települések intézményellátottsága átlagosan 56%-os. A népesedési folyamatokra jellemző 1970–80. átlagában, hogy a természetes szaporodás + 2, míg a vándorlási különbség – 136 fős egyenleget mutat. Helyben települt szocialista ipar 4 településben található. A településekből eljáró dolgozók aránya magas.

A települések közlekedési helyzetében a közúti közlekedés jónak minősíthető. A belterületi utak kiépítettsége a kistérségi átlagot jelzi. A vasúti járatsűrűség viszont nem éri el a kistérségi átlagot. (Vasúthálózati viszonyok miatt). A kereskedelmi ellátás mutatói 82%-os szintet jeleznek, a szakbolti ellátás töredékes jelenléte mellett. A településcsoportban az óvodai ellátás biztosított, 2 településben nincsen óvoda.

Az általános iskolai oktatásra jellemző, hogy ebben a településtípusban elég magas a körzeti iskolák száma. A helyben tanuló általános iskolások aránya 107%-os, mely mutató azt jelzi, hogy összesenben a tanulók 7%-a nem helyben lakó. A kép meglehetősen inhomogén. Két településben nem találunk általános iskolát, három településben működik alsótagozatos iskola (1980). Ezért nem meglepő, hogy több településben találkozhatunk olyan általános iskolával, ahol a bejáró tanulók aránya 25–50%-os.

A művelődési alágazatban a TV ellátottság kistérségi átlagot mutat, ugyanakkor a könyvtári olvasók és mozilátogatók számában csökkenő tendencia rajzolódik ki az időszak folyamán.

A gyenge, periférikus jellegű infrastruktúrával rendelkező települések jellemzése – országos településhálózati szinten, megyei és kistérségi összehasonlításban – neuralgikus problémákat jelenít meg. Ebben a típusban szereplő települések kistérségi viszonyításban – csökkenő arányszám mellett – a települések 47%-ára jellemző. A település-csoport kialakulásánál milyen tényezők, és tendenciák érzékelhetők? Településszerkezetben az *alacsony népességszám, az aprófalvas településtípus*. Közigazgatási szerepkörükre dominánsan a közös községi tanács társközségi státusza a jellemző, bár elvétve találkozhatunk önálló tanácsi közigazgatási szervezettel is. Intézményi ellátottságuk alacsony, 33%-os. A népesedési folyamatokra a demográfiai errodáció a jellemző. Bemutatására szolgáljon két számadat. A természetes szaporodás (1000 fő lakónépességre vetítve) 1970–80. között – 27, míg a vándorlási különbözet egyenlete – 251. Nyilvánvalóan a foglalkoztatási szerkezetben nem lehetnek a továbbiakban közölt értékek sem meglepőek.

Kistérségi átlagban a szocialista iparban foglalkoztatottak aránya 20%, és a mezőgazdaságban keresők aránya 53%-os. A lakásépítés, létező tényként 1970–80. között jelzi, hogy lakásépítés ebben a településcsoportban is van, mutatója 33. (A településcsoportban 1000 fő lakónépességre vetítve az évtizedben ennyi lakás épült.) A települések közlekedési helyzete – közúton és kevésbé „ellátási” funkciójában – biztosított. Kereskedelmi ellátottságuk a minimális alapellátásban megfelelő. A művelődésügyi alágazatban adataink szerint elmondható, hogy óvodai ellátás 15 településben van, bár kihasználtsága alacsony szintű. A településtípusban a helyben tanuló általános iskolások aránya 20%-os! A helyzetképhez tartozó részletesebb számadat 20 településben nincs általános iskolai oktatás, 7 településben az alsótagozatos oktatás valamilyen formája található. A közművelődésben egyértelmű a nagyfokú leépülés.

A Rábaköz településeinek infrastrukturális helyzetét vázoljuk fel a 6.1., 6.2. és 6.3. sz. ábrákban. A térségi és időszaki változások a következőkben foglalhatók össze:

a) A települések infrastrukturális ellátottsága az időszak folyamán *növekedett*. A mintegy három évtized során a kezdeti időszakra jellemző *ún. közösségi infrastruktúra* elemek erőteljesebb növekedése, majd ennek lassulása mellett megerősödött az ún. „egyéni” infarstrukturális tényezők aránya.

b) Térségi szemléletben *egy homogénebb településstruktúra* rajzolódik ki a 60–70-es évtizedben, három kistérségben. (A Rába-mente, a Rábaköz középső övezete és az északi aprófalvas térség). Ebben a képből még rögzülten jelentkezik a megelőző időszak mezőgazdaságának és közigazgatásának szerkezete. A következő évtizedben (6.2., 6.3. sz. ábra) a településstruktúra valamelyest oldódik a településhálózat-fejlesztési politika hierarchizáló hatására.

A hatások közül a nagyüzemi mezőgazdálkodás szervezeti alakulása, az államigazgatás területi beosztásának változása, és az ehhez kapcsolódó körzetesítés emelhető ki. E főbb tényezők eredőjeként a települések infrastrukturális fejlesztésében erősödött a hatékonyság és a nivelláció alapvető területi ellentmondása.

6.3.Értékelés és fejlesztési szempontok

Kutatási célkitűzésünk szerint négy kérdéskörben foglaljuk össze a vizsgálat eredményeit:

Miként alakult a Rábaköz településeinek infrastrukturális helyzete, és milyen tényezők motíválták az ellátottság színvonalát?

Milyen összefüggés található a megyei és kistérségi viszonyítások alapján a település-csoportok infrastrukturális helyzetében?

Miként ítélték meg településhálózatfejlesztési politikánk hatása a települések infrastrukturális fejlesztésében?

Milyen tendenciák várhatók a jövőben a települések infrastruktúrájának alakulásában?

A befolyásoló tényezők közül elsőként kell kiemelnünk *az urbanizációs hatást*, amely egyaránt megfigyelhető a „városodási és városiasodási” folyamatokban. E jelenséggel elsődlegesen *Csorna* és *Kapuvár* várossá szerveződésében találkozhatunk, de jellemző a mikrocentrumok infrastruktúrájának alakulására is (Beled, Bősárkány, Szany). Hatásmechanizmusában a *lakásállomány* és az ezzel kapcsolatos felszereltségi színvonal a jövőben is meghatározó tényező lesz a települések életében. Milyen formában? Amennyiben elfogadjuk a fejlesztések „egyéni” és „közösségi” kategorizálását, e folyamat úgy jellemezhető, hogy *az „egyéni” fejlesztési arányok nőttek*, míg a „közösségi” szférában lejátszódó fejlesztések dinamikája csökkenő tendenciájú. Ez utóbbi kategóriában a fejlesztés elsősorban a *városias* jellegű infrastruktúrával rendelkező településekben, valamint a mikroközpontokban jelentkezik.

A Rábaköz településeinek infrastrukturális ellátottsága az utóbbi három évtized folyamán növekedett. Ezt jelzi elsődlegesen az egyes településtípusokon belül a települések számának alakulása, amely a városias infrastruktúrával rendelkező és a mikrokoz-
zterekre jellemző infrastrukturális ellátottságú településcsoportokban nőtt, míg a gyenge, periférikus jellegű infrastruktúrával rendelkező településtípusban csökkent. Lényegesebben érzékelhető a növekedés mértéke, ha az egyes településcsoportokban élő lakónépesség számát vesszük figyelembe. A Rábaközben a városias és mikroközpont típusú településcsoportokban él a lakónépesség 79%-a. (1985). Ugyanakkor egyértelműen megállapítható, hogy a közepesen fejlett infrastruktúrával rendelkező településeknél relatív stagnálás, míg a gyenge, periférikus jellegű infrastruktúrával rendelkező településeknél viszonylagos hanyatlás jelentkezik az ellátottságban.

A települések infrastruktúrájának alakulására *általánosan jellemző, hogy a 60 és 70-es évtizedben volt erőteljesebb a fejlődés*, annak üteme a 80-as évtizedben már lelassult. A mintegy három évtizedet átfogó vizsgálatban érzékelhető, hogy a *városi és falusi települések infrastrukturális ellátottságában* – színvonalának különbsége ellenére – korszerűsödött, növekedett a *háztartási és lakossági* tevékenységekhez kötődő elemek szerepe, ezek elsődlegesen az életkörülmények javulását eredményezték. Az infrastruktúra alakulását befolyásoló tényezők motivációs hatása a következőkben foglalható össze. *Növekvő súllyal szerepel:* a közigazgatási szerepkör, az intézményi ellátottság, a demográfiai viszonyok, a foglalkoztatási szerkezet alakulása, a közüzemi vízellátottság, a kiépített belterületi utak aránya. Az egyes mutatók alakulásánál azt tapasztaljuk, hogy az időszak során erőteljesen növekedtek a lakossági fogyasztáshoz kapcsolódó mutatók értékei, mint például az energiafogyasztás és a kiskereskedelmi forgalom. Csökkenést találunk a természetes szaporodásban, a vándorlási különbözetben, a lakásépítés dinamikájában.

Ez utóbbinál az időszak első felére még a növekedés volt a jellemző. A művelődésügy területén inhomogénebb a kép. Növekedett az óvodai ellátottság. A helyben tanulók általános iskolások aránya az első két településtípusban (városi, mikrokörzeti) lényegesen meghaladja a 100%-ot, a közepesen fejlett lakossági infrastruktúrával rendelkező településtípusban 107%-os, míg a gyenge, periférikus infrastruktúrával rendelkező településtípusban a mutató értéke 1985-ben 20%. A könyvtári olvasók, valamint a mozilátogatók száma csökken az időszak folyamán.

A Rábaköz települései infrastrukturális helyzete alapján megállapítható, hogy az a vizsgált időszakban a megyei átlagnál gyengébb. A térségi összehasonlításban jól elhatárolhatóan három kistérség rajzolódik ki, az egyik a Rába-mente, a második a Rábaköz középső övezete, a harmadik az északkeleti, aprófalvas térség. A ható tényezők közül kiemelhető az aprófalvas településszerkezet, az agrár jelleg, valamint az ezekkel összefüggő népesedési és foglalkoztatási viszonyok.

Terület- és településhálózatfejlesztési politikánk erősen hierarchizált modelljével találkozhatunk a 60-as és 70-es évtizedekben, amelynek hatása természetesen befolyásolta a települések infrastrukturális fejlesztését is. Ez érvényre jut a területi tervezésben, a vidéki ipartelepítésben, a kommunális ellátásban, továbbá az infrastruktúra településhálózati rendszerében, mint a létező és felhasználható erőforrásállományban.

Összefoglalónkban elégséges kiemelni az elosztási viszonyoknál a redisztribúciót, amelyhez más centralizációs elemek is kapcsolódtak (pl. közigazgatási, TSz. és iskola körzetesítés, stb.)

Az 1982-ben elfogadott terület- és településfejlesztési koncepció ugyan *oldani* kívánta az erős hierarchizáltságot számos decentralizációs törekvéssel, de azt is észrevételeznünk kell, hogy mindez dekonjunkturális gazdasági környezetben zajlik le. Lényegében ezek a tendenciák hatottak a Rábaköz településeinek infrastrukturális fejlesztésére is.

A jövőkép felvázolásánál abból az alapvető tényből kell kiindulnunk, hogy az infrastruktúra fejlesztése a népgazdaság mindenkori teljesítőképessége által meghatározott. Ismeretes továbbá, hogy a szocialista országok az infrastruktúra fejlesztésében az ún. „követő” típusba sorolhatók. Népgazdaságunk jelenlegi helyzete közismert. Gazdaságpolitikánkban az infrastruktúra fejlesztése valószínűsíthetően „utósorolást” kap. Ehhez járul minden bizonnyal az a cselekvési irány, amely az infrastruktúra fejlesztésén belül a termelő infrastruktúrát lesz kénytelen preferálni, hiszen az előttünk álló szerkezetváltás kikényszeríti azt. A települések infrastrukturális fejlesztése a tanácsi gazdálkodás hatáskörébe tartozik. Az utóbbi évtizedben e területen a központi erőforrások egyre inkább csökkentek. Így bizonyára nem túl borúlátó az a jövőkép, amely szerint a *települések infrastrukturális fejlesztésével lényegében nem számolhatunk az ezredfordulói, jellemző lesz a szintentartás.* Az általánosan felvázolt tendencián belül így is lesznek olyan infrastrukturális alágazatok, amelyeknek fejlesztése *elodázhatatlanná válik*, pl. többek között a közüzemi *vízellátás* és az alapfokú *egészségügyi ellátás* javítása, avagy az *ifjúsági* réteg vonatkozásában a *lakásépítés*.

Mégis milyen erőforrásokkal számolhatunk a települések infrastrukturális ellátottságának alakulásánál?

A fentiekben vázoltak szerint a *központi* erőforrásokra kevésbé. Az ún. „lakossági” fejlesztési potenciál sem jelenthet lényeges erőforrást. Elég magas ebben a körben az

egyre növekvő kötelezettség-vállalás. Itt elsősorban a különböző társulásokra, kötvénykibocsátásokra és a társadalmi munkavállalásra gondolunk. Várhatóan csökken az egyes településtípusok közötti migráció, a foglalkoztatási és jövedelemarányok mérséklésének hatására. Ez viszont azt is jelenti, hogy a meglévő, falusi lakásállományhoz kötődő közösségi infrastrukturális elemek fokozott szintentartását kell biztosítani. Akarva, akaratlanul kénytelenek leszünk a települések infrastruktúrájában a nivelláltabb ellátásra törekedni. Bizonyára érvényesül a településfejlesztési koncepció decentralizációs hatása úgy a tanácsi gazdálkodásban, mint a pénzügyi források képzésében, elosztásában és felhasználásában. Társadalmi szinten a *helyi politika érdekérvényesülésének erősödése* várható, különböző önkormányzati és gazdálkodási elemek szélesedésével.

*A Rábaköz településeinek infrastrukturális ellátottságánál alkalmazott mutatók**I. A települések demográfiai, foglalkoztatottsági, közigazgatási helyzete*

- 01 Természetes szaporodás az időszak során (TERM)
- 02 Vándorlási különbözet az időszak során (VAND)
- 03 A szocialista iparban foglalkoztatottak aránya (IFAR)
- 04 A helyi szocialista iparban foglalkoztatottak aránya (HSZI)
- 05 A mezőgazdasági keresők aránya (MEKA)
- 06 A magánkisiparosok száma (MAKI)
- 07 Közigazgatási szerepkör (KÖZI)
- 08 Intézményi ellátottság (INTE)

II. A települések lakásállománya és felszereltsége

- 09 Épített lakások száma az időszak során (ELAK)
- 10 Lakossági villamosenergia fogyasztás (VILF)
- 11 Gázzal ellátott lakások aránya (GAZA)
- 12 Közüzemi vízzel ellátott lakások aránya (KÖVI)

III. A települések közlekedési, hírközlési helyzete

- 13 A kiépített belterületi utak aránya (BUAR)
- 14 Autóbusz járatsűrűség (AJAR)
- 15 Vasúti járatsűrűség (VAJA)
- 16 Telefonellátottság (magán előfizetők) (TEFE)
- 17 Napilap előfizetők száma (NAPI)
- 18 Folyóirat előfizetők száma (FOIR)
- 19 TV előfizetők száma (TVEL)

IV. A települések kereskedelmi ellátottsága

- 20 Kereskedelmi bolti alapterület (KERA)
- 21 Vendéglátói alapterület (VEAL)
- 22 Élelmiszerforgalom (ÉLFO)
- 23 Vendéglátói forgalom (VEFO)
- 24 Iparcikkforgalom (IPFO)

V. A települések művelődési ellátottsága

- 25 Óvodai férőhelyek aránya (OVOF)
- 26 Általános iskolai osztályteremek száma (AIST)
- 27 A helyben tanuló általános iskolás gyermekek aránya (HTÁI)
- 28 A könyvtári olvasók száma (KÖOL)
- 29 Mozilátogatottság (MOZI)

*A változók átlaga és szórása
(RÁBAKÖZ)*

Megnevezés	1970		1980		1985*	
	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
01 Természetes szaporodás	15	42	9	50	21	30
02 Vándorlási különbozot	164	83	173	149	60	91
03 Iparban foglalkoztatottak aránya	20	10	23	10
04 A helyi szoc. iparban foglalkoztatottak	21	65	21	71	18	57
05 Mezőgazdasági keresők aránya	54	16	42	17
06 Magánkisiparosok száma	11	7	12	7	12	7
07 Kormánygatási szerepkor	3	2	3	2	3	2
08 Intézményellátottság	44	18	40	21	39	23
09 Épített lakások száma	63	22	46	26	19	15
10 Villamosenergiafogyasztás	68	17	439	157	721	268
11 Gázzal ellátott lakások aránya	72	17	89	27	88	27
12 Közüzemi vízhálózatba bekapcsolt lakások	1	4	10	24	11	29
13 Kiepitett belterületi utak aránya	44	18	52	20	53	21
14 Autóbusz járatsűrűség	10	5	14	13	15	15
15 Vasúti járatsűrűség	3	5	3	4	2	4
16 Telefonellátottság	1	2	2	3	4	5
17 Napilap előfizetők száma	151	59	214	93	253	106
18 Folyóirat előfizetők száma	266	87	345	78	406	180
19 TV előfizetők száma	139	37	251	75	275	92
20 Kiskereskedelmi alapterület	211	126	320	209	382	240
21 Vendéglátói alapterület	266	108	328	205	394	232
22 Élelmiszerforgalom	2361	811	6068	2478	8909	3473
23 Vendéglátói forgalom	1439	580	2900	1402	4535	2167
24 Iparcikkforgalom	1864	2463	3911	5524	7558	9999
25 Óvodai férőhelyek aránya	63	53	75	62	72	54
26 Általános iskolai tantermek száma	4	2	3	3	3	3
27 Helyben tanuló általános iskolások aránya	81	39	63	59	63	60
28 Konyvtári olvasók száma	331	403	185	210	143	77
29 Mozilátogatók száma	285	307	183	176	189	231

*A mutatók közötti korreláció (1970)
(RÁBAKÖZ)*

A mutatók megnevezése *		A kapcsolat közepes (r.: 0,51–0,70)	A kapcsolat erős (r: 0,71–)
Ipari fogl. aránya	HSZI	–MEKA INTE	
Helyi szoc. ipari fogl.	IFAR	INTE AJAR IPFO	
Mg. keresők aránya	IFAR		
Közigazgatási szerepkör	HTAI		INTE
Intézményi ellátottság	TERM	IFAR HSZI KOVI AJAR VAJA TEFE IPFO HTAI	KÖZI
Közüzemi vízellátás	TERM		
Autóbusz járatsűrűség	INTE	VAJA TEFE ELFO	
Vasúti járatsűrűség	INTE	AJAR TEFE IPFO	
Telefonellátottság	INTE	AJAR VAJA	
TV ellátottság	VILMF	NAPI FOIR	
Kisker. alapterület	VILF		
Élelmiszerforgalom	VILE	AJAR KERA	
Iparcikkforgalom	INTE	VAJA	
Helyben tanuló ált. isk.	KÖZI	INTE AIST	
Villamosenergia fogy.	TVEL	KERA ELFO	
Napilap előfizetők	FOIR	TVEL	
Folyóirat előfizetők	NAPI	TVEL	
Kisker. alapterület	ÉLFO		
Ált. isk. tanterem	HTAI		

*A mutatók megnevezése rövidítésekkel szerepel a pontosított változat a 6.1 sz. mellékletben található.

*A mutatók közötti korreláció (1980)
(RÁBAKÖZ)*

A mutatók megnevezése *	A kapcsolat közepes (r. 0,51–0,70)	A kapcsolat erős (r: 0,71–)
Ipari fogl. aránya	INTE ELAK GAZA	
Helyi szoc. ipari fogl.	INTE AJAR IPFO	
Mg. keresők aránya	VILF GAZA NAPI FOIR TVEL	
Magánkisiparosok	INTE	
Közigazgatási szerepkör	HSZI ELAK VAJA TEFE ÉLFO IPFO AIST HTAI	INTE AJAR
Intézményellátottság	IFAR HSZI MAKI KÖVI AJAR ÉLFO VEFO AIST HTAI MOZI	KÖZI
Épített lakások	IFAR KOZI AJAR AIST HTAI MOZI	INTE
Villamosenergia fogyasztás	MEKA GAZA BUAR TVEL ELFO	
Gázzal ellátott lakások	IPAR MEKA INTE VILF BUAR FOIR ÉLFO	TVFI
Közüzemi vízellátás	KÖZI INTE AJAR	
Belterületi kiép. utak	VILF GAZA TVEL	
Autóbusz járatsűrűség	HSZI INTE ELAK KÖVI VAJA TEFE ÉLFO	KÖZI
Vasúti járatsűrűség	KÖZI INTE AJAR	
Telefonellátottság	KÖZI TEFE MOZI	
Napilap előfizetők	MEKA TVEL	FOIR
Folyóirat előfizetők	MEKA GAZA TVEL	NAPI
TV ellátottság	VAND MEKA VILF BUAR NAPI ÉLFO	GAZA
Élelmiszerforgalom	IFAR KÖZI INTE VILF GAZA AJAR TVEL IPFO	KERA
Vendéglátói forgalom	INTE VEAL	
Iparcikkforgalom	HSZI KÖZI INTE ÉLFO	
Ált. isk. tantermek	KÖZI INTE ELAK	HTAI
Helyben tanulók ált. isk.	KÖZI INTE ELAK	AIST
Mozilátogatottság	INTE ELAK TEFE	
Vándorlási különbözet	TVEL	
Kisker alapterület		ÉLFO
Vendéglátói alapterület	NAPI VEFO	

* A mutatók megnevezése rövidítésekkel szerepel a pontosított változat a 6.1. sz. mellékletben található.

A mutatók közötti korreláció (1985)

6.3/c. sz. melléklet

(RÁBAKÖZ)

A mutatók megnevezése *

Helyi szociális ipari fogl.
Magánkisiparosok
Közig. szerepkör

Intézményellátottság

Épített lakások
Vill. energia fogy.
Gázzal ellátott lakások
Közüzemi vízellátás
Belterületi kiép. utak
Autóbusz járatsűrűség
Vasúti járatsűrűség
Telefonellátottság
Napilapelőfizetők
Folyóiratelőfizetők
TV ellátottság

Kisker. alapterület
Vendéglátói alapterület
Élelmiszerforgalom
Vendéglátói forgalom
Iparcikkforgalom
Óvodai férőhelyek
Ált. isk. tanterem
Helyben tanuló ált. isk.
Könyvtári olvasók
Mozilátogatottság

A kapcsolat közepes ($r : 0,51-0,70$)

INTE KÖVI AJAR VAJA MOZI
KÖZI INTE ÉLAK VILF ÉLFO AIST HTAI
MAKI ÉLAK VILF KÖVI VAJA TEFE ÉLFO IPFO AIST
HTAI
HSZI ÉLAK VILF GÁZA MAKI KÖVI BUAR AJAR VAJA
TEFE ÉLFO VEFO
MAKI KÖZI INTE TEFE OVOF AIST HTAI MOZI
MAKI KÖZI INTE BUAR NAPI FOIR KÖÖL VEFO
INTE BUAR NAPI FOIR VEFO KÖÖL
HSZI KÖZI INTE AJAR IPFO MOZI
INTE VILF GÁZA TVEL ÉLFO VEFO
HSZI INTE KÖVI TEFE ÉLFO MOZI
KÖZI INTE TEFE MOZI
KÖZI INTE ÉLAK AJAR VAJA MOZI
VILF GÁZA BUAR VEAL ÉLFO
VILF GÁZA BUAR
BUAR KERA VEAL VEFO KÖÖL

TVEL IPFO
NAPI FOIR TVEL IPFO OVOF AIST VEFO
MAKI KÖZI INTE BUAR AJAR NAPI IPFO KÖÖL
INTE VILF GÁZA BUAR TVEL VEAL AIST
KÖZI INTE KÖVI ÉLFO MOZI
INTE ÉLAK AIST HTAI
MAKI KÖZI INTE ÉLAK VEFO OVOF
MAKI KÖZI INTE ÉLAK OVOF
VILF GÁZA ÉLFO
KÖVI BUAR AJAR VAJA IPFO

A kapcsolat erős ($r : 0,71-$)

KÖZI IPFO
HSZI INTE AJAR MOZI
KÖZI HTAI MOZI

GÁZA TVEL ÉLFO
VILF TVEL ÉLFO

KÖVI VAJA IPFO
AJAR IPFO

FOIR TVEL
NAPI TVEL VEAL
VILF GÁZA NAPI FOIR
ÉLFO
ÉLFO

VILF GÁZA TVEL KERA

AJAR VAJA

HTAI
ÁIST

KÖZI INTE

* A mutatók megnevezése rövidítésekkel szerepel, a pontosított változat a 6.1.sz. mellékletben található.

A Rábaköz településeinek csoportosítása infrastrukturális ellátottságuk szerint

Városias jellegű infrastruktúrával rendelkező települések			Mikroközpontokra jellemző infrastrukturális ellátottságú települések		
1970	1980	1985	1970	1980	1985
Csorna Kapuvár	Csorna Kapuvár	Csorna Kapuvár Beled	Beled Szany Bősárkány	Beled Szany Bősárkány	Szany Bősárkány Kóny

A Rábaköz településeinek csoportosítása infrastrukturális ellátottságuk szerint

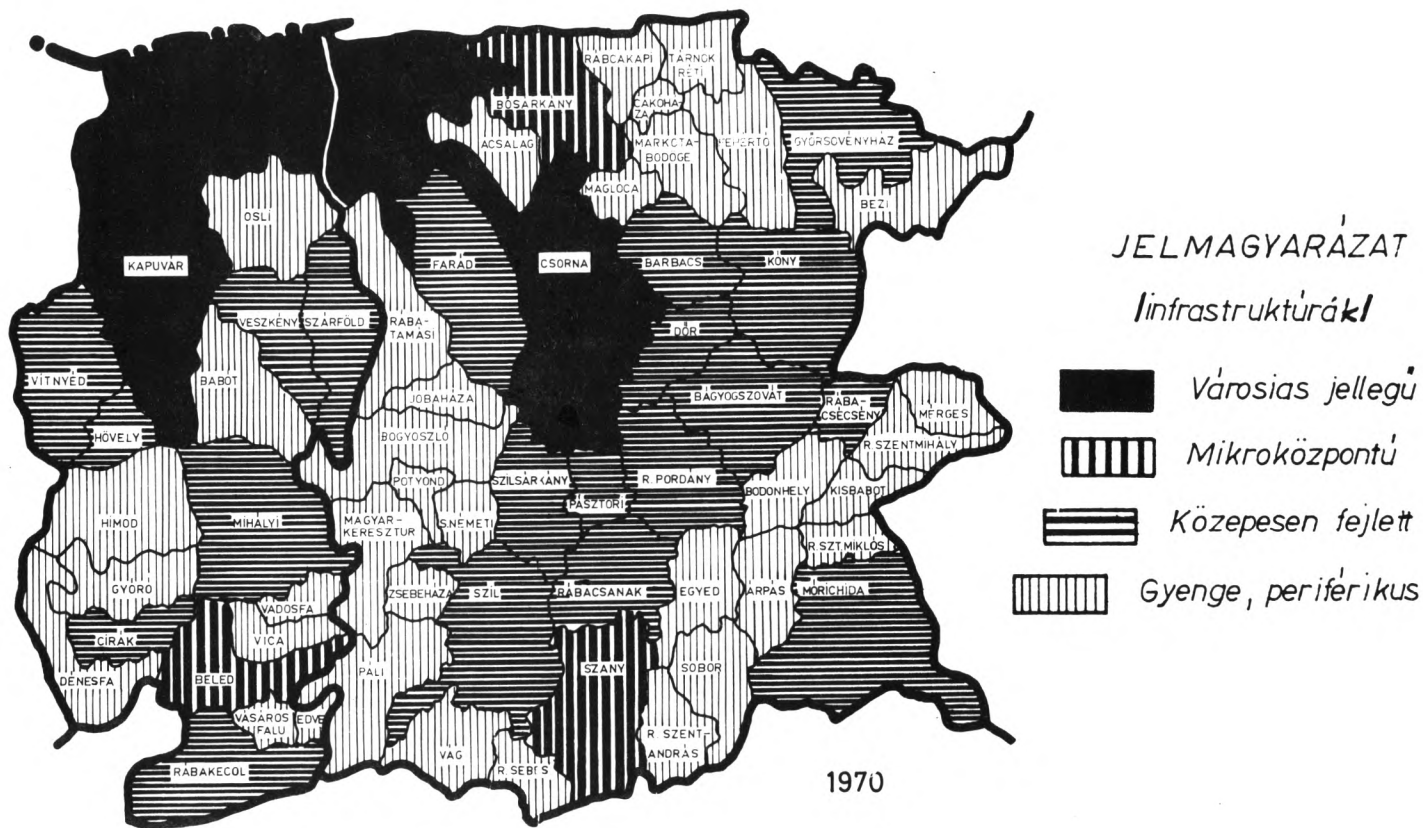
Közepesen fejlett lakossági infrastruktúrával rendelkező települések			Gyenge, periférikus jellegű infrastruktúrával rendelkező települések		
1970	1980	1985	1970	1980	1985
Györsövényház	Györsövényház	Egyed	Babót	Páli	Dör
Mihályi	Kóny	Szilsárkány	Osi	Rábcakapi	Gyóró
Szil	Szil	Györsövényház	Vica	Egyed	Árpás
Kóny	Mihályi	Mihályi	Dénesfa	Gyóró	Sopronnémeti
Rábakecöl	Szilsárkány	Szil	Edve	Vág	Acsalag
Rábacsécsény	Rábatamási	Rábatamási	Vásárosfalu	Rábaszentandrás	Vág
Rábacsanak	Rábapordány	Páli	Kisfalud	Szárfield	Bezi
Farád	Bágyogszovát	Veszvény	Gyóró	Fehértó	Mérges
Rábapordány	Rábakecöl	Rábapordány	Himod	Sopronnémeti	Kisbabót
Bágyogszovát	Veszvény	Osi	Vadosfa	Magyarkeresztúr	Vadosfa
Veszvény	Rábaujfalu	Bágyogszovát	Bodonhely	Markotabödöge	Himód
Barbacs	Bogyoszló	Bogyoszló	Bogyoszló	Vásárosfalu	Markotabödöge
Szárfield	Rábacsanak	Cirák	Jobaháza	Acsalag	Zsebeháza
Vitnyéd	Osi	Rábakecöl	Magyarkeresztúr	Bezi	Sobor
Szilsárkány	Vitnyéd	Rábacsanak	Potyond	Vica	Tárnokréti
Hövej	Babót	Rábaszentmihály	Acsalag	Vadosfa	Edve
Cirák	Cirák	Rábaujfalu	Cakóháza	Kisbabót	Rábcakapi
Dör	Mórichida	Babót	Maglóca	Potyond	Jobaháza
Mórichida	Barbacs	Szárfield	Rábcakapi	Edve	Rábaszentmiklós
Pásztori	Jobaháza	Magyarkeresztúr	Tárnokréti	Pásztori	Potyond
	Himod	Vitnyéd	Egyed	Rábasebes	Fehértó
	Dör	Vásárosfalu	Bezi	Maglóca	Rábasebes
	Tárnokréti	Barbacs	Fehértó	Sobor	Dénesfa
		Hövej	Rábatamási	Bodonhely	Pásztori
			Markotabödöge	Zsebeháza	Maglóca
			Mérges	Cakóháza	Cakóháza
			Rábaszentmihály	Árpás	
			Sobor	Mérges	
			Kisbabót	Dénesfa	
			Vág		
			Rábasebes		
			Árpás		
			Sopronnémeti		
			Zsebeháza		
			Rábaszentmiklós		
			Rábaszentandrás		

*A Rábaköz településeinek infrastrukturális ellátottsági rangsora
(1970–1980–1985)*

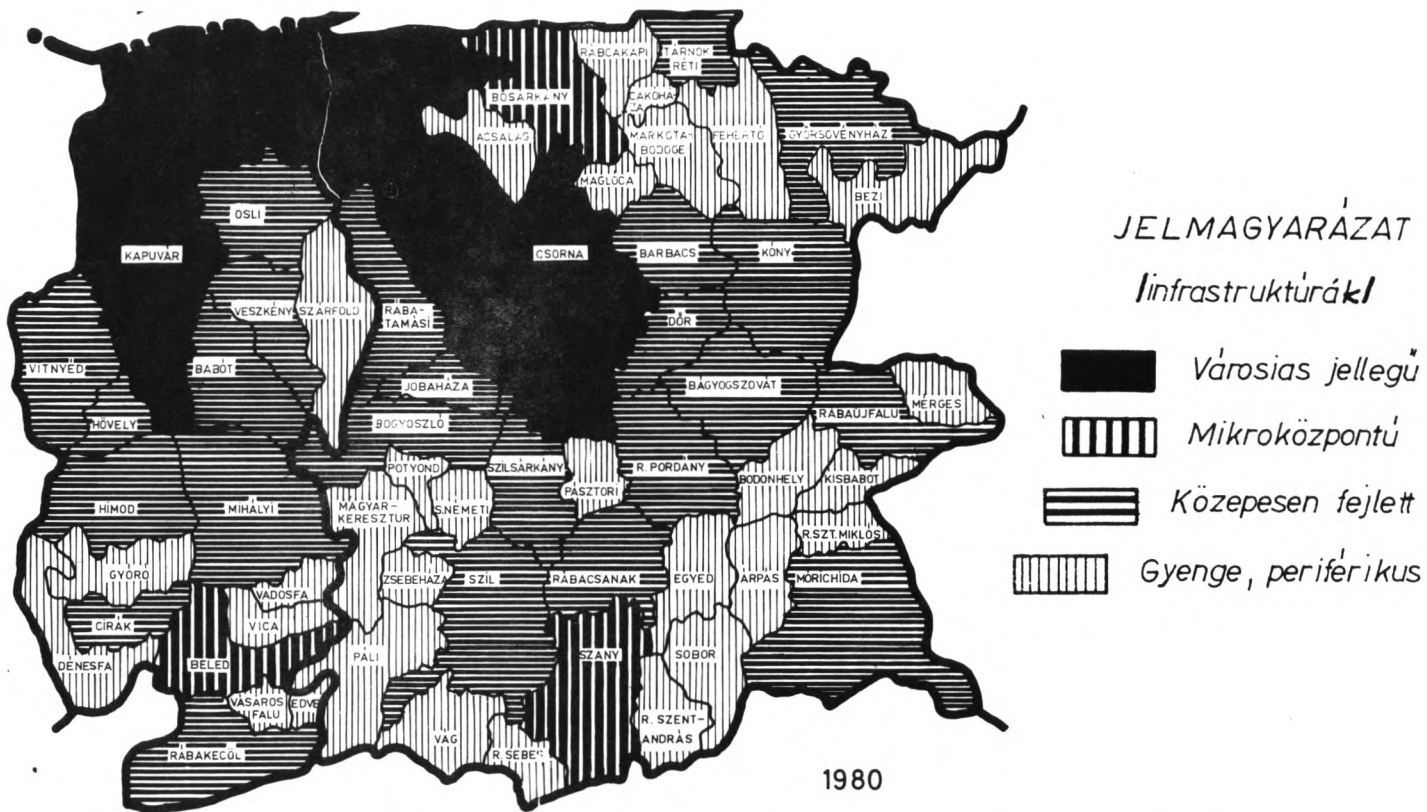
Település	1970 Pontszám	Település	1980 Pontszám	Település	1985 Pontszám
Csorna	43	Csorna	38	Csorna	47
Kapuvár	35	Kapuvár	37	Kapuvár	36
Beled	23	Beled	31	Beled	31
Szany	17	Szany	26	Szany	21
Bősárkány	16	Bősárkány	20	Bősárkány	21
Györsövényház	12	Györsövényház	14	Egyed	15
Mihályi	11	Köny	14	Szilsárkány	14
Páli	10	Mihályi	12	Györsövényház	12
Rábcakapi	7	Szilsárkány	11	Mihályi	12
Köny	7	Rábatamási	10	Szil	11
Vág	7	Páli	9	Rábatamási	11
Rábakecöl	4	Rábapordány	8	Páli	10
Rábacsécsény	4	Bágyogszovát	8	Veszvény	9
Rábacsanak	3	Rápcakapi	8	Rábapordány	9
Farád	3	Rábakecöl	7	Osi	8
Egyed	3	Veszvény	6	Bágyogszovát	7
Sopronnémeti	3	Rábaujfalu	5	Bogyoszló	7
Magyarkeresztúr	1	Tárnokréti	4	Cirák	6
Vadosfa	1	Bogyoszló	4	Rábakecöl	6
Markotabödöge	1	Rábacsanak	4	Rábacsanak	5
Kisbábot	1	Egyed	4	Rábászentandrás	5
Potyond	1	Osi	3	Rábaujfalu	4
Rábapordány	1	Gyóró	3	Babót	3
Bágyogszovát	0	Vág	2	Szár föld	3
Kisfalud	0	Vitnyéd	2	Magyarkeresztúr	3
Acsalag	0	Rábászentandrás	2	Vitnyéd	2
Rábatamási	0	Babót	2	Vásárosfalu	2
Veszvény	0	Cirák	1	Vág	2
Mérges	0	Szár föld	1	Mórichida	1
Bogyoszló	-1	Fehértó	1	Barbacs	1
Barbacs	-1	Sopronnémeti	1	Dör	1
Osi	-1	Magyarkeresztúr	1	Gyóró	1
Fehértó	-2	Mórichida	1	Árpás	-1
Szár föld	-3	Barbacs	-1	Sopronnémeti	3

*A Rábaköz településeinek infrastrukturális ellátottsági rangsora
(1970–1980–1985)*

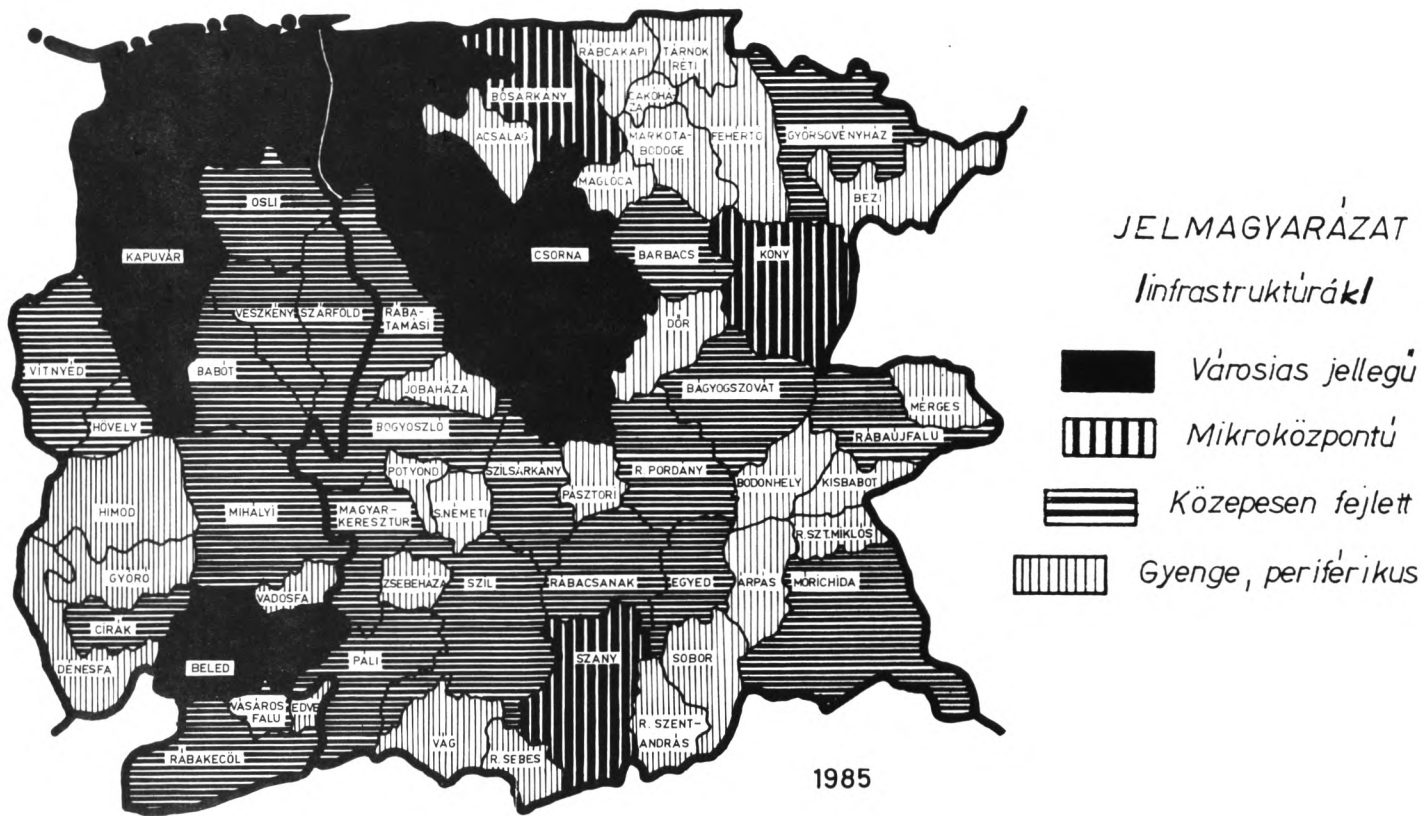
1970		1980		1985	
Település	Pontszám	Település	Pontszám	Település	Pontszám
Dénesfa	-3	Markotabödöge	-1	Acsalag	-3
Rábaszentandrás	-3	Vásárosfalu	-2	Hövej	-3
Pásztori	-3	Jobaháza	-2	Bezi	-3
Babót	-3	Acsalag	-2	Mérges	-3
Vitnyéd	-3	Bezi	-3	Kisbabót	-4
Rábaszentmihály	-4	Himód	-4	Vadosfa	-4
Cakóháza	-4	Dör	-4	Himód	-5
Edve	-5	Vica	-4	Markotabödöge	-5
Rábaszentmiklós	-5	Vadosfa	-5	Zsebeháza	-5
Bodonyhely	-5	Kisbabót	-5	Szobor	-5
Vica	-6	Potyond	-5	Tárnokréti	-6
Árpás	-6	Edve	-5	Edve	-6
Zsebeháza	-6	Pásztori	-6	Rábcakapi	-6
Tárnokréti	-6	Rábasebes	-7	Jobaháza	-6
Gyóró	-6	Maglóca	-7	Rábaszentmiklós	-7
Szilsárkány	-6	Rábaszentmiklós	-7	Potyond	-7
Hövej	-7	Sobor	-7	Fehértó	-7
Rábasebes	-7	Bodonyhely	-8	Rábasebes	-7
Cirák	-7	Zsebeháza	-8	Bodonyhely	-7
Jobaháza	-7	Hövej	-8	Dénesfa	-8
Dör	-7	Cakóháza	-8	Pásztori	-10
Maglóca	-8	Árpás	-8	Maglóca	-11
Mórichida	-8	Mérges	-10	Cakóháza	-13
Sobor	-8	Dénesfa	..	Farád	..
Bezi	-8	Farád	..	Vica	..
Himód	-10	Kisfalud	..	Kisfalud	..
Vásárosfalu	-11	Rábaszentmihály	..	Rábaszentmihály	..
Rábaújfalu	..	Rábacsécsény	..	Rábacsécsény	..

6.1.sz. ábra: A Rábaköz településeinek infrastrukturális helyzete (1970)

6.2.sz. ábra: A Rábaköz településeinek infrastrukturális helyzete (1980)

6.3.sz. ábra: A Rábaköz településeinek infrastrukturális helyzete (1985)

7. A KÖZIGAZGATÁSI SZERVEZET

Tanulmányunkban a volt csornai és kapuvári járások, jelenleg városkörnyékek közigazgatásának fejlődését mutatjuk be. Megítélésünk szerint a Rábaköz közigazgatásának alakulása szorosan összefügg a volt járások, jelenleg városkörnyékek fejlődésével, nem volna tehát célszerű kiszakítani abból a szervezetből és külön ismertetni. A járási határok változása több esetben érinti a volt győri, soproni és téti járásokat is.

7.1. A tanácsok megalakulása és fejlődése

A tanácsok megalakulásáig a felszabadulás előtti helyi önkormányzati szervek működtek, a lényegét érintően megváltozott tartalommal. Az akkori jogszabályok különbséget tettek nagyközség és kisközség között. A nagyközség képviselőtestülete (önkormányzata) egymaga alkalmazta szakemberét a főjegyzőt, míg több kisközség pedig körjegyzőt alkalmazott. Néhány esetben az is előfordult, hogy a nagyközséghez közel fekvő kisközség a nagyközséghez lett beosztva. A képviselőtestület élén a községi bíró állt, aki tiszteletdíj fejében látta el feladatát.

A csornai járásban 9 nagyközség és 30 kisközség volt, 29 kisközség 11 körjegyzőséget alkotott, 1 kisközség az egyik nagyközséghez volt beosztva.

A kapuvári járásban a nagyközségek száma 12, a kisközségek közül 3 volt hozzájuk beosztva, a 17 kisközség 7 körjegyzőséghez tartozott. Az 1949-ben elfogadott alkotmány [1] a helyi tanácsok rendszerében jelölte meg az új típusú állami helyi szervezetét. Az Országgyűlés megalkotta a helyi tanácsokról szóló 1950. évi I. törvényt. Az első tanácstörvény bevezetője a következő elveket tartalmazza. „A szocializmus útján haladó Magyar Népköztársaság olyan államszervezetet épít, amely biztosítja a dolgozók tevékeny és állandó közreműködését az államhatalom gyakorlásában és az államigazgatás munkájában, közelebb viszi az ügyintézés a dolgozó tömegekhez és következetesen érvényesíti a szocialista törvényesség elveit. A Magyar Népköztársaság Országgyűlése az Alkotmányban megállapított elveknek megfelelően megvalósítja a demokratikus államszervezet legmagasabb rendszerének formáját, a tanácsok rendszerét”.

A tanácstörvény hatályba lépése igen fontos esemény volt népi demokratikus államunk fejlődésében. Politikai szempontból szükséges volt az új szervezetre áttérni, mert a régi keretekben nem bontakozhatott ki a szocialista demokrácia. A régi keretek fenntartása mellett nem lehetett növekvő mértékben mozgósítani a dolgozó tömegeket az állami feladatok megoldásában való közvetlen részvételre [2].

Az első tanácstörvény fő vonásaiban helyesen tükrözte az adott politikai, társadalmi, gazdasági viszonyokat. Problémaként jelentkezett azonban, hogy a tanácsok nem rendelkeztek sem megfelelő gazdasági eszközökkel, sem gazdasági önállósággal.

A második tanácstörvény, amely 1954-ben lépett hatályba, időálló és a tanácsok fejlődését elősegítő jogszabálynak bizonyult. A jó irányú fejlődést megzavarták az 1956. őszén lezajlott ellenforradalmi események, a tanácsi testületek munkája átmenetileg megbénult.

Győr-Sopron megye az ellenforradalom gócpontja volt és ebből adódott, hogy a megyében államigazgatás vonalán még november 4.-e után is hosszú időn keresztül tartották magukat a reakció delegáltjai, a különböző szintű tanácsapparátusokban. Jellemző a megyei tanács végrehajtó bizottsága állásfoglalására az a javaslat, amelyet 1956. november 11-én tartott végrehajtó bizottsági ülésen tett, amikor azt javasolta, hogy a városoknál, járásoknál és a községeknél is a megyei tanács végrehajtó bizottságához hasonlóan a forradalmi munkástanácsok, nemzeti tanácsok küldötteiből egészítsék ki a végrehajtó bizottságokat, amíg a választások meg nem történnek. Ugyanezen az ülésen hozott határozat azt eredményezte, hogy az ellenforradalom alatt megmaradt végrehajtó bizottságokat is széjjelverték és számos helyen ebben az időben kerültek be az ellenforradalom képviselői a tanácsok testületeibe és apparátusaiba. Az államigazgatási apparátus területén lényegében csak akkor kezdett a törvényes rend helyreállni, amikor sikerült a megyei, járási és városi tanácsok végrehajtó bizottságaiból az ellenforradalom által delegált személyeket eltávolítani és újra visszaállítani funkciójukba, a törvényesen megválasztott vb. vezetőket és vb. tagokat^[3].

Az ellenforradalom leverése után kedvező feltételek nyíltak a tanácsok további fejlődésére. A gazdasági eszközök fokozatos bővítése, a gazdálkodás egyes megkötöttségeinek feloldása és a kedvező politikai légkör ebbe az irányba hatottak.

Nagyon jelentős volt az 1965. évi 8. számú törvényerejű rendelet megjelenése, amely felhatalmazta a Minisztertanácsot, hogy egyes általa meghatározott területeken a tanácsok és bizottságaik hatáskörét, illetékességét és működését átmenetileg a hatályos törvény rendelkezéseitől eltérően szabályozza. Több kormányhatározat került kiadásra, amely a tanácsszervek tevékenységét egyszerűsítette. Ezen intézkedések hatására megjelent a tanácsi tevékenység. Ilyen előzmények után alkotta meg az Országgyűlés az 1971. évi törvényt, ami ma is hatályos. Lényegesebb módosítást a tanácstörvényben a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1983. évi 26. számú törvényerejű rendelete hozott.

7.2. Tanácstagok választása

1950. október 22-én választották meg – valamennyi fokozatban – a tanácsok tagjait. Az első tanácstörvény alapján tanácsok alakultak az 500 lakosnál nagyobb községekben. Első ízben fordult elő, hogy a járásokban is választott testületet hoztak létre. A járás népképviselői-államhatalmi egységgé vált és merőben újszerű, bővebb feladatokat kapott. Ezeket a feladatokat 1971-ig látták el. Az 1970. évi III. törvény, – mely az országgyűlési képviselők és a tanácstagok választásáról szóló 1966. évi III. törvényt módosította – úgy rendelkezett, hogy a járásokban nem kell tanácsot választani.

A tanácstagok megválasztása 1950-ben lajstromos rendszer szerint történt. Ez azt jelentette, hogy a tanácstagjelölteket egyetlen lajstromba, listára vették fel, a választópol-

gár vagy elfogadta vagy visszautasította az egész lajstromot. Ennek a rendszernek az volt a hátránya, hogy nem alakult ki szoros kapcsolat a választópolgárok és a tanácsstagok között.

1954-ben került sor második alkalommal általános tanácsági választásra. Az 1954. évi IX. tv. 12. §-a alapján a különböző fokú tanácsok minden egyes tagjának megválasztására – az állandó lakosok számának figyelembevételével – külön-külön választókerületet kellett létrehozni. Az egyéni választókerület kialakítása jelentős lépésnek számított. Ekkor még nem volt lehetőség több jelölt állítására, erre csak az 1963-as választásoknál került sor. Az 1985-ig megtartott tanácsági választásokon ezzel a lehetőséggel csak igen kis számban éltek.

A hatályos választási törvény^[4] a korábbi törvényekben biztosított többes jelölés „lehetősége” helyett a kötelező többes jelölést vezette be, ami aktívabbá tette a választást. (A választásokkal kapcsolatos adatokat a 7.1, 7.2. sz. táblázatok tartalmazzák).

7.3.A megyei és a járási határokat érintő szervezések

A tanácsrendszer létrehozását megelőzően a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa az államigazgatás jobb területi megszervezése érdekében a megyék nevének, székhelyének és területén megállapításáról intézkedett^[5].

1950. március 16-ával Sopron megye egyesült Győr-Moson megyével Győr-Sopron néven^[6]. Ez a rendelkezés érintette a csornai és a kapuvári járásokat, mivel mindkét járás Sopron megyéhez tartozott.

Sor került 1950. június 1-i hatállyal a járások területének rendezésére is. Kóny, Fehértó, Györsövényház, Cakóháza, Markotabödöge, Rábca kapi, Tárnokréti a győri járásból (addig Tósziget-csilizközi), Páli a kapuvári járásból a csornai járásba került^[7].

1954. október 1-i hatállyal a tétai járásból a csornai járásba került Kisbabót, Mérges, Mórchida, Rábacsécsény, Rábaszentmihály, Rábaszentmiklós, a győri járásból Bezi és Enese. A csornai járás községei közül Kemenesszentpéter községet a Veszprém megyei pápai járáshoz csatolta a Minisztertanács^[8].

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1962. december 31-i hatállyal Vadosfa községet a kapuvári járáshoz csatolta^[9].

1969. szeptember 30-ával szűnt meg a kapuvári járás. Cirák, Dénesfa, Gyóró, Himod, Szárföld, Veszvény községeket és Beled-Vica, Mihályi-Kisfalud-Vadosfa, Rábakecöl-Edve-Vásárosfalu közös tanácsú községeket a csornai járáshoz, Agyagosszergény, Csapod, Fertőd, Fertőendréd, Fertőszentmiklós, Fertőszéplak, Iván, Petőháza, Pusztacsalád, Répceszemere, Sarród községeket és Csáfordjánosfa-Csér közös tanácsú községeket a soproni járáshoz csatolták^[10].

7.4.Községek egyesítése

1950-ben Bányog, Rábaszovát egyesítésével Bányogszovát, Fertőd, Süttör Fertőd néven egyesült^[11].

1973. április 15-tel Mihályi és Kisfalud községek egyesültek Mihályi néven, Rábacsécsény és Rábaszentmihály községek egyesüléséből Rábaujfalu lett^[12].

1978. december 31-i hatállyal Farád község Csorna várossal Csorna néven egyesült^[13].

1985. január 1-i hatállyal egyesült Vica község Beled nagyközséggel Beled néven^[14].

7.5. Városok, nagyközségek szervezése

A 60-as években a tervszerű községpolitika eredményeként Kapuvár és Csorna községek gazdasági élete jelentős fejlődésnek indult. Fejlődtek a kereskedelmi, művelődésügyi, egészségügyi intézmények, amelyek szervező, ellátó tevékenysége a környékre is kiterjedt. Mindkét község közel azonos szintet ért el. Ennek eredményeként előtérbe került városossá szervezésük. A két község közül előnyösebb helyzetben volt Kapuvár, mivel itt lehetővé vált a járás megszüntetése. A járás megszűnésével egyidőben Kapuvár községi járási jogú várossá szerveződött^[15].

A nagyközséggé szervezést az 1016/1969. (IV. 29.) Korm. számú határozat tette lehetővé. Ez a határozat a tanácsszervek tevékenységének továbbfejlesztését, a munka korszerűsítését és egyszerűsítését szolgálja. E határozat alapján nagyközséggé lehet nyilvánítani azt a községet, – indokolt esetben közös tanácsú községet – amelynek területén legalább 5000 lakos él.

Csorna község – a megyében elsőként – 1970-ben nagyközségi rangot kapott^[16], a következő évben pedig várossá lett szervezve^[17].

1972-ben Beled^[18], 1977-ben Szany^[19], 1982-ben Bősárkány^[20] kapott nagyközségi rangot.

7.6. Közös tanácsok létrehozása

Az 1950. évi I. törvény úgy rendelkezett, hogy azokban a községekben, ahol a lakosság nem éri el az 500 lélekszámot, közös tanácsot lehet szervezni. 1950-ben a megyében 9 közös tanács alakult.

Ebből a *csornai járásban*: Bogyoszló –Potyond, Magyarkeresztúr–Vadosfa, Rábca-kapi–Cakóháza, Rábacsécsény–Mérgek (az utóbbi közös tanács akkor még a tétí járáshoz tartozott), a *kapuvári járásban*: Csáfordjánosfa–Csér, Edve–Vásárosfalu községekben hoztak létre közös tanácsot^[21].

Ezt követően 1962-ig nem jött létre újabb közös tanács.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1962. december 31-én Magyarkeresztúr és Vadosfa községek közös tanácsát megszüntette és elrendelte Magyarkeresztúr községnek külön tanácsként való megalakítását. Ugyanezen határozat szerint Vadosfa Mihályival alakított közös tanácsot^[22].

A nagyüzemi mezőgazdálkodás és annak további fejlődése új követelményeket támasztott az államigazgatás területi beosztásával szemben. A kistérségi községek intézményekkel való ellátottságának hiánya miatt mind területi, mind népsűrűségi adatok tekintetében kedvezőtlen alakulást mutattak. Ezeket figyelembe véve dolgozta ki a megyei tanács végrehajtó bizottsága 1965-ben a távlati elképzeléseket.

A területszervezési munka ettől kezdve nagy lépésekkel haladt előre. A közös tanácsok létrehozásánál a fő követelmény az volt, hogy területi jogköre feleljen meg a kialakult, vagy a jövőben kialakuló gazdasági körzeteknek. Olyan optimális nagyságú egységek jöjjenek létre, amelyek jobban képesek a felmerülő igények kielégítésére. A növekvő helyi tanács feladatokat, az egyre bővülő hatásköröket a kisközséges területeken a közös tanács szervezetben lehetett – és lehet a jövőben is – ellátni. A rendelkezésre álló anyagi eszközök felhasználása, a tanács intézmények fenntartása a közös szervezetben sokkal gazdaságosabb. A pozitív tendenciák mellett azonban a kisközségeket kedvezőtlen hatá-

sok is érték. Az elmúlt két évtizedben aránytalanul kevés pénz jutott a kisközségek fejlesztésére. Megítélésünk szerint ez azonban nem a közös tanácsok létrehozásának a következménye, mert a közös tanács éppen kiegyenlíteni törekedett ezeket a kedvezőtlen hatásokat.

Mindezek előrebocsátása után tekintsük át, hogy az átszervezések milyen ütemben és formában mentek végre a volt csornai, kapuvári járás, illetve a városkörnyékek vonatkozásában.

1966. szeptember 30-ával az alább felsorolt községek részére rendelte el a Népköztársaság Elnöki Tanácsa a közös tanácsok létrehozását^[23].

A *csornai járás területén*: Barbacs községi közös tanács néven és székhellyel Barbacs-Maglóca; Bányogyszovát községi közös tanács néven és székhellyel Bányogyszovát-Bodonhely; Magyarkeresztúr községi közös tanács néven és székhellyel Magyarkeresztúr-Zsebeháza; Mórighida községi közös tanács néven és székhellyel Mórighida-Rábaszentmiklós, Rábaszentmihály községi közös tanács néven és székhellyel Rábaszentmihály-Kisbabót; Vág községi közös tanács néven és székhellyel Vág-Rábasebes; Rábcakapi községi közös tanácsot Tárnokréti községgel egészítette ki.

A *kapuvári járás területén*: Rábakecöl községi közös tanács néven és székhellyel Rábakecöl-Edve-Vásárosfalu. Edve községi közös tanácsot megszüntette és Vásárosfalu községek Rábakecöl községi közös tanács részévé váltak. Mihályi községi közös tanácsot Kisfalud községgel egészítette ki. 1968. december 31-ével szerveződött a kapuvári járás területén Beled községi közös tanács néven és székhellyel Beled-Vica^[24].

1970. július 1-ével az alábbi községek közös tanácsok alakultak^[25]:

A *csornai járás területén*: Beled községi közös tanács néven és székhellyel Beled-Cirák-Dénesfa-Vica; Bogyoszló községi közös tanács néven és székhellyel Bogyoszló-Jobaháza-Potyond; Himód községi közös tanács néven és székhellyel Himod-Gyóró; Mórighida községi közös tanács néven és székhellyel Mórighida-Árpás-Rábaszentmiklós; Szil községi közös tanács néven és székhellyel Szil-Zsebeháza.

1973. április 15-ével alakultak az alábbi közös tanácsok^[26]: a *csornai járás területén*: Beled községi közös tanács néven és székhellyel Beled-Cirák-Dénesfa-Edve-Rábakecöl-Vica-Vásárosfalu; Bősárkány községi közös tanács néven és székhellyel Bősárkány-Acsalag-Barbacs-Maglóca; Györsövényház községi közös tanács néven és székhellyel Györsövényház-Bezi-Fehértó; Kóny községi közös tanács néven és székhellyel Kóny-Markotabödöge; Rábapordány községi közös tanács néven és székhellyel Rábapordány-Dőr; Rábaújfalu községi közös tanács néven és székhellyel Rábaújfalu-Kisbabót-Mérges; Szany községi közös tanács néven és székhellyel Szany-Rábasebes-Rábaszentandrás-Sobor-Vág; Szil községi közös tanács néven és székhellyel Szil-Sopronnémeti-Zsebeháza; Szilsárkány községi közös tanács néven és székhellyel Szilsárkány-Pásztori.

1974. december 31-ével alakult^[27] a csornai járás területén: Bősárkány községi közös tanács néven és székhellyel Bősárkány-Acsalag-Barbacs-Cakóháza-Maglóca-Rábcakapi-Tárnokréti közös tanácsa.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1977. április 1-ével az alábbi községi közös tanácsok szervezését rendelte el^[28] Mihályi közös tanács néven és székhellyel Mihályi községi közös tanácshoz és Himód községi közös tanácshoz tartozó községek részére. Ugyanezen időponttal társközségként csatolta Bogyoszló községi közös tanácshoz Magyarkeresztúrt.

A közös tanácsok létrehozását a tárgyalt térségben befejezettek lehet tekinteni. Változatlanul problémás és megoldásra váró feladat azonban olyan kisközségnek a helyzete mint például Hövej, ahol a lakosság létszáma 300–400 között ingadozik és önálló tanácsa van. Többször felvetődött itt is közös tanács szervezése, ez azonban nem realizálódott. A részletes ismertetésből kitűnik, hogy egy-egy községet, tanácsot a szervezés többször is érintett. Példaként említjük meg Magyarkeresztúrt, négyszer szerveződött át. Nagyobb előrelátással ezt el lehetett volna kerülni. A nagyobb lélekszámú közös tanácsok (Beled, Bősárkány, Mihályi) fokozatosan alakultak ki. (Az önálló és a közös tanácsok jelenlegi helyzetét a 7.3. sz. táblázat tartalmazza).

7.7. Előjáróságok alakulása, működése

A községi közös tanács a községi igazgatás bevált, uralkodó formája. A helyi feladatok a jövőben is a közös tanácsok útján oldhatók meg. Az új tanácsai gazdasági szabályozás, a megnövekedett helyi önállóság, a kibővült hatáskör új helyzetet teremtett a közös tanácsoknál. Tevékenységükben jobban kifejezésre kell jutni a társulás előnyeinek, s ezeket érzékelhetőbbé kell tenni a társult községek lakossága számára is. A hatályos választójogi törvény már 1983-ban úgy rendelkezett, hogy a községi közös tanácshoz tartozó nem székhely társközségekben a megválasztott tanács tag egyben a községi előjáróságnak is tagjává válik.

A Minisztertanács ennek végrehajtására alkotta meg az előjáróságokról szóló 9/1985. (III. 7.) MT számú rendeletét.

A választáskor a csornai városkörnyékben 31, a kapuváriban pedig 8 előjáróság alakult.

Az előjáróságok az eltelt két esztendőben eredményes munkát végeztek. Hatékonyan képviselik községük érdekeit, felelősen döntenek a hatáskörükbe utalt ügyekben. Fő feladatuk, hogy képviseljék a társközség lakosságának érdekeit, szervezzék a közösségi életet, a helyi erőforrások öntevékeny feltárással javítsák a lakosság ellátását. Ugyanakkor a közös tanács szervezetének részeként feladatuk a tanács határozatainak végrehajtása, a központi állami célok helyi megvalósításában való közreműködés.

Az eddigi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy jogosítványaikat ismerik, de ezek gyakorlásához még folyamatosan segítségre szorulnak. Helyismeretük alapján reálisabb elbírálásra van lehetőségük, megalapozottabb véleményt tudnak mondani községükről. Politikai felvilágosító és szervező munkájuk jelentős, különösen érzékelhető volt a településfejlesztési hozzájárulás szervezésében. Eredményességüket bizonyítja, hogy valamennyi társközségben megszavazta a lakosság. Kezdetben néhány közös tanácsnál nehézséget okozott, hogy a tanácsai pénzeszközök teljes elkülönítésére, községekre való bontására törekedtek. A középtávú és az éves pénzügyi tervek előzetes megvitatásán, testületi tárgyalásán ezeknek a kérdéseknek a nagyobb része tisztázódott.

Üléseiken a községüket érintő, lakossági ellátást, közérzetet befolyásoló ügyeket tárgyaltak, javaslattal éltek, társadalmi munkára mozgósítottak. Ilyenek voltak pl. temetők, közterületek rendezése, parkosítása, fásítás, járdaépítés stb.

Kapcsolatuk a közös tanács tisztviselőivel, az apparátussal többségében kiegyensúlyozott, fejlődő. Esetenként azonban előfordul, hogy a megfelelő segítséget még nem minden esetben kapják meg, jelzéseikre nem történik reagálás.

Megállapíthatjuk, hogy létrejöttük új helyzetet teremtett a közös képviseleti formák szélesebb körű alkalmazásában, a helyi demokratizmus erősítésében. Tevékenységük egyre meghatározóbb a társközségek közéletében, a községpolitikai feladatok végrehajtásában.

Az előjáróságok képviseleti munkája fokozható, főként azzal, hogy a községüket érintő minden egyes lényeges kérdés eldöntésében még meghatározóbb legyen a szerepük. Ha mindezeket megvalósítják, nem kell tartani attól, hogy a társközségek önálló tanács szervezését kezdeményezik.

7.8. Községeknek városi irányítás alá helyezése, járási hivatalok létrehozása és a városkörnyékiség intézményének bevezetése

A kapuvári járás megszűnésével egyidőben Babót, Hövej, Oslit és Vitnyéd községi tanácsok Kapuvár Városi Tanács irányítása alá kerültek^[29].

A felsorolt községek esetében új irányítási mód jött létre az országban elsőként. A kapuvári városi tanácsnak és szerveinek feladata, hatásköre és hatósági jogköre kibővült. A városi tanács szerveinek kellett ellátni azt a tevékenységet, amit korábban a járási tanács és szervei végeztek. Az új szervezeti rendszerben alá és fölé rendeltségi kapcsolat jött létre. Biztosítani kellett a községek képviseletét Kapuvár város tanácsában és bizottságaiban. Ez az intézkedés az eddiginél nagyobb lehetőséget teremtett a város és a község közötti együttműködésre. Megítélésünk szerint jó kapcsolat alakult ki Kapuvár város tanácsa és a négy alárendelt községi tanács között. Ebben szerepe volt annak, hogy – a várossá alakulással egyidőben – a volt járási tanács vezetői lettek a város vezetői és az is, hogy az új város apparátusa döntő mértékben a járási tanács apparátusából tevődött össze.

Ez az irányítási forma rövid életű volt, mert 1971. évi általános választások napján életbelépett az 1971. évi I. törvény és végrehajtásáról rendelkező 11/1971. (III. 31.) Korm. számú rendelet, amely létrehozta a megyei tanács végrehajtó bizottságának egységes, önálló hatáskörű szervét a járási hivatalt és a városkörnyékiség intézményét.

A járási hivatalt vagy annak elnökét megillető hatáskörét a városkörnyéki község tekintetében a városi tanács végrehajtó bizottságának titkára, illetőleg szakigazgatási szervei gyakorolták. Ennek alapján a városi tanács vb. titkára és a szakigazgatási szervek „kvázi járási hivatalként” voltak jogosultak a városkörnyék irányítására. A későbbiek folyamán a Minisztertanács Tanácsai Hivatalának elnöke feladatokat szabott meg a városkörnyék irányításában a városi tanács elnökének és elnökhelyettesének is, ezzel elosztotta azt a nézetet, hogy ezek a jogosítványok nemcsak a vb. titkárát és a szakigazgatási szerveket illeti meg^[30].

A fentebb hivatkozott kormányrendelet 12. § (4) bekezdése szerint: „A községi tanácsot városkörnyéki községi tanáccsá akkor lehet nyilvánítani, ha a város és a község között kölcsönösen szoros, társadalmilag, gazdaságilag, ellátási, munkaerő-foglalkoztatási, földrajzi, közlekedési kapcsolatok vannak, továbbá a község és város összehangolt fejlesztése különösen indokolt”.

1976. január 1-ével a Minisztertanács Tanácsi Hivatal elnöke a csornai járáshoz tartozó Szárföld és Veszvény községeket Kapuvár városkörnyéki községévé nyilvánította^[31].

1981. december 31-i hatállyal városkörnyéki község lett a csornai járáshoz tartozó Rábatamási község és Rábapordány, Szilsárkány közös tanácsú községek^[32].

7.9. A megyei irányításban közreműködő városok és városkörnyéki községek fejlődése

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa – a járások megszüntetésére tekintettel – kijelölte azokat a városokat, amelyek szervei közreműködnek a megyei irányításban^[33]. E határozat alapján Enese községi tanács Győr megyei város városkörnyékhez, Beled nagyközségi közös tanács és Mihályi községi közös tanács Kapuvár városkörnyékéhez nyert beosztást.

A helyi tanács kezdeményezésére a Minisztertanács Tanácsi Hivatal elnöke Mórchida községi közös tanács társközségeit, 1985. január 1-i hatállyal Győr megyei város városkörnyékéhez csatolta át^[34].

A közigazgatás 1984. január 1-i átszervezésével – a járási hivatalok megszűnésekor – a községi tanácsok megyei irányítás alá kerültek, a városi tanácsok pedig közreműködnek az irányításban. A közreműködői feladatokat a megyei tanács végrehajtó bizottságának határozatai és a megyei tanács elnökének utasítása szabályozza^[35].

A városi tanácsoknak és szakigazgatási szerveiknek a megyei irányításban való közreműködése sokrétű. A megyei szervek felkérése alapján a vizsgálatokban és ellenőrzésekben vesznek részt. A hatósági ügyeket a községek tekintetében másodfokon – néhány különleges szakértelmet kívánó ügyben pedig első fokon is – a városok saját hatáskörükben intézik. Együttműködnek a községi tanácsokkal az adott térség fejlesztésében és ellátásában is.

A város és környéke összehangolt fejlesztése érdekében még 1984 évben megalakultak a *városkörnyéki bizottságok*, amelynek tagja valamennyi városkörnyéki tanács. A városi tanácsot képviselő tanácselnököt mindkét helyen a bizottság elnökévé is megválasztották. A bizottságok ügyrendjükben célként határozták meg, hogy a városkörnyéki települések között javuljon az együttműködés, a térségi szemlélet kialakítása, a közös fejlesztési elképzelések megvalósítása, a lakosság ellátási körülményeinek javítása. A városkörnyéki bizottságok évenként 2-3 alkalommal üléseznek.

7.10. Igazgatási társulások

A közigazgatás átszervezését követően a járási hivatali hatáskörök többsége a községi tanácsokhoz került. A községek egyrészében a decentralizálás személyi és tárgyi feltételeit nem lehetett biztosítani, ezért eredményes megoldásnak az igazgatási társulások létrehozása tűnt. Elsődlegesen azokban az ügycategóriákban, ahol speciális szakértelem szükséges, illetve a munkaerő hatékony hasznosítása ezt indokolta.

A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 1983. december 8-án tartott ülésén egyetértett azzal, hogy az építési, ipar-kereskedelmi feladatok ellátására a helyi tanácsok társulások létrehozásában állapodjanak meg. A szükséges létszám, bér és egyéb dologi feltételeket biztosította. A helyi adóügyi munka szervezeti és személyi feltétel rendszerének fokozottabb biztosítása, az adópolitikai célok megfelelő érvényesítése indokolta az adóközetek létrehozását.

A már működő társulásokat a végrehajtó bizottság 1984. július 1-től kapcsolt munkakörben, áellenőrzési feladatok ellátására is kijelölte.

A *csornai városkörnyékben* 5 építési, 4 ipari, kereskedelmi és áellenőrzési társulás, valamint 5 adóközvet működik.

A *kapuvári városkörnyékben* Beled nagyközségi és Mihályi községi közös tanács területén az építési, ipari, kereskedelmi és áellenőrzési feladatokat önállóan látják el, míg Babót, Hövej, Osló, Szárföld, Veszvény és Vitnyéd önálló tanácsú községek ezen ügyeit I. fokozatban a városi tanács vb. illetékes szakigazgatási szervei végzik. Így egy adóközvet van.

Az igazgatási társulások létrehozásával sikerült az új községi hatáskörök szakszerű ellátását biztosítani. Az állampolgárok ügyeinek helybeli intézésével a lakosság utaztatása jelentősen csökkent. A tanács vezetők között az együttműködés fokozódott, amely távlatokban további lehetőséget biztosít gazdasági társulásokra, a települések összehangoltabb fejlesztésére. A korábbinál korszerűbbé és gyorsabbá vált az ügyintézés.

7.11. A tanácsok város- és községfejlesztési tevékenysége, az önkormányzatiság és a gazdasági önállóság problémái napjainkban

Korábban már szölkünk arról, hogy az első tanácsörvény idején (1950–1954) a tanácsok nem rendelkeztek sem megfelelő gazdasági eszközökkel, sem gazdasági önállósággal. A lakosság azt várja a tanácsról, hogy gondoskodik róluk, működtesse és fejlessze a kulturált életkörülményekhez szükséges intézményeket, teremtsen meg szükségleteik kielégítésének feltételeit, irányítsa a társadalmi életet.

A második tanácsörvény megjelenését követően olyan intézkedések láttak napvilágot, amelyek célul tűzték ki a tanácsok gazdasági megerősítését. „Törvényerejű rendelet jelent meg a községfejlesztési hozzájárulásról, majd minisztertanács határozat a községfejlesztési alapról. Ez lehetőséget adott arra, hogy a tanácsok megfogalmazzák községpolitikai fejlesztési céljukat és abban a lakosság anyagi hozzájárulással és a célok megvalósításával való közvetlen közreműködéssel – társadalmi munkával – résztvegyen” [36].

Az 1956-os ellenforradalom átmenetileg megszakította és késleltette ezt a fejlődési folyamatot. Az ellenforradalom leverését követően az eredményes munkát nagyban segítette azonban az, hogy a párt és a kormányzati szervek részéről egyre inkább az elismerés és a bizalom övezte a tanácsok munkáját, ugyanez nyilvánult meg a lakosság részéről is. Ennek eredményeként a 60-as évtized a tanácsai településfejlesztés sikereiben gazdag időszak volt.

Az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése a tanácsai gazdálkodásban is kézzelfogható eredményeket hozott, gyarapodtak anyagi eszközeik. Napirendre került a harmadik – jelenleg hatályos – tanácsörvény megalkotása. Az 1971. évi I. törvény 2. szakasz (1) bekezdése a tanácsok jellegét akként határozza meg, hogy a tanácsok a nép hatalmát megvalósító szocialista államnak, a demokratikus centralizmus alapján működő népképviseleti-önkormányzati és államigazgatási szervei. A tanácsok önállóságát, a helyi feladatok ellátásában jelentkező öntevékenységet önkormányzati jellegük fejezi ki megfelelően. Az önkormányzati jelleg elsősorban a terület- és településfejlesztés, a lakosság igényeinek mind teljesebb mértékű kielégítését szolgálja és magában foglalja a szükséges gazdasági, pénzügyi eszközök biztosítását.

1984-től új irányítási és kapcsolati rend alakult ki a legszélesebb körű tanácsi szint, a községek vonatkozásában.

A gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésének részeként sor került 1986. január 1-jével a korszerűsített tanácsi tervezési, szabályozási és gazdálkodási rendszer bevezetésére is. Szélesedett a községi tanácsok intézményfenntartó hatásköre. Az új tanácsi gazdasági szabályozás növelte a helyi tanácsi gazdálkodás önállóságát, felelősségét. A megyei tanács a helyi tanácsok önállóságának növelése érdekében jelentősen mérsékelte a központi pénzelosztást és feladatmeghatározást. Nagymértékben növelte a községi tanácsok és kistélepülések pénzforrásait, biztosítva ezzel a fejlődést szolgáló feladatok önálló meghatározását. Ezzel az intézkedéssel a tanácsi gazdálkodás keretszerű merevségét és kötöttségeit feloldották.

A tanácsi gazdálkodás biztonságát erősíti az is, hogy középtávra és évenként a központi szabályozás és ehhez igazodva a megyei szabályozás egyértelműbben garantálja a meglévő intézmények működési, fenntartási és felújítási, valamint a település népességszámához – ezen keresztül az ellátandó feladatokhoz – kötődő normatív fejlesztési eszközöket. Ezeknek a feladatoknak a pénzügyi fedezetét a szabályozott források és az állami támogatás alapozza meg. Mindezek mellett szükség van arra, hogy széles körű együttműködés alakuljon ki a tanácsok és a tanácsok területén működő gazdálkodó szervek között. A feladatok megvalósítása igényli a közös célú beruházásokhoz és fejlesztésekhez az anyagi és pénzügyi hozzájárulást, a társadalmi munka további növelését, az intézmények korszerűsítését szolgáló eszközbeszerzések és korszerűsítések társadalmi támogatását.

Az állandó népesség alapján számított tanácsenként normatív fejlesztési lehetőséget a 7.4.sz. táblázat részletesen tartalmazza. Ezt a megyei tanács 6/1986. (III. 6.) T. határozatával hagyta jóvá. A kétféle községi fejkvóta (nagyközség, község) természetesen nem tudja kellően figyelembe venni az egyes községek ellátási színvonalkülönbségeit. Előnyösebb helyzetbe kerülnek mindkét kategóriában azok a községek, amelyekben a legjelentősebb fejlesztési feladatok (vízellátás, általános iskolai fejlesztések) megoldottak. Jelenleg még egészségtelen vízü települések: Bezi, Cakóháza, Fehértó, Markotabödöge, Mérge, Pásztori, Rábaszentmiklós, Rábcakapi és Zsebeháza. Általános iskolai tanterem fejlesztések céltámogatásában a megyei tanács 1989–90 között Rábapordány, Rábatamási és Babót községeket részesíti.

A kormány kibontakozási programja tartalmazza a közkiadások mérséklését, ami a tanácsok 1988–90 évek közötti szabályozott forrásokból megvalósítható fejlesztések lehetőségeit mintegy 40%-kal mérsékli. A jelenlegi számítások szerint Csorna és Kapuvár városok, valamint Bósárcány, Szany és Beled nagyközségek fejkvótáját 40%-kal tervezik csökkenteni ebben azonban még a megyei tanács testületének kell döntenie.

Fentebb már szóltunk a társadalmi munka fontosságáról a helyi fejlesztési tervek megvalósításában. A megyei tanács 18/1981. (XII. 22.) T. számú határozatával a lakosság öntevékeny társadalmi munkája kibontakozásának elősegítésére és anyagi ösztönzésére 1982. január 1-jétől 1985. december 31-ig terjedő időszakra a városok, nagyközségek, közös tanácsú községek, valamint az önálló tanácsú községek között versenyt hirdetett. Ezzel egyidejűleg meghatározta a legjobb eredményt elérő helyi tanácsok fejlesztési alap (most már egységes pénzalap) kiegészítésének nagyságát és a társadalmi munka egy főre számított értéke alapján történő értékelés módját. A négy év összesített egy főre jutó

társadalmi értékben a legjobb eredményt a 7.5. sz. *táblázatban*: felsorolt tanácsok érték el. Ebből kitűnik, hogy a 11 helyezett tanács közül 9 tanács a csornai és a kapuvári városkörnyékhez tartozik.

A térség közigazgatási rendszere alapvetően befolyásolta a települések térkapcsolatát, a térszerkezet alakulását. A tanácsrendszer létrejöttékor területrendezésekre került sor, amely a járási beosztás átalakítását, folyamatos kibővítését, illetve racionalizálását jelentette. Ennek megfelelően rendezésre került a csornai járás területe, majd 1969-ben megszűnt a kapuvári járás, illetve annak településeinek egy része felosztásra került a szomszédos középszintű közigazgatási egységek között.

A térségi központok fejlődése, fejlesztése több községegyesítést kívánt meg, a nagyközség hálózata döntően a szerepkörök alapján alakult ki. A hetvenes évek elejétől rohamléptekkel megindult a közös községi tanácsok létrehozása (és az akkori településhálózatfejlesztési koncepció) döntő hatással volt a Rábaközben is a települések mai állapotának kialakulásában. A közigazgatási struktúra változásai mindig az adott időszak politikai folyamatait tükrözték, mindezek alapján ma már nem minden formában segítik a térség településeinek fejlődését és a Rábaköz egésze térszerkezetének formálódását.

A kapuvári járás megszüntetésével a város vonzásterülete beszűkült, a tényleges gazdasági-szolgáltatói-kereskedelmi kapcsolat fejlődését, alakítását a megcsonkított járás gátolta. Nem tudott egy szoros egység létrejönni, mindezeknek következményei ma is érvényesülnek a térségben. A hetvenes évek centralizációs törekvéseiben éppen a területi érdekek kijárásiában (infrastruktúra fejlesztés, stb.) egy karakteres településhalmaz – a kísérleti városkörnyéki igazgatási rendszerrel – kimaradt, aminek a hatásait még napjainkban sem tudják ledolgozni a Rábaköz egyes települései.

A közös tanácsok erőteljes megalakításával a hetvenes évek első felében létrejött igazgatási rendszer nem képviselte maradéktalanul és egyenrangúan a települések érdekeit. Látható, hogy az igazgatási kényszerpályás kapcsolatok és a gazdasági, ellátási, szolgáltatási településszintű együttműködések a térségben számos helyen nincsenek szinkronban. Továbbá a közigazgatási szervezet kivonulásával fokozatos erodálódásnak indultak a korábban mérvadó erőforrással rendelkező települések. Mindezek jelentősen hozzájárultak a térségben meglévő különbségek kialakulásához, a térszerkezet *radikálisabb differenciálódásához*. Az előjáróságok oldottak valamelyest ezen a feszültségen, egyértelműbb érdekérvényesítést teremtve meg, azonban nem pótolták a faluért való törődést, gondoskodást, a bontakozó helyi társadalom intézményrendszerét.

A kétszintű igazgatás megteremtése nem várat magára, mindezt jelzi a nagyközségek egy részének megyei irányítás alá helyezése. Ehhez azonban demokratikusan működő helyi önkormányzatra, megfelelő szakapparátusra, és nem utolsósorban a településben megtermelt jövedelmekkel arányos gazdasági erőforrásokra van szükség.

7.1. sz. táblázat

A tanácstagi választókerületek száma

Megnevezés	1954	1958	1963	1967	1971	1973	1980	1985
Megyei tanácstag								
Csorna	10	10	10	10	15	14	13	11
Kapuvár	11	11	11	11	3	3	3	5
Összesen:	21	21	21	21	18	17	16	16
Városi tanácstag								
Csorna	—	—	—	—	60	60	60	40
Kapuvár	—	—	—	—	60	60	60	41
Összesen:	—	—	—	—	120	120	120	81
Járási tanácstag								
Csornai j.	59	58	59	51	—	—	—	—
Kapuvári j.	53	53	52	47	—	—	—	—
Összesen:	112	111	111	98	—	—	—	—
Községi tanácstag								
Csorna városkörmények	—	—	—	—	—	—	—	287
Kapuvár városkörmények	—	—	—	—	74	74	99	157
Összesen:	—	—	—	—	74	74	99	444
Csornai járás községei	992	992	982	720	832	659	570	—
Kapuvári járás községei	842	844	848	604	—	—	—	—
Összesen:	1834	1836	1830	1324	832	695	570	—

A választó jogosultak száma és a választási eredmények

Megnevezés	1954.			1958.			1963.			1967.			1971.			1973.			1980.			1985.			
	Választó jogsultak száma	Megválasztott tanácsstagok száma	Pótválasztás	Választó jogsultak száma	Megválasztott tanácsstagok száma	Pótválasztás	Választó jogsultak száma	Megválasztott tanácsstagok száma	Pótválasztás	Választó jogsultak száma	Megválasztott tanácsstagok száma	Pótválasztás	Választó jogsultak száma	Megválasztott tanácsstagok száma	Pótválasztás	Választó jogsultak száma	Megválasztott tanácsstagok száma	Pótválasztás	Választó jogsultak száma	Megválasztott tanácsstagok száma	Pótválasztás	Pótlétszámok száma	Pótválasztás		
Csorna város	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6070	60	-	6230	60	-	8474	60	-	8790	40	33	-
Kapuvár város	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7294	60	-	7427	60	-	8136	60	-	8723	41	37	-
Összesen :	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13364	120	-	13657	120	-	16610	120	-	17513	81	70	-
Csorna járás községei	34889	992	-	34910	992	-	34473	979	3	33698	120	-	36686	831	1	36872	695	-	32557	570	-	-	-	-	-
Kapuvár járás községei	32378	842	-	32492	840	4	32580	848	-	32100	603	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen :	67267	1834	-	67402	1832	4	67053	1827	3	65798	1323	1	36686	831	1	36872	695	-	32557	570	-	-	-	-	-
Csornai járás	34889	59	-	34910	58	-	34473	59	-	33698	51	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kapuvári járás	32378	53	-	32492	53	-	32580	52	-	32100	47	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen:	67267	112	-	67402	111	-	67053	111	-	65798	98	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Csorna város- körményék	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21441	287	225	-
Kapuvár város- körményék	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3450	74	-	3395	74	-	4956	99	-	11801	157	111	-
Összesen:	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3450	74	-	3395	74	-	4956	99	-	33242	444	336	-

Csorna város községei:

1. Bágyogszovát kkt.
Bodonhely
2. Bogyoszló kkt.
Jobaháza
Magyarkeresztúr
Potyond
3. BŐSÁRKÁNY NKKT.
Acsalag
Barbacs
Cakóháza
Maglóca
Rábcakapi
Tárnokréti
4. Egyed kt.
5. Győrsövényház kkt.
Bezi
Fehértó
6. Kóny kkt.
Markotabödöge
7. Páli kt.
8. Rábacsanak kt.
9. Rábapordány kkt.
Dőr
10. Rábatamási kt.
11. Rábaujfalú kkt.
Kisbabót
Mérgecs
12. SZANY NKKT.
Rábasebes
Rábaszentandrás
Sobor
Vág
13. Szil kkt.
Sopronnémeti
Zsebeháza
14. Szilsárkány kkt.
Pásztori

Kapuvár városkörnyék községei:

1. Babót kt.
2. BELED NKKT.
Cirák
Dénesfa
Edve
Rábakecöl
Vásárosfalú
3. Hövej kt.
4. Mihályi kkt.
Gyóró
Himod
Vadosfa
5. Osló kt.
6. Szár föld kt.
7. Veszvény kt.
8. Vitnyéd kt.

Rövidítések:

- kt. = önálló községi tanács
kkt. = községi közös tanács
NKKT. = nagyközségi közös tanács

Az állandó népesség alapján számított tanácsonkénti normatív fejlesztési alap

1000 Ft-ban

Megnevezés	Állandó népesség (fő) 1985. jan. 1-én	1986	1987	1988	1989	1990	1986 1990
		Csorna város	12 684	12 684	13 952	15 221	16 489
Kapuvár város	11 686	11 686	12 855	14 023	15 192	16 360	70 116
<i>Csorna városkörnyéki községek:</i>							
Bágyoszovát	2 027	608	608	811	1 013	1 014	4 054
Bogyoszló	2 161	648	648	865	1 080	1 081	4 322
Bősárkány	4 580	1 374	2 290	3 206	4 580	4 580	16 030
Egyed	710	213	213	284	355	355	1 420
Gyórsövényház	1 992	598	597	797	996	996	3 984
Kóny	3 336	1 001	1 001	1 334	1 668	1 668	6 672
Páli	556	167	167	222	278	278	1 112
Rábacsanak	723	217	217	289	362	361	1 446
Rábapordány	1 925	577	578	770	962	963	3 850
Rábatamási	1 188	356	356	476	594	594	2 376
Rábaújfalu	1 693	508	507	677	847	847	3 386
Szany	4 832	1 450	2 416	3 382	4 832	4 832	16 912
Szil	2 257	677	677	903	1 128	1 129	4 514
Szilsárkány	1 320	396	396	528	660	660	2 640
<i>Kapuvár városkörnyéki községek</i>							
Babót	1 286	386	386	514	643	643	2 572
Beled	5 913	1 774	2 956	4 139	5 913	5 913	20 695
Hövej	402	120	121	161	201	201	804
Mihályi	3 872	1 161	1 162	1 549	1 936	1 936	7 774
Osló	1 225	367	368	490	612	613	2 450
Szárföld	1 035	310	311	414	517	518	2 070
Vitnyéd	1 366	410	410	546	683	683	2 732
Veszvény	984	295	295	394	492	492	1 968

*Az 1982. január 1-től 1985. december 31-ig végzett
társadalmi munkaversenyek eredményei*

A tanács megnevezése	elért helyezés	1 főre jutó társa- dalmi munka értéke	Az elért helyezését kapott összeg
Csorna város Tanácsa	I.	4 932 Ft	1 000 000 Ft
Szany Nagyközségi Közös Tanács	I.	10 886 Ft	500 000 Ft
Beled Nagyközségi Közös Tanács	II.	9 543 Ft	350 000 Ft
Mihályi Községi Közös Tanács	II.	7 146 Ft	350 000 Ft
Gyórsövényház Községi Közös Tanács	III.	6 232 Ft	300 000 Ft
Bágyogszovát Községi Közös Tanács	IV.	6 137 Ft	200 000 Ft
Rábacsanak Községi Tanács	I.	14 099 Ft	300 000 Ft
Egyed Községi Tanács	II.	13 552 Ft	250 000 Ft
Páli Községi Tanács	IV.	8 839 Ft	150 000 Ft

Hivatkozások

- [1] 1949. évi XX. tv.
- [2] Vö. Beér János: „A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon (1945–1960) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1962. 166–167. oldal
- [3] Győr-Sopron megyei Tanács 1957. július 12-i ülésének jegyzőkönyve 22., 24. és 25. oldal
- [4] 1983. évi III. tv.
- [5] 4. 343/1949. (XII. 14.) Mt. sz. rendelet
- [6] 5.201(11) II. – I/1950. (III. 12.) BM. számú rendelet
- [7] 144/1950. (V. 20.) MT. számú rendelet
- [8] 1.075/1954. (IX. 14.) számú Mt. h.
- [9] 29/1962. NET h.
- [10] 26/1969. NET h.
- [11] 5.203–7/1950. (IX. 6.) BM. sz. rendelet
- [12] 17/1972. NET h.
- [13] 20/1978. NET h.
- [14] 29/1978. NET h.
- [15] 27/1969. NET h.
- [16] 6/1970. (II. 14.) T. (Győr-Sopron Megyei Tanács)
- [17] 7/1971. NET h.
- [18] 35/1972. (XII. 28.) T. (Győr-Sopron Megyei Tanács)
- [19] 16/1977. (III. 31.) T. (Győr-Sopron Megyei Tanács)
- [20] 19/1981. (XII. 22.) T. (Győr-Sopron Megyei Tanács)
- [21] 5.203–8/1950. (IX. 8.) BM. számú rendelet.
- [22] 29/1962. NET h.
- [23] 25/1966. NET h.
- [24] 32/1968. NET h.
- [25] 19/1970. NET h.
- [26] 18/1972. NET h.
- [27] 34/1974. NET h.
- [28] 5/1977. NET h.
- [29] 27/1969. NET h.
- [30] 3/1978. (TK. 48) MT TH elnökének utasítása
- [31] 1/1975. (XII. 17.) MT TH számú rendelkezés
- [32] 1/1981. (IX. 26.) MT TH számú rendelkezés
- [34] 1/1984. (XII. 13.) MT TH számú rendelkezés
- [35] 14/1984. (II. 2.) VB., 15/1984. (II. 2.) VB., 16/1984. (II. 2.) VB.
- [36] Állam és Igazgatás XXVI. évfolyam 2. szám 107. oldal

8. A RÁBAKÖZ TÉRSZERKEZETE

A kutatás szintézise a Rábaköz térszerkezetének meghatározása. A feltárást két irányból közelítettük meg. Egyrészt felhasználtuk az egyes részfejezetek eredményeit, másrészt a mindenegybes településből visszaérkezett kérdőívek anyagát dolgoztuk fel. A két irányból történő megközelítés ugyanazokat az eredményeket hozta, az egyik a másikat megerősítette.

A *vizsgálat célja*: feltárni Rábaköz jelenlegi településstruktúráját a demográfia, az ipari, a mezőgazdasági szerkezet és az infrastrukturális fejlettség alapján. Feltárni a különböző szférákhoz tartozó kapcsolatrendszereket, s ennek segítségével elemezni az egyes települések térségben elfoglalt helyét, állapotát, funkcióit. Így a kérdőívek feldolgozása segítségével vizsgáltuk a közigazgatási és különböző hatósági, oktatási, egészségügyi, kereskedelmi és szolgáltatási kapcsolatokat, valamint az ingázás, és az elvándorlás irányait. Az egyes települések ki- és bemenő kapcsolatainak a számából kirajzolódtak a fő térpályák sűrűsödési gócai a különböző szintű ellátást nyújtó központok. Így láthatóvá vált egy kistérség különböző funkcióinak kapcsolatrendszere, a településhálózat valóságos és vélt működési mechanizmusa közötti különbségek feltárása.

8.1.A közigazgatási, hatósági célú kapcsolatrendszer

Adminisztratív úton szabályozott térpályák jellemzik ezt a mozgásteret, mivel az irányultság előre meghatározott. Ezért ezeknek a mozgásoknak az irányai és mértékei csak megerősítik a jelenlegi közigazgatási-hatósági beosztást. Az egyes településekbe a belépő kapcsolatok száma, aránya alapján nyomon követhetjük az egyes funkciók szerinti központosítás mértékét (8.1. sz. táblázat).

Kirajzolódik Csorna és Kapuvár kisvárosok adminisztratív szerepköre. Meg kell jegyezni, hogy Kapuvár kisebb szerepe (Csornával szemben kb. 10%-kal kevesebb a kapcsolatok száma) nem funkcióinak csökkentésével magyarázható, hanem a hozzá tartozó kevesebb településsel. *Beled, Szany*, de különösen *Bősárkány* hatósági funkciói *felerősödtek*, mely úgy véljük egy lépés a kétszintű közigazgatási rendszer felé.

Győr szerepe egyrészt a győri városkörnyékhez csatolt települések térpályái, másrészt a *kizárólagosan nagyvárosi funkciók* (földhivatal, bíróságok) miatt *erős*. Ezek a térkapcsolati viszonyok a vizsgált terület előre meghatározott térpályáit tükrözik, melyeket a további, informális, spontán döntéseken alapuló térpályákkal történő összevetés tehet izgalmassá.

A legfontosabb igazgatási funkciók és azok igénybevételi helyeinek megoszlása (%)

Központok	Csorna	Kapuvár	Beled	Bősár- kány	Szany	Kóny	Szil	Mihályi	Győr	Sopron	Tét	Köz- pontok összesen	Egyéb	Összesen
1. VB. székhely	—	—	8,6	10,3	6,9	1,7	3,4	5,2	—	—	—	36,2	63,8	100,0
2. I. fokú építési hatóság	15,5	10,3	8,6	15,5	8,6	10,3	6,9	5,2	1,7	—	5,2	87,9	12,1	100,0
3. I. fokú útügyi hatóság	25,8	27,6	—	10,3	8,6	1,7	3,4	—	13,8	—	—	91,3	8,7	100,0
4. I. fokú adó- hatóság	13,8	8,6	8,6	15,5	8,6	10,3	6,9	5,2	—	—	—	77,6	22,4	100,0
5. Rendőrségi körzeti megbizott	—	3,4	8,6	10,3	6,9	6,9	12,1	3,4	—	—	5,9	55,2	44,8	100,0
6. Földhivatal	65,5	29,3	—	—	—	—	—	—	5,2	—	—	100,0	—	100,0
7. Iparhatósági központ	19,0	1,7	8,6	15,5	6,9	10,3	3,4	5,2	6,2	—	5,2	75,9	24,1	100,0
8. Kereskedelem- hatósági központ	17,2	1,7	8,6	15,5	8,6	10,3	3,4	5,2	—	—	5,2	75,9	24,1	100,0
9. Közjegyző	—	—	—	—	—	—	—	—	70,7	29,3	—	100,0	—	100,0
10. Bíróság és ügyészség	—	—	—	—	—	—	—	—	70,7	29,3	—	100,0	—	100,0
Összesen	15,2	7,6	5,2	9,2	5,5	5,2	4,0	2,9	16,2	5,9	1,9	78,8	21,2	100,0

Forrás: kérdőív

8.2. Oktatási és kulturális egységek igénybevételének térpályái

Az oktatási intézmények felkeresése elsődlegesen csak bizonyos korcsoportot érint, mégis az igénybevételük, az ezt tükröző vonzáskörzetük hatással van egy térség kapcsolatrendszerére, illetve az általános kapcsolatrendszer egésze hat vissza az oktatási térkapcsolatok irányaira.

Az oktatási szintek közül mindazok térpályáit megvizsgáltuk, amelyek a térségben megtalálhatók, így foglalkoztunk az óvodától az általános iskolán keresztül a középiskolák és szakmunkásképzők felé irányuló településközi kapcsolatokkal.

A térkapcsolatok első fokon való feltárása érdekében a fő irányok megállapításával és az irányultság mértékének megosztásával foglalkoztunk (8.2. sz. táblázat). Az óvoda és az általános iskola, azaz az alapfokú oktatási intézmények a térségben decentralizáltan helyezkednek el, hiszen a vizsgált központok felé való irányultság mértéke mindössze 26–43% között van, a fennmaradó többi kilépő kapcsolat kisebb települések felé tart. Ezt az infrastruktúrával foglalkozó fejezetben tárgyalt óvodai ellátottság és a közlekedési fejezetben kimunkálásra került iskolaközpontok elérhetőségi kutatásai is alátámasztják.

Az 58 település közül 43-ban van óvoda, és mivel egy másik település intézményébe való eljutás 6 éven aluli gyerekek utaztatását jelenti, ezért másik község óvodáját csak szükség esetén veszik igénybe az óvoda nélküli aprófalvak lakói, így Edvéről Rábakecölre, Vadosfáról Mihályiba, Rábasebesről Vágra, Potyondról Bogyoszlóra, Kisbabótról Mérgesről Rábaujfalura utaznak az óvodás korú gyermekek. Az említett kistelepülések erősen csökkenő népességűek, elöregedők, amelyet a népesedéssel foglalkozó fejezet is megerősít. Így az óvodás korúak nem jelentenek széles réteget.

Másképpen alakul a kapcsolatrendszer az *általános iskolák felkeresése* esetében, mivel a kapcsolat nemcsak az adminisztratív úton előírt irányokat, hanem a hivatalosan körzeten kívülieket is tartalmazza, így az *alsófokú oktatási kapcsolatrendszer egészét tükrözi*. Ezért jelenik már meg a Rábaközön kívülre eső kapcsolat, mely Fehértóról, Beziről Enese felé irányul.

A középiskolák közül *gimnázium* a megye mindegyik városában működik, a térség falvaiból ebbe az iskolatípusba kerülő diákok a két kisváros, valamint Győr és Sopron gimnáziumaiba járnak. Ha az egyes településekből a gimnáziumok felé irányuló kapcsolatokat vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a *kapcsolatok arányát* tekintve *Győr Csornával, Sopron Kapuvárral képvisel azonos súlyt*. Ami azt jelenti, hogy a két-két várost közel azonos számú településből keresik fel. Még inkább kihangsúlyozódik Győr szerepe, ha nemcsak az irányultságot, hanem a létszámokat is megvizsgáljuk (8.3 sz. táblázat). Míg a gimnáziumi részvétel esetén közel azonos Győr és Csorna szerepe, addig a *szakközépiskolák és szakmunkásképzők* esetében a *győri iskolák igénybevétele meghatározó* Csornához képest. Győr szakközépiskoláit különösen sokan keresik fel Bősárkányból, Győrsóvényházból, Kónyból, Markotabödögéről, Rábapordányból, Beledből, Mihályiból. Ezekből a településekből a győri iskolákba többen járnak, mint a más városokba együttevée.

Különösen megemeli Győr szerepét az, hogy Kapuváron nem létezik szakközépiskola, így a kapuvári városkörnyék települései, és maga a város is kénytelen Győrt, Csornát, vagy Sopront választani.

A legfontosabb oktatási és kulturális egységek és azok igénybevételi helyeinek megoszlása (%)

Központok	Csorna	Kapuvár	Beled	Bősárkány	Szany	Mihályi	Győr	Sopron	Szombathely	Központok összesen	Egyéb települések	Rábaközön kívül	Összesen
1. Óvoda	—	5,3	10,5	—	5,3	5,3	—	—	—	26,3	73,7	—	100,0
2. Általános iskola	7,2	5,8	14,5	8,7	4,4	2,9	—	—	—	43,5	56,5	1,4	100,0
3. Gimnázium	34,9	16,9	—	—	—	—	31,3	16,8	—	100,0	—	48,2	100,0
4. Szakközépiskola	27,1	—	—	—	—	—	41,6	21,6	3,1	92,8	6,2	75,2	100,0
5. Szakmunkásképző	20,6	17,6	—	—	—	—	40,2	7,8	3,9	89,2	10,8	58,8	100,0
6. Kulturális rendezvények	17,9	17,0	—	6,6	1,9	2,8	39,6	0,9	—	85,8	14,2	44,3	100,0
Összesen:	21,1	11,6	2,5	2,7	1,3	1,3	31,4	9,3	1,5	82,1	17,9	46,5	100,0

Forrás: kérdőív

8.3. sz. táblázat

A középiskolák és szakmunkásképzők igénybevétele Rábaköz településeiből (%)

Központok	Csorna	Kapuvár	Győr	Sopron	Egyéb	Összesen
Gimnázium	36,1	16,7	34,9	12,3	—	100,0
Szakközépiskola	14,7	—	67,2	17,3	0,8	100,0
Szakmunkásképző	13,2	18,0	63,6	2,3	2,9	100,0
Összesen:	18,4	10,8	59,1	10,2	1,5	100,0

Forrás: kérdőív (A települések helyi tanulólétszáma nincs feltüntetve).

A győri szakközépiskoláknak a nagy választéka miatt elsősorban Győr a beiskolázási centrum, ez alól csak Vitnyéd és Babót kivétel, az első Sopron, a második Csorna javára.

A *kulturális és sportrendezvények* látogatása során kialakult térkapcsolati viszonyok egyértelműen túlhangsúlyozzák Győr szerepét, hiszen az összes ilyen irányú térpályából 40%-kal részesedik. Meglepően kicsi, különösen az adottságokhoz mérten Sopron részesedése. Nem vetődik fel a Fertő-tó és környéke kapcsolati viszonya a térséggel, pedig mint potenciális lehetőséggel számolni lehetne és kellene, amelynek a fejlesztése bizonyos munkaerőfelesleget is képes lenne lekötni a tercier szektorban, amellyel a foglalkoztatási gondok enyhülhetnének, a foglalkoztatási struktúra kedvezőbbé válhatna, amire az ipar fejezet és a foglalkoztatási részfejezet is utal.

Összegezve a térség *oktatási és kulturális* térkapcsolati rendszereit megállapíthatjuk, hogy a vizsgált terület *térpályái* a megye többi része felé, *különösen Győr irányába nyitottak*.

Sem az oktatási, sem a kulturális egységek a térség településeiben élők számára nem megfelelők, amit jól szemléltet az a tény, hogy a településekből kilépő kapcsolatok közel 50%-a a térségen kívüli településekbe irányul.

8.3. Az egészségügyi ellátás kapcsolatrendszerének térpályái

A településeknek a térszerkezetben elfoglalt helye kialakulásában meghatározó szerepe van az egészségügyi ellátást szolgáló intézményeknek, központoknak. Mivel ezek az intézmények kisebb-nagyobb mértékben centralizálták, így működésük már a települések lakosságát, annak bizonyos rétegét magukhoz vonzzák. Így az egészségügyi funkciókkal rendelkező központokat meghatározhatjuk, sőt hierarchizálhatjuk.

Az egészségügyi ellátás, az egészségügyi intézményrendszer területi egységei hierarchikus rendszert alkotnak. A hierarchia alsó fokán a körzeti orvosi központok állnak, az erre épülő szint a városi kórházak, rendelőintézetek, a következő lépcső a megyei kórházak. Az általunk vizsgált területen, a Rábaközben az első két szint van jelen, a megyei kórház már a területen kívülre esik.

A térpályák vizsgálata során mégis *három különböző funkciójú egészségügyi alapellátást* vizsgáltunk meg. Az *első szinthez* az ún. *egészségügyi alapellátást* soroltuk, amely nemcsak a körzeti orvosi funkciót jelenti, de mégis alapellátásnak nevezhető, ugyanis kis-településben előforduló, többnyire körzeti orvosi székhelyközségben található egészségügyi szakrendeléseket és intézményeket adja, melyek a következők:

- körzeti orvos,
- fogorvosi szakrendelés,
- gyermekorvosi szakrendelés,
- szülészeti szakrendelés,
- körzeti orvosi ügyelet,
- gyógyszerész.

Az egészségügyi ellátás *második szintjénél* az általában *kisvárosi kórházakban és rendelőintézetekben* előforduló szakrendelést, illetve kórházi ellátást vettük, rendelőintézetben belül a belgyógyászat, sebészet és laboratórium, a kórházi ellátáson belül belgyógyászat, sebészet és szülészeti, valamint még ehhez az ellátási szinthez vettük a mentőállomást is.

E két csoportba fűzött egészségügyi ellátás adminisztratíván behatárolt, az igénybevétele nem a lakossági döntés határozza meg.

A harmadik csoportban az *egészségügyi ellátás* igénybevételenek *informális csatornáit* kíséreljük meg feltérképezni. A körzeten kívüli, szabadon választható fogorvos, gyermekorvos, szülész, a kórház és rendelőintézet speciális osztályainak és szakrendeléseinek választási irányait.

E három különböző típusú egészségügyi ellátás igénybevételeinek helyeit, az irányultság és azok megoszlását vizsgáltuk (8.4. sz. táblázat).

Az alapellátáshoz sorolt egyes egészségügyi tevékenységek területi megoszlása erősen különböző. A decentralizáció mértéke a körzeti orvosi ellátást tekintve a legnagyobb, és természetesen a Rábaközön kívüli településeket nem érinti. A fogorvosi szakrendelés és a gyógyszerár igénybevétele meglehetősen zárt a térségben, s a két város szerepe, de különösen Kapuváré kisebb jelentőségű. E két funkcióban már megjelenik két, a vizsgált területen kívüli település Győr és Tét. Igénybevételek a közigazgatási határok megváltozásával, Mórchida, Árpás és Rábászentmiklós Győr városkörnyékhez csatolásával függ össze. Kapuvár csökkent szerepét Beled erősödő funkciói magyarázzák. A gyermekorvosi és szülészeti szakrendelés erősen centralizált a térségben. A két egészségügyi ellátást a két kisváros szinte teljes egészében magára vállalta. Csorna közel 50%-ban, Kapuvár 17%-ban részesedik, ha az értékeket a városkörnyékek településszámával súlyozzuk, közel azonos a két város szerepe. Ez nem Kapuvár és Csorna szerepét erősíti, sokkal inkább a *kisebb centrumokban hiányzó alapellátási elemekre utal*.

Az egészségügyi ellátás következő szintjén kiemelkedő szerephez jut Csorna és Kapuvár. Miből adódik ez? Elsősorban kisvárosi funkcióiból, hiszen a fent említett hierarchia alapján az alapellátás feletti egészségügyi ellátást a városi kórházak és rendelőintézetek nyújtják. Ennek megfelelően a térségben a két városon kívül ezzel a szintű egészségügyi ellátással csupán Bősárkány jelentkezik elenyésző százalékkal részesedve. A közigazgatási határok módosulásával magyarázható Győr és Tét jelentkező szerepe. Az e csoportba tartozó egészségügyi ellátás városhoz, nagyobb központhoz való kötődését mutatja az, hogy ezt az ellátást a megnevezett központok 100%-ig lefedik, egyéb településen nem is lehet igénybe venni. A kisebb centrumokban az utóbbi időben megnyíló egészségházak ezt az ellátási szintet területileg garantálni tudják, ez alatt főleg a kisebb laboratóriumok, terhesgondozók és speciális szakrendelések megjelenését értjük. (Pl.: az utóbbi időben Szanyban megnyíló egészségház).

Az egészségügyi ellátás e két szintjének térkapcsolatai erősen zártak, csupán a térségből 5–6% jut a Rábaközön kívülre, de ez is a közigazgatási, s ezáltal az egészségügyi körzethatárok átszervezésével függ össze.

Sokkal izgalmasabb a *harmadik csoportba tartozó*, az adminisztratíván nem szabályozott, *spontán kapcsolatrendszer*ek vizsgálata. A két kisváros funkciója csökken, a kisebb centrumok és Győr javára. Különösen Csorna veszít részesedéséből, mert a városkörnyékének Győr felé eső települései szívesebben és gyakrabban választják a nagyváros kínálta egészségügyi ellátást. Ezt az is jól mutatja, hogy a kapcsolatok 30%-a irányul a megyeszékhelyre, megjelenik Sopron és Répcelak, Tét egészségügyi funkciója, felerősödik, különösen a mentőállomás igénybevétele kapcsán. Ennek ellenére az informális kapcsolatok 2/3-a még mindig Rábaköz településein belül oszlik meg.

Egészségügyi ellátás és azok igénybevételei helyeinek megoszlása (%)

	Csorna	Kapuvár	Beled	Bősárkány	Szany	Kóny	Szil	Mihályi	Győr	Tét	Sopron	Répcelak	Központok összesen	Egyéb települések	Rábaközön kívüli	Összesen
1. Adminisztratíván szabályozott egészségügyi alapellátás	49,3	16,9	5,1	4,4	2,0	1,7	3,4	1,4	3,0	2,0	–	–	89,2	10,8	5,1	100,0
2. Adminisztratíván szabályozott II. fokú egészségügyi ellátás	65,1	28,6	–	0,2	–	–	–	–	4,3	1,8	–	–	100,0	–	6,1	100,0
1 + 2 összesen:	58,3	23,5	2,2	2,0	0,9	0,7	1,5	0,6	3,8	1,9	–	–	95,3	4,7	5,7	100,0
3. Adminisztratíván nem szabályozott egészségügyi ellátás	41,9	21,2	1,4	0,7	1,2	0,3	1,2	0,4	26,5	3,4	1,2	0,9	98,2	1,8	30,1	100,0
1 + 2 + 3 mindösszesen:	50,9	22,5	1,8	1,4	1,0	0,6	1,4	0,5	14,0	1,5	0,6	0,4	96,6	3,4	16,3	100,0

Forrás: kérdőív

Kapuvár és Csorna mellett, bár a kapcsolatok mennyiségét tekintve nagyságrenddel lemaradva, de harmadik helyen találjuk *Beledet*, a negyedik és ötödik helyen Szany és Szil következnek.

A térség településeiből az egészségügyi ellátás igénybevételéhez szükséges térpályák sugarasan Csorna és Kapuvár irányába mutatnak, hiszen az összes kapcsolat 50%-a Csornára, közel egynegyede Kapuvárra irányul. A Rábaköz déli részén elhelyezkedő települések *Beled*, Szany, Szil, Mórchida felé, valamint a Rábaközön kívül eső Tét irányába gravitálnak.

Bár a térkapcsolatok mennyisége meg sem közelíti a városok felé irányulóok számát, az előzőekhez hasonló szerep jut Bősárkánynak a terület északi részén.

A térség egészségügyi kapcsolatrendszere zárt, hiszen a kapcsolatok 16%-a irányul mindössze Rábaközön kívüli településekbe, és ebben benne van a megyeszékhely, a régióközpont felé való irányultság is.

8.4.A kereskedelmi és a szolgáltatási funkciók igénybevételének térpályái

A kereskedelem és szolgáltatás funkciórendszeréből következik, hogy az egyes települések ezen tevékenységek igénybevételét és biztosítását a településhálózatban elfoglalt helyzetük alapján határozzák meg. Egy térségben a kereskedelmi és szolgáltató egységek koncentrátsága egyben erősíti a központ jellegét és a településhierarchiában elfoglalt helyet is. Ennek ellenére e két funkció térpályái tárják fel leginkább a térségben adminisztratíván nem szabályozott, spontán kapcsolatrendszerek irányultságát.

a) A kereskedelmi-ellátási tevékenységek közül nem a napi bevásárlási kapcsolatokat elemeztük, hiszen azok a minimális alapellátás megteremtése óta jelen vannak a legkisebb településekben is, hanem a jelentősebb vásárlásokhoz, árubeszerzésekhez kapcsolódó térkapcsolatokat figyeltük meg. Megkíséreltük feltárni a ruházati, a tartós fogyasztást szolgáló termékek és a vegyes iparcikkek főbb beszerzései helyeit. A térség erőteljes mezőgazdasági és háztáji-kisegítő gazdasági jellege miatt külön elemeztük a mezőgazdasági és egyéb kisgépek vásárlásának központjait, a termény- és takarmány beszerzés térbeli megoszlását, és végül a piacolás főbb irányait. A modernebb fogyasztási és beszerzési struktúra elemeit keresve kíséreltük meg nagyobb élelmiszer bevásárlások helyeinek és irányainak feltárását. Vizsgáltuk a tüzelőanyagok és a benzin beszerzési helyeinek megoszlását. A térség településeiben lévő lakásépítések ellátási centrumait is fel kívántuk tárni, egyrészt az építőanyagok, másrészt az építéshez felhasznált műszaki cikkek főbb beszerzési központjainak kirajzolásával (8.5. sz. táblázat).

A térségre a kereskedelmi ellátás erőteljes koncentrációja jellemző, a táblázatban azokat a központokat tüntettük fel, amelyeknek a korábbi fejezetekben tárgyalt funkciók alapján valamely központi jellege már kirajzolódott, vagy mint például Rábapordány csak egyes kereskedelmi funkciói erősek. Azokat a településeket, melyek a kapcsolatok 0,5%-ánál többel nem rendelkeznek az „egyéb települések” kategóriába soroltuk, és a kapcsolatok számát összegeztük, így annak értéke az egyes funkciók koncentrátságára információt szolgáltat. Ez az érték legkisebb a benzin beszerzés esetén, hiszen Csorna, Kapuvár, Beled kivételével nincs a térségben benzinkút. Így találhatunk olyan területeket a Rábaközben, amelyek lakossága a személygépkocsi közlekedés érdekében az egyéb kereskedelmi ellátás igénybevételével ellentétes, vagy legalábbis nem megegyező térpályá-

A legfontosabb kereskedelmi funkciók és azok igénybevételi helyeinek megoszlása (%)

Központok	Csorna	Kapuvár	Beled	Bősárkány	Szany	Szil	Mihályi	Rábalpordány	Győr	Tét	Enese	Sopron	Központok összesen	Egyéb települések	Rábalpordányon kívüli	Összesen
1. Ruházati cikkek	32,7	18,1	9,0	–	7,2	–	–	–	23,6	–	–	–	90,6	9,4	24,7	100,0
2. Tartós fogyasztási cikkek	38,8	27,7	3,7	–	7,4	–	–	–	16,6	–	–	–	94,2	5,8	19,3	100,0
3. Egyéb iparcikkek	43,3	20,7	5,6	–	7,5	–	–	–	13,2	–	–	–	90,3	9,7	15,6	100,0
4. Mg. kisgépek eszközök	43,6	23,6	–	–	–	–	–	–	27,2	–	–	–	94,4	5,6	28,5	100,0
5. Élelmiszer beszerzés	35,0	15,0	5,0	–	–	–	–	–	–	–	–	12,5	67,5	32,5	12,5	100,0
6. Tüzelőolaj beszerzés	33,0	8,3	19,4	8,3	–	–	–	–	–	–	8,3	–	77,3	22,7	10,3	100,0
7. Benzin beszerzés	57,0	12,9	16,6	–	–	–	–	–	9,2	2,7	–	–	98,4	1,6	9,9	100,0
8. Tüzelőanyagok	6,2	16,6	10,4	–	8,3	14,5	–	10,4	–	–	10,4	–	76,8	23,2	11,5	100,0
9. Építőanyagok	3,8	11,5	17,3	–	7,7	7,7	–	17,3	11,5	–	–	–	76,8	23,2	14,5	100,0
10. Építési műszaki cikkek	47,2	24,5	1,8	–	7,5	–	–	–	9,4	–	–	–	90,4	9,6	13,2	100,0
11. Termény- és takarmányvásárlás	23,5	5,8	5,8	–	–	–	–	–	–	–	–	–	35,1	64,9	–	100,0
12. Piacolás	50,0	18,3	8,1	–	–	–	–	–	12,2	–	–	–	88,6	11,4	13,4	100,0
Összesen:	36,4	17,1	7,8	2,1	4,6	3,1	–	2,4	12,5	2,2	1,5	1,6	91,3	8,7	19,6	100,0

Forrás: kérdőív

kat kénytelen igénybe venni. A benzinkutak nagyméretű városokba koncentráltasága némiképp ellentmond a kistelepülések magas személygépkocsi állományának.

Az „egyéb települések” kategóriában kimagasló, a decentralizációt mutató értékkel rendelkezik a termék- és takarmányvásárlás, amelyet a térség fejlett háztáji- és kiegészítő gazdasága támaszt alá. Még e kisebb településekben is nemcsak egy, hanem kettő, három takarmánybolt található, melyeket a különböző vállalatok (pl. ZÖLDÉRT, Tsz., ÁFÉSZ) üzemeltetnek.

A többi kereskedelmi funkció térbeli koncentrációjának mértéke a két szélsőséges érték között helyezkedik el. *A vásárlási igények kielégítésének központja Csorna és Kapuvár.* Bár a kapcsolatok számát és arányát tekintve Kapuvár szerepe kisebb, mintegy fele, de ha az értékeket a két városkörnyék településeinek számával súlyozzuk, akkor Kapuvár szinte kedvezőbb helyzetbe kerül, pedig a városkörnyékétől nyugatra, délnyugatra eső települések gravitálását meg sem vizsgáltuk.

Jelentős funkciót tölt be Beled kereskedelmi hálózata, az ellátás foka alapján egy kis térség kereskedelmi centrumává fejlődött. Rábaközön belül még egy *több funkciós kereskedelmi központot* találunk, nevezetesen *Szanyt*. Bár mind a kapcsolatok számában, mind a tevékenység szféráiban Beledet nem előzi meg, mégis környezetének ellátási pontja lett. Ez a környezet szűkebb, mint Beled kereskedelmi vonzáskörzete, hiszen elsősorban csak társközségei alkotják, míg Beled vonzáskörzetébe Mihályi és társközségei, elsősorban Gyórá és Vadosfa is beletartoznak.

A továbbiakban a még feltüntetett *kereskedelmi centrumok már specializáltak*, csak egy-egy kereskedelmi funkciójuk erős. Ezek a települések *Szil és Rábapordány*, mind-egyikben az ÁFÉSZ keretein belül működő TŰZÉP telepen a tüzelőanyag, illetve az építőanyag forgalmazása számottevő.

A vizsgált kereskedelmi funkciók igénybevétele az ehhez szükséges térpályák 80%-a a térségen belül marad. Ez a magas érték azt bizonyítja, hogy Rábaköz kereskedelmi kapcsolatrendszere zárt a közelében fekvő régióközpont ellenére is. A települések lakossága a kereskedelmi ellátás kielégítésére legerőteljesebben a két kisvárost veszi igénybe, majd a térségen belül Beled és Szany kínálta kereskedelmi egységeket.

A fennmaradó, Rábaközön kívülre eső ötödrésznyi térkapcsolatok irányai Győr, Tét, Enese és Sopron. Természetesen ezen települések közül Győr szerepe kimagasló, amely régióközpontozó méltó kereskedelmi ellátással magyarázható. A Győr felé irányuló kapcsolatok elsősorban a csornai városkörnyékből kiszakadó, Győr felé gravitáló településekből figyelhető meg, (a közlekedés fejezet ezeket a településeket bővebben tárgyalja), illetve a távolabbi településekből a másodlagos, harmadlagos igénybevitel helyeként szerepel. A másik három központ kereskedelmi funkciója homogén, Enese Szilhez és Rábapordányhoz hasonlóan TŰZÉP kínálta választékával került a kereskedelmi centrumok közé, Tét pedig kis teljesítményű benzinkútjával. Különösen érdekes Sopron kereskedelmi funkciójának jelenléte, mely az élelmiszer beszerzése felé irányuló kapcsolatnak köszönhető. Ez tagadhatatlanul összefügg a város bevásárló-turizmusával és az ezzel járó magas szintű, széles választékú élelmiszer ellátásával. Feltehető, hogy Sopronban vagy környékén a bevásárló-turizmus további növelése érdekében kialakítandó nagy bevásárló centrumok nemcsak nyugat felé tágitják a város kereskedelmi vonzáskörzetét, hanem hatással lesz a tőle keletre eső területekre is.

b) A szolgáltatás igénybevételével összefüggő kapcsolatok két elkülöníthető csoportra bonthatók, az egyik az ún. „pénzügyi szolgáltatások”, az OTP fiók, takarékpénztár felé irányuló kapcsolatok feltárása, a másik csoport a főbb személyi- és gazdasági szolgáltatások centrumainak feltérképezése. Az utóbbi csoport jóval összetettebb, hiszen az autójavítástól az építkezéshez szükséges szakipari munkák elvégzésén keresztül a teljesen személyes szolgáltatásokat nyújtó (szabó, fodrász, kozmetikus) tevékenységekig széles skálát öleli fel. Ezek a tevékenységek egyértelműen kijelölik a szolgáltatási funkciók igénybevételi pályáit, a kisebb települések kötődését a szolgáltatási funkciókkal rendelkező centrumokhoz. A kereskedelmi ellátás feldolgozásához hasonlóan itt is megvizsgáltuk az egyes központoknak vélt települések szerepét, nem jelöltük meg külön a 0,5%-nál kevesebb kapcsolattal rendelkező településeket, ezeknek összegét az „egyéb települések” kategóriába szummáztuk (8.6. sz. táblázat). *A szolgáltatási funkciókhoz tartozó tércapcsolatok polarizáltabbak.* A megkülönböztetett figyelemmel kísért központok a kapcsolatok számának 85%-át tömörítik, a fennmaradó 15% a kisebb települések között szórtabban fordul elő. Ugyanakkor a *Rábaközön kívüli települések felé irányuló tércapcsolatok aránya kevesebb, mint a kereskedelmi funkciók esetében*, így megállapíthatjuk, hogy a szolgáltatási kapcsolatok még zártabbak.

Az egyéb szolgáltatásokon belül a pénzügyi szolgáltatások Rábaköz öt települését érintik érdemlegesen, Csorna és Kapuvár szerepe meghatározó, valamint Belednek, Szilnek és Szanyanak van térségünkre vonatkozóan jelentős hatása. Feltételezhető, hogy a jelenlegi koncentráció mértéke tovább csökken a napjainkban forradalmi változásokon átmenő bankrendszer, a azt követő lakossági pénzügyi szolgáltatások átalakulásai miatt.

A polarizáltság ellenére még mindig erőteljes a szolgáltatás koncentráltasága, hiszen Csorna gyűjti össze a tércapcsolatok 32%-át, Kapuvár a 15%-át, Beled viszont növeli szerepét a térségi szolgáltatási ellátásban (10%-ra). Ez különösen akkor számottevő, ha az egyes szolgáltatási csoportokat is megvizsgáljuk, hiszen egyes funkciók esetén Csorna és Kapuvár felé helyeződik, vagy erősen megközelíti azok szerepét, például festő, villanyszerelő és vízvezetékyszerelő szolgáltatások igénybevételében. Ez utal Beled társadalmának összetételére, a foglalkoztatottsági szerkezet városias jellegére, a kisiparos réteg (környezetében lévő településeknél) magasabb arányára. A központok közül Szany továbbra is jelen van számos szolgáltatási tevékenység kistérségi szervezésével. Az előző funkciókban erősen kiemelkedik Bősárkány, amely a gazdasági, valamint a személyi szolgáltatások több ágában lát el fontos szerepet. Közel hasonló helyezés jut Szilnek, bár szolgáltatási funkcióinak száma az előzőkhöz képest kevesebb.

A szolgáltatási funkciók zártságára a Rábaközön kívüli településekbe irányuló tércapcsolatok aránya utal. Ez az arány kevesebb, mint a kereskedelmi funkciók igénybevétele esetében.

A térségen kívüli ellátási központok Tét és Enese. E két település szolgáltatási tevékenysége szívóhatásként jelenik meg Rábaköz keleti részén lévő falvakra. Okként merülhet fel ezekben a településekben lévő szolgáltatási tevékenység (autójavítás, lakás- karbantartás) magas színvonala, vagy a vizsgált térség szolgáltatási funkcióinak hiányára, vagy kedvezőtlen helyzetére utal.

Győr szerepe a Rábaköz szolgáltatási funkcióinak ellátásában visszaszorult. Elsősorban Győr vonzáskörzetébe tartozó települések használják fel a nagyváros nyújtotta szolgáltatásokat.

Kiemelt szolgáltatások és igénybevételi helyeinek megoszlása (%)

Központok	Csorna	Kapuvár	Beled	Bősár- kány	Szany	Szil	Mihályi	Győr	Tét	Enese	Köz- pontok össze- sen	Egyéb tele- pülések	Rába- közön kívüli	Összesen
1. Pénzügyi szolgál- tatások	30,7	17,3	9,6	—	9,6	5,7	—	5,7	—	—	78,6	21,4	6,1	100,0
2. Autójavítás	51,8	14,8	—	—	—	—	—	5,5	18,5	—	90,6	9,4	25,6	100,0
3. Cipőjavítás	40,3	15,3	7,6	—	—	—	—	—	—	—	63,2	36,8	—	100,0
4. Szabó	39,4	23,6	13,2	7,9	—	—	—	—	—	—	84,1	15,9	—	100,0
5. Villanyszerelő	21,0	7,9	13,1	10,5	—	10,5	7,9	—	7,9	—	78,8	21,2	8,2	100,0
6. Kőműves	10,5	7,9	10,5	7,9	10,5	—	7,9	—	—	—	55,2	44,8	1,4	100,0
7. Festő	17,6	11,7	11,7	—	8,8	8,8	—	—	—	11,7	70,3	29,7	13,5	100,0
8. Vízvezetékszerelő	5,2	7,8	15,8	13,1	10,5	13,1	7,8	—	—	—	73,3	26,6	2,3	100,0
9. Fodrász	24,2	15,1	12,1	12,1	—	—	—	—	—	—	63,5	36,5	19,5	100,0
10. Kozmetikus	37,7	16,9	13,2	—	5,6	—	—	18,8	—	—	92,2	7,8	19,5	100,0
11. Fényképész	45,4	23,6	7,5	—	5,4	—	—	18,1	—	—	100,0	—	18,1	100,0
Összesen:	31,8	15,4	9,8	4,7	5,1	4,1	2,4	6,3	3,7	2,1	85,4	14,6	14,3	100,0

Forrás: kérdőív

A vizsgálatból világosan kitűnik, hogy a Rábaköz településeiben fellépő – kereskedelmére és szolgáltatására vonatkozó – ellátási igényeket a térségben jelenlévő központok jól kielégítik. A tevékenységek igénybevételének *fő szervező és ellátó központja Csorna*, de mellette *jelentős szerep jut Kapuvárnak* is. Szerepének megítéléséhez jobban figyelembe kellett volna venni a soproni városkörnyék településeit, mivel azok Kapuvárhoz irányuló gravitációja számottevőbb lehet, mint a Rábaköz egység településének.

8.5. Az ingázás és az elvándorlás irányai és térszerkezetre gyakorolt hatásuk

A napi ingázás térpályáinak irányultsága a legmarkánsabban járul hozzá a térbeli kapcsolatrendszer alakításához. Mégis e fejezet csak röviden érinti, mivel a korábbi, az iparral és a foglalkoztatottsági struktúrával foglalkozó részekben részletesen tárgyalásra került.

A rendelkezésre álló kérdőív információi és az 1980. évi népszámlálási adatok feldolgozása adalékkul szolgál a térség összetett, árnyalt településrendszerének többoldalú megközelítéséhez.

E fejezetben vizsgált térpályák irányai mutatnak leginkább a vizsgált térségen kívülre, amely Rábaköz nagyobb gazdasági egységbe történő integrálódásával, Győr régióközponti szerepével függ össze.

Megvizsgáltuk az egyes településeket egyrészt, hogy mennyi ingázót bocsátanak ki, illetve milyen irányban, másrészt, hogy milyen érték a bejárók és eljárók számának hányadosa. Az egyes beingázási irányokba a legalább 40 főt kibocsátó településeket vetjük figyelembe (csak ilyen népszámlálási adat állt rendelkezésre (8.1. sz. ábra).

Szoros kapcsolat található a *közlekedésföldrajzi helyzet* és az *ingázás* mennyiségi mutatója között. Világosan kitűnik, hogy a K-Ny-i közlekedési tengely mentén nagyarányú az el- illetve bejárás, melyet ezen a tengelyen elhelyezkedő városok jelenléte is igazol.

Győrtől a távolság annyira rövid, hogy még Kapuvár is jelentős munkaerőt szolgáltat Győrnek. (Győr egy óras izokronóján belül van.) A *csornai* városkörnyék településeinek jelentős része esik a megyeszékhely munkaerő vonzáskörzetébe. Különösen erős vonzás figyelhető meg Rábaújfalú–Csorna–Bősárkány vonaltól keletre Győr irányába, de a déli területen Szilsárkány, Szil-Vág településekkel bezárólag húzódik a győri munkaerő-vonzáskörzet határa, amely már egyes településeknél több irányú kötődést mutat, már Csorna vonzóhatása is érvényesül, mint például Szany, Szil, Szilsárkány települések esetében. Megtorpan mind Győr, mind Csorna irányába, a munkaerő elszívása a csornai városkörnyék D-Ny-i részében Jobaházától Páliig, amely elsősorban a kis lélekszámmal és az előregedő korstruktúrával magyarázható, melyet a népesedéssel foglalkozó fejezet részletez.

Kapuvár vonzáskörzete, mivel városkörnyékének településein kívül más települést nem vizsgáltunk, csonka és hiányos. Az iparral foglalkozó fejezetben láttuk, hogy Kapuvár ipari foglalkoztatottjainak a száma több, mint Csornáé, a bejáró munkaerő száma mintegy 200 fővel több a Csornára bejárók számánál. Így környezetének és nemcsak városkörnyékének településeiben lévő munkaerőt szinte kizárólag ő foglalkoztatja. Különösen igaz ez, hiszen városkörnyékének déli részén elhelyezkedő Beled beingázási központ, mely a munkaerőt a környezetében lévő településekből nyeri, esetleg Kapuvár rovására.

Bár már nem tartozik a vizsgált területhez *Répcelak*, de hatásával a térségben számolni kell, hiszen beingázási centrum, ezért munkaerő elszívó hatása már Rábaközben is érződik, melyet a közüzemi közlekedés-szervezés is elősegít.

A kérdőív feldolgozása, mely alapján a települések ki- és belépő kapcsolatait számoltuk össze, alátámasztja a népszámlálási adatok alapján feltárt *vonzódási irányokat*, a települések munkaerő kapcsolatait (8.7. sz. táblázat). Csorna és Kapuvár részesevé *meggyező*, 17–17%, s ezen belül még *Beled* szerepe *jelentős* a térségben. Győr munkaerő vonzása kiterjed egész Rábaközre, hiszen az összes kapcsolat fele ide irányul, de különösen Csorna városkörnyékére, és magára Csornára is. Így a csornai városkörnyék települései erősen függenek Győr munkaerőgazdálkodásától, a győri munkahelyek megszüntetése, vagy a közlekedési költségek dolgozókra háritása gondot okozhat a térség munkaképes korú népességének munkahelyhez jutásában.

A második tevékenység, mely nem a jelenlegi, hanem a jövő térszerkezetére fejt ki hatást, az az *elköltözés*. A vizsgálatok során sikerült feltárni az elköltözés irányait, mely 44%-ban a *térségen belüli* irányok és 56%-ban a *térségen kívülre esnek*, de főleg a megyén belül maradnak.

Jelentős az elköltözés Csorna és Kapuvár városokba, a Rábaköz településeiből az összes elköltözés 25%-a irányult Csornára, 10%-a Kapuvárra. A két város együttes súlya egyezik meg Győr súlyával. Ha figyelembe vesszük, hogy a két kisvárosba költözés még mindig a Rábaközön belüli maradást jelenti, akkor ez még nem, de a *Győrbe* költözés már eredményezi a *térség népességcsökkenését*. Ez a tény ha bizonyos szempontok szerint fájó is, mégis érthető, és megmagyarázható. Ezek az értékek miatt nem mondható, hogy Csorna és Kapuvár nem tudja betölteni kisvárosi szerepkörét, hiszen a két kisvárosnál csak egy jóval nagyobb város, mely egyben a megyeszékhely is, sőt földrajzilag is közel fekszik, tudja magához vonni a térség népességét. Ez az illető nagyváros hatásának, súlyának következménye, és nem utal a kisvárosok funkcióinak hiányos voltára. A központi szerep nem megfelelő jelenléte csak akkor lenne igaz, ha a vizsgált térségen kívül eső, hasonló kisváros ragadná magához az elköltözés irányait.

A két kisvároson kívül a térségben még négy település jelentkezik, mint *beköltözési centrum*, Beled, Bősárkány, Kóny és Mihályi. Bősárkány és Mihályi környékének apró településeiből táplálkozik. Kóny még csak kismértékben jelentkezik, mint *beköltözési centrum*, de az ideköltözés nem a településnek, hanem Győr közelségének köszönhető, ugyanúgy, mint Kónnyal szomszédos, de már nem e térségbe tartozó Enese esetében. Mindkét település *Győr külső agglomerációs gyűrűjébe* tartozik, s az odaköltözők száma, az irányultság mértéke mindezt csak megerősíti, alátámasztja. Különösen Rábaköz nyugati részéből, Kapuvár városkörnyékéből erős a Sopronba költözés. Elsősorban az idősebbek, nyugdíjas korúak választják, vagy éppen gyermekeik után költöznek a jól ellátott, nyugodt város hírében álló Sopronba.

A későbbiekben a városokban különösen a nagyvárosokban a lakások építési ütemének erős csökkenése, a telekárak emelkedése miatt, várhatóan csökken az elvándorlás, s az elköltözés várható iránya inkább a kisvárosok, és kisebb centrumtelepülések lesznek.

8.6. A térszerkezet felépítése

A főbb funkciók igénybevételi helyeinek feltárása a térpályák irányultsága a térségben különböző típusú központokat rajzol ki, melyeknek a környezetükre gyakorolt hatása más és más. Természetesen nem „christalleri” pontossággal helyezkednek el a kisebb és nagyobb térség-szervező képességgel rendelkező települések, de léteznek és funkcionálnak.

A legfontosabb kapcsolatrendszerek irányultsága (%)

Központok	Csorna	Kapuvár	Beled	Bő-sárhány	Szany	Köny	Szil	Mihályi	Győr	Tét	Sopron	Inese	Répcelak	Egyéb	Összesen
1. Igazgatás	15,2	7,6	5,2	9,2	5,5	5,2	4,0	2,9	16,2	1,9	5,9			21,2	100,0
2. Oktatás és kultúra	21,1	11,6	2,5	2,7	1,3	-	-	1,3	31,4		9,3			17,9	100,0
3. Egészségügy	50,9	22,5	1,8	1,4	1,0	0,6	1,4	0,5	14,0	1,5	0,6		0,4	3,4	100,0
4. Kereskedelem	36,4	17,1	7,8	2,1	4,6		3,1	-	12,5	2,2	1,6	1,5		11,1	100,0
5. Szolgáltatás	31,8	15,4	9,8	4,7	5,1	-	4,1	2,4	6,3	3,7		2,1		14,6	100,0
6. Ingázás	17,0	17,0	3,0	1,0				1,0	50,0	2,0	3,0		2,0	4,0	100,0
7. Elköltözés	25,0	10,0	3,0	5,0		1,0		1,0	35,0	1,0	5,0	5,0	5,0	4,0	100,0
Összesen:	28,3	14,5	4,7	3,7	2,5	1,0	1,8	1,3	23,7	1,8	3,6	1,2	1,1	10,9	100,0

Forrás: kérdőív

8.8. sz. táblázat

A különböző típusú központokba és a térségen kívülre mutató kapcsolatrendszerek megoszlása (%)

	Mezo-központok	Mikro-központok	Mini-központok	Térség-szervező képességgel nem rendelkező települések	Rábaközön kívülre mutató kapcsolatok	Összesen	
1. Igazgatás		22,8	19,9	12,1	14,8	30,4	100,0
2. Oktatás és kultúra		32,7	6,5	1,3	13,0	46,5	100,0
3. Egészségügy		73,4	4,2	2,5	3,6	16,3	100,0
4. Kereskedelem		53,5	14,5	5,5	6,9	19,6	100,0
5. Szolgáltatás		47,2	19,6	6,5	12,4	14,3	100,0
6. Ingázás		34,0	4,0	-	5,0	59,0	100,0
7. Elköltözés		35,0	8,0	2,0	2,0	53,0	100,0
Összesen:		42,8	10,9	4,1	8,1	34,1	100,0

Forrás: kérdőív

Eredményeink azt sugallják, hogy négy típusba sorolhatók, melyek a következők:

- a) mezocentrumok,
- b) mikrocentrumok,
- c) minicentrumok,
- d) térségszervező funkcióval nem rendelkező települések.

A központok felé irányuló különböző térkapcsolatokat összefoglalva mutatja a 8.7. sz. táblázat, melyből jól látszik, hogy a *térség két városának* minden egyes funkcióban meghatározó szerepe van, a továbbiakban őket a *térség mezoközpontjainak* nevezzük. Nagyságrenddel lemaradva, de kistérségükre nézve mégis *jelentős szereppel* bíró három település Beled, Bősárány és Szany, melyeket a térség *mikrocentrumainak* nevezünk. Kóny, Szil, Mihályi településekben egyes funkciók száma, és a hozzájuk tartozó térkapcsolatok aránya is kevesebb, *térségükre gyakorolt hatásuk is kisebb*, mégis az eddig nem említett településekhez képest környezetükkel kapcsolatrendszerük erősebb, így ezeket a településeket nevezzük *minicentrumoknak*.

A 8.8. sz. táblázat az általunk használt kategóriákba irányuló, valamint a térségen kívülre eső térkapcsolatok arányát tünteti fel. A vizsgált összes kapcsolatrendszer térpályáinak közelítően fele (43%) a mezoközpontok felé irányul. A mikroközpontok részesedése alig haladja meg a 10%-ot. A Rábaközön kívülre mutató kapcsolatok száma az összes kapcsolat mintegy egyharmada, amelyből Győr részesedése a döntő. A települések kategóriákba sorolását és a térségnek a tágabb egységbe való integrálódását mutatja a 8.2. számú ábra. A továbbiakban ezeket a típusokat, s hozzájuk tartozó településeket kívánjuk jellemezni.

a) Mezőközpontok

A térség északi részén, a megye, sőt a nyugati országrész Ny-K-i tengelye mentén helyezkedik el a két mezocentrum, Kapuvár és Csorna. Központi szerepüket a közigazgatási struktúra alátámasztja azzal, hogy a térségben e két város a városkörnyék-központ is. A földrajzi fekvés sajátos, egyik város sem centrális elhelyezkedésű térségében, településeik gyűrűje nem fogja őket közre, perifériális helyzetűek. Ahhoz, hogy a két mezoközpont tényleges szerepét tisztán lássuk elkerülhetetlen a térségből való kitekintés, mivel mindkét város a fent említett Ny-K-i irányú, városokat felfűző tengelyen helyezkedik el, egymáshoz is és a két nagyvároshoz Győrhöz és Sopronhoz is közel. Viszont a két nagyváros hatása a térség településeire, közöttük a két városra nem hanyagolható el.

Csorna mezoközponti szerepét Győr közelsége bizonyos mértékig leárnyékolja, hiszen a városkörnyék keleti része csalhatatlanul Győrhöz gravitál, és ezekre a településekre Csorna mezoközponti funkcióját teljes egészében nem tudja kifejteni. Ezt alátámasztja az az összevont mutató, amelyet arra vonatkozóan készítettünk, hogy a községek lakosságának szubjektív megítélése szerint, mely települések tekinthetők a térség szempontjából központi településnek. A Kapuvár városkörnyékéhez tartozó települések valamennyien Kapuvárt tartják a legközelebbi, városi szintű ellátást biztosító településnek. A csornai városkörnyék községeinek 80%-a Csornát, a többi Győrt érzi közelebb. Az igénybevétel gyakorisága szerint viszont már, 60–40% az arány. Sőt Kapuvár is teret vesz, mintegy 20% erejéig Győr és Sopron javára.

Kapuvár esetében fontos hangsúlyozni, hogy kapcsolatrendszerének aránya ugyan Csorna javára mindig kisebb, de ha figyelembe vesszük a két városkörnyék településeinek számát, és ezekkel a térkapcsolatok volumenét súlyozzuk, akkor arra az eredményre jutunk, hogy Kapuvár a saját városkörnyékének centrum felé irányuló kapcsolatait magasabb arányban teljesíti, mint Csorna. Mivel a kisebb vonzóerőt képviselő Sopronhoz van közelebb, ezért a soproni városkörnyék településeire is fejt ki térszervező hatást. Bár erre a területre vonatkozó vizsgálatokat a kutatás csak részben érintette, mégis valószínűsíthetően Kapuvár hatása városkörnyékének határán kívülre nyúlik, amely különösen Fertőszentmiklós, Petőháza, Agyagosszergény településblokkban figyelhető meg.

Mindként mezocentrum ipari potenciálja, infrastrukturális ellátottsága, kapcsolatai, térszervező képességét megalapozza, így a térségben elvárható funkcióját betölti. Ez a megállapítás nem mond ellent Győr árnyékoló hatásával, hiszen egy ilyen nagyváros nemcsak környékének falusias településére fejt ki hatást, hanem jelenléte még a környezetében lévő kisvárosokban is érződik.

b) Mikrocentrumok

A továbbiakban mikrocentrumnak nevezzük azt a települést, amely több funkció szerint – igazgatási, szolgáltatási, kereskedelmi, gazdasági funkció – hatást gyakorol környezetében lévő településekre, úgy, hogy az ezekben élő lakosság nem kényszernek, hanem valódi szükségletnek érzi ennek a településnek a funkcióit, és ezeket a lehetőségeket fel is használja, él vele.

A kutatás során három térszervező funkcióval rendelkező mikrocentrumot találtunk, ezek *Beled*, *Bőszárkány* és *Szany*. Mindhárom nagyközség közös tanácsi székhellyel rendelkezik. Térszervező hatásuk korábban elkezdődött, mint ahogy formálisan ezt rájuk osztották. Hiszen a tanácsok összevonása során társközségeket csatoltak hozzájuk, s ezekre fejtették ki első térszervező hatásukat, először csak formális funkciókat gyakoroltak, majd a társközségeken kívüli településekben is érezhető volt hatásuk.

A három mikrocentrum közül *Beled* lát el legerősebb térfunkciókat. Mikrocentrumá fejlődéséhez a kapuvári járás megszüntetése is hozzájárult, hiszen az amúgyis városszergény déli zónában az egyetlen település volt, mely bizonyos ellátó és gazdasági funkciókat fel tudott vállalni. Később ehhez járult hozzá városias mértékhez közeledő infrastruktúrája, gazdasági szerkezete, szolgáltató és kereskedelmi funkciói. Mihályi közelsége csak növelni tudja térszerkezetben elfoglalt szerepét azzal, hogy társ mikrocentrummá fejlődhet, ezt a közeljövőben bevezetésre kerülő földgáz infrastruktúrát fejlesztő és gazdasági potenciált emelő hatása alátámasztja. A társ mikrocentrumi szerep a térszervező képességet csak növelné, mivel a megyén kívüli mikrocentrumnak, Répcelaknak a hatását még jobban ellensúlyozhatná.

A térség déli részén elhelyezkedő másik mikrocentrum *Szany*, melynek kereskedelmi és szolgáltató funkciói erősek. A jelenlévő innovatív termelőszövetkezete elősegíti a település gazdasági funkciójának erősödését. *Szany* szerepe bizonyos mértékig más, mint az előző mikrocentrum, mivel környéken kevés az olyan település, mely semmiféle térszervező funkcióval nem rendelkezik, így szívóhatása megyén kívül is érezhető. Sajátos problémája a jelenlévő munkaerő foglalkoztatása, ami Pápa szívóhatását erősíti.

Mikrocentrumi funkciójának további fejlődéséhez gazdasági potenciáljának növelése szükségeszerű.

A térség északi aprófalvas területének mikrocentruma *Bősárkány*. Erős ipari potenciállal, fejlett infrastruktúrával rendelkező település, mely fel tudta vállalni a környezetébe tartozó aprófalvak lakosságának kereskedelmi, szolgáltatói, foglalkoztatási központjának szerepét, sőt bizonyos mértékig térségének elvándorlási centruma lett. Csornával való kapcsolata szoros, mely nemcsak a földrajzi közelségének köszönhető. Ugyanakkor a Rábaköz északi kapuja is, mivel itt húzódik a Rábaköz északi természetes határa.

c) Minicentrumok

Minicentrumnak azt a települést nevezzük, mely vagy csak egy, vagy több funkcióval rendelkezik, de ennek a funkciónak a hatása több településre kiterjed. Ebbe a kategóriába sorolható a térségből: *Mihályi, Szil, Kóny*. Mint korábban említettük Mihályi olyan gazdasági és infrastrukturális tényezővel rendelkezik, mely lehetővé teszi társ-mikrocentrummá fejlődését. Szil minicentrumi szerepét jól betölti, mely elsősorban erős mezőgazdasági potenciáljának köszönhető, ezen kívül kereskedelmi és szolgáltatói funkciói is felerősödtek, melyeket elsősorban a társközségi viszonyban lévő települések használnak fel. Hasonlóan kisebb térségszervező képességgel rendelkezik Kóny. A térségben elfoglalt helyzete sajátos, hiszen már erősen hat rá Győr vonzása, amelyre a foglalkozási szerkezete és a beköltözési értékei utalnak. Jelenleg agglomerálódó térségének nyugat felé eső legszélső eleme. AFÉSZ-központ is, és ezzel járó szerepe a kereskedelmi funkcióit felerősítette, de erős térszervező hatást környezetére éppen a fentiek miatt nem tud kifejteni.

Különös térszerkezeti képpel találkozunk három település esetében, ezek: *Egyed, Rábapordány, Rábacsanak*. Külön-külön egyik sem nevezhető még minicentrumnak, ámbar a térségre, de különösen egymásra gyakorolt hatásmechanizmusuk egyedi jelenség. A különböző központképző funkciók megosztva jelentkeznek. Mindegyik település tanácsi székhely, de a kereskedelmi, egészségügyi, mezőgazdasági, oktatási funkciók megosztottan találhatóak, amelyek mindegyik település életképességét megnövelték. Ezt a funkciófelosztást megerősítve a térség „faluegyüttes”-évé válhat, és többpólusú minicentrummá fejlődhet.

d) Térségszervező funkcióval nem rendelkező települések

Mint az elnevezés is mutatja, ebbe a kategóriába azokat a településeket soroljuk, melyek valóságos hatást a környezetükre, a szomszédos településekre nem gyakorolnak. Az eddig nem említett települések ebbe a kategóriába tehetőek, de két altípust feltétlen külön kell kezelnünk.

Az első altípusba azok a települések tartoznak, amelyek ugyan egy-két adminisztratív funkcióval rendelkeznek, de térségükre gyakorolt hatásuk nincs, társközségeikre gyakorolt hatásuk formális. Ilyen települések például: *Bogyoszló, Szilsárkány, Mórchida*. Az előző kettőre és társközségeire Csorna, az utóbbira és társközségeire Tét gyakorol erősebb hatást.

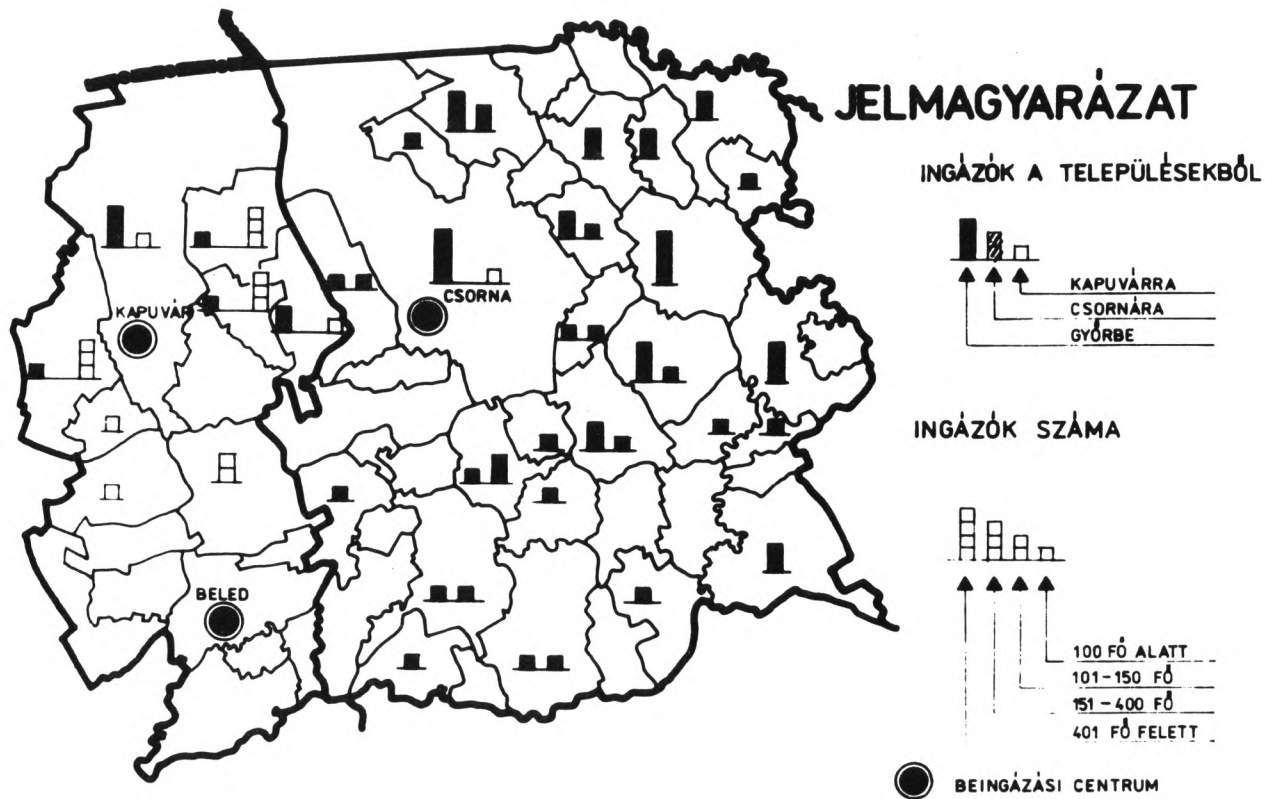
A második altípusba azok a települések csoportosíthatók, melyekben semminemű központképző funkció nincs jelen, minden tekintetben társközségi viszonyban vannak.

A térszerkezet *zártságáról* vagy *nyíltságáról* csak akkor tudunk véleményt formálni, ha megvizsgáljuk azokat a kapcsolatokat is, amelyek az adott, vizsgált térségen kívülre esnek. A települések életében a térségen kívül *Győr jut legnagyobb szerephez*, mind a napi munkába járás, mind az elköltözés, mind az ellátási funkciók igénybevétele szempontjából. A térség településhálózatára gyakorolt hatásával már korábban is foglalkoztunk. A Rábaköz keleti oldalán elhelyezkedő települések szinte minden funkció alapján *Győrhöz* gravitálnak.

Győrön kívül jelentős, de mértékében kisebb súlyt képvisel *Sopron*, ahol a beköltözés mértéke erősebb az egyéb városi funkciók igénybevételével szemben. A térség dél-keleti részében *Pápához* való gravitáció figyelhető meg, amely elsősorban az ellátásban jelentkezik.

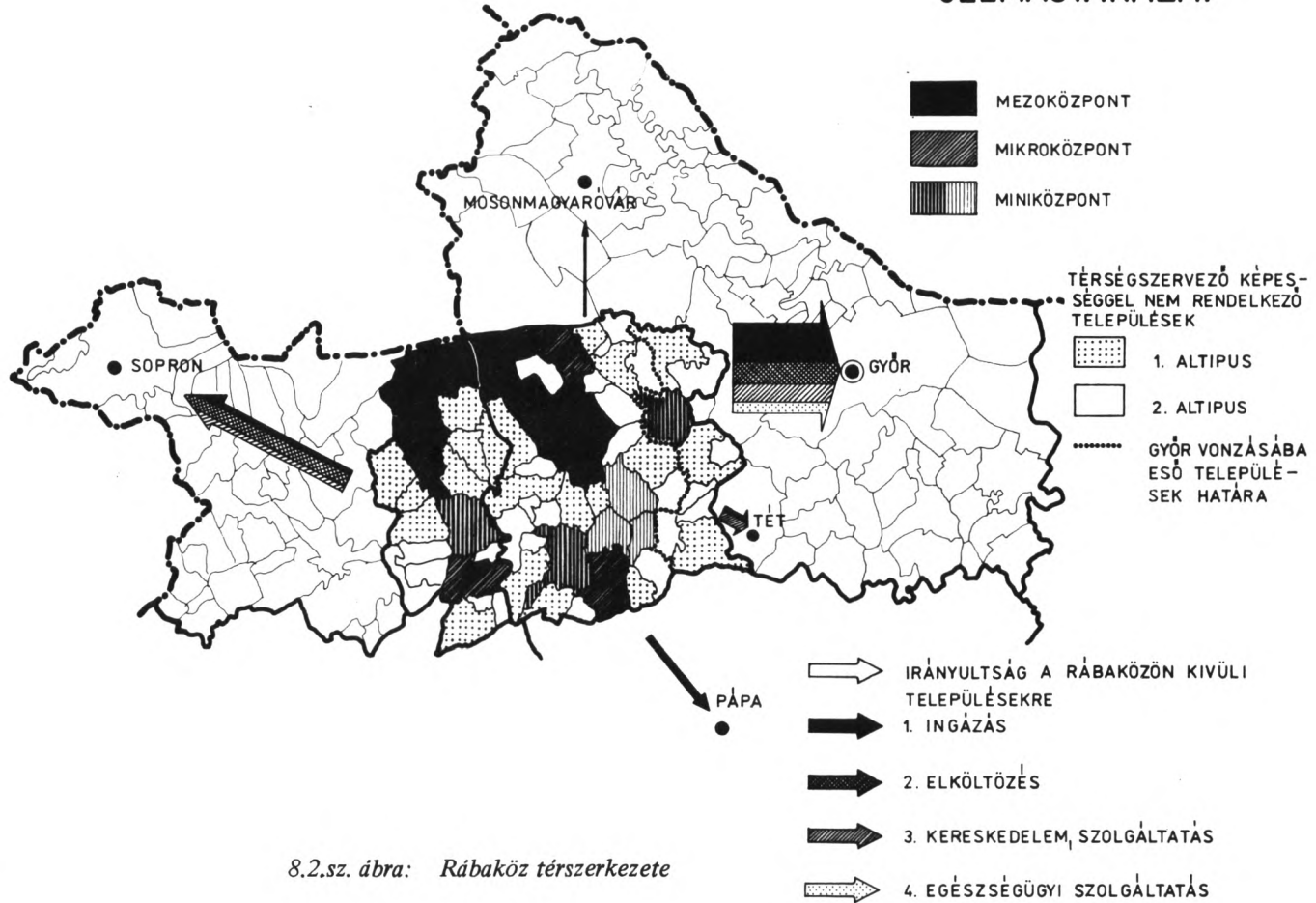
Nemcsak a városok felé nyitott a térszerkezet, hanem a térségen kívüli mikrocentrumok felé is. *Tét* vonzása a valamikori tétai járás települései felé kimutatható, ez a vonzás többfunkciós. *Répcelak* elköltözési és foglalkoztatási funkciók szerint gyakorol hatást a térségre.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a Rábaköz térszerkezete egészségesen fejlődött, megtalálhatók a különböző szintű központok, amelyek megfelelően funkcionálnak, ugyanakkor a vizsgált térség térszerkezeti képe szervesen illeszkedik a megye egészéhez, sőt az ország észak-nyugati részéhez is.

8.1.sz. ábra: *Ingázás a Rábaköz településeiből*

JELMAGYARÁZAT

8.2.sz. ábra: Rábaköz térszerkezete

AJÁNLÁSOK A RÁBAKÖZ TÉRSZERKEZETÉNEK MEGÚJÍTÁSÁRA

A kutatócsoport tagjai eredményeik összefoglalásaként *ajánlásokat* dolgoztak ki a térség megújításánál figyelembe veendő tényezőkre.

Ezeket a kutatás záróvitájában a résztvevő helyi államigazgatási, politikai és gazdasági vezetőkkel megvitattuk és az alábbiakban adjuk közre:

1) A Kis-Rába időszaki feltöltését állandóvá kell tenni, elősegítve ezzel a Rábaköz víz-háztartásának biztonságossá tételét, és megakadályozva a csatorna szennyvíz elvezetőként való használatát.

2) A Rábaköz mezőgazdaságának agroökonómia potenciálja erőteljesen kitett a gazdasági szabályozás változásainak. A térségben rejlő, a természeti erőforrásokból adódó, a megyei átlagnál kedvezőbb termelési bázis csak a kiegyensúlyozott gazdasági szabályozással és a szükségszerű komplex meliorációs munkálatok elvégzésével fejlődhet tovább.

3) A mezőgazdaságot a térségben munkaerő felszabadító ágazatnak kell tekinteni. A komplex gépesítéssel, a különböző állat- és növénytermesztési rendszerek terjedésével a jövőben tovább csökken a mezőgazdasági munkahelyek száma, ami a Rábaköz foglalkoztatási feszültségeit még hangsúlyozottabbá teszi.

4) A mezőgazdasági termelés nagyüzemi és kisüzemi (háztáji) rendszerei egyre jelentősebb és számottevőbb környezetkárosítással járnak együtt. Rövid időn belül súlyos gondok jelentkeznek bizonyos településekben (vízháztartás elszennyeződése). Minden eszékört meg kell mozgatni a térség környezeti állapotának stabilitására, a koncentrált állattartó kistérségekben a hígtrágya elvezetésére és feldolgozására.

5) Célszerű a háztáji és kiegészítő gazdaságokban a korszerű kistermelés fejlesztése, ösztönzése. Mindezeket olyan (gazda) tanfolyamok szervezésével (TIT, Tanács, HNF, ÁFÉSZ) is támogatni kell, amelyek új termékeket, technológiákat és technikákat is megismertetnek.

6) A mezőgazdasági melléküzemágak között kevés a 20–50 főt, vagy annál többet foglalkoztató önálló üzem. Egyedi tőke hiányában társulati vagy közös vállalati alapon a területi adottságoknak megfelelő 20–50 fős *élelmiszeripari üzemeket* kell létrehozni. Ilyen üzem működhetne pl. valamelyik szövetkezeti kényszervágóhíd árutermelő, húsfeldolgozó üzemmé fejlesztésével, esetleg specializációjával is (pl. nyúl). Kívánatosnak látszik zöldség- és gyümölcsfeldolgozó vagy előfeldolgozó kisüzemek létrehozása is.

7) A Rábaköz mezocentrumai (Csorna, Kapuvár) iparának fejlesztése, ágazati szerkezetének alakítása jelentős hatással van a térségre, annak a foglalkoztatási viszonyaira. Növelni kell a *komplex technológiával és management-tel rendelkező egységek önállóságát*. Ennek feltételei már most több vállalatnál adóttak.

8) A falusi térség mikroközpontjaiban (Beled, Szany, Bősárkány) az ipar jelentős munkahely teremtő szerepet lát el. *A szervezetek érzékenyek, erősen kitétek a központok működésének.* Bővíteni kell az önálló vállalkozási formákat (önelszámolás, kisvállalat, leányvállalat, stb.) *karakteresen törekedve az egyértelmű termelési profil kialakítására, a meglévő technológiák mobil rendszerének biztosításával.*

9) Kiemelt irány az *élelmiszeripar fejlesztése.* Kisüzemi feldolgozó bázisok létrehozásával a közeli külföldi (Ausztria, Szlovákia) felvevő piacon kedvezőbb pozíciók érhetők el. A tároló kapacitások kiépítésével a háztáji- és kisgazdaságokban előállított zöldség- és állati termékek rugalmasabb és gazdaságosabb értékesítése valósulhat meg. A közös vállalatok (helyi ÁFÉSZ-ek, mezőgazdasági üzemek, bankok részvétele), továbbá a külföldi tőke aktivizálása mellett, törekedni kell a magántőke bevonására is (Kft, betéti társaság).

10) A térség foglalkoztatási feszültségeit a kiépítendő *bedolgozói és kisüzemi* rendszerekkel oldani lehet. Ezen szervezetek kapcsolódhatnak a mezocentrumok iparához, gazdaságához (háttéripár vagy részegység előállítás, összeszerelés, stb.), de részt vállalhatnak a mikroközpontok ipari szervezeteinek hatékonyabb és sokoldalúbb (alapanyag, résztermék előkészítés, helyi termelési kultúrák felélesztése, népművészet, háziipar, stb.) bővítésében is.

11) Az idegenforgalom csak potenciális bázisa lehet a térség fejlesztésének. A mezocentrumokban megindult a gyógyturizmus feltételeinek kialakítása, aminek számottevő foglalkoztatási hatása egyelőre még nem lesz. A falusi turizmus lehetőségei csak részben adóttak a Rába-menti településekben (kedvezőtlen infrastruktúra, fogadóképesség hiánya). A térségben vannak olyan objektumok (vízimalom, átalakítható gazdasági épületek, elhagyott ingatlanok), amelyek az átmenő forgalom időszakos megállítására már alkalmasak lehetnek. Az idegenforgalmi kisvállalkozások erőteljes támogatásával több településben kedvező hatás érhető el.

12) A mikroközpontok (Beled, Szany, Bősárkány) infrastruktúrájában a vonzáskörzetükhöz kötődő, a „közösségi” ellátást biztosító létesítmények kapacitásának fejlesztése a kívánatos (kereskedelmi hálózat, egybe függő technikai infrastrukturális rendszerek, térségi igényeket kielégítő, specializált egészségügyi és kulturális ellátás). Hangsúlyozottan fejlesztendő ezen kistérségekben a közlekedési hálózat és kapcsolatrendszere, továbbá a telefonállomány.

13) A térség közepesen fejlett infrastruktúrával rendelkező településeiben a meglévő állomány szintentartása a cél. A helyi társadalom aktivizációjára építve kezdeményezhetők a különböző infrastrukturális rendszerek társulásos kiépítése (vezetékes vízellátás), illetve a faluközösség működését (újjaszervezését) szolgáló intézmények és szervezetek rekonstruálása.

14) A gyenge, periférikus jellegű infrastruktúrával rendelkező településeken a falugondnok intézmények felállítása célszerű. A meglévő lakásállományt a kedvezményes értékesítéssel (takarékszövetkezet + tanács), illetve rekreációs hasznosítással lehetne rehabilitálni.

15) A kisközponti funkciók életképességének növelése megkívánja a térségi közlekedési kapcsolatok bővítését, minőségük javítását. A kislétszámú utazóközönség mozgására a mikro- és a kisközpontok, valamint térségük viszonylatában javasoljuk a kör-

járatok szervezését, a kisebb befogadóképességű autóbuszok, mikrobuszok üzembe állításával, akár a VOLÁN vállalat keretein kívüli kisvállalkozások szervezésében is.

16) A közlekedési hálózat fejlesztésénél kiemelt szempont a „zsákút” helyzetben levő települések kapcsolatainak javítása, így célszerűnek látszik, hogy megvalósításra kerüljön:

a) Rábatona-Koronc közötti földút szilárd burkolatú kiépítése, mindezt a már megépült Rába-híd egyértelműsíti,

b) Tárnokréti és Lébénymiklós közötti összekötő út építése,

c) Veszvény és Osló összeköttetése közvetlenül biztosított legyen.

17) A közlekedésföldrajzi vonzáskörzet vizsgálatok alapján javasoljuk:

a) Agyagosszergény és Kapuvár közigazgatási kapcsolatainak erősítését,

b) Himód-Mihályi közötti nem kielégítő közlekedési kapcsolatok javítását,

c) Szárföld-Babót és Osló-Veszvény orvosi körzetek módosítását a nem megfelelő elérhetőség miatt.

18) A térségben a személygépkocsi közlekedés aránya magas és növekvő, mindez azonban nem adhat okot a tömegközlekedés elsoványítására, a vállalati (pl. VOLÁN) gazdasági érdekek alapján átszerveződő hálózat megteremtésére.

19) A térség települései igazgatási struktúrájában szükségszerű a további racionalizálás. Számos, korábban önálló igazgatási funkcióval rendelkező település éppen ezen feladatok megvonása miatt erodálódott, vagy lemaradásuk fokozódott (Himód, Vág). A meglévő infrastrukturális bázisok ezen települések közül még néhányban alkalmasak a megújításra, a helyi közösségek még nem veszítették el faluformáló szerepüket.

20) A térség gazdasági potenciáljának és foglalkoztatási viszonyainak bővítésére a központi és helyi erőforrásokból Rábaközi Innovációs Alapot kell létrehozni. Az országos Foglalkoztatási Alap, a Területfejlesztési Alap, a helyi állami, gazdasági és egyéb szervezetek, valamint a magántőke bevonásával a gazdaságfejlesztési és munkahelyteremtési programok így a térségben támogathatók. A Rábaközi Innovációs Alap csak a térségi erőforrások megújítását, bővítését, kiszélesítését szolgálhatja.

DIE GEBIETSSTRUKTUR DES RABARAUMES

(Zusammenfassung)

Der Band stellt die Ergebnisse des Forschungsthemas „Die Gebietsstruktur des Rabaraumes“ der Abteilung Nord-Transdanubien des Regionalen Forschungszentrums der Akademie der Wissenschaften Ungarns vor. Der Rabaraum liegt im nordöstlichen Teil unseres Heimatlandes. Der kleine Raum umfaßt 60 Siedlungen auf einem Gebiet von 1138 km²

Nach seinem Naturpotential ist der Rabaraum vollständiges Flachland. 80% der Landschaft nimmt der Boden mit hervorragenden produktiven Nutzungseigenschaften ein. Auch die klimatischen Gegebenheiten sind günstig, die ozeanischen Einflüsse sind stärker als auf dem „Alföld“ (grosses ungarisches Flachland). Die Niederschlagversorgung dieses Raumes ist ebenfalls günstig für die landwirtschaftliche Produktion. Das entwickelte Niveau der Landwirtschaft des Rabaraumes wurde durch Naturbodengegebenheiten sowie durch geschichtliche und gesellschaftliche Glieder gesichert. Nach der Gründung sozialistischer Grossbetriebe verlangsamte sich die wirtschaftliche Entwicklung auch nicht, aber einige Faktoren erschwerten die Arbeit der Landwirtschaftsbetriebe. Solche Faktoren sind: das qualitative und das quantitative Arbeitskraftangebot auf Grund der Fluktuation der Dorfbevölkerung. Der Maschinerungsgrad hat ebenfalls einen mittleren Stand in diesem Raum. Die Verwendung der chemischen Düngemittel erreicht nicht das Niveau vom Bezirk Győr-Sopron. Im Raum ist die bedeutendste Anbauart der Ackerbau (60–70%). Traditionell ist hervorragend die Produktion von Schmetterlingsblütlern und das sich darauf aufbauende Rinderhalten. Von 1960 an bis heute entwickelte sich ständig die Schweinezucht, wobei sich in den letzten Jahren der Schwerpunkt mehr auf die Kleinbetriebe verlagert hat. Im Raum ist die Gemüseproduktion bedeutend, wobei die Organisation des Warenverkehrs die Produktionsbetriebe und genossenschaftlichen Einheiten realisieren.

Der Anteil der Industrie an der Wirtschaftsstruktur der Rabaraumes ist klein. In zwei kleinen Städten und in zwei Grossgemeinden ist die Industriebeschäftigung mehr oder weniger bedeutend. Im Industriebild der Stadt Kapuvár sind die Lebensmittel- und Maschinenbauindustrie massgebend, deren Auswirkung auf die Raum- und Stadtentwicklung nicht ausser acht gelassen werden darf. In der Industrie der Stadt sind die grundlegenden Richtungen der langfristigen Entwicklung gesichert, doch mit einer Erhöhung der Beschäftigung kann nicht gerechnet werden. Es müssten entweder die an die Industrie gebundenen Dienstleistungssysteme oder die auf Unternehmerbasis tätigen anpassungsfähigen Hintergrund – und Zulieferereinheiten erweitert werden.

Die Industrie von Csorna wird in erster Linie durch den Niederlassungscharakter bestimmt. Innerhalb dieses wird sie aber von einer durch ein genau bestimmbares Profil sowie zentrale und örtliche Entwicklungsinitiative gut fundamentierten Produktion geprägt – bei einem ständig moderner werdenden technischen Niveau. Diese Niederlassungsbasis verfügt über immer breitere wirtschaftliche Selbständigkeit, was die Ausbildung von Management mit sich bringt.

Die Spannungen der Überbeschäftigung werden schon auf einen mittleren Zeitraum gesehen in Erscheinung treten, hauptsächlich in der sich immer intensiver rationalisierenden Maschinenbauindustrie. Andererseits kann die Beschäftigungsstrategie der Stadt und des Raumes nicht auf dem jetzigen Frauenbeschäftigungsmangel begründet werden. Leider ist die Marktabhängigkeit leichtindustrieller Betriebe ausserordentlich stark, erwartungsgemäss müssen sie in der Zukunft mit Verkaufsschwierigkeiten kämpfen.

Die Lösung könnte nur die spezialisierte, spezifische Marktproduktstruktur bringen, die die in einer Kleinbetriebsstruktur funktionierenden flexiblen Gesellschaften verwirklichen können. Einzig und allein die technische Entwicklung, Erarbeitung und Herstellung von neuen Produkten und die Schaffung der Methoden sowie der Mittel der Marktarbeit kann zukunftschaffende Unternehmerstrategie sein. Dazu finden wir ein Beispiel in der dörflichen Industrie des Rabaraumes. Es nahmen z. B. in Beled in der Baustoff- und Maschinenbauindustrie eine bewusste Erzeugnis- und Produktentwicklung sowie die Produktion von Marktlückenprodukten oder die Entwicklung des flexiblen Systems von Produktstrukturen der Hintergrundindustrie ihren Anfang. Diese fundamentierten Entwicklungen und natürlich die damit verbundene Unternehmer- und Finanzselbständigkeit von hohem Niveau können hier und da die Zukunft einer raum- oder kleinraumorganisierenden Mikrozentrale bestimmen.

Die Weiterentwicklungsrichtung der Industrie des Raumes liegt auf jeden Fall in der Lebensmittelindustrie, innerhalb dieser in der Konserven- und Nahrungsmittelindustrie. Es kann festgestellt werden, dass im Rabaraum eine starke Hofproduktion existiert, meist auf Gemüseproduktion spezialisiert. Die Verarbeitung dieser Agrarprodukte geschieht nicht im Raum. Jedoch sind hier die Nahe des Konsummarktes, die Gegebenheiten des Arbeitskraftangebotes und die Gebietsbedingungen der vollständigeren Wertrealisation am günstigsten.

Bei der Lösung der Beschäftigungsspannungen würde der Ausbau von Zuliefererarbeitssystemen einen günstigen Fortschritt bedeuten. Wir finden bereits Beispiele dafür in diesem Raum (Bősárkány). Es bildete sich ein starkes Zulieferernetz aus, dessen Funktion auch beweist, dass die kombinierte Anwendung der Agrar- und Industriebeschäftigung nicht nur eine Möglichkeit ist, sondern auch wirtschaftlichen Sinn hat.

Die örtliche Industrie muss auf jeden Fall ihre Intelligenzbasis erweitern. Das Tätigkeitsband des örtlichen Managements muss erweitert werden, was sich nur in Form einer selbständigeren Organisation restlos lösen lässt.

Die Bevölkerungs-, Demographie- und Beschäftigungsverhältnisse des Raumes können folgendermassen zusammengefasst werden. Der Rabaraum umfasst 35% der Dörfer und 26% des Gebietes des Bezirkes. Im untersuchten Siedlungskreis ist von 56 Gemeinden bei 39 die Fläche unter der des Bezirksniveaus. Heute sind schon die mittleren und südlichen Gebiete, nicht nur auf Grund ihrer physikalischen Grösse, sondern auch aus Sicht der Bevölkerungsdichte, mit kleinen Dörfern besiedelt.

Anhand der Geschichte kann man feststellen, dass die Bevölkerung des Rabaraumes bis 1930 steigt, aber der stetige Anteilabfall zeigt, dass dieses Wachstum kleiner ist als das durchschnittliche Wachstum in den Gemeinden des Bezirkes. Dieser Raum hat schon am Ende des vorigen Jahrhunderts einen sogenannten „gefüllten“ Zustand erreicht. Die seit den 60-er Jahren im Bezirk immer genereller auftretende Gemeindebevölkerungserosion kommt aus diesem Raum. Heutzutage zählen die Dörfer des Rabaraumes nur noch soviel Einwohner wie vor 150 Jahren.

Die Geburtsziffer Sterbe- und dementsprechend die natürlichen Zuwachsraten des Raumes sind ungünstiger als die Landes- sowie die Bezirksdurchschnittsraten des Bezirkes Győr-Sopron. Die Fluktuation war zwischen 1960 und 69 am grössten. Wegen dieser Prozesse trat in den letzten 25 Jahren eine starke Überalterung in diesem Raum auf. Bis 1987 war die Alterszusammensetzung in 48 Gemeinden deformiert. In manchen Gemeinden hat der Anteil der alten Leute schon 30% überschritten.

Aus den Einwohner- und Bevölkerungsbewegungsfaktoren können die Agrarüberbevölkerung und die Agrarkrise, die Urbanisation und Industrialisierung sowie die Rolle des wegen der Umwandlung der Beschäftigungsstruktur entstandenen Pendelns hervorgehoben werden.

Ende des vorigen Jahrhunderts führten die schlechten Kleinbauernäcker, ihre Zerteilung sowie das Grossvermietersystem dazu, dass immer mehr Bauern pleite gegangen und aus ihrem Dorf verdrängt worden sind (zwischen 1881 und 1890 wanderten 1345 Personen nach Amerika aus). Die Angst vor der Zerteilung des Vermögens zog Einkinder in diesen Dörfern nach sich. Wegen der Agrarkrise der 30-er Jahre sowie wegen der Kapitalchwäche der kleinen und mittleren Bauern setzte sich erneut eine Fluktuationswelle aus den durch den Bahnbau nicht erschlossenen Gebieten in Bewegung, und diese konnte auch durch die Kriegskonjunktur nicht gestoppt werden. In den 50-er Jahren entwickelten sich die Städte des Bezirkes auf Grund des kleinen Niveaus der Entwicklung des Grenzgebietes nicht in solchem Mass, dass sie die aus der Agrarproduktion ausscheidenden Arbeitskräfte zu sich ziehen konnte. Demnach war die Fluktuation aus dem Bezirk sehr gross. Das Bild hat sich in dieser Beziehung zwischen 1960 und 1970 sehr geändert, weil sich in dem auf das Gebiet wirkenden Anziehungszentrum (Győr, Sopron) die industrielle Beschäftigung sehr stark entwickelte. Die Entwicklung von Csorna und Kapuvár zur Stadt hat auch eine bedeutende Migrationswirkung auf den Kleinraum ausgeübt.

Zwischen 1960 und 1980 erfolgte im Rabaraum auch eine starke Beschäftigungsumschichtung. Zwischen dem Ausbaustand des Verkehrs und dem Pendeln kann ein enger Zusammenhang nachgewiesen werden. 1960 pendelten 27% der Arbeitskräfte aus den Gemeinden des Bezirkes. Dieser Anteil betrug im Rabaraum nur 15%. 20% des Pendleranteils befindet sich ausschliesslich entlang der Bahnverbindung Győr-Sopron. Durch das in den 70-er Jahren ausgebaute, Strassen Fernverkehrsnetz verdreifachte sich bis 1980 die Anzahl der Pendler im Rabaraum. Die durch die Industrieninvestitionen in Csorna und Kapuvár geschaffenen Arbeitsplätze veränderten etwas am Einzugsbereich der Győr-Sopron-Bahnlinie. Die Arbeitskräfteeinzugsbereiche von Csorna und Kapuvár bildeten sich aus.

Als Zusammenfassung der Untersuchung der sozialen Infrastruktur des Rabaraumes kann festgestellt werden, dass sich der infrastrukturelle Stand der Siedlungen während

der letzten drei Jahrzehnte verbessert hat. Spezifisch für die Ausbildung der Infrastruktur der Siedlungen ist, dass die Entwicklung in den 60-er und 70-er Jahren am stärksten war und dass sich ihr Rhythmus in den 80-er Jahren schon verlangsamt hat. In der infrastrukturellen Versorgung der Städte und Dörfer modernisierte sich der Wohnungsbestand und dessen Ausrüstung auf Grund der Urbanisationswirkung. Darin widerspiegelt sich die Tatsache, dass sich der Beteiligungsanteil der Bevölkerung an den Entwicklungen vergrößert hat, im Gegensatz dazu finden wir in der Gemeindepäre (staatliche Späre) eine fallende Tendenz. Wir können das hierarchische Modell unserer Gebiets- und Siedlungswirtschaftspolitik in den 60-er und 70-er Jahren finden, die in den Verteilungsbeziehungen der Entwicklungsfonds sehr stark zur Redistribution und anderen Zentralisationselementen geführt hat.

Die Siedlungen können nach ihrem infrastrukturellen Entwicklungsstand in vier Typgruppen eingeteilt werden. Im Jahre 1985 haben drei Siedlungen stadtspezifische Infrastruktur gehabt (Csorna, Kapuvár, Beled). Die Anzahl der Siedlungen mit mikrozentrumspezifischer Infrastruktur betrug ebenfalls drei (Bősárkány, Kóny, Szany). 43% der Siedlungen verfügten über eine Infrastruktur von mittlerem Entwicklungsstand und in 47% der Siedlungen fand man eine schwache, periphärische Infrastruktur.

Im Absatz „Verkehr und Kommunikation“ ist nicht die Darstellung des Verkehrsnetzes der Umgebung der Schwerpunkt gewesen, sondern die Eliminierung und Auswertung der durch das Verbindungssystem der Siedlungen gebotenen Möglichkeiten. Die Darstellung des Verkehrsnetzes ist in der Forschung kein Ziel sondern ein Mittel. Bei der Eliminierung wurde aufgedeckt, wie die Einwohner der Siedlungen mit den gegebenen Mitteln leben können, wie sie diese Mittel verwenden und sich als Teil ihres täglichen Lebens aneignen können.

Innerhalb dieses Abschnitts wird die Beziehung zwischen dem Verkehrsnetz dieses Gebietes und dem Siedlungsnetz dargestellt. Beim Personenverkehr wurde die Erreichbarkeit in zwei Stufen untersucht. Die erste Stufe eliminiert die Erreichbarkeit der Städte sowie Stadtzentren und die Zweite Stufe deckt die Erreichbarkeit der Mikrozentren, der Kleinzentren und der benachbarten Siedlungen auf. Charakteristisch zeichnet sich ab, dass die Mangel des öffentlichen Verkehrs den Verkehr mit PrivatPKW's in den kleinen Dörfern und ihren Nachbardörfern zur Folge gehabt haben, und das weniger beim Berufsverkehr als in Bezug auf die kommunale Versorgung.

Die Versorgung mit Telefon ist – wie im ganzen Land – sehr arm. Von 58 Siedlungen des Raumes sind nur 7 an das automatische Fernsprechnetz angeschlossen. In der letzten Zeit zeichnen sich schon Möglichkeiten zur Erhöhung des Investitionsfonds durch die kombinierte Anwendung der materiellen Unterstützung, aus der Bevölkerung und von den Betrieben ab. Interessant ist, dass paradoxerweise neben der wachsenden Anzahl der Telefonanträge der Bürger an die in früheren Zeiten gestiegene PKW-Benutzung sehr fest halt.

Das Gemeindeleitungssystem beeinflusste grundsätzlich die räumlichen Verbindungen zwischen den Siedlungen und die Entwicklung der Raumstruktur. Bei der Entstehung des Ratesystems wurden Gebietsumstrukturierungen durchgeführt, welche die Änderung, die ständige Erweiterung sowie Rationalisierung der Kreiseinteilung bedeutete. Die Entwicklung der Zentren des Raumes forderte mehrere Gemeindevereinigungen.

Ab Anfang der 70-er Jahre entwickelte sich rasch die Gründung von gemeinsamen Gemeinderäten, die eine entscheidende Auswirkung auf die Entstehung des heutigen Standes der Gemeinden im Rabaraum gehabt hat. Das durch die Gründung von gemeinsamen Gemeinderäten in den 70-er Jahren entstandene Leitungssystem verteidigte nicht restlos und gleichberechtigt die Interessen der einzelnen Gemeinden. Es ist zu spüren, dass die Leitungsverbindungen auf Zwangsbasis und die wirtschaftlichen sowie Versorgungsbeziehungen auf zwischengemeinschaftlicher Ebene in vielen Orten des Raumes nicht in Einklang stehen. Es ist zu erwarten, dass die Leitung auf zwei Ebenen nicht auf sich warten lässt, was sich schon in den Bezirksleitungsnetzen eines Teils der Grossgemeinden abzeichnet. Dazu benötigt man aber demokratisch funktionierende Selbstverwaltung, einen entsprechenden Fachapparat und nicht zuletzt die den in der Gemeinde erzielten Einnahmen massstablich entsprechenden wirtschaftlichen Kraftreserven!

In diesem Raum kann man Zentren von verschiedenen Funktionen finden deren Einwirkung auf ihre Umgebung von Fall zu Fall anders ist. Die über kleinere oder grössere Raumorganisationsfähigkeiten verfügenden Gemeinden liegen natürlich nicht in einer „chistalleri“-Struktur, aber sie existieren und funktionieren. Nach unserer Meinung können diese in vier Typgruppen eingeteilt werden: Urbanisationszentren (Csorna, Kapuvár) Mikrozentren (Beled, Bősárkány, Szany) Minizentren (Mihályi, Kóny, Szil) und die über Raumorganisationsfunktionen nicht verfügenden Siedlungen.

Der Band schliesst mit wirtschaftspolitischen Empfehlungen auf Grund des zu erwartenden Zukunftsbildes ab.

Irodalomjegyzék

- ALBERT TÓTH T-né 1981: A területi iparfejlesztés eredményei és az infrastruktúrállátottság néhány kérdése Győr-Sopron megyében. *Területi Statisztika*. 6. sz. pp. 644–658
- ANTAL L. 1985: Gazdaságirányítási és pénzügyi rendszerünk a reform útján. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó p. 361.
- ASZTALOS I. 1976: Földrajzi kutatások állattenyésztésünk fejlesztése érdekében. *Földrajzi Értesítő* 2–4. sz. pp. 373–381.
- ÁDÁM L. – MAROSI S. (szerk.) 1975: A Kisalföld és a Nyugatmagyarországi peremvidék. Magyarország tájféldrajza 3. Budapest. Akadémiai kiadó. p. 605.
- BARTA Gy. – RECHNITZER J. – SZALÓ P.: 1988: Új tendenciák a falusi iparban I–II. *A Falu* 1. sz. pp. 84–93. 2. sz. pp. 73–82.
- BEDY V. 1961: A győri káptalan története a XVI–XVII. században. *Győri Szemle*. p. 36.
- BELITZKY J. 1938: Sopron vármegye története. Budapest, Stephaneum nyomda. p. 1015.
- BEREND I. 1985: Az infrastruktúra szerepéről a gazdasági fejlődésben. *Gazdaság* 1. sz. pp. 55–66.
- BERETVÁSNÉ – GERŐ T. 1981: A kereskedelmi ellátás Győr-Sopron megye városaiban. *Területi Statisztika* 2. sz. pp. 162–170.
- BERÉNYI I. 1983: A településkörnyezet társadalomföldrajzi vizsgálata. *Földrajzi Értesítő* 1. sz. pp. 7–47.
- BERÉNYI P. 1985: Sopron megye monográfiája. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia. p. 108.
- BERNÁT T. 1981: Magyarország gazdaságföldrajza. Budapest. Tankönyvkiadó. pp. 180–230.
- BÉLLEY L. 1984: Gazdaságirányítás és infrastruktúrafejlesztés. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. p. 267.
- BULLA B. 1962: Magyarország természeti tájai. *Földrajzi Közlemények* 1. sz. pp. 1–16.
- CSATÁRI B. – GÖDÖR ZS. 1987: A falusi települések térkapcsolatainak néhány jellemző összefüggése Szolnok megyei példákon. *Alföldi Tanulmányok* XI. kötet. pp. 263–280.
- CSATKAI E. 1963: Vándorkereskedők és vándoriparosok a régi Sopronban és a megyében. *Soproni Szemle*. p. 313.
- CSATKAI E. 1969: Hogyan folyt a disznókereskedelem a XVIII. század közepén? *Soproni Szemle* p. 368.
- CSERNOK A. – EHRlich É. – SZILÁGYI Gy. 1975: Infrastruktúra, korok és országok. Budapest. Kossuth Könyvkiadó. p. 380.
- DARKO J. 1972: Adalékok Rábapatona XI–XIII. századi történetéhez. *Arrabona* 14. évf. pp. 255–264.
- DÓKA K. 1979: A Rába felmérése a XIX. század első felében. *Arrabona*. 19–20. évf. pp. 345–379.

- ENYEDI Gy. 1965: A mezőgazdaság földrajzi típusai Magyarországon. Földrajzi Tanulmányok 4. kötet. Budapest. Akadémiai Kiadó p. 36.
- ENYEDI Gy. 1979: A magyar mezőgazdaság térfelosztása. Földrajzi Értesítő 1. sz. pp. 33–35.
- ENYEDI Gy. 1984: Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat alakulása. Budapest. Akadémiai Kiadó. p. 37.
- ERDŐSI F. 1980: A közlekedésföldrajz kartografikus módszereinek alkalmazási problémái a regionális kutatásokban. Pécs. MTA DTI Közlemények 27. sz. pp. 87–109.
- ERDŐSI F.: 1981: A Dél-dunántúl mezorajonjai kutatásainak értékelése a közép-fokú központok tömegközlekedési kapcsolatának és munkaerővonzásának területi megjelenése alapján. Területi Statisztika 3. sz. pp. 260–270.
- ERDŐSI F. – HORVÁTH Gy. – HRUBI L. – SAS B. 1981: A Dél-dunántúli régió településeinek infrastrukturális viszonyai. Pécs. MTA DTI Kutatási Eredményei. 4. sz. pp. 205–222.
- ERDŐSI F. 1983: A közlekedési feltártság és ellátottság, valamint az elérhetőség vizsgálatának helye és néhány problémája a területi vonzáskörzeti kutatásokban. Pécs. MTA DTI Közlemények. 30. sz. pp. 149–176.
- ÉLŐ D. 1937: Sarrod monográfiája. Budapest. Országos Széchenyi Szövetség. p. 167.
- ÉLŐ P. 1943: Csorna története. Csornai Egyházközségi Értesítő p. 28.
- FARAGÓ S. 1962: A kapuvári vár. Győr. Arrabona. 4. évf. pp. 85–95.
- FEHÉR I. 1874: Győr megye és a város leírása. Budapest. Franklin nyomda. p. 674.
- FEKETE T. – NYITRAI J. 1986: Az infrastrukturális ellátottság területi vizsgálata. Debrecen. Területi Statisztikai Szekció Tudományos ülése. Kézirat. p. 18.
- GÓCZÁN L. 1971: A Marcal-medence talajföldrajza. Földrajzi Tanulmányok 12. sz. Budapest. Akadémia Kiadó. p. 172.
- GÖCSEI I. 1943: Kapuvári Rábaköz földrajza. Szeged Ablaka nyomda. p. 64.
- GÖCSEI I.: 1971: Győr-Sopron megye mezőgazdaságának fejlődése a felszabadulás óta. Földrajzi Közlemények 1. sz. pp. 51–58.
- GÖCSEI I. 1975: A Kisalföld és a Nyugat-magyarországi peremvidék. Magyarország tájföldrajza. 3. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó pp. 141–144.
- GÖCSEI I. 1982: A Rábaköz természetföldrajza. Honismeret 2. sz. pp. 54–56.
- GYÁRMATI P. 1976: Mihályi község története. Kézirat. p. 47.
- HAJÓSY F. 1962: A Kisalföld éghajlata. Földrajzi Közlemények 10. 2. sz. pp. 143–155.
- HAJÓSY F. – KAKAS J. – KÉRI M. 1975: A csapadék havi és évi összege Magyarországon a mérés kezdetétől 1970-ig. Budapest. OVH Hivatalos Kiadványa. 42. p. 355.
- HÁRY B. 1978: Urbanizációs folyamatok főbb tendenciái Győr-Sopron megyében. Területi Statisztika 5. sz. pp. 622–629.
- HOCH R. 1982: Az infrastruktúra fejlesztésének szükségessége. Gazdaság 4. sz. pp. 7–24.

- HORVÁTH Gy. 1876: Fejezetek Farád múltjából. Csorna p. 52.
- HORVÁTH Z. 1964: Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron. Győr-Sopron megyei nyomda. p. 206.
- IHRIG D. (szerk.) 1973: A magyar vízszabályozás története. Budapest. Országos Vízügyi Hivatal kiadványa. p. 118.
- IVÁNYI E. 1906: Moson vármegye múltja és jelene. Kézirat. p. 29.
- JAKUCS L. 1984: A Kisalföld műholdas földtudományi vizsgálata. Földrajzi Közlemények 32. 3. sz. pp. 217–254.
- KÁROLYI Z. 1962: A Kisalföld vizeinek földrajza. Földrajzi Közlemények 10. (86). 2. sz. pp. 157–174.
- KŐSZEGFALVI Gy. 1976: Településfejlesztés és műszaki infrastruktúra. Budapest. Műszaki Könyvkiadó. p. 235.
- KŐSZEGFALVI Gy. 1980: Területfejlesztés és közlekedés. Területrendezés 1. sz. pp. 3–8.
- KÖVÉR F. 1930. A Hanság földrajza. Szeged. Városi nyomda. p. 99.
- KRAJKÓ Gy. – DÖBRÖNTE Z.-né – MÉSZÁROS R. 1978: A települések közlekedésföldrajzi helyzete és a népesség mobilitása közötti összefüggés a Dél-Alföldön. Földrajzi Értesítő 3–4. sz. pp. 415–431.
- KRISTÓF I. 1968: A magyar mezőgazdaság uralkodó termelési típusai és mezőgazdasági körzetei. Földrajzi Értesítő 2. sz. pp. 229–247.
- LADOS M. 1987: A Szigetköz népességének és foglalkozási viszonyainak jellemzői 1960 és 1986 között. In: Tér szerkezeti vizsgálatok az Észak-Dunántúlon. Szerk. Rechnitzer J. – Sas B. Pécs. MTA Regionális Kutatások Központja Kutatási Eredményei. 6. sz. 75–111.
- LŐRINCZ I. 1974: A rábaközi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei. 1659-ből. Arrabona 16. sz. pp. 233–242.
- MAJOR I. 1984. Tévhitek az infrastruktúráról. Közgazdasági Szemle 11. sz. pp. 1297–1312.
- MAJOR P. 1878: Moson megye monográfiája I–II. Magyar-Óvár, Czéh nyomda. p. 196.
- MANDEL M. – PAPPNÉ GÁSPÁR L. – SÁGHI G. 1987: Infrastruktúra politika. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. p. 297.
- MÉSZÁROS R. 1988: A falusi település térbelisége a lakosság térpályái alapján. Tér és Társadalom 1. sz. pp. 43–57.
- NAGY I. 1889: Sopron vármegye története I–II. kötet. Sopron Oklevéltár, Litfass nyomda. I. k. p. 648.
- OLLRAM F. 1941: Csorna település- és gazdaságföldrajza. Győr, Győregyház megyei Alap nyomda. p. 41.
- PÉCSI M. 1982: Természetföldrajzi tájak, tájtypusok, agroökológiai körzetek és a talaj kapcsolata. Agrártudományi Közlemények 41. sz. pp. 394–404.
- PÉCSI M. – SOMOGYI S. 1967: Magyarország természeti földrajzi tájai és geomorfológiai körzetei. Földrajzi Közlemények 15. sz. pp. 285–304.

- RECHNITZER J. 1987: Győr városi funkcióinak néhány nagytérségi hatása. In: *Térszerkezeti vizsgálatok az Észak-Dunántúlon*. Szerk. Rechnitzer J. – Sas B. Pécs. MTA Regionális Kutatások Központjának Kutatási Eredményei 6. sz. pp. 16–58.
- RÉTVÁRY L. 1977: Győr-Sopron megye népesedése. *Földrajzi Tanulmányok* 15. sz. p. 141.
- RÓNAY A. 1962: A Kisalföld talajviszonyai. *Földrajzi Közlemények* 10. sz. pp. 175–182.
- RUZSÁS L. (Szerk. Mérei Gy.) 1980: Magyarország története 1790–1848. Budapest. Akadémiai Kiadó. pp. 345–355.
- SAS B. 1987: Győr-Sopron megye településeinek szociális infrastruktúrája. In: *Térszerkezeti kutatások az Észak-Dunántúlon*. Szerk. Rechnitzer J. – Sas B. MTA Regionális Kutatások Központjának Kutatási Eredményei 6. sz. pp. 142–179.
- SÁRKÖZI Z. 1968: Árvizek, ármentesítés és folyószabályozás a Szigetközben és az Alsó-Rába vidéken. Budapest. Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára. p. 68.
- SERGŐ E. 1961: A csornai vegyes céh. *Arrabona*. 3. sz. pp. 226–233.
- SIKOS T. T. 1987: A falusi települések lakossági infrastruktúrájának elemzése Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *Tér és társadalom* 4. sz. pp. 49–71.
- SIMONI–CSATÁRI B. 1982: A települések közúti és vasúti kapcsolatainak földrajzi vizsgálata egy forgalmi árnyékban lévő területen. *Alföldi Tanulmányok*. pp. 175–195.
- SIMON T. 1962: A Kisalföld természetes növénytakarója. *Földrajzi Közlemények* 10. sz. pp. 175–182.
- SOPRONI E. 1940: A kultúrsarok gondjai. Budapest, Magyar Társaság. p. 281.
- STEFANOVITS P. – GÓCZÁN L. 1962: A Kisalföld magyarországi részének talajföldrajzi viszonyai. *Földrajzi Közlemények* 10. 2. sz. pp. 195–207.
- SUHAI F. 1983: Győr-Sopron megye közlekedési ellátottsága. *Győri Tanulmányok* 5. sz. pp. 151–157.
- SZABÓ K. 1981: Az ipari melléküzemági tevékenység helyzete Győr-Sopron megyében. Budapest, Szövetkezeti Kutató Intézet. *Közlemények* 163. sz. p. 67.
- SZÁNTÓ A. – SZÉKÁCS A. – CSILLAG I. 1984: Infrastruktúra, szabályozás, mechanizmus. *Gazdaság* 4. sz. pp. 67–82.
- SZIVA M. 1987: Kísérlet Győr vonzaskörnyezetének meghatározására gravitációs modellel. In: *Térszerkezeti vizsgálatok az Észak-Dunántúlon*. Szerk. Rechnitzer J. – Sas B. MTA Regionális Kutatások Központja Kutatási Eredmények 6. sz. pp. 58–74.
- SZÖRÉNYINÉ Kukorelli I. 1985: Közlekedésföldrajzi vonzaskörzetek meghatározása és elemzése Észak-Dunántúlon. *Földrajzi Értesítő*. 3. sz. pp. 235–258.
- THIRRING G. 1938: Sopron vármegye községeinek népesség fejlődése az utolsó 150 év alatt. *Soproni Szemle* 3. sz. pp. 186–195.
- THIRRING L. 1942: Sopron vármegye községeinek újabb népesség fejlődése. *Soproni Szemle* 4. sz. pp. 276–299.
- TIMAFFY L. 1982: Népi gazdálkodás Csornán. *Kézirat* p. 34.

- TÓTH J. 1981: A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. Földrajzi Értesítő 2–3. sz. pp. 267–291.
- VÖRÖS A. (Szerk. Hanák P.): Magyarország története 1890–1918. Budapest. Akadémiai Kiadó. pp. 310–316.

Területi tervtanulmányok

- „Győr-Sopron megye területfelhasználási terve” VÁTI Regionális Tervezési Iroda, Budapest. 1973.
- „Az aprófalvak helyzete Győr-Sopron megyében 1970–80.” KSH Győr-Sopron megyei Igazgatósága, Győr 1981.
- „Területi adottságok és fejlesztési lehetőségek a csökkenő népességű Rába-menti településekben”. Tervpályázat. Győr-Sopron megye Tanácsa 1982.
- „Elgondolások az infrastruktúra 2000-ig szóló fejlesztéséről.” Budapest, OT Távlati Tervezési Főosztálya. 1983.
- „Győr-Sopron megye hosszú távú terület- és településfejlesztési koncepciója” Győr-Sopron megyei Tanács 1986.

A KÖTET SZERZŐI:

dr. Göcsei Imre a földrajztudomány kandidátusa, ny. gimnáziumi tanár

dr. Jáki Katalin gimnáziumi tanár

Lados Mihály tudományos segédmunkatárs

dr. Rechnitzer János a közgazdaságtudomány kandidátusa,
tudományos osztályvezető

dr. Sas Béla tudományos munkatárs

Szörényiné dr. Kukorelli Irén tudományos munkatárs

dr. Tamás József ny. osztályvezető

dr. Timaffy László ny. gimnáziumi tanár, néprajzkutató

ISBN 963 03 2990 5

**Kiadja Csorna város Tanácsa
Felelős kiadó: Horváth Győző
Kiadó engedélyszáma: 57355/1988
Terjedelme: 19,2 A/5 ív
Készült az Országos Oktatási Központ Nyomdájában
Felelős vezető: Dr. Bernáth Jenő**

